

CAROLUS
BARO

LANius - Přerov

SBORNÍK
Státního okresního archivu Přerov

1996

Sborník
státního okresního archivů
v Přerově 1996

SBORNÍK STÁTNÍHO OKRESNÍHO ARCHIVU PŘEROV 4.
Vydal Státní okresní archiv Přerov v roce 1996.
Odpovědný redaktor PhDr. Jiří Lapáček.
Grafická úprava Vojtěch Sklenář.
Vytiskla Knihtiskárna Jar. Strojil v Přerově.
Náklad 400 výtisků.
Neprodejné.

Obsah

Předmluva

Karel Müller: Závět' Karla staršího ze Žerotína

Bohumír Indra: Město a panství Hranice za třicetileté války

Zdeněk Fišer: Mladá léta Jana Kozánka

Obrazová příloha k článku Zd. Fišera

**František Hanák: Historie, perempce a odborné hodnocení
Mezinárodního obchodu se zvířaty v Přerově**

Obrazová příloha k článku Fr. Hanáka

Miroslav Marada: Prvá léta Otakara Odložilíka v emigraci

Jiří Lapáček: Tradice Karla staršího ze Žerotína v Přerově

Předmluva

V letošním roce si připomínáme 360. výročí úmrtí Karla staršího ze Žerotína. V našem sborníku se k této významné osobnosti váží tři příspěvky. Především edice dodatku k závěti Karla staršího ze Žerotína a komentář k němu od Karla Müllera přináší dosud neznámé skutečnosti a prozrazuje zajímavé podrobnosti z přerovského Žerotínova sídla. Oživování polozapomenuté historie spojené s osobou Karla ze Žerotína v Přerově po dvou stech letech, odraz celonárodních sporů o jeho osobu v poměrech maloměsta je obsahem příspěvku Jiřího Lapáčka. Do této části je možné zařadit i popis jednoho údobí ze života Otakara Odložilíka, dosud jediného autora obsáhlejšího životopisu vzpomínané osobnosti, od Miroslava Marady.

Kromě toho přináší sborník i příspěvek Bohumíra Indry popisující život v Hranicích během třicetileté války. Jde o pokračování dějin města vydaných v roce 1969 a dovedených tehdy právě jen k počátku třicetileté války. Obsáhlá životopisná studie Zdeňka Fišera o mladém Janu Kozánkovi seznámí čtenáře mimo jiné s poměry na Moravě v době předrevoluční, během roku 1848 a krátce po něm. Zcela zapomenutou událost v dějinách Přerova, která je však aktuální v souvislosti s dnešními ekologickými aktivitami, oživuje František Hanák. Jde o tragický konec firmy provozující obchod s cizokrajnou zvěří.

Redakce

Karel Müller - Poslední vůle Karla staršího ze Žerotína z roku 1636

Přestože o osobě Karla staršího ze Žerotína již byly popsány stohy papíru, moderní a vyčerpávající monografie se tento veliký moravský politik přelomu 16. a 17. století zřejmě ani ve výroční rok svého úmrtí nedočká. Chlumeckého obsáhlá práce je už téměř půldruhého století stará a navíc se zastavila u roku 1615. Odložilíkova knížka je zase příliš stručná a populárněji laděná. Snad má tento stav na svědomí i ohromný Karlův literární odkaz v podobě tisíců dopisů, na jejichž postupném zveřejňování se již podílela celá řada editorů.' Těžili při tom především z tzv. bludovských kopií, dnes až na dvě výjimky soustředěných ve fondu Rodinný archiv Žerotínů -Bludov, uloženém na janovickém pracovišti Zemského archivu v Opavě.² V závěru loňského roku se archivu podařilo rozšířit soubor žerotínských písemností o další významný dokument ke Karlovu životu. Prostřednictvím jednoho brněnského antikvariátu byl zakoupen Žerotínův kodicil neboli dodatek k závěti z 24. července 1636.¹

O posledních letech života Karla staršího jsme informováni zvláště díky edici Františka Hrubého, který zveřejnil výběr z Žerotínových listů z let 1628 - 1636. Publikoval též poslední známý list zasláný den před smrtí 8. října 1636 z Přerova brandýskému hejtmanu Zikmundovi Klikošovskému. Současně se Hrubý v připojené poznámce zmiňuje o dvou známých Žerotínových testamentech. První poslední vůle byla údajně sepsána 10. dubna 1631 ve Vratislavi a zanesena do tamních městských knih.⁴ Její obsah známe dnes právě jen z Hrubého poznámky, neboť podle pozdějšího zjištění Františka Matějka nebyl její text po 2. světové válce již nalezen. Jak bývalo zvykem, vymínil si Žerotín ve svém poručení možnost připojit ještě kodicil pro drobnější odkazy. Ten byl podle vlastních Žerotínových slov 22. dubna 1633 odevzdán do úschovy vratislavské městské radě a zřejmě se nedochoval. Ostatně Karel st. ze Žerotína se na podzim téhož roku vydal na cestu do Přerova, kde onemocněl a na Moravě pak zůstal až do své smrti, která ho zastihla 9. října 1636. Tři měsíce předtím, 1. července 1636, sepsal Žerotín na Přerově novou poslední vůli, kterou nechal vložit do moravských zemských desk. Její text je dostatečně znám a v plném znění jej přináší Matějka edice zemských desk. V závěti si Žerotín opět vymínil možnost změny některých ustanovení formou kodicilu „na papíře pod pečeti svou, k tornu jednoho neb dvou dobřejch, buď panskejch nebo rytířskejch lidí“.⁵ O existenci takového kodicilu však dosavadní žerotínská literatura nic neví. Pouze František Dvorský v úvodu k edici Žerotínových dopisů z let 1591 - 1610 praví, „že poslední učinil pořizení o statku svém dne 1. a 26. [!] července 1636“, aniž tuto informaci dále rozvádí."

Dne 24. července 1636 Karel st. ze Žerotína nechal sepsat dodatek ke své závěti, v němž pozměnil některé pasáže svého necelý měsíc starého testamentu a především pak anuloval původní vratislavský kodicil. Nově stanovenými odkazy chtěl odměnit především své služebníky, kteří mu zůstali věrni až do posledních chvil. V textu defilují jména z Karlova přerovského dvora, s nimiž se setkáváme jak v Žerotínově korespondenci,⁷ tak zvláště v listech jeho manželky Kateřiny Anny z Valdštejna.⁸ Dozvídáme se také, že původní závěť vratislavská nesla datum 17. dubna 1631, nikoliv 10. dubna, jak tvrdí Hrubý a po něm ostatní.

Archivem získaný Žerotínův kodicil není originálem, nýbrž pouze ověřenou kopií. Jde však o opis takřka soudobý, neboť olomoucká městská rada jej vystavila a svou většinou pečeti ověřila již 16. ledna 1637. Papírový sešit o šesti listech a devíti popsáných stranách má rozměry 32 x 20 mm.⁹ Přinášíme zde doslovný přepis celého dokumentu,¹⁰ který podává zajímavé informace o závěru života Karla staršího ze Žerotína a současně je bezesporu významným pramenem k biografii tohoto velikána moravských dějin.

Poznámky

- 1 Viz přehled o literatuře v edici N. Rejchrtové Karel starší ze Žerotína- Z korespondence, Praha 1982. Z novější doby např. též J. Válka: Karel starší ze Žerotína (1564 - 1636). Z Kralické tvrže 13, 1986, s. I - 7; J. Chaloupka: Karel starší ze Žerotína (Příspěvek k 350. výročí úmrtí významné postavy moravských dějin). Časopis Moravského muzea 71, 1986, č. 1 - 2, s. 183 - 194; D. Polách: Bludov - místo posledního odpočinku Karla staršího ze Žerotína, Bludov 1993; Karel starší ze Žerotína a jeho doba. Sborník příspěvků, Bludov 1995.
- 2 K. Müller: Současné archivní uložení písemností Karla st. ze Žerotína a žerotínského rodu, in: Karel starší ze Žerotína a jeho doba, Sborník příspěvků, Bludov 1995, s. 52 - 53.
- 3 Zakoupeno 1.11. 1995 od soukromého sběratele ještě spolu se dvěma dopisy 1610 a 1614 adresovanými Žerotínovi. Zatímco předchozí osudy kodicilu se vysledovat nedají (byl zřejmě v období 1. republiky zakoupen na aukci), uvedené dopisy nepochybně pocházejí z bývalého žerotínsko-vrbenského archivu, avšak nepatří mezi ty, které v roce 1893 zakoupil Český zemský archiv v berlínském antikvariátu. Dnes uložen ve fondu Rodinný archiv Žerotínů - Bludov, inv. č. 435 a.
- 4 F. Hrubý: Moravské korespondence a akta z let 1620 - 1636, 2. Listy Karla st. ze Žerotína 1628- 1636. Brno 1937, s. 521 ^ 552.
- 5 Moravské zemské desky, 1567 - 1642, sv. III, Kraj olomoucký, ed. F. Matějka, Praha 1953, s. 609-612.
- 6 Dopisy Karla st. ze Žerotína 1591 - 1610, ed. F. Dvorský, Praha 1904, s. X. O kodicilu se nezmiňuje ani A. Haas: Karel Bruntálský z Vrba. Praha 1947. s. 117 - 121, ačkoliv Žerotínovy závěti podrobně komentuje.
- 7 Bohužel do roku 1636 sahají jen dva z tzv. bludovských kopií, jeden s hospodářskou korespondencí s hejtmanem brandýského panství, druhý s německými listy. Např. z posledních tří měsíců Žerotínova života je v prvním kopií jen 10 dopisů (viz pozn.4). ve druhém jsou to pouze dopisy dva.
- 8 Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna, ed. F. Dvorský, Dopisy z roku 1631 a 1633. Praha 1894; II. Dopisy z roku 1634 a 1635, Praha 1895.
- 9 Sešit byl uchováván v přeložené podobě a uprostřed poslední, resp. první stránky nese německé označení rukou 17. století: „Vidimus vonn Herm Carls des Eltern H. von Zerotin Máhrischen Testament auß Papyr oder Codicill“.
- 10 V edici jsme postupovali podle běžných zásad, všechny zkratky byly rozepsány s výjimkou označení peněžních jednotek.

* * *

Poručenství na papíře aneb codicill Jeho Milosti pána pana Karla z Žerotína v markrabství moravském učiněný léta páně 1636.

Ve jméno nejsvětější a blahoslavené trojice svaté amen.

Jakož sem já, Karel z Žerotína na hradě Přerově a Brandejse nad Orlicí, Jeho Milosti císaře římského rada a komorník, dne prvního přítomného měsíce července léta nyní jdoucího tisícího šestistého třicátého šestého pořádné poručenství v českém jazyku učinil a v něm netoliko mého, před některým litem ve Vratislavi vykonaného a ouřadu téhož města Vratislavě proti jejich dvojímu rozdílnému přiznání k věrné ruce a schování

odvedeného německého poručení a codicillu vedle vlastní potřeby dotekl, než také zřetelně sobě vymínil a zachoval, aby to, což bych tak strany předešlejších a následujících odkazů pod svou a jednoho neb dvou poctivých panských neb rytířských lidí pečeti na papír uvésti a k témuž svému zdejšímu moravskému poručení přiložiti dal neb mohl, tak mnoho platilo a moci mělo, jakoby to v dotčeném poručení slovo od slova postaveno a zapsáno bylo.

A připomínaje sobě, že některé v nadepsaném vratislavském codicillu postavené legata neb odkazy za příčinou mejch tehdejších při tom zachovanejších vejminek: Totiž že někteří z mejch tehdejších služebníků a čeládky (kteříž tuto naschválně vypuštění a na to místo jiné ještě živé, na díle z mejch přátel, na díle pak z těch až dosavad v službě mé zůstávajících lidí, osoby jmenované a ode mne jistěmi odkazy opatřené sou) na díle skrze smrt časnou z tohoto světa sešli, na díle se mé skutečné služby o své újmě zbavili a zhostili, vybejvaly a zůstávaly. Protož sem za potřebné a užitečné bejti nalezl, abych takový vratislavský codicill kazil a skrze tento přítomný napravil. Přitom pak také svou konečnou a poslední vůli strany některějš jistějš vícejš odkázání vyjevil a vysvětlil. Jakož pak nyní tak činím a tímto listem nařizuji a tomu chci, aby můj v poručení postavenějš a potvrzenějš, jedinějš a pravějš dědic a vnuk milějš, pan Karel Bruntálský z Vrbna, ty v již řečeném vratislavském codicillu obsaženějš legata po mém odebrání se z tohoto světa ne tím způsobem, jakž tam postavenějš sou, než již vedle jinejš novejš k nim připojenějš odkazů spolu všeckny, tak jakž níže psáno jest, však malějš posty, jako také ty, kteréž cizozemcům jmenované sou, hned po pohřbu mém, většějš posty pak (pokudž by se s těmi, jichž by se tu dotejkalo, o nějaký dalšějš neb kratšějš termín nesnesl) ode dne smrti mé počítajějš nejděle v roce pořád zběhlém spraviti a ctně zaplatiti povinen byl. Předně a nejprve ačkoli sem v svém předešlém v městě Vratislavi pod datum sedmnáctého Aprilis léta tisícího šestistého třicátého prvního učiněném poručení strany dluhu dvanácti tisíc zlatejš moravsejš, který za urozenými pány, panem Janem Jetřichem a panem Přemyslavem, bratřimi vlastními z Žerotína, strejci mejmi, jistou a poslední vůli vynesl a oznámil, přičemž ještě všeho, tak jakž týž poručení světlejš to ukazuje, zanechávám a pozastavuju. Avšak prohlídaje vždy více na to, kterak Pán Bůh všemohoucí nadepsanějš pana Přemyslava z Žerotína, strejce mého, nemalým počtem dítek mužského i ženského pohlaví obdařiti a poctiti ráčil, a myslějš i pečujějš, aby on s týmiž dítkami nějakou většějš památku a platnějš připomínání mě míti a jakž sám sebe, tak také i týž dítky své odkud tím lépe vyživovati a přesto mou k sobě i k nim opravdovou strejcovskou náchylnost skutečnějš shledati a poznati mohl. Protož ještě z obzvláštnějš lásky, kterou sem k němu a k týmiž dítkám jeho vždycky měl a mám, jemu, panu Přemyslavovi z Žerotína, strejci mému, s dítkami, erby a potomky jeho obojho pohlaví, mimo to a nad to, což v vejš řečeném poručení vratislavském svědčí a odkázáno jest, nyní tímto listem poroučím a odkazuji ...25 000 zl. rejských, a to z sumy hlavní padesáti tisíc zlatých rejských, kterou za Jeho Milostí vysoce urozeným pánem, panem Adamem z Valdštejna na Hrádku nad Sázavou, Lovosicích, Zidlochovicích, Dobrovici, Třebíči a Novém Valdštejně, Jeho Milostí císaře římského, uherského a českého krále skutečnou tejnou radou, komorníkem a nejvyšším purkrabí pražským, mejm velice milým panem švagrem, mám. Kterýchžto 25 000 zl. rejských má a povinen bude napřed jmenovanějš vnuk můj na témž Jeho Milostí panu Adamovi z Valdštejna ihned po pohřbu mrtvého těla mého vykázati a podle přátelské mezi nimi námluvy a snesení často psaněmu panu Přemyslavovi z Žerotína a erbům jeho přejistiti dáti. Item panu Baltazarovi z Žerotína, strejci mému, z těch 12 000 zl. mor., které mi dlužen jest, polovici, totiž 6 000 zl. mor. Item dětem jeho, však toliko mužského pohlaví, druhejš.....6 000 zl. mor.

A tak pan Baltazar z Žerotína od dotčeného vnuka a dědice mého svůj zápis přijíti a naproti tomu týmž dětem svým mužského pohlaví těch 6 000 zl. mor. zaplatiti má, poněvadž jim z obojí strany takových dvanácte tisíc zlatých moravských z lásky a náklonnosti strejcovský odkazuji a poroučím. Item panně Kateřině šlechtičně z

Valdštejna, která nyní při manželce stává.....	300 zl. mor.
Item panně Kateřině Volbramce.....	150 zl. mor.
Item panně Aniče Javornický.....	100 zl. mor.
Item Anně Vadislavský.....	260 zl. mor.
Item Věrušce Albinovský.....	40 zl. mor.
Item Mandě Březnický.....	40 zl. mor.
Item Anně kuchařce.....	40 zl. mor.
Item jiným děvečkám, kteréž by se v čas smrti mé v službě manželky mé nalézaly, jichž nyní zde i ve Vratislavi sedm jest, jedny každý po 30 zl. mor.....	210 zl. mor.
Item Jindřichovi Václavovi Volbramovi z Štěgkře, štolmistru.....	300 zl. mor.
Item Jiříkovi Mathei z Kaltprunu, služebníku.....	300 zl. mor.
Item Václavovi Beršovi.....	100 zl. mor.
Item Jiříkovi Cambajovi.....	100 zl. mor.
Item Jiříkovi Mělnickýmu, vnuka mého, pana Karla z Vrbna někdejšímu preceptom	260 zl. mor.
Item Pavlovi Předmostskýmu, někdejšímu písaři mému.....	260 zl. mor.
Item Lorencovi Dvořáčkovi, písaři mému.....	200 zl. mor.
Item Václavovi Bejňovskýmu, komorníku	200 zl. mor.
Item Martinu Novoveselskýmu, komorníku.....	200 zl. mor.
Item Jírovi Pocouřovskýmu, někdejšímu komorníku.....	200 zl. mor.
Item Tomášovi Křenkovi Zhořskýmu, komorníku	300 zl. mor.
Item Johannesovi Schroderovi, barvíři.....	200 zl. mor.
Item Eliášovi Krajíčkovi.....	100 zl. mor.
Item Pavlovi Vadislavskýmu	100 zl. mor.
Item Janu Stárkovi, písaři Brandejskému.....	80 zl. mor.
Item Vilímovi Chromočiovskýmu pro služby otce jeho (z čehož polovici sestře jeho Bohunce Finytové náležeti a dáno bejti má)	400 zl. mor.
Item Hanzovi Klauzovi Nertschmidovi.....	50 zl. mor.
Item čtyřem lokajům, kteří se v službě mé najdou, každému po 25 zl. mor. učiní.....	100 zl. mor.
Item Tobiášovi Kamenickýmu, někdejšímu lokaji	20 zl. mor.
Item Jakubovi Maštalří.....	30 zl. mor.
Item Ondrovi Čechtinskýmu, kuchmistru.....	50 zl. mor.
Item jiným třem kuchařům, každému po 30 zl. mor.....	90 zl. mor.
Item Pavlovi Turynovi, krejčímu.....	26 zl. mor.
Item Pavlovi Jedovskýmu, někdejšímu krejčímu	26 zl. mor.
Item Jakubovi Hájkovi, zahradníku ve Vratislavi.....	15 zl. mor.
Item Jírovi Náměšťskýmu, pacholeti komornímu.....	20 zl. mor.
Item Hanzovi Westendorfferovi, pacholeti.....	20 zl. mor.
Item Mathaušovi, purgrabímu Brandejskýmu.....	10 zl. mor.
Item Ondrovi, zahradníku starýmu.....	20 zl. mor.

Item Blažkovi, pekařovi.....	30 zl. mor.
Item čtyřem kočím, každému po 25 zl. mor.....	100 zl. mor.
Item čtyřem senťtařům po 20 zl. mor.....	80 zl. mor.
Item třem forejtharům po 10 zl. mor.....	30 zl. mor.
Item šesti pacholatům mejm po 10 zl. mor.....	60 zl. mor.
Item Burjanovi Malostovskému, poslu.....	10 zl. mor.
Item kuchťkovi.....	6 zl. mor.
Item pekarkovi.....	6 zl. mor.

A jakož sem také v vejš jmenovaném codicillu vratislavském nařídil, aby hofmistr domu mého, Martin Crato, již nyní z Sternffeldu, z těch 2 000 zl. rejnských, které mi dlužen jest a podle námluvy s ním učiněné při vánocích léta 1633 mně nahotově položiti a zaplatiti měl, za dar a vynahrazení jeho pilných mně činěných služeb po smrti a pohřbu mém 1 200 zl. rejnských měl a sobě zanechal. Z ostatních pak 800 zl. rejn. aby panu Pavlovi Hronovskému při konci jmenovaného 1633 léta 300 zl. rejn. zaplatil a 500 zl. rejn. svému švagru Jindřichovi Wolffovi z Kozlova na památku otce jeho, mně dlouhá léta vykonávaných služeb, spraviti povinen byl. I poněvadž jmenovaný Martina z Stemffeldu švagr Jindřich Wolff ve Vratislavi umřel a on Martin z Šternffeldu mně za upuštění a z milosti darování týchž 500 zl. r. snažně prosil, já pak prohlídaje k jeho věrným mně činěným službám, netoliko od dotčených 500 zl. r. sem upustil a upouštím, než také i z těch 300 zl. r., které nadepsanému panu Pavlovi Hronovskému dáti povinen byl, jej Martina z Stemffeldu sem propustil, a dotčenému panu Pavlovi Hronovskému již sám jinším způsobem takových 300 zl. rejn. vydati nařídil a poručil. Protož chci a nařizují znovu, aby týž Martin z Stemffeldu z těch nadepsaných mně dlužných a povinných 2 000 zl. rejnských žádnému člověku ničímž zavázán a povinen nebyl. Nýbrž je (majíc ode mne sobě svůj revers neb zápis navracený a odvedený) již zcela a zouplna od tohoto času pro sebe, erby a budoucí své za dar a odměnu vejš dotčených služeb jeho zanechal a měl.

V jinších příčinách pak všeho všudy při obojím poručenství svém konečně a zouplna za platné a podstatné pozůstavuji a chci, aby vnuk a dědic můj nadepsaný podle jejich znění jako také i všecko to, což v tomto codicillu nařízeno, vyměřeno a poručeno jest, neproměnitelně držel a jednomu každému z vejš psanejch osob neb erbům a potomkům jejich to, což náleží skutečně odvedl.

Pro větší jistotu a pevnost toho, což se tuto píše, já, zpočátku psaný Karel z Žerotína, tento codicill mou vlastní pečetí a podpisem ruky vědomě s dobrým rozmyslem a uráčením sem stvrdil. A podle toho se dožádal urozených a statečných rytířů, pana Zdenka Přepického z Rychnburgku a na Želatovicích a pana Bernarta Václava Bravanskýho z Chobřan a na Vinařích, že sou pečetí své podle pečetí mé na svědomí (však sobě a erbům svým beze škody) k tomuto codicillu přitisknouti dali a v něm se vlastníma rukama podepsali. Stalo se na hradě Přerově dvacátého čtvrtého dne měsíce Julii jinak července léta Páně tisícího šestistého třidcátého šestého počítajíc.

A že tento vejpis z hlavního codicillu od J. Milosti vysoce urozeného pána, pana Karla z Žerotína na hradě Přerově a Brandejse nad Orlicí, J. M. C. rady a komorníka, již neboštíka, učiněnej a vykonanej, jak na písmě, papíře i pečetích v ničemž neporušenej, ve všech punktích, artykulích a clausulích znějící se vší bedlivostí vypsáný a scorigovaný v jednostejnejch slovách srovnávající bejti se nachází, to my, purkmistr a rada císařského a královského hlavního města Olomouce v margkrabství moravském pro lepší toho jistotu a duo-věření s jistejm naším vědomím a vuolí pečetí naší větší městskou dotvrzujeme. Stalo se v městě Olomouci dne šestnáctého měsíce Januarii Léta Páně 1637.

Bohumír Indra - Město a panství Hranice za třicetileté války

Konfiskace města a hranického panství Molovi 1621 císařem. Dar hranického a lipenského panství kardinálu Dietrichštejnovi 1622, slib poddanství. Vyšetřování vydání města nepříteli 1621 a počátek rekatolizace města. Vyšetřování a potrestání účastníků stavovského odboje. Mola. Žampacha aj.. konfiskační protokol. Nová válka s Bethlenem Gáborem 1623. Uhři u Hranic. Ležení Poláků ve městě 1624 a zbídačení města a panství. Mor v Hranicích 1623 - 1624. Dosazení katolického faráře 1625 a škola, zabránění pozemků bratrského sboru, zřízení tzv. farářův dvůr. Vybytí evangelických kněží ze země 1624. Konfiskace dvorů a mlýna rytíře Alexandra Holuba'1624.

Porážka stavovských vojsk v krátké bitvě na Bílé hoře u Prahy 8. listopadu 1620. která přivodila vítězný obrat konfliktu ve prospěch císaře, byla jen přirozeným výsledkem sobecké politiky vůdců povstání sledující vlastní zájmy, cizí velké většině národa. Vojenské síly císařské a finanční i vojenská pomoc jeho spojenců vzrostly během r. 1620 ve zjevnou převahu proti silám českých stavů, jejichž vojska byla slabá, nedostatečně vyzbrojená i placená, proto také jejich bojová morálka byla nevalná. Vůdcové povstání nebyli ochotni k osobním obětem a příliš spoléhali na pomoc ze zahraničí, která však zcela zklamala. Nedovedli však a ani se nesnažili včas zmobilizovat a stmelit domácí síly pro společný postup. Hned po nešťastné bitvě se projevila malomyslnost a zbabělost mnoha předních vůdců odboje, žádajících císaře o milost, když král Fridrich opustil Prahu. Po příkladu hlavního města Prahy otevřela pak bez boje i jiná města v Čechách brány vítězným císařským vojskům, jež využila všeobecné skleslosti a dezorganizace k obsazení převážné části Čech a Moravy. Už v prosinci 1620 byly menší jednotky císařských vojsk Španělů a Neapolitánců až na východní Moravě a obsazovaly dočasně všechna města, která se vzdávala bez odporu, mezi nimi města Lipník a Hranice. Počátkem r. 1621, kdy měl císař vojensky české země už pevně ve svých rukou, ustanovil v Čechách svým plnomocným zástupcem Karla z Liechtenštejna, knížete opavského, a na Moravě olomouckého biskupa kardinála Františka z Dietrichštejna jako gubernátora. Jejich předním úkolem bylo vyšetřit účast šlechty na odboji a potrestat viníky. Vyšetřování postupovalo na Moravě pomalu a provinilí šlechtici doufali v mírné tresty a pokuty. Když se však na jaře 1621 začaly v zahraničí opět formovat protihabsburské síly, rozhodl císař rázně likvidovat všechny domácí odpůrce a tvrdě potrestat vůdce stavovského odboje. Krvavým vykonavatelem císařských rozkazů v Čechách se stal 21. června 1621 kníže Karel z Liechtenštejna. Také na Moravě provedl Dietrichštejn rázná opatření. V květnu 1621 vydal náhlý příkaz k zatčení provinilých moravských šlechticů. Tehdy byli též zatčeni v Hranicích na svém zámku Václav Mol z Modřelic, pán na Hranicích, člen direktorské vlády na Moravě za stavovského povstání, Adam Šťastný Žampach z Potenštejna na svém panském domě v Hranicích, za povstání komisař pro konfiskaci a prodej církevních statků, i lipenský Jiří Bruntálský z Vrbna, rovněž direktor stavovské vlády, a uvěznění v Olomouci. Zatčen byl i rytíř Alexandr Holub z Nadějova, který měl na hranickém předměstí dvůr a mlýn a za povstání byl velitelem oddílu stavovského vojska, s nímž obsadil r. 1619 biskupský hrad Hukvaldy. Jen několika provinilým šlechticům se podařil včasný útek. V té době utíká před španělským vojskem z Fulneka s fulneckou vrchností Janem starším Skrbenským z Hříště i Komenský a spolu s nimi i Mikuláš Drabík, přítel Komenského a správce bratrského sboru v Drahotuších, který se

uchýlil s několika dalšími bratrskými kněžími ke Komenskému. Také Holub, jako voják - důstojník stavovského vojska se brzy dostal z olomouckého vězení.

Podle rozkazu císařského gubernátora Dietrichštejna ujali na to císařští komisaři panství Hranice a Drahotuše s oběma městy, panství Helfenštejnské s městem Lipníkem i jiná panství vůdců moravského povstání k ruce císařské. V Hranicích sepsali 6. července všechen majetek Molův na zámku i ve dvorech, který propadl konfiskaci ve prospěch císaře.¹ Obdobně byl sepsán i movitý majetek Adama Šťastného Žampacha z Potenštejna a uprchlých kompromitovaných členů stavovské vlády Ctibora Žernovského a Ctibora Chorynského v jejich domech v Hranicích. Cenné služby konal tehdy císařským v Hranicích rytíř Vilém Bravantský z Chobřan, ustanovený za komisaře, který držel svobodný dvůr ve vsi Velké u Hranic.² Zabavené cennější movitosti byly po inventarizaci odvázeny hned do Olomouce, protože na východní Moravě hrozilo nebezpečí nových vojenských srážek. Zatímco hlavní síly císařských vojsk byly z Čech a Moravy odveleny na Slovensko a bojovaly tam proti vojskům sedmihradského knížete Bethlena Gábora, spojence českého krále Fridricha, zorganizoval kníže krnovský, markrabě Jan Jiří Hohenzollernský, vyloučený císařem z generálního pardonu daného slezským stavům, jako generál a zplnomocněný komisař krále Fridricha nový proticísařský vojenský odpor v Kladsku a Nise. Opanoval v létě 1621 s pomocí Valachů a emigrace celou východní Moravu, zničil v červenci za tažení do Uher španělskou vojenskou jednotku v bitvě u Nového Jičína. Hlavní sbory Jana Jiřího se pak spojily v Pováží s vojskem Bethlena Gábora. Na severovýchodní Moravě zůstala však část markraběcích vojsk s emigranty, které pak posílila uherská jízda vyslaná na Moravu. Nenadálým vpádem zmocnili se spolu s valachy vedenými emigrantem rytířem Janem Adamem z Víčková dne 17. září 1621 i města Hranic, přičemž pobili něco císařských vojáků, kteří tam právě zapisovali kvartýry. Hofmistr Albrechta z Valdštejna Ayster, který přijel do Hranic mustrovat kompanii jízdy Viléma Bravantského, se zachránil jen s několika vojáky v noci pěšky útekem do Lipníka. Neapolitánská jízda, ležící posádkou v Lipníku, vyslaná do Hranic proti Valachům se vrátila s nezdarem. Koncem září utíkaly už pod tlakem uherských vojsk Bethlena Gábora, jež se tlačila ze Slovenska na Moravu a do Slezska, i španělské posádky z Valašského Meziříčí a Těšína, jež měly za úkol střežit jablunkovský a vsatský průsmyk.³ V říjnu otevřelo i město Lipník brány markraběcímu vojsku, vzdala se i posádka hradu Helfenštejna. Město Přerov bylo však včas obsazeno silnou císařskou posádkou, která město uhájila, když Valaši podnikli 5. a 7. října na ně útok. Ze zprávy lipenského primátora Martina Zikmundka o vydání města Lipníka nepříteli, vyžádané později kardinálem Dietrichštejnem, se dovídáme, že mnozí měšťané hraničtí a lipenští byli ve spojení s nepřítelem.⁴ V jeho řadách bojovali jako velitelé menších vojenských oddílů i někteří drobní šlechtici místní, v kraji dobře známí, např. nám už známý bývalý vrchnostenský úředník hranický a později důstojník stavovského vojska rytíř Alexandr Holub z Nadějova, osedlý v Hranicích, Ctibor Žernovský na Přílepích, který měl měšťanský dům ve městě Hranicích, pan Kozlák z Kašenavy, majitel svobodného dvora ve vsi Hluzově. Jan Rousecký z Ejvaně měl dvůr v Hranicích a Podhoří a jiní. Byl tu i bělotínský fojt Jan Brustman, rovněž bývalý vrchnostenský úředník v Hranicích, proslulý později r. 1627 při obraně města Hranic proti císařskému vojsku, i několik měšťanů z Hranic a Lipníka, kteří jako prostředníci hráli značnou úlohu při vydání obou měst. Celá severovýchodní Morava, včetně města Lipníka a hradu Helfenštejna, zůstala pak v držení markraběcího vojska až do února 1622, v Přerově ležela však už silná císařská posádka.

Hlavní vojska knížete krnovského v síle asi 12 000 mužů oblehla pak s vojsky Bethlena Gábora hlavní město tehdejších Uher Bratislavu, aby po jeho dobytí vytrhla k Vídni.

Obléhání však bylo marné, neboť uherské vojsko nemělo silnější dělostřelectvo a bylo tím ztraceno mnoho času. Zatím přitáhly na pomoc Vídňi a na jižní Moravu císařské posily. Na naléhání spojenců obrátil se proto Bethlen na Moravu, aby upevnil dobyté pozice na severovýchodní Moravě a ve Slezsku. Spojená vojska měla pak hlavní stan v Uherském Brodě, dobyla několik měst a městeček na jižní Moravě, na dobytí větších a významnějších, obsazených již císařskou posádkou, si však netroufala.

Brzy nastaly ve vojsku i zásobovací potíže a hlad, neboť celá krajina byla vypálená a soustavné zásobování uherského vojska nebylo vůbec zajištěno. Neutěšená situace se ještě zhoršila, když přitáhly Bethlenovi na pomoc početné sbory turecké a tatarské lehké jízdy, zásoby získávaly již jen z plenění. Vojska slezských stavů, stojící již na císařské straně, obsadila mezitím všechny průsmyky a hraniční města Slezska proti Moravě, aby znemožnila Uhrům a markraběcímu vojsku vstup do Slezska. Velitel slezské jízdy hrabě Karel Hanibal z Donína vytáhl dokonce v říjnu proti městům Novému Jičínu a Valašskému Meziříčí, jež byla nástupištěm odbojných Valachů, aby je ztrestal. Zmocnil se obou měst, neobsadil je však trvale, protože jeho vojsko si vynutilo návrat do Slezska, k jehož obraně bylo svoláno. Když se přiblížila zima a nastaly první mrazy a markraběcí vojska na jižní Moravě nedostávala ani žold, začala rebelovat. Jan Jiří Krnovský poslal proto část pluků s uherskou jízdou zpět k hranicím Slezska, aby mu vynutila a zajistila volný vstup do země a donutil tak slezské stavy k věrnosti na konfederaci. Počátkem prosince po zprávách o vpádu polských vojsk do Sedmíhradska ustoupil však Bethlen se svým vojskem z jižní Moravy na Slovensko a ním musel opustit Uherský Brod i Jan Jiří Krnovský. Odešel s nejlepšími pluky k Bethlenovi, neboť na samostatnou akci ve Slezsku byla jeho vojska již příliš slabá. Z deníku mladého Jiříka Rudolfa Prženského, syna zabitého purkmistra Veselského Pavla Prženského, zajatého markraběcímu vojskem po dobytí městečka Veselí na jižní Moravě, se dovídáme, že vojsko táhlo i se všemi zajatci z Bánova podhůřím Karpat na Lipník a Hranice, kde mělo první kvartýry a vojáci i zajatci dostali už maso a chléb.⁵ Před vánocemi se pak hnuli dále do Oder. Posílené markraběcí vojsko na severovýchodní Moravě se pokusilo zmocnit Olomouce, bylo však odraženo. Město Hranice stalo se v té době markraběcímu vojsku výchozí základnou při dobývání hraničních měst slezských. Spolu s Uhry a Valachy dobyla tato vojska měst Bílovce a Bruntálu, pokus o dobytí města Budišova se však nezdařil a několik set Valachů bylo při útoku pobito posádkou. V polovině prosince překvapila markraběcí vojska náhlým nočním pochodem z Lipníka slezské vojenské posádky u Krnova, pobila dvě kompanie vojáků, zajala i jejich velitele podplukovníka Davida Rohra a vrátila se s kořistí a se zajatci do svých kvartýrů v Hranicích a Lipníku. Všechny tyto akce byly však již bezvýznamné a nezáleželo ani na jejich výsledku. Slibně započatá válka končila úplným nezdarem. Zklamaný Bethlen Gábor, který očekával podle slibu od svých spojenců ze západu značnou vojenskou i finanční pomoc pro společnou akci proti císaři, která se však nedostavila, začal již v prosinci po marném obléhání Bratislavy tajně vyjednávat s císařem. Dne 6. ledna 1622 uzavřel pak prostředkováním kardinála Dietrichštejna, moravského gubernátora, na jeho zámku v Mikulově přiměřeně s císařem za výhodných podmínek pro obě strany. Markrabě krnovský a česká emigrace se svým vůdcem hrabětem Thurnem byli však z jednání a císařského pardonu zcela vyloučeni. Uherská vojska vyklidila pak Moravu i Pováží. Koncem ledna 1622 opustily vojenské posádky knížete krnovského města Lipník a Hranice, v únoru i Valašské Meziříčí a města východní Moravy. Valaši se stáhli do hor, emigrantské sbory odešly přes Valašsko do Uher. Opuštěné pluky markraběcí na slezských hranicích, ležící posádkou v městech Odrách, Bílovci a Bruntálu, jež marně čekaly na příchod knížete a uherských vojsk, vzdaly se pak pod tlakem císařských vojsk na akord. Složily zbraně, zavázaly se

nebojovat proti císaři a byly volně propuštěny." Jedině posádka města a pevnosti Kladska se císařským nevzdala a čekala na opětný obrat v událostech, koncem roku 1622 však kapitulovala rovněž.

Odměnou za úspěšné jednání s Bethlenem a za dlouholeté věrné služby císařskému domu i jako náhradu za škody, které utrpěl na svých statcích za povstání, daroval císař kardinálu Dietrichštejnovi a jeho dědicům v březnu 1622 panství Hranice a Drahotuše zabavené Molovi spolu s panstvím Helfenštejnským a Lipníkem konfiskovaným Jiříku Bruntálskému z Vrbna. Panství hranické bylo darováno s podmínkou, že Dietrichštejn zaplatí věřitelům všechny dluhy váznoucí na statcích, pohledávky věřitelům - rebelantům však nebyl povinen platit. Tyto dlužní zápisy, jež činily na 67 000 zl. mor., měly být zničeny. Dluhy, které byli jiní dlužníci, měly být zaplacený k rukám císaře. Jenom Valdštejn sám dlužil Molovi 33 000 tolarů mor. Dlužní zápisy převzali císařští komisaři.⁷ Protože panství drahotušské bylo po staletí trvale spojeno s panstvím hranickým a spravováno vrchnostenským úředníkem v Hranicích, byl za Dietrichštejnů zaveden a trvale užíván pro obě panství název panství hranického na rozdíl od panství Helfenštejnského neboli lipenského, které dostal kardinál rovněž od císaře. Nová hranická vrchnost, olomoucký biskup a kardinál František z Dietrichštejna byl už před povstáním za bojů dvorské strany katolické na Moravě nejaktivnějším stoupencem habsburské strany. Narodil se v Madridě a po otci byl Němec, po matce Španěl. Jeho otec Adam, původem rakouský šlechtic, dostal za dlouholeté věrné služby diplomatické a dvorské od císaře Maxmiliána panství Mikulov a usadil se s rodinou trvale na mikulovském zámku. Nejmladší jeho syn František z Dietrichštejna vděčil za svou rychlou kariéru otcově oblibě u papeže i císaře. Po studiích v Praze a Římě byl r. 1599 jmenován kardinálem a rok nato na přání papeže i císaře zvolen za biskupa olomouckého. Byl oblíbencem císaře Rudolfa II. a později Ferdinanda II. stejně jako jeho otec. Jako olomoucký biskup byl duší a taktikem všech rekatolizačních akcí na Moravě poč. 17. století a zůstal císaři věren i za povstání. Proto také za revoluce 1619 v Brně byl rozvášněnými šlechtici uvězněn a později vypovězen ze země a statky mu zabráný. Po zlomení stavovského odboje převzal jako císařský gubernátor skutečnou vládu na Moravě i správu statků všech rebelů. Darování obou rozlehlých velkostatků Hranic a Lipníka bylo jen důkazem velké panovníkovy přízně a oceněním jeho služeb pro vídeňský dvůr. Darovací listina císaře Ferdinanda II. byla vystavena ve Vídni dne 16. dubna 1622 a je společná pro obě panství Lipník a Hranice/ Na obou statcích bylo však již v únoru po odchodu markraběcích vojsk obecně známo, že Dietrichštejn dostane obě konfiskovaná panství od císaře. V dubnu odevzdali císařští komisaři město Hranice a Lipník a obě panství kardinálovu zplnomocněnci, jemuž v zastoupení nové vrchnosti složili poddaní také slib poddanské poslušnosti. Vklad panství do zemských desk moravských proveden pro válečné události až v r. 1626. Za panského úředníka v Hranicích ponechal Dietrichštejn zatím katolíka rytíře Jetřicha Šmerhovského z Lidkovic, který měl na hranickém předměstí dvůr, ale vrchní správu panství hranického, drahotušského a lipenského svěřil svému přívrženci Janu Portovi z Arlspergu. Kardinál sám přijal poddanský slib věrnosti města a panství hranického v r. 1623 při svém příjezdu do města po velkém uvítání a slavnostní střelbě mušketýrů.

Dietrichštejn dal hned po nabytí panství vyšetřit zradu města Hranic a Lipníka r. 1621, zejména kdo z usedlých měšťanů a rytířů byl ve styku s nepřítelem, kolik peněz půjčila obě města uprchlému vůdci stavovského odboje na Moravě zemskému hejtmanu Ladislavu Velenovi z Žerotína a kdo k tomu dal podnět. Oba purkmistři a rada města Hranic byli sesazeni a správa města svěřena spolehlivým osobám. Protože oba nově dosazení purkmistři Václav Banovský a Lukáš Dobruzský byli panskými úředníky Dietrichštejnovými v Hranicích, dostalo se vedení městských záležitostí zcela pod

kontrolu a vliv vrchnosti. Stará městská rada prosila kardinála pokornou suplikou, podanou 27. února 1622, jako svého pána a vrchnost o odpuštění, že v minulém roce otevřela město a brány nepříteli. Zapřísahala se nevinou, neboť město bylo krátce předtím zcela odzbrojeno a nepřítel, v jehož vojsku bylo dle supliky množství lidu tureckého, uherského, německého a jiného všelikého národa, hrozil všechn ten lid na ně pustiti, kdyby se chtěli bránit." Ačkoliv Dietrichštejn měl zprávy o novém srocování Valachů, jejich pohybech a stycích s některými hranickými měšťany a rytířskými osobami (jednomu houfu Valachů operujícímu na Zlínsku a Vsatsku velel bělotínský fojt Brustman), uznal jejich ospravedlnění, že sami nepovolali nepřátelské vojsko k městu a neměli s ním srozumění. Vyslovil také naději, že se nyní budou chovati již jako věrní poddaní císařští, a udělil městu milost. Krátce předtím byla skutečně veškerá munice, kterou bylo město zaopatřeno, i všechny zbraně hranickým pobrány, takže na nějaký odpor měšťanů nemohlo být ani pomyšlení. Všechna vina, pokud byla známá a prokazatelná, byla svalována na několik jistých a jim nepovědomých lidí, kteří byli ve spojení s nepřítelem a opustili s ním též město. Z měšťanů byl značně kompromitován vachmistr města panský kuchař Lukáš Kremz, který byl za to vsazen s jinými na půl roku do vězení, aby příště lépe prokazoval věrnost.

Hůř to dopadlo s Lipenskými, jimž pro dobrovolné otevření města nepříteli a účast na nové rebelii propadla všechna městská privilegia, jež kardinál 1622 zrušil. Značnou vinu na zradě obou měst dával kardinál nekatolickým kněžím na panství, kteří prý stále popouzeli k proticísařskému odboji. Začal proto na obou panstvích ihned s katolickou reformací. V Lipníku odevzdal jezuitům povolaným z Olomouce rozsáhlý bratrský dům na předměstí, který se pak stal pod vedením jezuity P. Drachovia základnou jejich působení v širokém okolí. Do Hranic byl už v červenci 1622 poslán misionář jezuita Jan Skutellan, rodem z Mor. Ostravy, s několika tovaryši, aby obrátili měšťany na katolickou víru. Evangelickým kněžím, luterským i bratrským, bylo zakázáno na obou panstvích vykonávat bohoslužby, dána jim okamžitá výpověď od kostelů, far a škol, jež byly odevzdány misionářům. Privilegia bratrských sborů byla zabavena a zrušena.¹⁰ Do města a do cechů bylo povoleno přijímat jen katolíky a měšťané byli i vězením přeháněni na katolickou víru." Koncem září 1622 bylo v Hranicích podle zprávy jezuita P. Skutellana již deset katolíků a měšťané prý chodili rádi do kostela i ve všední dny. V prosinci hlásil Skutellan radostně kardinálovi, že rychtář města již také přestoupil, i literátní bratrstvo a městská rada, dosud pikartská (bratrská), prohlásí se za katolickou na den Narození Páně (23. prosince).¹¹ Zdá se však, že většina konšelů městské rady a měšťanů tuto horlivost jen předstírala, aby mohli dále provozovat svá řemesla, jež kardinál nekatolíkům zastavil, neboť přes velké nebezpečí byli někteří stále ve styku s emigranty na Slovensku. Koncem roku odešel z Hranic poslední luterský církevní správce kněz Jiřík Johantdes Frýdecký (správce bratrského sboru v Hranicích bratr Pavel Hladík uprchl s rodinou a pomocníkem z města již koncem r. 1620), odešli i ostatní luterští a bratrští kněží z obou panství, neboť kardinál nikomu neprodloužil výpovědní termín. Rekatolizace postupovala však i potom jen zvolna.

Pro novou válku v druhé polovině r. 1621 nemohli být ani souzeni účastníci stavovského povstání, zatčení na Moravě počátkem června toho roku. Až počátkem července 1622 dal Dietrichštejn sestavit zvláštní soud, který měl provést a dokončit vyšetřování všech obžalovaných provinilců, jak se stalo rok předtím v Čechách. Všichni účastníci povstání uprchlí do ciziny byli odsouzeni v nepřítomnosti k trestu smrti a zabaveny jim statky. Byl mezi nimi i Ctibor Žernovský, který měl v Hranicích po zemřelém bratru Viktorinovi měšťanský dům na náměstí a držel biskupské panství Přílepy u Holešova. Ostatní zatčení hlavní původci povstání, jimž byl zabaven všechn majetek, byli převezeni z Olomouce v listopadu 1622 na radnici v Brně a tam jim byl

přečten rozsudek. Bývalý hranický pán a vrchnost Václav Mol z Modřelic byl jako direktor stavovské vlády na Moravě odsouzen k trestu smrti a konfiskaci veškerého majetku. Trest mu byl však později změněn na doživotní žalář, v němž zemřel již r. 1625. Ke ztrátě veškerého majetku a k doživotnímu žaláři byl odsouzen také Adam Šťastný Žampach z Potenštejna, který držel statek Jeseník nad Odrou a Vražné, v Hranicích měl velký panský dům proti zámku a také na předměstí držel Čaputovský dvůr, nazvaný tak po předchozím majiteli Ondřeji Čaputovi. Žampach zemřel ve vězení v Olomouci již v dubnu r. 1623 a byl na příkaz kardinála pochován zcela v tichosti." Zabavený Čaputovský dvůr v Hranicích byl přičleněn k panství a zřízen z něho druhý vrchnostenský dvůr v Hranicích. Žampachovský dům ve městě, vydrancovaný již neapolitánskými vojsky v r. 1621, kardinál zabral a dal v něm šenkovat vrchnostenské víno, dovážené do města z Mikulova. Později za třicetileté války však zpustl a kníže přenesl šenk vína do bývalého panského domu Anny Petřvaldské z Petřvaldu na hlavním náměstí (dnes lékárna č.p. 5), který kardinál zabral.

Méně provinilým účastníkům stavovského odboje byl císařem udělen generální pardon, museli však za svou vinu zaplatit značnou peněžní pokutu. Zvláštní císařská komise zkoumala rozsah provinění jednotlivých šlechticů a pokutovala je ztrátou většího či menšího množství majetku.¹⁴ Podle konfiskačního protokolu sepsaného r. 1623 byli z drobné šlechty usedlé v Hranicích potrestáni konfiskací majetku katolík a bývalý vrchnostenský úředník Jetřich Šmerhovský z Lidkovic držící měšťanský dům a dvůr na předměstí zabavením tří čtvrtin majetku, Jindřich Laryš z Načeslavic, který měl dvůr v Horní ulici (později Světlíkovský), propadl třetinou majetku, všechn majetek ztratil Karel Dobšic z Plavu a Joachim Rašic z Vydova, oba usedlí rovněž na dvorech na hranickém předměstí, pokutován byl rovněž David Tamfeld z Tamfeldu, usedlý rovněž na svobodném dvoře na hranickém předměstí. Také všechna drobná šlechta v okolí Hranic byla potrestána konfiskacemi za to, že přijímala rozkazy od vůdců povstání, odváděla jim platy a pod. Starý Jan Šmerhovský z Lidkovic, otec hranického Jetřicha Šmerhovského, ztratil manský statek Rouské u Kelče, Bernard Zernovský manský statek Skaličku, Ctibor Chorvinský z Ledské, který měl panský dům v Hranicích, ztratil léno Choryně.

Zatímco boj císařských vojsk s vojsky protihabsburských spojenců trval v Německu dále, zůstaly na Moravě jen malé císařské posádky ve městech podél slezských a uherských hranic. Slabá císařská posádka ležela i v Hranicích. V r. 1622 to bylo slezské vojsko pana z Donína, který stál v císařských službách, v druhé polovině roku a v r. 1623 praporec pěšího lidu císařského. Vojsko připravovalo město k obraně. Městské zdi byly zpevněny, domy a stavení, jež ležely na předměstí při městské zdi nebo při branách, byly vojáky bořeny, aby se v nich nemohl nepřítel skrýt a škodit odtud městu střelbou. Měšťané a zejména okolní vesnice mnoho vytrpěli od vojska, ležícího ve městě.

V září 1623 vzplála opět nová válka s Bethlenem Gáborem, jehož lehká jízda bleskově pronikla až na jižní Moravu. Císařští stačili sotva obsadit pomocným slezským vojskem pana z Donína města severní a severovýchodní Moravy, mezi nimi i Nový Jičín a Valašské Meziříčí, aby se nepřidala k nepříteli. Do Hranic byl vložen praporec slezského lidu hejtmana Zikmunda Chorovského, který tu pak zůstal až do opětového uzavření příměří. Plenící uherská a turecká jízda opanovala až na opevněná města celou jižní Moravu, podnikala výpady hluboko do země, rozesílajíc měšťům listy, aby otevřela městské brány. Dne 22. listopadu 1623 se objevili Uhři až u Hranic a položili se na noc v Běloutíně. Vydrancovali hranické předměstí, sebrali dobytek a při rabování zapálili mnoho domů a stodol hlavně v Horní ulici.¹⁵ Ještě hůř si počínali na venkově, uloupený dobytek, krávy a ovce, hnali pak na Holešov a do Uher. O dobývání Hranic se

ani nepokusili, protože zima a zásobovací potíže donutily opět Bethlena k uzavření příměří s císařem. Koncem listopadu táhla uherská a turecká vojska opět domů. Kromě bohaté kořisti odvěkli z východní a jižní Moravy i několik tisíc zajatých poddaných mužů, žen i dětí do otroctví. Bethlenovo tažení nenašlo na Moravě žádný příznivý ohlas, naopak zanechalo všude u domácího obyvatelstva jen hrůzu a zděšení. Na Moravě v zimních kvartýrech zůstalo jen císařské vojsko, protože mír nebyl ujednáno, a obyvatelstvo je muselo žít. Hraničtí měšťané a předměšťané museli týdně odvádět obci z každého domu na sbírky na vojáky stanovenou částku peněz kromě ostatních pravidelných ročních platů městu a vrchnosti. Jen za léta

1622 - 1624 sbírky na vojáky z jednoho měšťanského domu v Hranicích činily částku 214 zlatých 29 grošů. Mnozí měšťané, hlavně vdovy, platit nemohli a zůstávali vojenské sbírky dlužní a peníze za ně musela zatím odvádět obec. Město si proto půjčovalo peníze na vysoký úrok, kde se dalo, aby mohlo zaplatit stanovené kvóty, a tak se zadlužilo, že to vedlo po několika letech k finančnímu úpadku městského hospodářství. Stejně postižena byla však i jiná města. např. sousední Lipník, jehož peněžní výdaje na vojsko za léta 1621 -

1623 činily 60 000 zl., zatím co celý roční rozpočet města před povstáním obnášel průměrně 6 000 zlatých.

Protože z valašských hor hrozilo stále nebezpečí přepadu a rabování menších měst (v únoru 1623 napadli Valaši pod vedením Jana Adama z Víčkovy biskupské město Kelč a město Fryšták u Holešova), byla proti nim povolána polská pomocná vojska dosud nevyplacená, jež císař ubytoval zatím na Moravě. Byli položeni na valašských panstvích, po vánocích 1623 však přitáhli na Hranicko a rozložili se proti valašským horám až ke Kroměříži. Hranické panství, vysáté a zničené nepřátelským i císařským vojskem, nestačilo již na jejich obživu. Sám velitel polských vojsk, ležících v Hranicích, Jiljí Kalinowski psal odtud 1. ledna 1624 list Olomouckým s žádostí o zaslání potravin, poněvadž má ve městě v kvartýrech a okolí velkou bídu, neboť tato města jsou od císařských vojsk i od nepřítele hrozně zpuštěna a přivedena k největší zkáze.¹⁶ Přesto si Poláci počínali v celém okolí hůř než Turci a Tataři, jak si stěžuje v jednom dopise císaři kardinál Dietrichštejn. Pálili, loupili a vraždili, v Horním Újezdě uloupili kalichy a věci sedláků uschované v kostele a oba kostelníky zabili. Poláci z praporce ležícího v Kelci zabili při rabování v Loučce i samého pána v Loučce Jana Chorynského z Ledské. Poddané, kteří se bránili rabování, hned stříleli a zabíjeli. Lidé z vesnic opouštěli svůj majetek a utíkali před nimi do lesu a tam hladem a zimou umírali. V únoru 1624 zmrzlo tam na 200 lidí v lese nedaleko Hranic. Polské vojsko leželo v Hranicích od Nového roku 1624 do druhé poloviny února. Bořilo bezohledně opuštěné domy na předměstí a dřívím topilo ve svých kvartýrech ve městě i na vartách na městských hradbách, aby zahnal zimu. Opět byly tak zničeny další desítky domů na předměstích, většinou dřevěných.¹⁷ Mezi nimi i opuštěný bratrský špitál, ležící vedle bratrského sboru u Veličky, který tak zcela zašel. Jinde nebylo lépe. Jezuité, kteří vedli rekatolizaci na hranickém a lipenském panství, zapřísahali z Lipníka kardinála, aby přísně zakročil proti ukrutnostem polského vojska, jinak jakmile mrazy trochu poleví, bude mít města i vesnice prázdné, vše uteče před vojenským týráním do lesů. Lidé chodí bosí a polonazí a z větší části nemají ani chleba. Bída jejich je taková, že není možné udržet slz.¹⁸ Kardinál naléhal na císaře, aby se polská vojska hnula z obou jeho panství jinam, na výplatu žoldu však nebylo peněz, proto vojsko bylo ponecháno dále v kvartýrech, strašně vše hubíc. Pouze Valaši způsobovali v horách svými náhlými přepady Polákům citelné ztráty, při jednom trestním výpadu k Hranicím zabili i vůdce Poláků Kalinowského.¹⁹ Trestní výpravy Poláků na Valašsko nic nezmožily. Teprve když začal řádit v Hranicích mor mezi měšťany, hnuli se Poláci jinam, zemi však

opustili až koncem léta, když jim byl žold vyplacen. V květnu 1624 uzavřel Bethlen konečný mír s císařem a tím byly pohřbeny všechny naděje a plány emigrace, bojující na jeho straně proti císaři. Vůdce stavovského odboje kníže Jan Jiří Krnovský, jehož konfiskované knížectví krnovské daroval císař r. 1622 opavskému knížeti Karlu Liechtenštejnovi, zemřel zklamán a opuštěn v březnu 1624 v Levoči na Slovensku, kam se uchýlil.

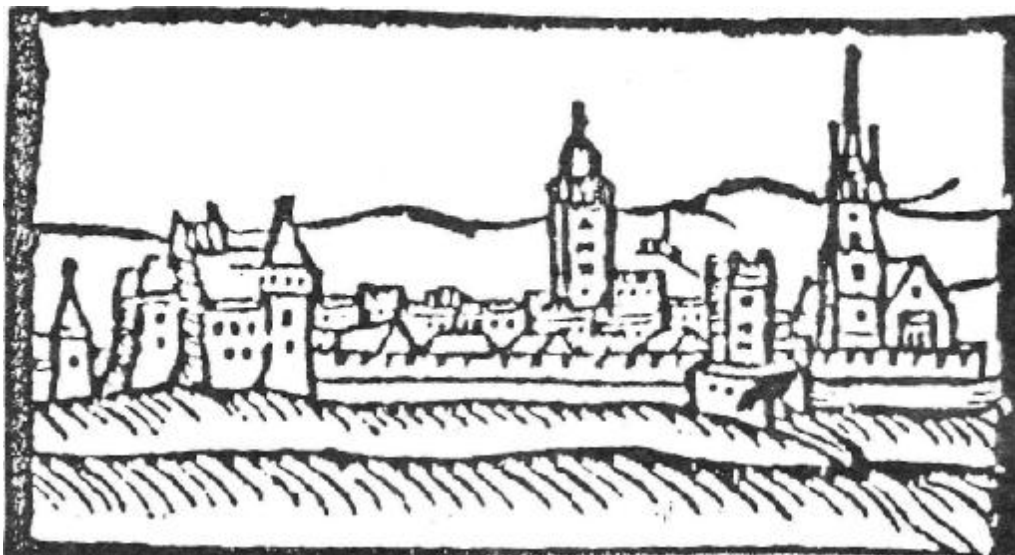
Za věrné služby císařskému domu a za zásluhy o opětné sjednání příměří a výhodných podmínek míru povýšil císař Ferdinand II. kardinála Dietrichštejna diplomem z 26. března 1624 do stavu dědičných říšských knížat a stanovil, že po jeho smrti má knížecí titul přejít vždy na nejstaršího člena rodu Dietrichštejnů. S tím bylo spojeno i právo razit vlastní minci a udílet poddaným služebníkům a měšťanům šlechtický titul.

Město bylo na pokraji zkázy. Byly zničeny domy, úroda, nebylo ani dobytka. Jízdní oddíly Poláků v době svých polních kvartýrů spásly veškerou úrodu na polích. Finančně vyčerpaná obec ve snaze získat peníze na vojenské kontribuce prodávala, co se prodalo. Prodala i pánev z městské lázně a jediný kotel na ohřev vody z Teplic, které byly za nepokojných let uloženy na radnici. Městské lázně v Hranicích a Teplicích patřící k městské lázni tak zašly a byly obnoveny až koncem 17. století.

Už v r. 1623 zuřil ve městě hlad a přímorek, který si vyžádal několik obětí, na jaře 1624 propukl však mor plnou silou a dokončil morální i hmotnou bídu města.¹⁹ Za tohoto moru muselo město v některých domech věci obyvatel spálit. Misionářské působení Jana Skutellana a jeho pomocníků prožívajících s měšťany všechna utrpení mělo hluboký účín na náboženskou citovost zbědovaných obyvatel města i vesnic, značná část měšťanů přestoupila v těchto letech na katolickou víru. Jezuita Skutellan, který po dva roky řídil rekatolizaci v městě, zemřel sám r. 1624 ve službě morem nakaženým měšťanům. Po odchodu polských vojsk se vracel život do zpustošeného města jen velmi pomalu. Vraceli se i rozprchlí vesničané do svých spálených příbytků. Vrchnost poskytla měšťanům i předměšťanům, jejichž domy byly zničeny, tříletou lhůtu od placení dávek, aby mohli domy znovu vystavět, přesto zůstalo ve městě na padesát zničených domů a usedlostí již trvale neosazených a pustých. I mnozí noví osedlí, kteří na předměstích převzali polnosti patřící k pusté usedlosti, čekali se stavbou svých domů a po několika letech je pro nemožnost placení vraceli městu a živili se nuzně jen z polního hospodaření.

Protože rekatolizace města prováděná jezuitou byla úspěšná, dosadil kardinál Dietrichštejn už koncem r. 1624 po smrti Skutellanově na hranickou faru za katolického faráře mladého, sotva dvacetiosmiletého českého kněze Václava Wolfganga Schindlera, rodem ze Svitav, pomocníka Skutellanova, odchovance olomoucké jezuitské koleje. Schindler založil jako první katolický farář města od nového roku 1625 novou českou farní matriku křtů pro město a přífašené obce Černotín, Hluzov a Zbrašov, která byla od toho roku soustavně vedena a dochovala se podnes.²¹ Starší luterská farní matrika vedená evangelickými duchovními správci se nedochovala a byla patrně zničena. Na městské škole při faře působil již od r. 1622 po vypuzení evangelického rektora katolický rektor Adam Andreades a kantor Jan Laštovička, kteří se stali účinnými pomocníky farářovými při bohoslužbách a rekatolizaci města. Fara v Drahotuších byla r. 1623 obsazena katolickým farářem Samuelem Tučkem, někdejším zámeckým kaplanem holešovským za působení Jana Sarkandra v Holešově. Na příkaz kardinála byly hned r. 1622 vyplaceny měšťům stříbrné kostelní kalichy, zastavené v Přerově za 350 zlatých, v r. 1624 pořízena pro farní kostel stříbrná monstrance ve Vídni i ornáty z peněz, které shromáždil sbírkami P. Skutellan. Olomoucký knihtiskař Matyáš Handl vytiskl r. 1623 pro město Hranice 1 200 českých výtisků modliteb slovem Denník, které připsal a daroval obci hranické.²² Evangeličtí faráři hraničtí dostávali do té doby od

obce kvartálně peněžítý plat ročních 100 zlatých kromě rži, kaše, dřeva na topení a masa k výročním slavnostem. Město platilo i rektora školy s kantorem, varhaníka, zvoníky a dva kostelníky. Vlastní hospodářství a pozemky evangelická fara neměla. Pozemky někdejší katolické fary byly v předhusitské době zabrány vrchností a darovány městu, jež je pak prodalo měšťanům a převzalo za to povinnost platit roční peněžítý plat faráři i rektoru školy. Na plat faráři, vybíraný městem, přispívali všichni měšťané a předměšťané, kteří měli polnosti, i osedlí z přifařených vesnic ročním platem místo kněžského desátku. Od měšťanů a předměšťanů, kteří drželi pozemky někdejší katolické fary tzv. Farářství (dnes část města zvaná „Na farářství“), byl vybírán kromě toho zvláštní plat. Aby se příjmy katolické fary zvýšily a bylo zajištěno farní obrocí, přidělil P. Drachovius z Lipníka se souhlasem rektora olomoucké jezuitské koleje r. 1624 k hranické faře všechny pozemky bývalého bratrského sboru hranického, ležící hlavně na Struhlovsku. Jezuita Skutellan navrhl kardinálovi r. 1624 i další změny.

Pohled na město Hranice v hradbách před třicetiletou válkou (v r. 1593).
(Zvětšený dřevorez 3,5 x 2,3 cm od Jana Willenbergera z grafického orámování titulního listu 4. dílu O městském stavu knihy Bartoloměje Paprockého Zrcadlo slavného markrabství Moravského, vydané r. 1593 v Olomouci.)

Malý dřevorez zachycuje věrně podobu význačných stavebních dominant panoramatu města: nový renesanční zámek postavený v šedesátých letech 16. stol. s vysokou válcovitou věží s ochozením a střílnami, vystavěnou na bývalé městské hradební baště, zakončenou kuželovitou střechou. V r. 1604 byla věž zvýšena na tzv. trubačskou věž s otevřeným ochozem pro zámeckého trubače a opatřena zvonem, trojkřídlový zámek zkrášlen arkádovým nádvořím. Renesanční městská radnice s vysokou čtyřbokou věží vystavěnou r. 1571 s ochozem a bytem povězného, věžními hodinami s 2 cimbály, opatřena kopulí. Věrně je zachycen vzhled starého gotického farního luterského kostela s vysokou třípatrovou zděnou čtyřbokou věží se zvony, opatřenou štíhlou jehlancovitou střechou se 4 nárožními věžičkami, která stála na boku vysoké gotické chrámové lodi. Farní kostel byl spálen a pobořen r. 1645 dělostřeleckou palbou při dobývání města švédskou armádou Konigsmarkovou. Níže čtyřboká renesanční městská brána Dolní (Motošinská) s mostem vjezdu přes hradební příkop s předsunutou mohutnou kruhovou

baštou se střílnami. Celé toto mohutné opevnění bylo r. 1645 při obléhání a dobývání města Švédy podminováno, vyhozeno do povětří a zničeno.

Chtěl dát zbořit městský špitál ležící na hřbitově u farního kostela (dnes Školní náměstí) a rozšířit tak hřbitov při kostele. Městský špitál měl být přenesen do opuštěného domu a školy ležící vedle bratrského sboru u Veličky, bratrský sbor pak navrhl zasvětit na kostel Všech svatých a zřídit v něm tři oltáře. Pro zvýšení zbožnosti doporučoval také, aby kardinál vyprosil u papežské stolice zvláštní odpustky pro kostelík Panny Marie u Hranic, k němuž putovalo každoročně mnoho lidí z města a celého okolí.²³ Pro válečné události v dalších letech a změněné poměry však již k provedení těchto návrhů nedošlo.

Po zdolání nového vpádu nepřátelských vojsk r. 1623 a uzavření míru s Bethlenem Gáborem r. 1624 vystoupil císař otevřeně již proti všem nekatolíkům na Moravě, aby znemožnil další podporu svých nepřátel v zemi. Koncem listopadu r. 1624 vydal kardinál Dietrichštejn na Moravě jménem císaře patent, který nařizoval, aby do čtrnácti dnů byli ze všech panství na Moravě vybyti všichni evangeličtí duchovní, pokud by nechtěli přestoupit na katolickou víru. Byl to první krok k obecné rekatolizaci celé země. Kardinál uskutečnil tuto akci na svých pozemcích již o dva roky dříve. Fary byly odevzdány katolickým duchovním nebo misionářům, kteří přeháněli poddané na katolickou víru. Měšťanům poddanských měst a poddaným na venkově nebylo povoleno svobodné vystěhování ze země. Za výhostný list bylo nutno zaplatit až sto zlatých. Kdo odešel tajně, tomu propadl všechn majetek ve prospěch vrchnosti a ještě byl stíhán jako zběhlý poddaný. Počet skutečných vystěhovalců pro náboženství nebyl proto velký, řada měšťanů opustila však za válečných událostí spálené a zničené domy a grunty, když nemohli platit kontribuce a vrchnostenské dávky, a utekli jinam, zejména na Valašsko, do Slezska nebo do povážských měst na Slovensko. Opuštěné domy ve městech připadly obci, jež je mohla prodat, nebylo však kupců ani zájemců o zničené usedlosti. Stejně energicky vystoupil Dietrichštejn na obou svých panstvích Hranicích a Lipníku proti všem vůdcům odboje z řad drobné místní šlechty, kteří na panství měli své panské domy a dali se do vojenských služeb krnovského knížete Jana Jiřího a Bethlena Gábora, pomáhali r. 1621 nepříteli a v řadách nepřátel města opustili. V Hranicích to byl především rytíř Alexandr Holub z Nadějova, jemuž kardinál zabavil r. 1624 jako arcirebelu, který se postavil se zbraní v ruce proti císaři a kardinálovi, jeho dvůr v Horní ulici a mlýn na Ludyni, na nichž hospodařila za manželovy nepřítomnosti jeho žena Anna Troubecká s rodinou. Ponechal jí jen její vlastní dvůr u řeky Veličky, někdy patřící rodině Ovesných. Dvůr Holubovský na říčce Ludyni připojil Dietrichštejn k panství, později byl však používán jako vrchnostenský mlýn Zvěrkovský, nazývaný podle dřívějšího dlouholetého držitele mlýna před Holubem. Obraz, který poskytovalo město Hranice po pěti letech války, byl žalostný.²⁴

Ještě v prvních letech české války bylo podle rejstříků městských počtů v r. 1623 v Hranicích 287 osedlých, t.j. majitelů domů ve městě a na předměstí. Z toho bylo uvnitř hradeb 79 domů šenkovních s právem vaření a šenkování piva a vína, 28 domů nešenkovních (chalup, 10 městských domů patřilo již židům).²⁵ Na předměstích bylo 170 usedlých sousedů. Srovnáme-li počty osedlých r. 1623 a počty rejstříků 1610, je to o 41 domů méně, ačkoliv od té doby do začátku války bylo několik domů na předměstí přistavěno. K celkovému počtu domů r. 1623 musíme však připočítat ještě domy vrchnostenské, farní a městské, jichž bylo 15, jež platy vrchnostenské neplatily a proto nebyly ani do městských výběrčích rejstříků zapisovány. Podle porovnání u jednotlivých gruntů v purkrechtní městské knize bylo k roku 1623 ve městě a na

předměstí 50 zcela zničených domů, jež už nebyly do konce třicetileté války vůbec osazeny, většina zbývajících domů pobořena nebo poškozena. Nejvíce domů ve vnitřním městě zničili Španělé a Neapolitánci r. 1621 a posádka císařská v letech 1622 - 1623, vložené do města. Na předměstích bylo zničeno nejvíce domů v Horní ulici a na Novosadech za Veličkou, které vypálili Uhři r. 1623 a Poláci r. 1624.

Početní sílu jednotlivých řemesel ve městě bohužel neznáme, podle dokladů před válkou a po ní byl však stále nejvýznamnější cech soukenický. Celkový počet řemeslnických mistrů známe z výběrčího rejstříku r. 1623. V Hranicích bylo tehdy celkem 181 mistrů, z nichž 122 platilo městu roční plat 8 grošů za provozování řemesla, a to soukeníci, ševci, kožešníci, kováři, koláři, hrnčíři, barvíři plátna, zlatník, kotlář a sedlář, dalších 59 mistrů řemeslných platilo ročně po 4 gr., a to řezníci, pekaři, krejčí, tkalci, zámečníci, nožíři, bednáři, mečří, pasíř, soustružník a provazník. Kromě toho museli platit z prodeje zboží v trhové dny, řezníci též z jatek. Počet tovaryšů pracujících ve městě neznáme, byl však malý, protože většina mistrů, pokud pracovali, nebyla sto platit tovaryše. Ačkoliv vojenské posádky z města a panství odtáhly, museli měšťané přispívat dále v letech 1625 a 1626 pravidelnými platy a peněžními sbírkami na vydržování vojska v zemi.²⁰ Kardinál Dietrichštejn neustával ve své horlivosti obrátit co nejvíce obyvatelstva na katolickou víru. Měšťané byli vyzváni odevzdat všechny nekatolické knihy a byli i exekucí nuceni přijmout novou víru. Řemeslnickým cechům a mistrům bylo zapovězeno vykonávat řemeslo, dokud neslíbili, že půjdou ke zpovědi a přijímání pod jednou, a neodvedli o tom cedulku. Současně bylo obnoveno u všech far placení starých desátkových platů, které za reformace byly všude zrušeny. A marně žádalo 29 hranických rolníků - měšťanů, předměšťanů i rytířských osob, kteří drželi při městě rolnické usedlosti a odváděli z nich každoročně vrchnosti kvartální platovou rež, plecový plat a plat za slepice, aby nemuseli ze svých pozemků platit farní desátek, který vymáhal od nich farář Schindler a před ním jezuité, pracující na rekatolizaci ve městě. Kardinál zaujal nepřátelský postoj zejména proti drobné šlechtě, která držela purkrechtní domy a dvory na obou panstvích hranickém a lipenském, jež setrvala ve staré víře a zůstávala dlužná platy vrchnosti. V lednu 1626 uložil úředníku obou panství Tobiáši Dukátovi (známému nám už v době jeho působení v Hranicích za Zdeňka Žampacha z Potenštejna), aby nejen zaplatili všechny dlužné dávky a platy, ale aby také nejpozději do 6 neděl buď přestoupili na katolickou víru, šli ke zpovědi a přijímání, jinak aby ve stanovené lhůtě prodali své domy a osadili řádnými katolickými lidmi a sami opustili zemi. Sirotci zemřelých šlechtických rebelů byli odnímání rodičům a posílání na studie k jezuitům do Vídně. Ukvapený postup kardinálův ve věcech víry a jeho tvrdá konfiskační praxe, jež zbavila mnohé šlechtice držby manských lén a všeho majetku, jitrily nenávist a skličovaly zchudlé šlechtice i nespokojené měšťany i emigraci. Byly pak také jednou z příčin, že se celý kraj přidal za mansfeldského vpádu opět k nové rebelii. Přes všechna kardinálova opatření měla nespokojená šlechta a někteří měšťané stálý styk s emigrací, která je nepřestávala ponoukat k vytrvalosti.

II.

Nová válka, obležení města Hranic Mansfeldovou armádou 1626 a otevření městských bran. Bratr Mikuláš Drabík správcem evangelického sboru v Hranicích, obležení města císařskou armádou 1627. obrana města a jeho dobytí. Vyšetřování odboje města, uvěznění vůdců, konfiskace městských privilegií kardinálem. Poprava vůdců povstání v Hranicích v říjnu 1627. pokuty měšťanů, osud rytíře Holuba. Obdarování věrných Dukáta. Banovského a Hoštického. Emigrace drobné šlechty 1628. Stavební obnova

válkou zničených domů ve městě. Založení knížecí květné zahrady na zničeném předměstí Novosadech. Finanční úpadek města.

Na jaře 1626 vzplála opět válka v Německu. Vojska protihabsburské koalice neměla však úspěch proti císařským vojskům. V létě 1626 pronikla nečekaně z Německa vojska generála Mansfelda spojená s českou emigrací do Dolního a Horního Slezska a odtud táhla dvěma proudy přes Krnov, Opavu, Těšínsko a východní Moravu na Slovensko, aby se spojila s vojsky Bethlena Gáboru k rozhodnému tažení proti císaři. Hlavní síly armád Mansfelda a vévody výmarského v síle asi 15 000 mužů protáhly koncem srpna jen spěšně Moravou přes Starý Jičín, Hranice, Přerov, Holešov a Uherský Brod do Uher, velitel dánských oddílů ale ponechal na Opavsku silné oddíly pod vedením komisaře Jana Mitzlaťfa, které měly zajistit vojákům zpáteční cestu Moravou do Slezska a upevnit dánské postavení ve Slezsku a na severovýchodní Moravě. Za vojsky mansfeldskými protáhla v září od Nisy přes Dvorce, Olomouc, Přerov a Uherský Brod na Slovensko císařská armáda Valdštejnova, jež se snažila zabránit spojení vojsk dánských s Bethlenem Gáborem.⁷

Dánská vojska položená na Opavsku upevňovala a rozšiřovala mezitím dánské panství v Horním Slezsku, na severní a severovýchodní Moravě. Spolu se sbory emigrantů v dánském vojsku, k nimž se hned připojili Valaši, dobyla dalších měst v těchto končinách. Hlavní zásluhu o to měli vůdcové emigrace, zejména Jan Adam z Víčkovy a Václav Bítovský z Bítova dříve na Bystřici pod Hostýnem, kteří se usadili ve Vsetíně a Valašském Meziříčí a odtud podnikali s Valachy útoky proti císařským a zajišťovali i zásobování dánských posádek měst. Když Valaši s panem z Víčkovy přitáhli 16. října k Hranicím, byly několikeré útoky na město odraženy císařskou posádkou ležící ve městě. Císařští připravili již dříve zámek a město k obraně, opravili hradby a zbořili všechny domy na předměstí ležící v nebezpečné blízkosti městských zdí a bran. Za obléhání města byl také střelením ze zámku hořícími střelami do bratrského sboru u Veličky spálen sbor i sousední bratrský dům, aby se nepřítel nemohl v něm ukrýt a škodit odtud střelbou městu. Střelbou z města byly spáleny čtyři domy před horní branou a další domy pod městskými hradbami.⁸ Při novém útoku na město dne 21. října, podniknutém přibylými silami z Opavy s oddíly emigrantů, za pomoci Valachů a sedláků hranického panství, zradili měšťané vojenskou posádku a po krátkém boji otevřeli Mansfeldským brány města. Císařská posádka na zámku byla přemožena, jejich velitel zajat a město padlo.^{2"}

Hraničtí emigranti v dánském vojsku, kteří se zúčastnili obléhání města v čele s kapitánem Alexandrem Holubem z Nadějova, měli na tom nemalou zásluhu. Poměr měšťanů k emigraci ukazuje nejlépe to, že purkmistr Adam Burkeš nedovolil měšťanům střílet na Holuba a emigranty. Hraničtí přijali mansfeldské vojsko s emigranty jako osvoboditele přinášející opět evangelium. Věřili, že je konec panství kardinálova a že se vrátí staré časy. Ochotně sháněli peníze a složili vojsku holdem 1 000 tolarů. Měšťané a předměšťané sehnali sami mezi sebou 500 tolarů, vesnice a Drahotuše složily přes 300 tolarů a zbytek doplatilo město, muselo si ovšem na to opět půjčit. Dobytím města Hranic získali Dánové na Opavsku důležitou strategickou oporu, která zajišťovala jejich državu z jihu. Pokusili se sice několikrát zmocnit i sousedního Lipníka a hradu Helfenštejna, ale marně. Kardinál zajistil včas město Lipník i hrad silnými vojenskými posádkami, které Mansfeldské odrazily a zaháněly jakékoliv myšlenky na opětné spojení města s nepřítelem. Město Lipník však značně utrpělo při obléhání dělostřelbou i ohněm. Když dánské vojsko s emigranty opouštělo po dobytí město Hranice, dalo se více měšťanů i s ženami naverbovat pod kapitána Holuba. Z městských knih známe z nich jménem Václava Pravdu, Pavla Kotšelka, Kašpara Seldenreicha Kožešníka,

Martina Žabského, kteří opustili své domy a vytáhli s Holubem z města. Z Hranic odešli také drobní šlechtici Jan Lipovský z Lipovic a David Tamfeld z Tamfeldu, kteří pak sloužili v dánském vojsku na Opavsku jako důstojníci. V Hranicích byla ponechána dánská posádka pod vedením kapitána Bayera (nějaký čas tu leželi i rejtaři Kašpara Lárýše).³⁰ A ta podnikala pak časté výpady za proviantem daleko na nepřátelská panství. Z polí kelčských (Kelč byla biskupská) odvezli všechno obilí, Lipenským brali dobytek z pastvy a všude, kde mohli, plundrovali a pálili kardinálovy statky. Těchto štráfů se zúčastňovali hlavně na jaře 1627 v uherském oblečení také hraničtí měšťané, nýdecký a bělotínský fojt i sám starý Václav Rousecký z Ejváně, někdy na dvoře a mlýně v Podhoří, který držel po svém zemřelém synu dům v Hranicích.

Mnozí měšťané se hned také zřekli katolického náboženství a žádali v Opavě o vyslání evangelického kněze. Do Hranic byl koncem roku uveden Adamem z Vchynic, důstojníkem mansfeldského vojska a rychtářem správce evangelické církve hranické kněz Mikuláš Drábík, bývalý správce bratrského sboru v Drahotuších, který pak zase napravoval měšťany z papeženského náboženství na evangelické, jak si poznamenal ve svém deníku.³¹ Katolický farář Schindler byl v prosinci 1626 z fary vypuzen a kostel i fara odvedeny opět evangelíkům. Později přijeli i další evangeličtí kněží, kteří pak působili v okolí. Také v ostatních městech obsazených dánskými posádkami, např. v Novém Jičíně a Jině, byli všude dosazováni evangeličtí duchovní. Je pravděpodobné, že také Komenský se v té době vrátil ke svému stádu do Fulneka. Bývalý purkmistr města Václav Banovský, který se za panství kardinála exponoval zcela pro císařskou stranu, rytíř Jaroslav Opršal z Jetřichovic, který měl dům a bydlel s rodinou v Hranicích, úředník biskupského kelčského panství Bernard Minicator, zeť vrchního úředníka panství Dukáta, a několik dalších nepřátel bylo dáno do želez a uvězněno v Opavě.

Hraničtí měšťané přijali tak otevřený boj proti císaři. Jezdili se zprávami do Opavy a Valašského Meziříčí za panem z Víčková, na zvědy i na plen a sloužili všemožně dánské věci, stejně jako fojtové z celého panství, kteří ochotně plnili příkazy dánského velitele města, i drobná šlechta, která se opět vracela na konfiskované statky. Starý Jan Šmerhovský z Lidkovic, který ztratil manství Rouské a od té doby žil s dcerou Kateřinou, ovdovělou Želeckou z Počenic, na dvoře zemřelého svého syna Jetřicha v Hranicích, ujal se opět bývalého svého statku a ochotně odváděl platy Mansfeldským.

Dánové z Opavy drželi tak ještě před návratem pluků z Uher celý kraj na jih až k Hranicím a Olomouci a na západ až po Sovinec. Mansfeldské pluky na Slovensku se však dočkaly trpkého zklamání. Bethlen, který spoléhal na vydatnou vojenskou i finanční pomoc západních spojenců, se neodvážil boje s armádou Valdštejnovou a začal v rozhodném okamžiku opět couvat. Počal tajně vyjednávat s císařem a koncem roku ukončil 28. prosince 1626 tažení uzavřením míru s císařem bez ohledu na zájmy svých spojenců. Krátce předtím zemřeli Mansfeld i vévoda výmarský a opuštěné zbytky mansfeldských a dánských pluků, prořídlé nemocemi a psotou, se vracely ze Slovenska za tuhé zimy karpatskými průsmyky přes východní Moravu na Opavsko. Týden před vánocemi se hnuly za nimi také zbědované zbytky armády Valdštejnovy, aby se zatím rozložily někde ve Slezsku do zimních kvartýrů. V úzkém údolí Bečvy mezi Lipníkem a Hranicemi byla již uchystána léčka a znavené vojsko mělo být zde zaskočeno a zničeno. Dánské síly od Opavy se rychle shromažďovaly u Hranic a velitel hranické posádky kapitán Bayer dal na den Božího narození spálit celé předměstí Motošín a Novosady, aby lépe zajistil obranu města." Valdštejn byl však včas varován, uhnul u Lipníka na severozápad a přes Olomouc dosáhl po horských cestách Slezska, odloživ všechny válečné podniky na jaro. Kardinál Dietrichštejn spravený o soustředování dánských vojsk u Hranic se domníval, že se připravují opět dobýt město Lipník a

Helfenštejn, učinil proto spěšná opatření na posílení obou posádek. Dánové upevnili zatím své pozice na severovýchodní a severní Moravě a ve Slezsku. Dobyli sousedních Oder, Nového Jičína, Fulneka a dalších a vytrvale sháněli posily k rozhodnému zápasu na jaře, spoléhající na pomoc Bethlena Gábora. Přístupové cesty z Moravy na Opavsko byly v horách uzavřeny záseky, aby císařským byl postup co nejméně ztížen.³¹

Valdštejn s vojskem zdecimovaným po návratu ze Slovenska zimou a nemocemi se rozhodl teprve po jejich doplnění v létě 1627 k zahájení bojů. Zatarasil ve Slezsku Dánům ústupové cesty na sever a zahájil útok, aby vytlačil dánské posádky z obsazených měst pod Jeseníky. Části dánských vojsk ve Slezsku s Mitzlaffem se podařilo prorazit obklíčení a uniknout, část oddílů byla zničena. V těchto bitvách našlo smrt mnoho českých a moravských emigrantů v dánském vojsku. Císařští sevřeli dánské posádky v obsazených městech Slezska a severní Moravy železnými kleštěmi. Padly Odry, Fulnek i další slezská města. Město Hranice se připravilo na zoufalou obranu. Hradby byly opraveny a zpevněny, město se opatřilo zásobami a municí a všichni měšťané i s purkmistry se dobrovolně podřídili rozkazům bělotínského fojta Jana Brustmana, bývalého císařského důstojníka, kterému byla Dány svěřena obrana zámku a města. Dánská posádka opustila již dříve město, jen na zámku byl ponechán menší vojenský oddíl pod velením Brustmana. Městu byla přislíbena pomoc z Opavy v případě nouze. Brustman dal pro výstrahu všem zrádcům a zběhlíkům postavit před Horní městskou bránu dřevěnou šibenici. Leč boj byl marný a 11. července 1627 bylo město Hranice dobyto císařskými vojsky vedenými plukovníkem jízdy Lorenzem del Maestro.³⁴ Vyžádaná pomoc dánská z Opavy nepřišla. Dánská posádka v Opavě se sama musela bránit a přes všechnu statečnost byla donucena valdštejnskými vojsky 29. července kapitulovat. Už počátkem června padl Krnov. Dlouho se také držel pevný zámek Hradec u Opavy pod vedením kapitána Alexandra Holuba, hranického emigranta, než byl dobyt Jiřím Pruskovským. Valdštejn musel vyslat na 600 pěšáků, celý oddíl dragounů a tři děla, aby se zámku zmocnil útokem 24. července. Kapitán Holub byl pak druhého dne popraven za zradu císaře na opavském předměstí.³⁵ Kapitulovala dánská posádka na hradě Starý Jičín i bývalý velitel hranické posádky kapitán Bayer, který bránil hrad Vikštejn.

Podle staré ústní tradice 17. století, kterou zaznamenal také Gallaš,³⁶ bylo město Hranice dobyto císařskými zradou. Velitel obrany zámku a města bělotínský fojt vida, že je vše ztraceno, skočil pryč ze zámecké věže do hradního příkopu, aby unikl zajetí, a zabil se. Jisté je, že při obhajobě města zahynul, neboť protokol o hranické exekuci se o něm zmiňuje již jako o nebožtíku. S ním padla i řada měšťanů, kteří hájili zámek, např. měšťan Václav Kolnovský.³⁷ Po dobytí města bylo povoleno císařským vojákům plenění. V nastalém zmatku se podařilo jen několika nejméně kompromitovaným utéci z města, např. knězi Mikuláši Drabíkovi, správci hranické církve evangelické, na jehož hlavu vypsali kardinál sto dukátů. Ukryl se na pasekách a dostal se pak k bratřím na Vsetínsko. Hlavní pobočník velitele obrany města měšťan Lukáš Kremz byl na útěku chycen a uvězněn.

Za tuto již druhou proticísařskou rebelii bylo město krutě potrestáno. Měšťané i sedláci celého panství propadli vrchnosti tělem, životy, statky i ctí. Všechna městská privilegia a svobody byly ihned zrušeny a měšťanům uložena pokuta 1 000 dukátů, jež museli složit do šesti týdnů. Kromě toho muselo zaplatit ihned po dobytí města 200 říšských tolarů veliteli císařských vojsk plukovníku Maestrovi. Oba purkmistři odbojných let 1626 a 1627 Adam Burkeš a Jan Poláček byli zatčeni a spolu s mnoha dalšími provinilými měšťany uvězněni a fojtové obou panství, hranického a drahotušského, propadli vrchnosti za zradu statkem i životem. Jejich privilegia a svobodství byla zrušena a uložena jim rovněž pokuta 1 000 dukátů a Drahotuším 500 dukátů. Na obě fary

byli dosazeni vypuzení katoličtí faráři. Hranický farář Schindler zapsal po návratu na faru první zápis v matrice opět 15. srpna 1627 a poznamenal, že zápisy v matrice od 29. prosince 1626 do té doby nebyly vedeny pro mansfeldskou rebelii.¹⁸

Zvláštní komise, vyslaná do města Dietrichštejnem, vyšetřovala pak podrobně celou rebelii, účast a vinu vůdců odboje i jednotlivých měšťanů. Výsledkem vyšetřování byl obsáhlý protokol, který knížecí komisař, olomoucký kanovník Karel Huttendorf, soudce menšího práva olomouckého Jan Kavaně z Bugery a regent biskupských statků Martin Půhončí z Předmostí předložili Dietrichštejnovi.³⁹

Největší vina za zradu a odboj města byla přisuzována mrtvému „zlopověstnému Bělotínskému fojtu“ Brustmanovi a starším purkmistrům obou let Burkešovi a Poláčkovi. Burkeš jako starý purkmistr roku 1626 nesl odpovědnost za to, že město otevřelo brány Mansfeldským a zradilo císařskou posádku. Exekuční protokol kladl mu za vinu, že jako primátor města zapomněl na svůj úřad, závazek a povinnost. Při obléhání města Mansfeldskými nedopustil střílet na rytíře Alexandra Holuba, hranického emigranta ve vojsku dánském, a když město otevřelo brány nepříteli, vyzdřadil velitele císařské posádky ryt-mistra Antonína a několik kardinálových úředníků, když se chtěli zachránit útekem ze zámku. Manželku rytíře Jaroslava Opršála z Jetřichovic, paní Esteru z Hartunkova, kterého Dánové věznili v Opavě, zle potupil za to, že přála císařským. O císaři a kardinálovi mluvil jen posměšně a lehkovážně a ve všem se pilně řídil radou a rozkazy bělotínského fojta. Pro tato provinění byl jako „úplné rebelie součastník a jeden předzlého vedúcí“ odsouzen k trestu smrti mečem.⁴⁰

Nový purkmistr města v roce 1627 Jan Poláček byl činěn odpovědným za odboj města v roce 1627 proti císařským. Zřekl se katolické víry a po vzetí města Mansfeldskými přednášel po všech vesnicích na panství přísahu, kterou slibovali věrnost králi dánskému. Když se pak císařští přiblížili k městu, vyzýval bělotínského fojta na zámku, aby nedovolil složit zbraně vojákům, než aby bránili město, že měšťané se budou také bránit. Byl proto také odsouzen k meči.

Pod meč byli odsouzeni rovněž měšťané Pavel Křenek, Lukáš Kremz, Tomáš Šatánek a Martin Myška. Radní Křenek zapomněl nejen na svou přísahu, ale odpadl také od katolické víry a přechovával v domě pikartské predikanty. Vyzdřadil Dánům skladiště knížecí vlny a jel do Opavy k Dánům s žádostí o pomoc. Zámecký kuchař a měšťan Lukáš Kremz byl kompromitován už v rebelu r. 1621, kdy byl vachmistrem města. Za zradu a otevření města byl tehdy potrestán půlročním vězením. Nové rebelie se opět zúčastnil jako jeden z nejpřednějších. Zapřel hned katolickou víru, verboval a najímal lid pro nepřítel a spolu s jinými vyjžděl z města v přestrojení na štráf. Byl předním rádcem bělotínského fojta Brustmana, který se s ním vždy radil, než něco nařídil. Za zoufalé obrany Hranic proti císařským sám bojoval a řídil obranu města jako pravá ruka fojtova, jehož byl leutenantem. Útěk po pádu města se mu nepodařil, byl zadržen a uvězněn. Jako nenapravitelný rebel a buřič byl odsouzen k meči. Druhým nejbližším rádcem fojtovým byl měšťan Tomáš Šatánek. Sloužil mu za kaprála, vozil mu zprávy z Opavy a vyjžděl i na výzvědy. Zúčastnil se štráfů a dal také odvést obilí kelečských polí patřících kardinálovi. Odsouzen byl proto také k smrti. Též Martin Myška, bývalý panský polesný, byl označen za předního buřiče a nenapravitelného rebelanta. Když se v r. 1626 blížili Mansfeldští k Hranicím, opustil město, přidal se k nim a pomáhal emigrantům při dobývání města. Později agitoval na vesnicích, aby vytáhli k Lipníku a pomohli město dobýt. Také on vyjžděl přestojen v uherský oděv z města na štráfy a loupeže. Byl odsouzen k smrti, odmítl milost nabízenou mu ve vězení panem Dukátem, panským úředníkem hranickým.

Mnoho dalších měšťanů bylo odsouzeno do vězení a k peněžitém pokutám. Městský písař Kašpar Dobřický byl vsazen na půl roku do želez k práci při zámku, protože psal

rebelantům různá lehkovážná psaní. Obilní písař panský Jan Plichta Těmnický, někdejší služebník paní Anny Cedlarky z Hofu, nevěsty páně Molovy, a hranický měšťan, byl dán do želez na tak dlouho, dokud nebude za něho složena pokuta sto dukátů. Byl jedním z předních rebelantů, opatroval peníze pro bělotínského fojta a nejvíce se přičinil o to, že měšťané změnili víru, veřejně je k tomu vyzýval. Nejmladší ze všech provinilců měšťan Jiří Kotlář byl druhým korporálem fojtovým. Jako zjevný rebelant byl odsouzen k tříměsíční práci v okovech při zámku. Měšťan Jakub Kelčák, rovněž horlivý účastník rebelie a křivopřísežník, byl vsazen do želez do složení pokuty sto dukátů.

K smrti mečem byli také odsouzeni oba vůdcové venkovského odboje bělotínský purkmistr Pavel Jan a nýdecký fojt Jan Váňa, kteří se přičinili o úplnou vzpouru sedláků celého panství. Na rebelantských shromážděních vybízeli lid k povstání a potom se připojili se sedláky v Bělotíně k mansfeldskému vojsku táhnoucímu na Hranice a pomáhali mu vzít město. Byli ve stálém spojení s vůdcem emigrace a jezdili za panem z Víčková, jehož rozkazy ochotně vyplňovali. Fojtové celého panství byli zbaveni nejen svých privilegií a svobod, ale konfiskována jim též byla polovina jmění a statků a ještě byli vsazeni do želez na půl roku k práci při zámku. Čtyři měšťané z Drahotuš, kteří se vrátili k luterské víře a přechovávali predikanty, byli vypovězeni na věčné časy z gruntů a panství a jejich statky zabrala vrchnost. Poněvadž také z hradu Helfenštejna zběhlo dvacet šest mužů a přidalo se k nepříteli, byli čtyři rebelanti odsouzeni k smrti provazem, ostatní žoldněři vsazeni zatím do želez. Mezi odsouzenými byly i ženy hranických měšťanů, které prý „široce tlamu rozevřely“ a různá utrhačná a posměšná slova proti Bohu, Panně Marii, císaři a kardinálovi mluvily. Všechny byly vsazeny do vězení a jedna odsouzena k smrti utopením v koši. Komise neznala slitování s rebelanty. Odsoudila proto k smrti mečem i dva hochy z města, z nichž jeden zastřelil císařského trubače, vyzývajícího město ke vzdání, druhý prozrazoval posly a radil, jak by hrad Helfenštejn, v němž ležela císařská posádka, mohl být vyhozen prachem do povětří.⁴¹

Provedením exekuce nad městem pověřil kardinál právo města Lipníka v čele s primátorem města Martinem Zikmundkem a městským rychtářem, který si přivedl do Hranic i lipenského kata. Hranický kat Petr nesměl popravu provést, protože soudní právo města bylo zrušeno. V sobotu 16. října na den sv. Havla byla krvavá exekuce v Hranicích vykonána. Časně ráno byly obsazeny a uzavřeny městské brány vojenskou stráží. Ostatní biskupské vojsko dietrichštejnské, které v počtu sto osob vtáhlo den předtím do města, stálo stráží na náměstí u popraviště a mělo rozkaz střílet bez milosti po lidech, kteří by se objevili na střeších domů, v oknech nebo ve dveřích, což bylo přísně zakázáno. Všichni hraničtí měšťané se museli dostavit na náměstí a přihlížet exekuci. Kol deváté hodiny byl přiveden průvod provinilců ze zámeckého vězení k pranýři na náměstí. Komisaři s Tobiášem Dukátem, úředníkem helfenštejnského, hranického a drahotušského panství, lipenským primátorem Martinem Zikmundkem a lipenským rychtářem zasedli ke stolu, přikrytému červeným sukem. Po přečtení ortele stál pak u pranýře lipenský kat starého primátora Adama Burkeše a po něm Lukáše Kremze. Místo před dveřmi farního kostela, kde pravděpodobně padly hlavy obou nešťastníků, je vyznačeno v dlažbě. Mrtvá těla byla hned vložena do truhel a pohřbena pak u pranýře.⁴² Purkmistr Jan Poláček a radní Pavel Křenek dostali v poslední chvíli milost. Klečeli již u pranýře a čekali, kdy budou stati. Poláčkovi byl trest změněn v pokutu dvě stě zlatých, Křenkovi ve sto zlatých. Do složení pokuty měli zůstat ve vězení. Milost dostal na popravišti také měšťan Tomáš Šatánek, ale polovina jmění a statku mu byla konfiskována a on sám zakován na rok do želez.

V exekuci se potom pokračovalo na předměstí za Horní branou městskou u šibenice, postavené tam bělotínským fojtem. Pověšeni na ní čtyři rebelantští žoldneři, kteří zběhli z Helfenštejna a dali se do služeb dánských, poté popraveni vůdcové venkovského odboje bělotínský purkmistr Pavel Jan a nýdecký fojt Váňa. S'at byl také polesný Martin Myška, který odmítl milost. Svůj život tu dokonali pod mečem i oba hoši rebelanti, jejichž jména neznáme. Venkovský lid z hranického panství musel po celou dobu exekuce stát pod šibenicí a dívat se na umírání nešťastníků. Tři zloději koní, kteří měli být rovněž pověšeni a měli již oprátky na krku, dostali milost. Sedm rebelantů bylo s'ato, čtyři oběšeni, jedna žena utopena, řada měšťanů i žen vsazena do vězení nebo vypovězena. Mnoha měšťanům konfiskovány statky a pokuty šly do tisíců dukátů. Ihned po exekuci byl vydán pod trestem smrti zákaz přechovávat predikanty a opět zahájena tuhá rekatolizace.

Na obranu města zůstalo v Hranicích císařské vojsko po dobu pěti týdnů a po jejich odchodu dány sem jednotky knížete Dietrichštejna, které ležely ve městě až do konce ledna 1628. Na výživu vojáků museli měšťané přispívat pravidelnými sbírkami týdně po jednom až třech zlatých z domu. Tvrdě potrestal Dietrichštejn všechny účastníky a jejich podporovatele z řad drobné místní šlechty. Hned po exekuci v r. 1627 zabavil paní Anně Troubecké, uprchlé manželce Alexandra Holuba, jejich dvůr Troubeckých u Veličky, který byl jejím majetkem i s rolí při něm ležící a s druhou rolí na Struhlovsku. V městských registrech je zapsáno, že dvůr byl zabaven po panu Holubovi jako úhlavnímu nepříteli císaře a kardinála, který „v rebelii se postavil, mezi lid mansfeldský se dal, s ním město Hranice dobýval a jen plundroval, městu a panství škodil i také s týmž lidem zas z města pryč se vybral. Jest s'at u Opavy“.⁴¹ Farář Schindler, který se po dobytí města císařskými vrátil opět do Hranic, připojil k darovanému dvoru i polnosti bývalého bratrského sboru, ležící rovněž na Struhlovsku, darované faře již dříve, a zřídil z něj tzv. „farářův dvůr“, který zůstal v držení hranické fary až do začátku tohoto století. Dvůr ležel v dnešní Nerudově ulici č.p. 267. Tím bylo obročí hranické fary materiálně zajištěno, neboť farář pobíral ještě peněžité i naturální dávky od měšťanů, desátky z přifařených vesnic i od vrchnosti. Současně zabral kardinál Dietrichštejn v Bělotíně dvůr bělotínského fojta Jana Brustmana s fojstvím a zřídil ze dvora vrchnostenský dvůr, když k němu připojil další pozemky.⁴⁴ V městě Hranicích zabral kardinál pro sebe i výsadní dům paní Aleny Petřvaldské z Petřvaldu, ležící na náměstí (dnes lékárna č.p. 5), který později byl proměněn v šenkovní dům knížecího vína.⁴³

Z drobné šlechty, která měla své dvory na hranickém předměstí a domy ve městě, se opět přidal k rebelii starý Václav z Ejváně, který se účastnil už první rebelie. Nyní ztratil všechn majetek. Kardinál dal už za vlády Mansfeldských v Hranicích zabavit všechny jeho věci, které měl uschovány v Lipníku, a po rebelii ujal i jeho mlýn a dvůr v Podhoří a zřídil z něj další vrchnostenský dvůr Podhorský. Spálený dvůr Ruseckých na hranickém předměstí odvedl pan Václav už dříve obci. O jeho pozdějších osudech nic nevíme. Rytíř David Tamfeld z Tamfeldu, který měl dvůr na pravém břehu Veličky a byl také trestán už za účast na prvním odboji, přidal se po dobytí města Dány k nepříteli a objevil se s nimi až na Opavsku. Jak byl tentokrát potrestán, nevíme, dvůr však neztratil a žil v něm až do r. 1644, kdy zemřel. Patrně prokázal, že byl donucen k vojenské službě u Dánů jako šlechtic Jan Lipovský z Hranic, který sloužil rovněž jako důstojník Dánům, později však žil opět v Hranicích.⁴⁶ Rytíř Jindřich Láryš z Načeslavic, jemuž patřil spálený dvůr v Horní ulici, opustil jej už před Mansfeldskými, později se vrátil a dvora se opět ujal a držel jej až do konce třicetileté války. Také okolní moravská šlechta byla vyšetřována z účasti na mansfeldské rebelii. Rytíř Jaroslav Opršál z Jetřichovic, který držel biskupské léno Babice u Kelče a v Hranicích

měl panský dům ve městě a dvůr na hranickém předměstí, se jako katolík nezúčastnil rebelie, byl proto za rebelie zbaven léna Babic a uvězněn v Opavě. Po vypuzení Dánů bylo mu léno kardinálem opět vráceno a Dietrichštejn mu za jeho věrnost pomohl k místu písaře menšího práva markrabství moravského. Na svém domě v Hranicích žil pak s početnou rodinou až do šedesátých let 17. století.

Starý Šmerhovský z Lidkovic, který pro účast na stavovském povstání ztratil biskupské manství Rouské, za Mansfeldských se léna opět ujal a půjčil i Hranickým peníze pro nepřítele, byl nyní kardinálem manství opět zbaven. Protože on, ani jeho dcera Kateřina, vdova po Janu Mikuláši Želeckém z Počenic, se nechtěli odříci luterství, museli opustit zemi.⁴⁷ Na dvoře jeho zemřelého syna Jetřicha v Hranicích, na němž pobývali, hospodařila pak vdova Jetřichova Barbora z Hartunkova a po třicetileté válce její syn Bohuslav Šmerhovský. Jiný účastník rebelie rytíř Jiřík Kozlík z Kašenavy, který měl po otci svobodný dvůr v dědině Hluzově, uchýlil se po prohrané akci na Slovensko a zemřel později v Trenčíně. Dvůr v Hluzově kardinál zabavil a prodal jej pak Fragštejnům z Načeslavic.

Drobná šlechta okolní, zchudlá válkou, se všemožně snažila prokázat kardinálovi svou nevinu a věrnost císaři, aby si udržela své majetky. Tak rytíř Bernart Želecký, který držel biskupské manství Všechnovice, si vyžádal svědectví od biskupského města Kelče, že se nestýkal s nepřítelem. Kelečtí, kteří se jako katolíci nepřidali k rebelii, potvrdili věrnost panu Bernartovi, že zůstával vždy s utečenci v lesích, bosý chodil, sám sobě vodu a chléb v košíku nosil, nikam se neodchyloval a vždy se stranil hranických vojáků mansfeldských, kteří tam leželi.⁴⁸ Jeho bratru Mikulášovi byl však dokázán styk s velitelem hranické mansfeldské posádky, proto byly jemu i třetímu jejich bratru zabaveny jejich podíly na Všechnovicích a léno jim odňato. Bernart Želecký žil pak s manželkou na selském dvoře v Černotíně, jeho bratr Vilém s ženou v Hranicích. Na kardinálovo naléhání vydal císař Ferdinand II. již 9. března 1628 patent, kterým se nařizovalo všem nekatolíkům - příslušníkům stavu panského a rytířského na Moravě, aby se dali vyučovat v katolickém náboženství a do šesti neděl k němu přestoupili. Pokud by tak neučinili, měli se po uplynutí této lhůty vystěhovat ze země a v dalších šesti měsících prodat své statky katolíkům. Výpovědní termín byl pak pro nemoc a stáří některým šlechticům prodloužen až do r. 1629, aby mohli urovnat své majetkové záležitosti, zaplatit dluhy apod. Do r. 1630 byli však všichni nekatolíci vypuzeni ze země.

Z měšťanů hranických opustilo již v dřívějších letech město dosti měšťanů, kteří ztratili všechn majetek a jejichž domy byly pobořeny vojáky. Útěkem ztratili však nárok na jakékoliv pohledávky ve městě. Počet měšťanů, kteří prchli pro náboženství, nebylo mnoho. Byli to většinou jen příbuzní bratrských nebo luterských kněží, kteří se usadili v povážských městech Lednici, Puchově a Trenčíně. Poslední správce bratrské církve hranické Mikuláš Drabík pobýval nejdříve na Valašsku, v r. 1628 odešel do Lednice a spolu s emigranty z Valašského Meziříčí založili zde soukenický cech a samostatnou moravskou obec emigrantů, která pak tvořila po dvě století samostatný celek. Z významnějších hranických emigrantů, kteří zemřeli na Slovensku, jmenuji alespoň bratrského kněze Jana Efrona Hranického, švagra Komenského, který působil řadu let jako učitel na bratrské škole ve Fulneku a jako správce sboru helvetské církve v Puchově zde také r. 1658 zemřel. Byl synem hranického měšťana a soukeníka Jana Kunčického, jehož druhý syn Jiřík Kunčický zůstal v Hranicích. Také bratr Jan Mikronius, syn hranického měšťana Eliáše Sekaniny působil jako pomocník sboru ve Fulneku a odešel později do Skalice na Slovensku.

Kardinál nezapomněl na několik svých věrných služebníků, kteří za manšeldské rebelie hájili zájmy jeho i císařské a prokázali mu skutky svou věrnost. Byl to především panský úředník Tobiáš Dukát, který se za rebelie uchýlil z lipenského zámku

na pevný hrad Helfenštejn obsazený vojskem a odtud řídil správu všech tří kardinálových panství, získával zprávy o povstalcích a jejich akcích, jež dodával Dietrichštejnovi. Dukát měl hlavní zásluhu o to, že město Lipník odmítlo žádost Dánů o otevření městských bran a odrazilo útoky dánského vojska. Dietrichštejn odměnil Dukáta darováním zabraného panského dvora Skrbenského v Lipníku r. 1627, k němuž připojil pole a louky od několika domů, opuštěných rebelanty. Dukát držel městský dům i v Hranicích (bývalý dům Čaputovský č.p. 20) a další v Uherském Hradišti, od mansfeldské rebelie bydlel však trvale v Lipníku. Odtud vedl i později správu helfenštejnského, hranického a drahotušského panství do r. 1632. Zemřel r. 1640 v Lipníku a byl tam pochován ve farním kostele.⁴⁹ Jeho zetě, Bernarta Minicatora, uvězněného Dány v Opavě, ustanovil kardinál za úředníka panství kelečského a r. 1636 za úředníka panství helfenštejnského. Dukát odstoupil mu a jeho manželce Estere svůj dům v Hranicích (bývalý dům Čaputovský proti radnici), který ležel od r. 1619 pustý, Dukát jej však r. 1630 opět opravil.⁵⁰

Bohatě odměnil Dietrichštejn i důchodního písaře hranického panství Václava Banovského za jeho pevnost ve víře a věrnost, potvrzenou za dánského věznění v Opavě. Daroval mu zabavený měšťanský dům v Radniční ulici po měšťanu Martinu Zabském, který opustil město a dal se k nepříteli. Na žádost Banovského daroval mu i několik spálených gruntů v Horní ulici a část zabraných rolí na Struhlovsku od dvora Troubeckých spolu s dalšími pozemky. Banovský některé předměstské grundy znovu vystavěl a opět prodal, ze tří spálených gruntů, jež spojil, vystavěl však pro sebe nový dvůr, k němuž připojil i darované pozemky. Držel pak měšťanský dům a dvůr na předměstí s mnoha polnostmi a majetkově se tak obohatil, že patřil k nejbohatším měšťanům hranickým za třicetileté války. Sňatkem se šlechtičnou Tamfeldovou a finančními transakcemi získal rodině i šlechtictví.⁵¹

Také purkrabí hranického a drahotušského panství Jiří Hoštický se přízní kardinála Dietrichštejna vyšvihnul mezi nejbohatší obyvatele města Hranic. Získal rovněž darem od kardinála četné pozemky ke svému dvoru na hranickém předměstí, takže si mohl v roce 1637 najmout panství hranické a drahotušské. Také on dosáhl od Dietrichštejna udělení erbovního listu a predikát.⁵²

Zatím co většina starých dříve bohatých rodin měšťanských během válečných let zchudla, klesala stále níž nebo opustila město, nastupovalo na jejich místo několik jednotlivců zbohatlých přízní vrchnosti a finančními machinacemi, kteří pak stahují i vedení městských záležitostí do svých rukou a ve svůj prospěch. Počet pustých a zkažených domů ve městě i na předměstích poslední válkou opět značně vzrostl. Nejvíce byla postižena předměstí, jež nebyla nijak chráněná a trpěla při každém nepřátelském nájezdu. Za vlády Mansfeldských bylo celé předměstí Motošín a Novosady, postižené už při dobývání města, vypáleno úmyslně městskou posádkou, aby domy nebyly útočištěm nepřátelskému vojsku při obléhání města. Zůstalo jen několik domů na Novosadech, jež byly od městské zdi dostatečně vzdáleny. Z celkového počtu 161 předměstských gruntů daly se lehce spočítat domy, jež válka ušetřila od ohně nebo jiné pohromy. Předměšťané opouštěli domy a grundy při každém nepřátelském vpádu a uchýlovali se do města, a vojáci dovedli už v opuštěných staveních náležitě hospodařit. Mnoho domů při zdech městských bylo již dříve z obranných důvodů zbořeno a také obě morové rány vylidnily nejedno stavení. Druhé předměstí Horní ulice bylo válkou nyní méně postiženo, ale ještě po patnácti letech byla více než polovina gruntů na obou předměstích pustá a neobsazená a nenesla nejmenšího užitku. Pouze část pozemků pustých gruntů byla obdělávána se souhlasem města zbylými měšťany, spáleniště domů se však nechtěl nikdo ujmout. Ve městě samém, chráněném hradbami, bylo přece jen poněkud lépe. Měšťanské domy trpěly rovněž ubytováním vojska, nebyly však alespoň

tak ničeny a bořeny jako domy na předměstích. Obec i vrchnost měly velkou snahu osadit co nejdříve všechny pusté domy hlavně ve městě, aby tak zvýšily městské příjmy a uchránily před další zkázou. Byly proto poskytovány lhůty v placení ročních splátek a různé úlevy, mnoho to však nepomáhalo. I ve vnitřním městě byla celá třetina měšťanských domů ze 132 ještě před prvním vpádem Švédů opuštěná, neboť nikdo nechtěl osadit pustinu, na jejíž vybudování nebo opravu bylo třeba mnoha peněz. Kardinál daroval proto některé opuštěné domy ve městě a zkažené příměstské grunty odměnou svým úředníkům, aby neležely ladem. Jen některé byly však opět vybudovány, spíše tu byla snaha spojovat pozemky opuštěných domů a vybudovat nové domy na předměstích. Také kardinál Dietrichštejn zabral pro sebe na pravém břehu Veličky šest spálených gruntů i s rolemi při nich, jež pojal do nové zahrady i s rolí Šternberskou, když tu v r. 1628 zřizoval květnou zámeckou zahradu knížecí. Tím navždy zanikly předměstské grunty Matouše Poláška, Martina Vávrového, Jana Cahela, Matěje Černotského, Jana Vařeje a dům Jana Stařečka. Majitele a nápadníky pozemků, pojatých do zámecké zahrady, odškodnil kardinál tak, že jim dal odměřit kusy polí a luk z konfiskovaných rolí Holubovského dvora v Horní ulici. Kamení na ohrady bylo vzato z gruntu Wejdovského, který tak rovněž zašel. R. 1636 si koupil první pozemek při zahradě knížecí zahradník Havel Anoch a vystavěl si tam domek.⁵¹

V nešťastných válečných letech většina měšťanů neplatila ani povinné domovní splátky k pukrehtu a neodváděla ani platy do knížecích důchodů, neboť jim samotným zbývalo sotva na živobytí. Řemesla a obchod stály a nic nevynášely. Vojska nepřátelská i císařská ležící ve městě stála měšťany velké sumy peněz. Vojáci žádali „úplné vychování“, stravu a ubytování a ještě měšťany bezohledně šacovali a okrádali o poslední majetek. Ujíмали jim dobytek i úrodu polí, proto mnozí měšťané raději opustili své domy a město a utekli do hor na Valašsko. Městské dluhy vzrostly válkami do závratné výše. Aby ušlo větším pohromám a hrozbám vojska, bylo město nuceno sáhnout i na sirotčí peníze, svěřené obci k opatrování do plnoletosti městských sirotků, a prodat, co bylo lze prodat, ale to vše k pokrytí neúnosných nároků nestačilo. Za těchto válečných let nadělali na všech stranách takové dluhy, že pak nemohli ani úroky platit. Už po prvním údobí válek r. 1624 měla obec velké finanční nesnáze, jež překlenula jen s kardinálovou pomocí. Nebyla s to splatit v termínu ani 500 zlatých, jež si půjčila za povstání od Jana Albrechta Žernovského na vojsko. V dochované suplice z toho roku prosí měšťané věřitele, jemuž byl úpis po smrti Žernovského postoupen, o slitování, neboť morem zemřelo ve městě mnoho lidí, takže by nesehnali mezi sebou takovou sumu a jinde nedostanou nic vypůjčit. V jiném listě z té doby prosí kardinála pro slitování boží, aby je uchránil před novými sbírkami, neboť vojskem, zvláště Poláky, se tak zadlužili a zchudli, že nemohou platit ani do knížecích důchodů, ačkoliv jsou denně upomínáni.⁵⁴ Neutěšené finanční poměry města novou válkou ještě vzrostly. Situace koncem r. 1627 byla zoufalá, ale podobné poměry byly v té době i v jiných městech moravských. Nepřetržitě války a vydržování vojska přivedly nejedno k finančnímu bankrotu. Vysoké sumy peněz půjčené za války ve zlehčené minci malé hodnoty byly splatné a měly být vyplaceny věřitelům dobrými penězi.

V tíživé otázce městských dluhů musel zasáhnout kníže Dietrichštejn, aby zabránil finanční katastrofě a úplnému úpadku svých měst. V těchto letech byly všude nařizovány komise, jež se měly starat o urovnání dluhů mezi městy a jejich věřiteli. V srpnu r. 1628 nařídil kardinál takovou komisi i pro svá města Hranice a Lipník. Byli v ní manský hofrychtář Zdeněk František Lev z Rožmitálu a Blatné, olomoucký kanovník Václav Trompus a regent biskupských statků Martin Půhončí z Předmostí na Skaličce. Komise měla jednat na schůzi věřitelů a zástupců obou měst o další poshovění, nebo

urovnat záležitosti tak, aby věřitelé z hlavní sumy i z úroku dobrovolně část upustili. Jednání byla však velmi svízelná a ukončena teprve po dvou letech.⁵⁵

III.

Dietrichštejnovy snahy o zlepšení hospodářské situace města. Obnovení privilegií městských řemeslných cechů 1628, zásady katolického života. Vrácení privilegií městu Lipníku 1628 a Hranicím 1629. Základní privilegium svobod a práv města Hranic, zákaz prodeje městských domů šlechtě, ponechání Židům 9 domů. Odstoupení městského myta. Obecní krčma před Horní branou pro šenk městského piva předměšťanům, šenk vrchnostenského vína ve městě. Testament kardinála Dietrichštejna 1634 a ustanovení kardinálova synovce hraběte Maxmiliána z Dietrichštejna dědicem dietrichštejnských panství a statků a v Čechách s titulem dědičného knížete. Stavba kardinálovy hrobky v olomouckém domě a smrt 1636.

Ke zlepšení hospodářské situace zchudlých měšťanů, opětnému osazení opuštěných domů a gruntů a novému rozvoji městských řemesel musel kardinál vrátit řemeslníkům ve městě cechovní privilegia. Bylo to i v jeho zájmu, aby opět ožila řemesla i obchod a tím se zvýšily i jeho důchody a příjmy z města. Lipenským cechům vydal už počátkem r. 1628 nová privilegia, Hranickým dal potvrdit nové cechovní řády a artikule koncem r. 1628. Z těchto cechovních privilegií, jimiž se měli řídit jako v jiných katolických městech, se nám nedochovalo žádné v originále, protože v r. 1645 za obsazení a rabování města Švédy byla zničena a spálena, jak se o tom zmiňují cechovní privilegia vydaná hranickým cechům po ukončení švédských válek v šedesátých letech 17. století. Podle opisu cechovních artikulí cechu řeznického, vydaného kardinálem Dietrichštejnem hranickému cechu řezníků 11. listopadu 1628, dochovaného ve vrchnostenském archivu hranického panství, můžeme rekonstruovat podle analogie cechovní řády i jiných cechů, neboť v zásadních ustanoveních byla stejná.⁵⁶ Ve všech položil kardinál otázku katolického náboženství na první místo. Žádný nekatolík neměl být přijat do cechu, ani vykonávat řemeslo. Každý cech si musel dát poříditi do kostela svou korouhev a postavníky, na nichž měly hořet každou neděli a svátky, když se konala mše, voskové svíce. Svíce měli rozžít a je opatrovat mladší mistři cechu. Všichni členové cechu byli povinni shromáždit se při mších a kázání při své korouhvi mezi svícemi, zvláště pak o procesích, zejména o Božím těle se měli všichni sejít při korouhvi a svících a každý měl mít na hlavě věnec. O velikonocích byli povinni všichni i s manželkami, dětmi a čeládkou jít ke zpovědi a přijímání, a to pod pokoutou zastavení řemesla, pokud tyto povinnosti řádně nevykonávali. Kromě toho o suchých dnech čtyřikrát v roce byli povinni jít na mši a ofěru a dáti nějaký peněžitý obnos na kaplana. Při pohřbu mistra, jeho ženy, dítek neb kohokoliv z čeládky se museli všichni zúčastnit a doprovodit nebožtíka s postavníky a rozžatými svícemi k hrobu. Cechovní řád stanovil přesně práva i povinnosti cechovních mistrů, podmínky pro přijetí do cechu, při

prohlídkách a prodeji masa, pro učení řemesla, o týdenních trzích a jarmarcích apod. Podobné cechovní řády dal kardinál také cechu soukenickému, tkalcovskému, ševcovskému, pekařskému, kovářskému, kožešnickému.

Poněvadž cechovní řády válečných let se nemohly ani uplatnit a byly většinou zničeny, hranickým cechům po švédských válkách v šedesátých letech 17. století pak opět obnovovány, všimneme si jednotlivých bodů ustanovení až při popisu života hranických cechů a jejich řádů v 2. pol. 17. století. Vrácením cechovních privilegií byl opět zaveden pevný pořádek do jednotlivých řemesel, znemožněna konkurence a poskytnuta ochrana všem členům cechu. Tato právní jistota lákala i cizí mistry a tovaryše k usazení ve městě. Aby město mohlo dostát svým závazkům a platebním povinnostem, bylo nutné pomoci i městské správě a městskému hospodářství, zajistit městu aspoň nějaké příjmy a udělat pořádek v placení činžovních peněz, jež za válečných let nebyly placeny. Desítky gruntů byly spáleny, nikdo se jich neujímal. Městu Lipníku, které se nezúčastnilo mansfeldské rebelie a při obléhání města r. 1626 značně utrpělo, vrátil kardinál městská privilegia, vzata městu r. 1622, už na jaře 1628. Dietrichštejn dal na přímluvu Václava hraběte z Vrbna na Fulneku Lipníku listinou z 10. května 1628 staré výsady,⁵⁷ ponechal si však výčep vína ve městě i na panství a omezil i výčep městského piva na město s předměstím a několik vesnic helfenstejnského panství. Rebelantským městům Hranicím a Drahotuším, provinivším se tak těžce teprve minulého roku, vrátil část jejich výsad až dalšího roku. Obě města musela několikrát o to pokorně žádat, než kardinála obměkčila. Drahotuším vrátil jejich výsady privilegiem daným v Brně 19. března 1629, městu Hranicím listinou datovanou v Brně 6. srpna 1629. Dřívější výsady městské, jež byly uděleny městu jejich dřívějšími vrchnostmi, byly však značně okleštěny. Tato česky psaná listina potvrzující základní svobody a práva města a měšťanů hranických byla pak po další staletí hlavní a základní listinou města, jejíž ustanovení byla platná a dodržována městem až do zrušení poddanství r. 1848. Podává nám názorný obraz městské správy a řádů ve městě. Pozdější držitelé města a panství z rodu knížat z Dietrichštejna při nástupu vlády vždy potvrzovali na žádost města další platnost všech ustanovení listiny.⁵⁸ Pro význam této listiny pro život města uvádíme obsah privilegia z r. 1629 ve výtahu. Srovnáme-li nové výsady, dané Dietrichštejnem městu Lipníku, Drahotuším a Hranicím v letech 1628 až 1629, je ve všech uvedeno na prvním místě přijetí katolického náboženství, závazné pro toho, kdo by se chtěl v těchto městech usadit. V Lipníku byla stanovena ještě podmínka znalosti čtení a psaní pro zakoupení domu uvnitř hradeb a zdůrazněna svým významem pro ustanovení do městských úřadů a funkcí i pro členství v literátském bratrstvu. Právo města každoročně provádět volbu a obnovu městské rady bylo sice potvrzeno, Dietrichštejn je však omezil dobrozdáním městského faráře před vlastním schválením a potvrzením vrchností. Právo dělání sladů a vaření piva bylo městům ponecháno v rozsahu, jak je měli před povstáním. Právo šenkování vína, jež měly Hranice, Lipník a Drahotuše od dob Pernštejna, Dietrichštejn již městům nevrátil a vyhradil šije pro sebe k šenkování jihomoravských vín jako výnosný zdroj příjmů. Jarmarky byly obnoveny, jak je města užívala před povstáním. Aby však ukázal svou přízeň městu Lipníku, vymohl kardinál na císaři Ferdinandu II., že dal Lipníku 24. července 1629 pátý jarmark. Dietrichštejn potvrdil městům staré výsady osvobození měšťanů od všech robot, nestavění sirotků vrchností k službám, právo odúmrťí, kšaftování majetku aj. Drahotušským měšťanům zůstala jen roboty k panskému rybníku Drahotušskému a povinnost odběru ryb. Hofeři v Hranicích a Drahotuších mohli být vrchností používáni k poselským službám za běžnou úplatu. Poněvadž město Hranice bylo válkou nejvíce zničené a spálené, vymínil Dietrichštejn městské radě právo přidržet hofery, kteří by se chtěli usadit při městě, k robotám při městských stavbách. Hofeři usedlí v Drahotuších

měli naopak povinnost pletí trávy, sečení a hrabání při panském rybníku. Svou přízeň městu Lipníku ukázal Dietrichštejn nejen vrácením všeho obecního majetku a různých platů k polepšení města, ale obdaroval město dalším výnosným právem skladu a prodeje soli a přenechal mu a ještě polepšil právo vybírání mýta. Městu Hranicím potvrdil jen právo užívání starých pastvisek a rolí, jež obec užívala od starodávna - Drahotuchu, Michovce, Drahy, pasek, klučí, kopanin, skalky, polí, zahrad a luk a kusu řeky od ústí Veličky až po Skalku u Ústí. Právo vybírání mýta, jež bylo po ztrátě výčepu městského piva ve vesnicích hranického panství před povstáním největším zdrojem příjmu pro město, Dietrichštejn Hranicím již nevrátil. Židům, kteří se usadili ve městě v posledních dvou desetiletích, bylo privilegiem poprvé potvrzeno právo jejich usazení ve městě, měli však platit ze zabraných měšťanských křesťanských domů purkrechtní peníze, domovní platy a sbírky k městu jako jiní měšťané, nesměli však provozovat žádné měšťanské řemeslo. Velkým břemenem pro město a jeho příjmy byla četná drobná šlechta, usdlá na městských domech ve městě a na dvorech na předměstí. Ačkoliv měli odvádět z purkrechtních domů a dvorů při městě platy a sbírky jako ostatní osedlí, neplatili městu žádné platy a nepřispívali na sbírky peněz na vojáky, čímž ostatní měšťané velice trpěli. Dietrichštejn zakázal proto privilegiem prodeje a kupy městských domů a dvorů v Hranicích šlechtickým osobám, aby se tak ty, jež drželi, dostaly opět do rukou měšťanů, platících řádně všechny povinnosti k městu i vůči vrchnosti.

Dietrichštejn měl zájem, aby také poměry na vesnicích se opět upravily a zlepšila se platební situace poddaných. Panský úředník Dukát shromáždil proto na příkaz knížete na obou panstvích lipenském i helfenštejnském fojty a dvořáky všech vesnic a sdělil jim, že kníže projevil ochotu vrátit některé propadlé staré svobody, když o to požádají. Musí však upřímně sdělit jména všech, kteří z gruntů ušli, a kde se zdržují, aby je Dukát mohl dát vyzdvihnout a osadit jimi pusté grunty. Nebudou-li chtít to oznámit, měla celá dědina povinně obdělávat role opuštěných gruntů a oset je obilím knížete a také úrodu sklidit pro knížete. Poddaní neměli z toho mít nic. Každý, kdo by se chtěl ujmout pustého gruntu, měl dostat od vrchnosti potřebné dřevo k opravě domu.

Dietrichštejn polepšil Hranicím i městský znak, který užívaly od 15. století na pečetích a korouhvích, přidáním dvou dietrichštejnských vinařských nožů s knížecím kloboučkem do znakového pole. Město dalo nový znak města, popsany a vyobrazený v kardinálově privilegii z r. 1629, vyrýt na novou městskou pečeť větší i menší. Menší pečeť městská z r. 1630, rytá dosti neuměle ve stříbře, se dochovala podnes. Město ji užívalo až do 2. poloviny 18. století.³⁹ Také městu Lipníku a Drahotuším polepšil Dietrichštejn městské znaky vložení dvou nožů z dietrichštejnského znaku do štítového pole znaku městského.

Za všechny tyto výsady, udělené městu, zavázal kardinál v privilegii purkmistra a městskou radu, aby na jeho památku byla každoročně na den sv. Františka sloužena slavná zpívaná mše - anniversarium za přítomnosti celé obce. Tato mše byla pak skutečně sloužena v Hranicích každoročně v den kardinálových narozenin více než 200 let až do roku 1848.

Privilegium dané městu r. 1629 stanovilo také každoroční platy, jež mělo město vybrat od měšťanů za užívání pozemků a rolí a odvádět pravidelně vrchnosti. Byly to platy o sv. Jiří 76 zlatých, 10 grošů, 5 1/2 peněz, z obecního mlýna 21 zlatých, 11 grošů, o sv. Václavu tutéž částku, o sv. Janu od rolníků z rolí 16 zlatých, 10 grošů, 6 1/2 peněz, o vánocích z šesti masných krámů 2 zlaté, z kusu řeky Bečvy a Krebsbachu 2 zlaté, 2 groše, celkem 216 zlatých, 18 grošů, 3 1/2 peněz. Dále z klučí, kopanin, luk, zahrad, včelínů, z rolí a pasek platy, jež vybírali hajní, 94 zlaté, 21 grošů. Ročně mělo město vrchnosti platit 311 zlatých, 9 grošů, 3 1/2 peněz. Tyto platy se vcelku nelišily od platů

odváděných vrchnosti v době před stavovským povstáním. Přibyl pouze plat za obecní mlýn dvakrát ročně, který ležel pustý za Černotínskou branou blízko Bečvy a nikdy už nebyl obnoven. Tento vysoký činžovní plat 43 zlatých 26 grošů za pustý objekt, který městu nenesl nejmenší užitek, byl Dietrichštejn ochoten městu prominout, pustí-li mu užitky městského mýta. Kardinál usiloval již r. 1628 o to, aby se zmocnil výnosu z mýta v Hranicích, daného městu majestátem krále Jiříka z Poděbrad r. 1464, zvýšeného městu r. 1595 na základě snesení všech stavů markrabství moravského. Vytýkal městské radě, že cesty k městu a most přes Bečvu neudržují v pořádku a mýto proto málo vynáší. Poněvadž nové zemské zřízení moravské r. 1628 zakazovalo zřizovat nová mýta a zvyšovat mýtní cla bez císařského svolení, požádal městskou radu, aby mu odvedla obě listiny, že vymůže od císaře zvýšení mýtních poplatků. Hraničtí odevzdali obě listiny s těžkým srdcem a dali si pořídit ještě 22. května 1628 v Novém Jičíně spěšně aspoň ověřený opis obou listin z městského manuálu, museli však potom odevzdat opis i městský manuál do knížecí kanceláře. Kardinál dosáhl od císaře Ferdinanda II. zvýšení mýta na hranickém panství, protože cesty k městu jsou špatné a mosty musí být každoročně opravovány pro velkou vodu. V listině dané ve Vídni 29. března 1630 zvýšil císař dosavadní mýtní tabelu hranickou, přihlédaje přitom -jak je uvedeno v listině - k věrným službám kardinálovým, jež mu prokázal za rebelie v království českém, a povolil vybírat v Hranicích vyšší mýtní poplatky, za to však byla stanovena povinnost udržovat mosty, silnice a cesty v řádném stavu.⁶¹ Nová mýtní tabela obsahovala výčet mýtních poplatků, jež musely být zaplaceny při průchodu lidí a dobytka, průjezdu vozů se zbožím městem nebo městským teritoriem, a stanovilo značné mýtní poplatky hlavně za kupecké zboží provážené městem nebo dovezené na trh do města i poplatky o tržních dnech z tržního místa pro kramáře, ševče, prodavače srpů a kos, solených ryb a medu atd. Mýtní tabela s uvedenými mýtními poplatky je značně obsáhlá a byla pak vydána tiskem česky a také německy. Pro informaci každého byla vyvěšena trvale na mýtě.^w Uvádíme příkladem několik položek nově stanovených mýtních poplatků: od pěšího 1 haléř, od kupce na koni 2 haléře, od sedláka 1 haléř, od pěšího Žida 2 haléře, od Žida na koni 4 haléře, od Židovky 2 haléře, za vědro uherského vína 6 haléřů, rakouského 4 haléře, moravského 3 haléře, za vědro pálenky 2 krejcarů, od naloženého vozu s kupeckými věcmi s 2 koňmi 15 krejcarů, od zboží na voze nic, od vozu s 3 koňmi 20 krejcarů, s 4 koňmi 25 krejcarů, s 5 koňmi 30 krejcarů, kdo zapřáhne více než 5 koní, má dát od koně 6 krejcarů, z 1 funtu šafránu 3 krejcarů, z kusu vlašského plátka 2 krejcarů, z kopy různého plátka 1 krejcar atd.

Dietrichštejn si osobil právo, že nové mýtní privilegium bylo uděleno císařem jemu, a začal hned s vybíráním mýta. Dal postavit na předměstí před Horní branou na svůj náklad na místě spáleného domku Mocze Provazníka chalupu a pronajal vybírání mýta hranickým Židům. Vybíral je však jen do r. 1637, kdy bylo zakázáno v celé zemi, aby mýta a cla vybírali Židé, výběřčí museli být křesťané. Když město vidělo, že by se nedovolalo spravedlnosti proti kardinálovi, souhlasilo s postoupením práva vybírání mýta kardinálovi a braním užitku z mýta do důchodů panství za závazek vrchnosti, že bude dodávat městu Hranicím potřebné dřevo z vrchnostenských lesů na opravu mostu přes Bečvu a menších mostů na cestách na území města. Povinnost opravy mostů a cest a náklady na řemeslníky při stavbě a opravách mostů zůstaly tak městu, výnos z mýta brala však vrchnost. Tím přišlo město trvale o právo vybírání mýta a jeho výnos, o němž je chtěl připravit již Žampach, jemuž se to však nepodařilo. Ztratilo tím poslední větší zdroj příjmů. Stejně tak si přisvojil kardinál i mýto v Lipníku. Za toto dobrovolné narovnání zrušil kníže městu Hranicím roční plat 42 zlatých 22 grošů z pustého obecního velkého mlýna před Černotínskou městskou branou, vyhradil však sobě i nástupcům právo dát mlýn kdykoliv znovu vystavět na svůj náklad, kdyby se to vrchnosti zalíbilo. To se však už nestalo. Jediným ziskem pro město bylo získání panské hospody v Horní ulici na předměstí za Horní branou, v níž začal Žampach svévolně šenkovat vrchnostenské pivo ze zámeckého pivovaru proti vlastnímu slibu a dohodě s městem. Dietrichštejn zastavil zde šenkování panského piva podle privilegia daného městu a pustil r. 1630 hospodu městu za 54 zl. Hotově zaplacených. Tato obecní hospoda, v níž se šenkovalo pivo z městského pivovaru, byla

ještě počátkem 17. století svobodným dvorem, který patřil šlechtickému rodu Munků z Ejvančic. Za hospodou se táhla zahrada až k potoku Ludyni, tekoucímu od mlýna Holubovského (dříve Zvěrkovského). V této obecní krčmě, jež ležela v místech pozdějšího zájezdního Batiková hostince č. p. 309 před Horní městskou branou se šenkovalo městské pivo předměšťanům jen do švédských válek, kdy byla hospoda zničena. Po válce třicetileté koupilo město pustý předměstský grunt Jiřího Zámečnicka hned při městské Horní bráně a po jeho vystavění zřídilo zde obecní hospodu, která tu pak fungovala po více než 250 let. Od 2. pol. 19. století byla přejmenována na hotel Černý orel (dnes kino Mír).

Kardinál Dietrichštejn, jemuž dal císař Ferdinand II. při povýšení do knížecího stavu r. 1624 právo, aby určil za dědice někoho z rodu Dietrichštejnů, který by zdědil se statky i titul říšského knížete, určil za pravého svého dědice r. 1629 svého synovce Maxmiliána hraběte z Dietrichštejna, syna svého zemřelého bratra Zikmunda. Podle císařského diplomu měl dědičný knížecí titul připadnout vždy jen na nejstaršího člena přímé linie Dietrichštejnů, ostatní sourozenci a členové rodu měli zůstat ve stavu říšských hrabat. Aby trvale zajistil knížecí hodnost a moc rodu Dietrichštejnů, spojil kardinál svá panství na Moravě, v Čechách i v Rakousku v jeden nedělitelný celek, dietrichštejnské knížectví, jehož součástí na Moravě byla panství Mikulov, Hranice a Drahotuše, Lipník a Helfenštejn, panství Žďár (moravská i česká část), Dolní Kounice (Kanitz), statky Pouzdřany (Pausram). Vlasatice a panství Nové Město na Moravě, jež postupně skoupil, spolu s knížecími domy v Olomouci, Brně, Znojmě a Jihlavě, dále české statky panství Polná a Příbyslav a knížecí dům v Praze, v Rakousích panství Stainprunn a knížecí dům ve Vídni. Prikázal, aby tato panství zůstala na věčné časy v knížecím rodě Dietrichštejnů a žádným způsobem nebyla prodána, vyměněna nebo podobně. Takto vytvořené rodové knížectví zůstalo nerozděleno v rodě Dietrichštejnů do r. 1858, kdy zemřel poslední mužský potomek knížecího rodu a statky byly rozděleny mezi pozůstalé dcery. Toto ustanovení bylo zapsáno i do kardinálova testamentu. Jím adoptoval za svého syna a pravého dědice knížecího titulu, knížectví, všech v něm inkorporovaných panství a městských paláců svého synovce hraběte Maxmiliána z Dietrichštejna, radu císaře, komořního a nejvyššího hofmistra císařovna, aby po jeho smrti je řádně převzal a držel se všemi právy. Současně určil, aby v knížectví následoval vždy nejstarší syn knížete, a kdyby neměl dětí, jeho mladší bratr.⁶³

Centrem knížecích statků se stal mikulovský zámek, který začal budovat jako rodové sídlo Dietrichštejnů už kardinál. Odtud, pod řízením vrchního hejtmana všech rodových statků, byla také vedena vrchní správa všech knížecích panství, sem byly také odesílány hlavní účtárně každoročně roční finanční výnosy hospodaření a příjmů ze všech panství i naturálie pro knížecí dvůr v Mikulově nebo ve Vídni. Jako olomoucký biskup položil Dietrichštejn pevné základy nové organizace katolické církve na Moravě po rozbití církve luterské a bratrské a vypuzení jejich kněží a nejhrouževnatějších přívrženců z řad šlechty, jež nepřestoupila ve stanovené lhůtě na katolickou víru. V otázkách víry a rekatolizace země byl neoblomný a neústupný a opětné pokatolštění celé Moravy jako olomoucký biskup a zemský hejtman moravský si vzal za svůj životní úkol.

Už v letech před stavovským povstáním započal také s přestavbou olomouckého dómu, později v třicátých letech začal i stavbu biskupské hrobky v dómu, v níž mělo být pochováno i jeho tělo. Ve své poslední vůli určil na jeho dostavbu ročně 3 000 zlatých, jež měly být placeny do Olomouce z důhodů panství hranického a lipenského. Po smrti kardinálova bylo pak v letech 1637 až 1661 zapláceno mnoho tisíc zlatých olomouckým zedníkům, kameníkům a řemeslníkům, pracujícím na těchto stavebních a vnitřních úpravách. V testamentu, který byl po jeho smrti otevřen a 7. ledna 1637 zapsán na zemském soudě v Olomouci do zemských desk, pamatoval i na poddané, a to zcela

ojedinělým způsobem v té době. Nařídil, aby na každém panství bylo shromážděno v panských sýpkách určité množství obilí, jež mělo být půjčováno v nouzi poddaným k osetí polí a k zachování života. A pro panství hranického byla tato stálá záloha obilí pro potřebu poddaných stanovena na 20 mtů. Obilí, jež si poddaní půjčili, měli vrátit příští rok ve stejném množství, bude-li úroda, nic více. Kardinál tu měl na paměti zoufalá léta hladu a bídy venkovského lidu za válečných let 1622 - 1624, kdy císařská i nepřátelská vojska vše vyjedla a zničila a poddaní neměli obilí ani na zasetí, hynuli hladem nebo sbíhali z panství jinam. Nemohli a neplatili proto ani činžovní platy vrchnosti, a výnosy poddanských platů byly proto značně hubené. Půjčkami obilí mělo být zajištěno živobytí poddaných i řádné odvádění poddanských platů a dávek vrchnosti.

František Dietrichštejn, první držitel města a panství hranického z rodu Dietrichštejnů a zakladatel knížecí moci rodu, zemřel 19. září 1636 v Brně ve věku 66 let. Do krypty olomouckého dómu, kterou začal budovat značným nákladem (výstavba byla přerušena několikaletou švédskou okupací města Olomouce), byl však uložen až po dokončení stavebních úprav v r. 1661. Jeho dědic a nástupce kníže Maxmilián z Dietrichštejna byl při převzetí statků čtyřicetiletý, narodil se 27. ledna r. 1596. Otec jeho hrabě Zikmund z Dietrichštejna, starší bratr kardinála Františka z Dietrichštejna, zemřel již v r. 1607. Při potvrzení nástupnictví v hodnosti knížete a dědice pro případ smrti jeho strýce kardinála Dietrichštejna, užíval Maxmilián titulu svobodného pána z Hallenburgu, Finkensteinu a Talbergu, dědičného šenku v Korutanech, byl císařským radou a komořím a nejvyšším hofmistrem císařovny Eleonory. Císař Ferdinand II. udělil mu r. 1629 dědičný palatinát a v r. 1631 mu potvrdil knížecí titul. Po smrti svého strýce kardinála Dietrichštejna byl po dobu jednoho roku i zemským hejtmanem moravským.

IV.

Potvrzení privilegia města 1637 knížetem Maxmiliánem z Dietrichštejna. vydání privilegia samostatné židovské obce v Hranicích. Pronájem hospodářství hranického a lipenského panství úředníkům obou panství Hoštickému a Banovskému na šest let. prodloužení nájmu Banovskému. Urbář hranického panství z r. 1636. Spor vdovy Beřkovské s Dietrichštejnem o dědičné nároky na hranické panství. Vpád švédských armád 1642 na Moravu, obsazení Olomouce. Zimní ležení císařského vojska v Hranicích 1642. Dobyť Lipníka a Hranic 1643 Švédy. Přepad švédského zásobovacího konvoje u Hranic císařskou posádkou na hradě Helfenštejně. Trestní tažení císařské armády 1644 na Valašsko, krvavá exekuce. Soupis obyvatel a stav města Hranic 1644. Návrat švédských armád na Moravu 1645, dobytí Hranic Koenigsmarkovou armádou, plenění města a odvezení městských knih do Olomouce. Poboření městských bran a hradeb Švédy 1646. pro znemožnění obrany města. Smrt Banovského 1646, nový nájemce obou panství Václav Rek. Prominutí placení činží a dávek poddaným najeden rok pro úplnou zkázu panství. Zajištění majetku Banovského knížetem pro dlužné částky nájemného, rozdělení majetku. Výhružné palné listy švédské, zaslané Hranicím 1646 - 1648 na placení kontribuce, naturálií apod. Ukončení nájmu obou panství r. 1648 po uzavření míru a převzetí do přímé správy knížetem. Vyúčtování nájmu Václavem Rekem. Stav města a hranického panství 1649 po skončení třicetileté války. Odchod švédských posádek z Moravy 1650.

Městská rada v Hranicích využila nástupu nového knížete při confirmaci privilegií města, udělených městu kardinálem Dietrichštejnem r. 1629, k zajištění práv a svobod města, stále více narušovaných početným přistěhovalectvím Židů do města a jejich zásahy do výdělků a obchodu měšťanů i poškozování městských příjmů. Od dob Molových vzrostl počet městských domů uvnitř hradeb, jež Židé koupili a drželi z původních 2 již na 17 domů. První domy ve městě před r. 1622 získali od vrchnosti Pergara a Mola zaplacením značných peněžních částek za domy, výhodně položené na hlavních tepnách města (při vjezdu do ulice Radniční, při průjezdu Zámeckou branou do města při vstupu na Zámecké náměstí, na konci Janáčkovy ulice při vjezdu na hlavní náměstí a tržiště). Další domy získávali od zadlužených měšťanů hlavně v letech 1628 - 1636 výhodnou koupí nebo i zabráním a obsazením domu, když dlužník nemohl půjčenou částku peněz zaplatit ve stanoveném termínu, za niž se zaručil v dlužním úpisu propade-ním domu.^w Městská rada se bránila těmito praktikám a židovským machinacím, neuznávala kupy měšťanských domů sjednané mezi měšťany - dlužníky a židovskými věřiteli a nedovoľovala zápisy převodů městských domů do městských knih křesťanských držitelů na židovské majitele. Kolem r. 1635 drželi Židé už všechny domy v dnešní Janáčkově ulici (od těch dob zvané Židovská ulice) a početně tak vzrostli, že vystupovali již jako zvláštní židovská obec ve městě. Otevřeli si se souhlasem vrchnosti synagogu a židovskou školu a na předměstí před Horní branou u potoka Ludyně si zřídili židovský hřbitov na pozemku, který zakoupili od panské hospody. Zabrané měšťanské domy ve městě, poškozené válečnými událostmi a řáděním vojáků posádkou ležících ve městě, však nechtěli znovu vystavět. Usazovali se tu v nouzových chalupách, postavených často na požářištích a vzpírali se platit městu roční domovní splátky a jiné platy a domovní sbírky, uložené všem měšťanům.

Město získalo už v privilegii kardinála Dietrichštejna r. 1629 výslovné potvrzení zákazu kupu dalších městských domů i předměstských gruntů v Hranicích šlechtici, kteří poškozovali městské finance i příjmy vrchnosti, neboť prohlašovali své domy a dvory za svobodné a nechtěli platit žádné poplatky a sbírky městu a městu jen škodili. O Židech kardinál dobře věděl, jak vydatným zdrojem příjmů jsou v jeho městech Mikulově, Lipníku aj. a sám jim svěřil v Hranicích vybírání mýta pro vrchnost. Proto Židy chránil a ve svém privilegii městu r. 1629 jen stanovil, že mají platit z domů, jež drží, domovní platy a sbírky jako ostatní křesťanští měšťané, zato jim však výslovně potvrdil právo držet měšťanské domy v Hranicích. Počet domů, jež mohli držet, nebyl však privilegiem omezen. Městská rada připojila proto k prosbě o potvrzení městských privilegií knížeti Maxmiliánovi též žádost o ochranu města a měšťanů od Židů, kteří stále nepřívětivěji zasahovali do života města i jeho příjmů a poškozovali i městská řemesla a obchod. Kníže Maxmilián potvrdil městská privilegia německou listinou, danou v Mikulově 1. listopadu r. 1637,⁶⁵ ve věci Židů však jen stanovil, aby nebyli již dále oprávněni kupovat, přijímat nebo vyhandlovávat žádné další měšťanské domy nebo pustiny ve městě. Měšťanské domy, které již drží, měly jim však být ponechány, měli je však vystavět a platit z nich na poplatcích k městu, co náleží. Aby prokázal svou přízeň městu, vzdal se kníže při confirmaci privilegií města trvale nároku na peněžní pohledávky a sirotčí peníze po osobách zle zachovalých, vykázaných z trestu z města nebo uprchlých, jejichž jmění propadlo a připadlo dosud vždy podle práva vrchnosti. V budoucnu mělo vše připadnout městu na opravu hradeb, městských bran a městských budov.

Pro vrchnost byli Židé nejvýnosnějšími poddanými jako plátcí i pohotoví věřitelé při nutném rychlém opatrování peněžních půjček, kupiteli i zprostředkovateli prodeje produktů vrchnostenského hospodaření, např. ovčí vlny apod. Není proto divu, že hraničtí Židé dosáhli zprostředkováním mikulovské židovské obce při confirmaci

privilegií města Hranic u knížete Maxmiliána vrchnostenského písemného potvrzení všech práv židovské obce hranické vůči křesťanské obci města Hranic i značné jejich rozhojnění. Pergamenovou listinou, psanou v Mikulově 3. listopadu 1637, udělil a stanovil kníže v 11 artikulích základní práva a směrnice pro život hranických Židů i jejich vztah a poměr k městu Hranicím." Osvobodil Židy od všech robot, za nekonání hlídek na hradbách a branách města měli však platit městu jako dosud střelným prachem a olovem. Potvrdil jim držbu městských domů, které již měli, zakázal jim však koupit dalších křesťanských domů, převzetí pustin ke stavbě apod. Svou školu neb synagogu měli nerušené užívat, také hřbitova mimo město i vodní jámu neboli lázeň, kterou si zřídili podle židovského obyčeje. K výročním židovským svátkům povolil jim dovoz 40 věder košerovaného vína do města pro potřebu Židů, nesměli je však prodávat křesťanům. Za tuto milost měli platit do knížecích důchodů za každou bečku vína dva široké říšské tolary. Spory Židů s křesťany v jakýchkoliv záležitostech se měly řešit žalobou před vrchnostenským úředníkem v Hranicích, který měl strany urovnat nebo spor rozsoudit. Kdyby však jedna neb druhá strana nebyla spokojená s rozsudkem, mohla věc znovu přednést před knížetem. Židé si vymohli a kníže to potvrdil, že předvolání a stání před vrchnostenským úředníkem nebo knížetem nebudou konána v sobotu, kterou světili jako den sváteční, ale v úterý. Schválil a potvrdil jim i další výsady, poškozující měšťany. Dovolil jim zabíjení dobytka a výsek zdravého masa a jeho prodej v židovských domech ve městě jak Židům tak křesťanům, když sami za tyto výsady nabídli ročně platit 20 zlatých moravských do knížecích důchodů. Za dalších ročních 10 zlatých moravských povolil jim provozování krejčovského řemesla mezi Židy. Mohli také nerušené kupovat a prodávat ovčí vlnu a provozovat jiné obchody jakýmkoliv zbožím, do křesťanských řemesel ve městě se však neměli míchat. Obchod vlnou a zejména volný výsek a prodej masa křesťanům škodily měšťanům a hraniční řezníci si později vymohli u vrchnosti aspoň omezení počtu židovských řezníků ve městě na dva. Udělením knížecího privilegia hranickým Židům r. 1637 bylo jejich právní postavení ve městě upevněno a trvale zajištěno. Vrchnostenský úředník knížecí v Hranicích byl povinen je chránit v jejich právech a výsadách a tvrdě trestat všechny narušovatele. Domy, jež Židé drželi, musely jim být zapsány do městských knih, aniž mohli často doklady doložit, za jaký obnos dům koupili neb nabyli. Počet židovských domů ve městě se tak ustálil na sedmáct, další kupy již nebyly realizovány. Kromě domu proti zámku, ležícímu mezi křesťanskými domy, patřilo hranickým Židům 12 domečků a 5 měšťanských bývalých várečných domů ležících vedle sebe od vyústění Janáckovy ulice na hlavní náměstí až k hlavnímu vjezdu do zámku (s výjimkou 2 měšťanských várečných domů na Zámeckém náměstí). Tyto domy, tvořící tzv. Židovskou ulici, byly jádrem náboženské a později i politické obce židovské až do jejího zrušení r. 1919 a sloučení s městem Hranicemi, kdy jim byla také přidělena nová domovní popisná čísla 728 a výše. Při zavedení číslování domů v Hranicích r. 1771 a 1806 byly totiž židovské domy číslovány zvlášť římskými číslicemi od I do XVII. Většina těchto židovských domů zůstala v rukou Židů až do r. 1942, kdy byli násilně odvezeni Němci do koncentračních táborů. První hraniční Židé, kteří získali domy ve městě v letech 1611 - 1621, byli Josef, Kašpar, Salomon, Lazar a Izák, za válečných let 1621 - 1627 však všichni opustili město a domy nechali zpustnout. Teprve když se poměry zase uklidnily, vrátili se na své domy Žid Izák a Sára, vdova Lazarova, přišli i synové a zeťové Žida Izáka, Mojžíš a Jakub Sraul a zeťové jeho Žid Daniel a Jocy Žid, kteří si zakoupili nebo lichvou získali další opuštěné domy v Janáckově ulici. Do r. 1637 se tu pak usadili ještě Židé Markus Macerle, Aron, Lewek Žid sklenář, Adámek Žid a Abrahám Žid.

V nouzově opravených židovských domech bydlelo kromě majitele vždy více židovských rodin, jejichž jména ani neznáme. Celkový počet židovských obyvatel města v letech před švédskou invazí bylo asi 200. Zápisy židovských domů do městských knih byly však vedeny jen několik let, neboť ještě před příchodem švédských vojsk a dobývání města všichni Židé z města opět uprchli a jejich opuštěné domy byly švédskými vojáky vyrabovány a zničeny.

Odlehlost hranického a lipenského panství od jihomoravských rodových statků dietrichštejnských, spravovaných vrchním hejtmánem, z nichž však každý měl ještě samostatnou správu politickou i hospodářskou, ztěžovaly správu a řádnou kontrolu hospodaření. Kníže Maxmilián pro častý pobyt ve Vídni a v Rakousku z titulu státních funkcí, jež zastával, se jim nemohl věnovat. Proto již brzy po nabytí zděděných statků se rozhodl pronajmout hospodaření odlehlých panství Hranic, Drahotuš a Lipníka za vysoký roční plat spolehlivým panským úředníkům, což by mu zajišťovalo pravidelný roční čistý peněžní příjem bez starostí a hospodářských záležitostí. Ihned r. 1636 po převzetí vlády dal pořádkem nový seznam všech osedlých na vesnicích obou panství a prověřit správnost odváděných činžovních platů a dávek, aby zjistil roční peněžní i naturální výnos obou panství. Starý urbář Kropáčovský panství hranického a drahotušského r. 1569 byl proto revidován a obnoven podle stavu k r. 1636.⁶⁷ Podle nově sestaveného urbáře odváděli poddaní z jednotlivých vesnic hranického a drahotušského panství i města Hranic a Drahotuš vrchnosti pravidelné peněžité platy a o sv. Martině, o Vánocích a Velikonocích a o s. Jiří, jež k pololetnímu platovému termínu svatojiřskému obnášely celkem 2 207 zl. 9 gr. 1 denár, dále platy o sv. Duchu, o sv. Janu Křtiteli,

o sv. Jakubu, o Narození Panny Marie a o sv. Václave, jež k druhému pololetnímu platovému termínu svatováclavskému činily 964 zl. 14 gr. 3 denáry

1 1/2 h. Spolu s některými jinými menšími platy a tzv. běžnými důchody činil úhrn všech peněžitých platů stálých i běžných z vesnic panství hranického a drahotušského za celý rok 3 171 zl. 23 gr. 3 denáry 1 1/2 h. V naturáliích dostávala vrchnost ročně od poddaných o sv. Martině celkem 39 kop a 39 platových slepic, což činilo v penězích celkem 219 zlatých 24 gr. (1 slepice stála 3 groše), 103 kopy a 11 vajec platových v penězích 24 zlatých 14 gr. 3 denáry (1 vejce za 1 denár), 24 husí v penězích 4 zl. 24 gr. (1 husa po 6 groších), 328 měřic rži a 1 068 měřic ovsa.

Z města Hranic byly odváděny podle již revidovaného urbáře r. 1636 kromě stálých platů, stanovených v privilegiu města z r. 1629, ještě tyto platy dodatečně zjištěné nebo nově stanovené:

a) rolníci na hranickém předměstí o veliké noci plat plecový - 2zl.

1 kopy a 51 slepic platových - 11 zl. 9 gr.

b) hraničtí nožíři ze šlejiřen o sv. Jiří - 5 zl. 15 gr.

c) cechmířtí řemesla řeznického z 23 krámů masných po 1 kamenu přepuštěného loje

(1 kámen loje 2 zl.) - 46 zl.

d) hraničtí Židé ze svých domů o sv. Jiří - 34 zl.

o sv. Václavu - 34 zl.

Celkový roční příjem stálých platů odváděných vrchnosti městem činil nyní 451 zlatých 3 gr. 3 1/2 denáru. Do těchto výnosů z ročních platů poddaných nejsou ovšem započteny výnosy hospodaření vrchnosti na obou panstvích ve vlastní režii, ze sedmi panských dvorů (Horního a Čaputovského v Hranicích, Bělotínského, Klokočovského, Opatovického, Podhorského a Velického), z šesti mlýnů a dvou pil (Horního mlýna s pilou, Klichovského, Holubovského, Vojtkovského v Hranicích, Trávníckého v Drahotuších a Podhorského s pilou), z lovu ryb a dobytka, prodeje vlny, z šenkování

piva a vína, cihelen a vápenek. Po propočtu všech těchto příjmů a odpočtu všech vydání za platy úředníkům a zaměstnancům ve vrchnostenských dvorech, daných rovněž do pronájmu, stanovil Dietrichštejn roční nájemní plat za panství hranické a drahotušské na 10 000 zl. rýnských a z panství helfenštejnského na 8 000 zl. rýnských. Smlouvou, sepsanou 29. září 1637, pronajal pak na dobu šesti let panství hranické a drahotušské od termínu sv. Michala 1637 do sv. Michala 1643 svému vrchnostenskému úředníku obou panství Jiříku Hoštickému.⁶⁸ Nájemné měl platit ročně na dva termíny o sv. Jiří a sv. Michalu vždy po 5 000 zlatých. Kníže přenechal nájemci vybírání všech činžovních i naturálních dávek a jiné příjmy z obou panství i s robotami poddaných, jako by vše sám užíval. Všechny hospodářské objekty a věci byly nájemci odvedeny podle inventáře a po ukončení nájmu měl opět vše vrátit v témže počtu a stavu. Poddanské záležitosti, jež se netýkaly hospodaření, jako spory poddaných, propouštění poddaných na jiná panství, přijímání cizích poddaných na panství, příjem sirotčích peněz propadlých ve prospěch vrchnosti měl Hoštický vyřizovat jen s předběžným vědomím a schválením knížete jako vrchnostenský úředník knížecí. Císařskou a zemskou kontribucí vypsanou na panství měl sám platit, co bylo vysazeno na poddané, měl od nich vybrat, též vinný ták a pivní groš a vše řádně odvádět výběřcím. Z trestu a pokut poddaných měl mu připadnout třetí díl, vše měl však řádně evidovat. Kníže mu přenechal i všechna osetá pole, vymínil si toliko vlastní správu lesů, hor a potoků. Potřebné dřevo k hospodaření mělo však být nájemci každoročně vydáváno. Kdyby bylo hospodářství postiženo požáry, krupobitím a nájemci vznikla škoda, měl se s ním kníže vyrovnat, škody vzniklé válkou měl však kníže nést sám. Všechny hospodářské budovy na panství měly být udržovány v dobrém stavu, kdyby však kníže chtěl co stavět, mělo to být bez výloh nájemce. Také návštěvy knížete nebo jeho služebníků na panství neměly být na účet nájemce, ale měli se stravovat na vlastní útraty. Podle pořázeného živého inventáře domů a věcí převzal Hoštický v panských dvorech 7 koní, 83 dojných krav a 149 kusů různého hovězího dobytka, 2 182 ovcí a beranů, 139 prasat, 176 husí, 47 indických slepic, 86 kačen, 300 slepic, dále zásoby vajec, másla, sýrů, lněného oleje, kamenné soli aj. kozí hovězích a ovčích, železo, hřebíky, 32 000 kusů šindele, 588 sáhů dřeva a další hospodářské potřeby přesně sepsané, len, obilí čisté i nevymláčené, slad žitný i ječmenný, chmel, mouku a pod. Kromě inventářů hospodářských ve dvorech byl pořázen také inventář mobiliáře všech budov, jenž byl v zámku, pivovaře a v ostatních vrchnostenských objektech. Smlouvy a inventáře podepsané oběma stranami byly vyhotoveny dvojmo a obě strany si ponechaly po jednom exempláři. Současně pronajal kníže Maxmilián i panství helfenštejnské na dobu šesti let od sv. Michala 1637 do sv. Michala 1643 bývalému důchodnímu písaři hranického panství Václavu Banovskému, rovněž hranickému měšťanu, za roční nájem 8 000 zl. rýnských." Také na tomto panství byly pořázeny podrobné inventáře dobytka ve dvorech a veškerého mobiliáře, odvedeného nájemci. Kníže si tak zajistil čistý roční příjem 18 000 zlatých rýnských z obou panství, kromě dalších výnosů z leního hospodářství, lovu zvěře a ryb. Zůstával nadále majitelem obou panství a vrchností, neboť oba nájemci hospodářství byli panští úředníci a jeho poddaní. Pronájem hospodářství obou panství včetně robot poddaných poškozoval poddané, protože nájemci vymáhali tvrdě povinné dávky a platy a snažili se nejen sehnat potřebné peníze za nájem pro knížete, ale ještě si nahospodařit co nejvíce pro sebe.

Jiřík Hoštický, dlouholetý purkrabí hranického zámku, byl už za Mola obilním písařem na zámku a přešel později i do služeb dietrichštejnských. Jmenoval se vlastně Jiří Kubičný a pocházel z Hostie. Za dlouholeté věrné služby kardinálu Dietrichštejnovi dostal erbovní list a psal se pak Jiřík Hoštický z Hostie.⁷ V Hranicích měl měšťanský dům a dvůr na předměstí s četnými pozemky a zahradami, další grunt držel v

Opatovicích. V r. 1636 po smrti kardinálově a rezignaci starého panského úředníka Tobiáše Dukáta stal se místodržícím panství hranického a drahotušského a pronájemem panství byl pak současně úředníkem panství až do své smrti. Službou a půjčováním peněz nabyt značného majetku, že se mohl odvážit najmout hranické panství za sumu 10 000 zlatých ročně. Dříve však, než šestiletý nájem skončil, Hoštický 15. srpna 1641 v Hranicích zemřel ve věku 70 let.⁷¹ Po jeho smrti požádal kníže nájemce lipenského panství Václava Banovského, aby do konce nájemní lhůty, t.j. od sv. Michala 1641 do sv. Michala 1643, převzal také nájem panství hranického a drahotušského.⁷² Nájemné za hranické a drahotušské panství bylo však zvýšeno na 10 500 zlatých. Nový nájemce Václav Banovský pocházel z bratrské rodiny hranické. Jeho otec Pavel Banovský se přiřazenil do Hranic jako služebník fulneckého pána Jana Skrbenského z Hřístě. Později sloužil hranické vrchnosti Karlu Pergarovi z Pergu a jeho manželce Kateřině Onšické z Bělkova a dosáhl od nich propuštění z poddanství. Syn Václav vstoupil do dietrichštejnských služeb jako důchodní a sirotčí písař hranického panství. Jako věrný služebník kardinála Dietrichštejna nabyt po mansfeldské rebelii značný majetek z konfiskací a výhodných koupí. Držel pak ve městě dva právovárečné domy Doležalovský a Vavřinovský, na předměstí dvůr Doležalovský s rozsáhlými pozemky. R. 1633 již jako dvojnásobný vdovec, měšťan a důchodní písař vrchnostenský se znovu oženil se šlechticnou Marianou Tamfeldovou z Tamfeldu. Oba bratři nevěsty rozpoutali velký boj proti tomuto sňatku šlechticny z prastarého rodu Tamfeldu s neurozeným chlapem Banovským a napadli i hranického faráře, že ukrýval nevěstu, údajně Banovským unesenou. Nepodařilo se jim sňatku zabránit, prohlásili u zemského práva, že se sestry zříkají a nepovažují ji za urozenou. Je zřejmé, že mladé chudé nevěstě imponovalo více bohatství a majetek Banovského, než urozená bída jejich bratrů. Jako nájemce panství měl Banovský k dispozici i velký zámek v Hranicích, kde také úřadoval jako vrchnostenský úředník. Dietrichštejn, který měl palatinát, udělil mu za dlouholeté věrné služby měšťanský znak a Banovský byl na vrcholu životních úspěchů. Další jeho kariéru zastavily však ničivé vpády Švédů na Hranicko a Banovský ukončil r. 1643 po uplynutí nájemní lhůty nájem panství pro značné ztráty.

Ačkoliv po svém strýci kardinálu Dietrichštejnovi zdědil Maximilián z Dietrichštejna rozsáhlé statky ohromné hodnoty, jež mu vynášely roční příjem přes 100 000 zlatých, nebyl ochoten uznat a platit jakékoliv starší závazky a dluhy na těchto statcích. Byl nemile překvapen, když r. 1637 bylo nařízeno císařem Ferdinandem III. zemskému soudu moravskému vyšetřit a podat vyjádření k suplice Johany Prudencie Beřkovské z Šebířova, rozené Pergarové z Pergu, která žádala o zaplacení zbytku kupní sumy 73 000 zl. mor. od knížete Dietrichštejna za statek hranický a drahotušský, jež Václav Mol zůstal dlužen jejímu strýci Karlu Pergarovi z Pergu. Mol koupil hranické panství od Pergara r. 1612 za 172 000 zlatých, do smrti Pergarovy r. 1614 zaplatil však jen 100 000 zlatých. O dědictví po Karlu Pergarovi vznikl pak spor mezi jeho bratrem Bohuslavem a vdovou Kateřinou Ončickou, který však nebyl vyřešen, protože Bohuslav zemřel již r. 1615 a Kateřina r. 1616. Mol pak již nic nezaplatil. Advokát Dietrichštejnův prokazoval, že Mol celou částku dávno zaplatil a nezůstal nic dlužen, později odkazoval Beřkovskou na dědice Kateřiny Ončické Kryštofa a Annu Cedlarovou z Hofu, jejichž statky opět připadly za dluhy na předního rukojmí Kryštofa Karla Podstatského. Císař Ferdinand II. daroval totiž r. 1622 statek hranický a drahotušský kardinálu Dietrichštejnovi s podmínkou, že zaplatí dluhy váznoucí na statku. Beřkovská prokázala, že její otec Bohuslav Pergar byl nedílný bratr Karlův v majetku a že po jeho smrti r. 1614 pohnal vdovu Kateřinu u zemského soudu o nepořádný spolek, učiněný s manželem při koupi statku hranického a drahotušského, a činil si nárok na majetek pozůstalý po nedílném bratrovi. V době otcovy smrti byla

Beřkovská i ostatní její sourozenci - děti Bohuslava Pergara, nezletilí a dovědělí se o této záležitosti až mnohem později. Beřkovská se vrátila na Moravu s třemi dětmi v úplné chudobě, když její manžel Jan Jiří Beřkovský padl jako císařský důstojník v Pomořanech r. 1635. Z jejích sourozenců jeden bratr a jedna sestra již zemřeli a další tři sestry žily rovněž v úplné bídě. Kníže Dietrichštejn jí povolil r. 1639, aby se ubytovala v jeho domě v Olomouci, a snažil se ji pohnout, aby se spokojila peněžítým darem a spor zastavila. Nabízel jí 300 dukátů, Beřkovská však žádala ještě o postoupení dvora, na němž by mohla žít se sirotky. Jednání byla protokolována, a poněvadž nemohla prokázat žádnými zápisy dluh nebo nárok, zemské právo v Olomouci r. 1641 její žalobu zamítlo. Beřkovská se však ohradila proti nálezu, neboť rozsouzení náleželo zemskému tribunálu. Prokázala pak svědectvím Kryštofa Karla Podstatského, že převzal od paní Cedlarky tři zápisy Molovy, jež nezaplatil Pergaru, a předložil je při křidě kardinálu Dietrichštejnovi jako zemskému hejtmanovi a gubemátorovi. Ten prohlásil, že zápisy nepatří Cedlarce ani Podstatskému, ale svědčí na dědice Pergarovské a ponechal si je u sebe v opatrování s tím, že kdyby někdo z dědiců Pergarových se hlásil, chce on toho odpírat, protože jemu ty statky byly dány od císaře. Také další svědek Tharoul potvrdil, že sám pohnal Podstatského, aby přihlásil dlužní zápisy Pergarové u křidy a radil knížeti Maxmiliánovi, aby pohnal dědice Pergarové, aby se zřekli nároků za milodar. To kníže potvrdil a sestry Kateřina, Kristina a Alena Pergarovy za peněžítý dar vydaly mu potvrzení, zapsané 30. 4. 1642 do zemských desk, že od všeho nápadu, který podle zdání měly po otci na statku Hranice a Drahotuše, upouštějí. Pouze Prudencie Beřkovská se nároku ne-zřekla. Žádala o zaplacení náhrady 2 000 zlatých, jinak se obrátí na císaře. Vše zůstalo však potom v klidu pro švédský vpád na Moravu, za něhož byla Beřkovská po dobytí Kroměříže o vše připravena. Teprve po uzavření míru a od-táhnutí Švédů se obrátila na císaře, konce sporu se však nedočkala, protože zemřela. Až v r. 1667 uzavřel kníže Ferdinand z Dietrichštejna tvrdošijný spor paní Prudencie Beřkovské nepatrným odškodným jediné již žijící dceři, za něž se zřekla všech nároků a vydala knížeti všechny doklady a spisy týkající se pergarovských nároků na panství hranické a drahotušské.⁷³

Kníže Maxmilián zápasil sám v těchto letech na sklonku třicetileté války se značnými finančními potížemi. Příjmy a peněžní výnosy jednotlivých statků strádajících a zplundrovaných válkou byly malé, Dietrichštejn však neomezil vydání svého dvora a výdaje vlastní. Značně se proto zadlužil vysokými částkami např. u fulneckého hraběte Vrbny aj., později si však půjčoval stále víc i menší částky od svých měšťanů nebo šlechticů usedlých na jeho panstvích. Úroky z vypůjčených peněz se platily z nájemného hranického a lipenského panství.

V červnu 1642 po porážce císařských vojsk u Svídnice ve Slezsku a zmateném jejich ústupu k Opavě vtrhla hlavní vojska Švédů pod Torstensonem nečekaně na Moravu. Zatímco císařská vojska pod velením generála Fernemonta prchala přes Opavu k Odrám, kam dorazila 8. června, a chtěla se dostat přes Hranice a Lipník do Olomouce, kde byla očekávána, dosáhly přední voje Torstensonovy armády usilovnými pochody přes Oso-blahu, Krnov a Dvorce Olomouce již 8. června. Příštího dne provedla švédská armáda úplné obležení města.⁷⁴ Menší jednotky švédské chránící boky postupující armády se objevily v širokém okolí. Císařská vojska překvapena nečekaným vývojem a obávající se obklíčení změnila směr postupu a spěchala přes Hranicko pod ochranu valašských hor a dále na jih a zastavila se až v Uherském Hradišti. Olomoucká císařská posádka se až po čtyřech dnech obléhání vzdala Švédům a město zůstalo pak v jejich moci až do konce třicetileté války jako význačná pevnost a nejjižněji vysunutý opěrný bod švédských vojsk na Moravě. Hned na to švédské oddíly napadly i okolní města Litovel, Uničov, Přerov, Budišov, Odry i Nový Jičín, jež vyplundrovaly a zapálily,

pouze Uničov obsadily větší posádkou a zapojily město jako svůj opěrný bod, zajišťující jim cestu do Čech. Torstenson zanechal v Olomouci vojenskou posádku pod velením plukovníka Paikula, sám pak táhl k Opavě, která se mu vzdala, a dále pak do Slezska. V Opavě pak ležela švédská posádka pod plukovníkem Erichem Schlangem, koncem roku však byla vypuzena opět císařským vojskem.

Hlavní císařská armáda se zatím sbírala u Brna a 15. července vytrhla k Olomouci, aby dobyla pevnosti opět zpět. Než obléhání bylo bezúspěšné, a proto vrchní velitel císařských vojsk arcivévoda Leopold Vilém, biskup olomoucký, s generálem Piccolominim zanechali u obležené Olomouce menší jednotky a vytáhli 19. července přes Lipník a Hranice do Slezska na pomoc městu Břehu, tísněnému Torstensonem. Téhož dne vydal generál Fernemont z hlavního svého stanu v Lipníku dispozice o pochodu vojsk, v Jezernici ležely oddíly generála Buchheima. Drahotušský městský písař tehdejší Matěj Konorza zapsal o tažení císařské armády, že nadělala lidem velké škody, protože jela přes pole a obilí a zničila úrodu.⁷⁵ Jeviště válečné se tak přesunulo do Slezska a Saska, ale celá severní a východní Morava trpěla i potom značně od švédských i císařských posádek. Švédská posádka olomoucká činila časté výpady a štráfy za obilím a dobyt看em. Cenné služby jim v tom prokazovali Valaši, kteří jim vozili potraviny a sůl do Olomouce. Velitel olomoucké pevnosti Paikul zasílal městům v olomouckém kraji písemné výzvy a ukládal jim platit švédské posádce pravidelnou válečnou kontribuci. Výzvy byly však málo účinné, protože kontribuci vymáhala všude i císařská vojska, jež opět obsadila většinu měst, dobytých Švédy. Na Hranicku ležela stále císařská posádka na hradě Helfenštejně. Do Hranic a okolních vesnic byly koncem roku 1642 vloženy do zimních kvartýrů ještě dva císařské pluky, jež byly pro obyvatele města i vesnic nesnesitelným břemenem. Podle městských účtů zaplatilo jim město od 13. listopadu 1642 do 15. května 1643 na penězích 3 439 zlatých a vydalo 58 779 liber chleba, 58 779 mázů piva, 35 681 liber masa a 5 596 měric ovsu. Není divu, že opět mnoho měšťanů opustilo své domy, když nemohli platit kontribuční sbírky na vojáky, uložené jednotlivým majitelům domů ve městě i na předměstí.

Torstenson, aby porazil císařská vojska, vedená arciknížetem Leopoldem Vilémem, přezimoval v Sasku. V dubnu 1643, když se dověděl o tíživé situaci olomoucké posádky, odtáhl přes Čechy zase na Moravu. V červnu posílil olomouckou posádku zásobami i čerstvými oddíly a snažil se zajistit jí bezpečnější a výhodnější podmínky jako hlavní švédské pevnosti proti Vídni. Nastaly opět zlé časy. Švédi dobyli v krátké době řady moravských měst. Oblehli a zmocnili se za pomoci Valachů, kteří se hned přidali na jejich stranu, města Kroměříže a švédské jednotky generálů Wittenberga a Wrangela pronikaly na jih Moravy až k Vídni. Z vojenského tábora u Tovačova vybudovaného Švédy psal Torstenson 3. července 1643 kancléři Oxenstiernovi, že nyní ještě dobude zbývající města Přerov, Lipník, Hranice a jiná, jež leží v nebezpečné blízkosti, aby tak zajistil sobě i olomoucké posádce tůl. Z jiného listu švédského plukovníka Derflinga z 1. července se dovídáme, že Torstenson dal příkaz k dobytí Hranic právě plukovníku Derflingovi.⁷⁶

Švédové se skutečně zmocnili v krátké době v těchto končinách Přerova, Lipníka, Nového Jičína, Fulneka, Oder, Potštátu, Příbora, Valašského Meziříčí a dalších měst. Obsadili je však jen dočasně a po vyrabování a vybrání výpalného je opět opustili. Jediný Fulnek obsadili pro jeho významnou strategickou polohu a zařadili jej do řetězu svých pevností. Hraničtí historiografové J. H. A. Gallaš⁷⁷ a Libor Scholz popírají rozhodně možnost, že Švédové tehdy město Hranice dobyli, naopak chválí statečnost měšťanů a věrnost města císaři, jež prý nebylo nikdy dobyt看o. V r. 1643 se prý sice pokusili o dobytí města, museli však odtáhnout s nepořízenou. Na památku obležení a bombardování města Švédy byly prý zasazeny mezi okny 1. poschodí radnice dělové

koule. Z těch tam dodnes zůstala bohužel jen jediná, ostatní byly při pozdějších úpravách zdiva radnice počátkem 20. století nesmyslně odstraněny a uloženy v městském muzeu.

Města Lipníka dobyl generál Derfling s plukovníky Winteren a Robem 5. července 1643 po silné dělostřelecké palbě a zapálení města. Po prostřílení městských hradeb u Osecké brány bylo město vzato útokem. Pod hrozbou zkázy města ohněm muselo město do týdne složit 6 000 tolarů, přesto však město zkáze neušlo, vojákům bylo povoleno drancování domů. Po 14 dní ležela pak švédská vojska a 2 000 koní v Lipníku a měšťané je museli živit. Zvláště lipenští Židé byli při plundrování svých domů surově týráni, a aby vydali ukryté peníze a poklady, obrali je o všechn majetek a mnoho Židů bylo při plenění zabito.⁷⁸ Tuto krvavou lázeň Židů připomínala od těch dob v lipenské synagoze kamenná tabule s modlitbou o záhubě židovské obce, každoročně pak vzpomínanou ve výroční den až do zničení židovské náboženské obce v Lipníku za okupace. Marně se však Švédové pokoušeli po několik dnů dobýt pevného hradu Helfenštejna, obsazeného početnou císařskou posádkou, ačkoliv hrad silně ostřelovali. Před odchodem z Lipníka spustili z městských bašt všechna městská děla a odvěkli je s sebou.

V téže době se Švédové určitě zmocnili i města Hranic. Máme o tom několik věrohodných zpráv v soudobé Scheitenhauerove kronice města Nového Jičína zachycující podrobně události hrůzných let 1642 - 1648. 5. července zaznamenáno dobytí Přerova, pak Lipníka a Hranic, hradby města Oder stekli Švédové v noci a vyplundrovali i město Fulnek. Dne 7. července ukládali již raně městu Novému Jičínu a 14. července opět. V té době bylo předměstí Hranic opět dvakrát plundrováno císařskými z Helfenštejna a mnoho lidí bylo při tom zraněno a zabito. Vše to se udalo před 6. srpem, kdy Švédové plundrovali již město Potštát. Přepaden byl v té době naopak velký zásobovací transport více než 40 vozů císařskou posádkou z Helfenštejna dne 23. července 1643 u Travnického mlýna mezi Hranicemi a Drahotušemi, vezoucí švédské posádce v Olomouci potraviny, doprovázený více než 200 ozbrojenými Valachy. Švédové dobyli města Hranic v první polovině července 1643, patrně 6. nebo 7., a několik týdnů pak město drželi. V gruntovních knihách hranického předměstí je u mnoha gruntů zapsáno, že byly r. 1643 zpustošeny, u pěti je výslovně uvedeno, že byly zcela vypáleny r. 1643 od lidu švédského, také u mýtnice v Horní ulici ležící při Horní bráně městské je uvedeno, že byla spálená toho roku od Švédů. Vrchnostenský mlýn tzv. Vojtkovský, ležící pod hradbami města blízko Dolní brány městské, byl podle městských knih Švédy r. 1643 rovněž do gruntu spálen a to „když hrabě z Vrba a Mitzlařf město Hranice blokovali“.⁷⁹ Hrabě Štěpán z Vrba byl velitelem císařské posádky na hradě Helfenštejně, Joachim Mitzlařf císařským plukovníkem, o němž víme, že v září táhl z Opavy na Fulnek, aby odtud vypudil švédskou posádku. V Hranicích zůstala po dobytí města nepochybně menší švédská posádka, která se tu držela až do srpna. Někdy v té době byly však švédské sbory vypuzeny z města a Hranice obsazeny opět císařskými. Také oba zápisy novojičínského kronikáře o plundrování Hranic císařskými v červenci a pobití a ukořistění švédského konvoje u Hranic⁸⁰ nelze jinak vysvětlit, než že město Hranice tehdy bylo v moci Švédů a cesta zásobovacího konvoje z Valašska přes Hranice a Lipník obsazené švédskou posádkou zdála se být Švédům zcela bezpečná. Na zpětné dobytí města Švédy nebyl pak už čas. Také zápisy v knihách vnitřního města dokládají řádění Švédů ve městě. Ve výkazu škod, napáchaných Švédy ve městě a na vesnicích celého panství, sepsaném nájemcem panství Banovským o sv. Michalu 1643, je vidno, že Židům byly jejich domy v Hranicích Švédy zbořeny, zřejmě při hledání zakopaných peněz švédskými vojáky. Soupis vypočítává desítky vesnic lipenského a hranického panství, ležících na pravém břehu

Bečvy, jež byly při tažení švédských vojsk 1643 zcela zničeny, dobytek odehnán, úroda zničena a lidé rozehnáni, vesnice ležící za Bečvou na levém břehu řeky byly ušetřeny švédského plundrování. Ves Prusy, která ležela v těsné blízkosti švédského tábora, Švédí zcela zničili, rozbořili domy a materiál použili na stavbu šancí. Obyvatelé vsi se rozutekli a vesnice zcela zanikla.

Na podzim 1643 donutila kritická vojenská situace v Německu Torstenson opustit spěšně Moravu. Podle jeho rozkazu z 9. září měly být švédské posádky ponechány jen v Olomouci, Uničově, Tovačově, Šternberku a ve Fulneku, všechna ostatní města, jež byla v rukou Švédů, měla být zbavena opevnění, brány vyhozeny do povětří a hradby pobořeny. Pro spěch nebyly však destrukční práce u všech měst zcela provedeny. Torstenson spěchal s hlavní armádou od Olomouce ke Krnovu, Osoblaze a dále přes Slezsko do Dánska. Hranice nejsou uvedeny ve výčtu měst, jež měly švédské posádky opustit a zbavit opevnění, protože nebyly již v rukou Švédů.

Po odtáhnutí Švédů byl na Moravě skoro celý rok 1644 vyplněn snahou císařských dobýt zpět Olomouce, obsazené již po dva roky Švédy. Menší oddíly císařských vojsk byly dočasně vloženy do Švédy opuštěných měst a pomáhaly odstraňovat škody na pobořených hradbách. Také do Hranic byly vloženy oddíly pluku Chorowského. Protože Valaši nepřestali ani po odchodu Švédů udržovat spojení s olomouckou posádkou a zásobovat ji potravinami, byla proti nim vyslána r. 1644 trestná výprava, která táhla na Vsetín třemi proudy ze tří stran. Odbojní Valaši byli poraženi, část jich pochytána a krutě potrestána. Desítky vůdců byly podle rozhodnutí zvláštní vyšetřovací komise ve Fryštátě popraveny, čtvrceny a lámány kolem, nebo pověšeny. Valaši ze všech obcí museli odevzdat pušky a zbraně a reversem slíbit pod trestem vybití vesnic poslušnost císaři a své vrchnosti. Popravy desítek Valachů vykonával lipenský kat.^{sl} Císařští se po sedm měsíců pokoušeli o dobytí olomoucké pevnosti, všechny útoky byly však krvavě odraženy a ztráty byly značné. Ranění vojáci od Olomouce byli ubytováni od listopadu 1644 do března 1645 zčásti i v Hranicích. Poněvadž město bylo válkou zcela zruinováno, vesnice na panství pobořeny a zničeny, byla císařská vojska koncem r. 1644 vložena do zimních kvartýrů do méně poničeného Potštátu, Nového Jičína aj. Hraničtí museli však přispívat na jejich udržování penězi i potravinami jako jiná okolní města.

Stav města Hranic po odchodu Švédů zachycuje nám soupis křesťanských domů ve městě i na předměstí, obyvatelstva (bez Židů), stavu dobytka provedený 22. března 1644. Z celkového počtu 288 křesťanských usedlostí (bez domů židovských a vrchnostenských) bylo uvnitř hradeb ve vlastním městě 89 domů obydlených a 38 pustých, na předměstí obydleno 34 domů a 127 usedlostí pustých. Osedlých v celém městě bylo tehdy 123 sousedů s rodinami, 165 usedlostí bylo zbořených a pustých. Ve městě přibýlo k 17 domům pustým již od let 1621 - 1627 (kromě domů mezitím opět osazených) v letech 1643 a 1644 dalších 21 pustých domů, na předměstí k 84 pustinám, jež nebyly od mansfeldské rebelie již osazeny v letech 1643 a 1644 dalších 43 zničených usedlostí. Všichni měšťané a předměšťané měli dohromady jen 9 koní, 72 krav, 63 ovcí a vyseto jen 68 měřic obilí. Mnoho řemeslníků pro chudobu a „nemožnost“ řemeslo vůbec nevykonávalo a živilo se jen z nuzného polního hospodaření. Z tehdy nejpočetnějšího cechu soukenického pracovalo už jen 8 mistrů, 14 řemeslo nedělalo pro chudobu, tkalců pracovalo jen 5, ostatní počty zcela nepatrné.^{*2}

V obou panských dvorech, Horním a Čaputovském, zůstalo přece jen více hověžního dobytka a ovcí, neboť císařská vojska se knížecích dvorů nedotkla a před příchodem švédských armád byl dobytek vždy včas zahrán a ukryt po celou dobu nebezpečí v hlubokých lesích helfenštejnských, v připravených tajných tábořištích, kam se Švédové neodvážili. Také zásoby obilí byly včas odvezeny nebo ukryty. Když na jaře 1645 se

Torstenson se svými armádami vrátil opět do Čech, zanechali císařští obléhání Olomouce a stáhli se k Brnu. Torstenson táhl přes Jihlavu a Znojmo k Vídní, nepokusil se však ani o její dobývání a obrátil se zpět na Moravu. Dobył opět mnoho měst, Brno se však uhájilo. Generálu Königsmarkovi, který ležel v Bruntále, přikázal, aby při svém přesunu ze Slezska na Moravu opatřil švédské pevnosti potravinami a zajistil hlavně Olomouci trvalé zásobování. Königsmark na této cestě všude, kudy táhl, si počínal jako nepřítel, páčil, plundroval městečka i vesnice, loupil dobytek, obilí, tak že pak mohl opatřit Olomouci zásoby na celý rok. Cesta jeho pluků k Olomouci vedla před Nový Jičín, Hranice, Lipník. Město Nového Jičína bylo dobyto 10. října vojsky plukovníka Justa von Hundshausena, jež vyplundrovala město a městská rada musela ještě složit 6 000 říšských tolarů výpalného. Před Hranicemi se švédské pluky objevily rovněž již 1. října. Hranický farář zapsal v oddací matrice města, že švédská armáda Königsmarkova přitáhla k městu 10. října večer v síle 25 000 mužů.⁸³ Po silné dělostřelecké palbě dobył Königsmark města útokem, Švédové měli však značné ztráty. Vojsko vtrhlo do města prostrílenou Dolní branou a po čtrnáct dní plenilo domy měšťanů i předměšťanů i vesnice na celém panství. Při plenění byla opět řada domů na předměstí zcela spálená, hlavně v Horní ulici, na Novosadech a Motošíně. Také knížecí pila při Horním mlýně byla Švédy zcela spálená a Horní mlýn pobořen. Židovské domy ve městě, Židy před příchodem Švédů ze strachu zcela opuštěné, byly při plundrování a hledání peněz strženy. Vojáci hledali v domech měšťanů v obytných místnostech, ve sklepích i půdách ukryté peníze, cenné věci, ale i obilí, vše překopávali a hledali tajné skrýše. Řádili na radnici i v kostele, kde otvírali hroby a vypučili hrobky, v nichž někteří měšťané ukryli všechny své peníze a stříbro. Na radnici vypáčili železné radniční dveře na altánu a hospodařili tu několik dní, hledali deponované sirotční peníze měšťanů a odnesli vše, co se odnést dalo.⁸⁴ Aby donutili měšťany k pravidelnému odvádění válečné kontribuce švédské posádce v Olomouci, odvěkli rukojmí a vzali s sebou do Olomouce i hlavní městské knihy, městské a předměstské na zápisy kupů a prodej domů. Knihy byly vráceny městu až v r. 1647, když město zaplatilo do Olomouce nezaplacenou kontribuci z let 1642 - 1645 a zavázalo se k pravidelné měsíční kontribuci. Jedna ze zazděných městských knih byla nalezena až při bourání domu č. p. 94 z r. L554.⁸⁵ Ve farním kostele objevili plundrující vojáci všechny skrýše a vybrali je. Pouze monstranci a kalich ukryté spolu se čtyřmi bečičkami peněz, stříbra a klenotů nájemce hranického panství Václava Banovského v kostele Švédi nenašli a ty tak byly zachovány. Švédové po dobytí města kostel zapálili, přičemž se gotické klenby zřítily. Byly zcela spáleny varhany a také oltáře byly poškozeny ohněm. Gotická socha Matky Boží z bočního oltáře byla pak opravena a restaurována r. 1656.⁸⁶ U Kostelíčka vyloupili všechny úly hranických měšťanů a pak je zapálili. Podle staré lidové tradice byli švédští vojáci padlí při dobývání města pohřbeni u cesty ke Kostelíčku v místech, kde stojí podnes Boží muka na rozcestí cest k Hluzovu a ke Kostelíčku. Při odchodu armády dal Königsmark podminovat věže obou městských bran Horní a Dolní a vyhodil je do povětří, aby se město nemohlo bránit a ohrožovat jejich postavení v těchto končinách. Stejně řádili v Drahotuších a okolních vesnicích. Drahotušský kronikář Konorza píše o těchto pohnutých událostech, „léta 1645 dne 10. Octobri nepřítel Švéda dostal se do města Hranic a Drahotuš a pořád tu zůstával 2 neděle, škody veliké udělal, jámy a skrýše vyhledal, obilí pošmatlal, nejvyšší generál byl Königsmark. Brány u Hranic zházely, koní do 300 zdechlo při Drahotušské bráně u Hranic“. Zprávu o dobytí města potvrzuje i Matheus Merian r. 1650, který uvádí při popisu města Hranic, že Königsmark dobył skoro bez ztrát kromě jiných měst i Hranice a Lipník.⁸⁷ Po dobytí Hranic oblehla Königsmarkova vojska město Lipník a pokoušela se dobytí hradu Helťenštejna. Měšťané s vojenskou posádkou se zoufale bránili, po osmidenním

obležení a ostřelování bylo však Lipníka 23. října 1645 dobyto. Celý týden pak drancovali švédští vojáci domy měšťanů, kostely, zámek i kolej piaristů. Poněvadž město nemohlo zaplatit žádané výpalné 5 000 říšských tolarů a složilo jen 800, dal Königsmark odvléci nejstaršího purkmistra a tři další měšťany a vsadil je do švédského vězení v Krnově. Propuštění byli až v prosinci příštího roku na příkaz generála Wittenberga, když město část výpalného zaplatilo. Vojenská posádka na Helfenštejně hrad opět ubránila. Našlo v něm útočiště i mnoho měšťanů z Lipníka, šlechta okolní i duchovenstvo se svým nejcennějším majetkem. Trvale tu pobýval i vrchnostenský úředník dietrichštejnský a nájemce panství hranického a lipenského Václav Rek, v době nejvyššího nebezpečí sídlil zde také krajský hejtman olomouckého kraje. Po celou dobu pobytu Švédů na severovýchodní Moravě byly bleskové výpady helfenštejnské posádky stálou pohrůzkou švédským transportům i jízdám posílům jedoucím Pobečvím do Olomouce. Švédové zanechali v těchto končinách trvale posádku jen na pevném hradě ve Fulneku, která měla zajišťovat cestu ze Slezska na Moravu a současně ohněm a mečem vymáhat na všech panstvích Pobečví a Kravařska, vzdálených od Olomouce, pravidelné odvádění kontribuce, sena, vápna a jiných potřeb pro švédské posádky na Moravě i ve Slezsku, když Paikulovy výzvy zůstaly neúčinné. Königsmarkova armáda měla za svého tažení za úkol surovým ničením donutit všechna města k plnění uložených povinností.

Císařští dobyli sice na sklonku roku některá města zpět a objevili se až u Hranic, ale celá střední Morava, Pobečví a Kravařsko stály již pod trvalým nátlakem a pohrůzkami Švédů z Fulneka a Olomouce. Posílené posádky obou míst činily po celý rok časté výpady za účelem rekvizice, podobně jako ve Slezsku švédské posádky z Krnova a Hlubčic, jež Königsmark dobyl v listopadu 1645 a zapojil je do řetězu švédských pevností, zajišťujících spojení Olomouce s hlavními švédskými posádkami ve Slezsku, do něhož patřil již od r. 1643 i pevný hrad Sovinec. Na východě bránila tyto spojovací tepny proti císařským švédská posádka na hradě Fulneku.

Hned na jaře 1646 muselo hranické panství složit fulnecké posádce 30 tolarů, 4 kusy hovězího dobytka, 16 věder piva, 2 centnéře soli a 8 fůr sena. Takové kvóty určovala a žádala posádka od všech okolních panství. Ale i ty byly placeny liknavě, neboť město muselo současně platit i na císařská vojska, jež tu ležela nebo táhla městem. Většina měšťanů byla již zcela ožebračena, řemesla opuštěna, pole ležela ladem. V celém městě zbylo jen několik koní, krav a ovcí. Ani výhrůžky Švédů mnoho nepomáhaly, když nebylo z čeho dávat. Švédští velitelé pevnosti Fulneka už v dubnu 1646 urgovali odvedení kontribuce a hrozili Hranickým, že s nimi naloží ještě hůře než s Hustopečskými. Od císařských se prý pomoci nedočkají. Vyslaní měšťané s prosbou o poshovění pro nemožnost placení a odvedení žádaných dávek byli uvězněni a puštěni až po odvedení řádné dávky. Na venkově bylo ještě hůře. Švédská posádka fulnecká přepadávala v noci náhle vesnice i městečka a brala, co se dalo. Ani ve dne nebyl nikdo bezpečný před náhlým přepadem švédských jízdnic oddílů, jež braly koně a dobytek z pastvy, vypřáhaly koně z vozů na cestách a bránící se hned střílely. Snažily se přepadnout a zajmout hlavně vrchnostenské úředníky a venkovskou šlechtu, aby pak mohli dát vysoké výkupné. Na ochranu robotníků při obdělávání vrchnostenských polí, při pracích a výlovu rybníků byly proto posílány ozbrojené skupiny vojáků, vyžádané z Helfenštejna.

Stejně tvrdě však vymáhal od měšťanů i z vesnic kontribuci na císařská vojska krajský hejtman olomoucký. Hned to byla žádost o dodávky proviantu a krmiv pro císařské pluky ležící ve Valašském Meziříčí, pro vyživování posádky na Helfenštejně, na zaopatření císařských pluků táhnoucích přes Lipník a Hranice do Slezska, ba i na

opevnění hradu Špilberka, jež stály město Hranice jen za rok 1646 dle městských účtů 3 350 zlatých rýnských.

Na podzim v říjnu a listopadu 1646 táhla opět švédská armáda pod generálem Wittenbergem na cestě z Čech do Slezska přes Olomouc, kterou dostatečně zásobila a dále přes Lipník a Hranice a na čas vložila do obou měst své posádky. Před Lipníkem rozložila se Wittenbergova armáda 2. listopadu. Proviant nežádala, zato však opět silnou kontribuci. Městská rada padla mu k nohám a uprosila generála, že s ohledem na úplné zničení a značné vyliďnění města spokojil se 100 říšskými toлары, které měšťané sehnali, a přičinil se pak ještě, že lipenští měšťané, věznění v Krnově, byli už koncem listopadu propuštěni z vězení. Městu Hranicím uložil kontribuci 180 tolarů. Poněvadž venkovské obyvatelstvo opět uteklo do hor, plundrovala vojska opuštěné vesnice, spásala co se dalo a vypustila i několik vrchnostenských rybníků na obou panstvích a vylovila ryby. Z Hranic, jako hlavního stanu, vydal a poslal generál Wittenberg městu Novému Jičínu ochranný list (tzv. salva guardia) proti násilí nebo jakýmkoliv požadavkům švédských vojsk, protože splnili a řádně zaplatili uloženou kontribuci.⁸⁸

Teprve když Wittenbergova armáda odtáhla do Slezska a nehrozilo již nebezpečí přímého návratu, vraceli se na počátku r. 1647 zubožení vesničtí poddaní do svých prázdných a zpola rozbořených domů. Nájemce panství vrchnostenský úředník hranický Václav Rek, který po smrti Banovského koncem r. 1646 převzal na žádost knížete Dietrichštejna i nájem panství hranického, dal sepsat všechny škody způsobené r. 1646 císařskými vojsky i nepřátelskou armádou Wittenbergovou a žádal knížete, aby pro zoufalou bídu poddaných byly jim prominuty aspoň vojenské dávky za měsíc říjen a listopad, kdy ve městě a na panství ležely císařské a švédské posádky. Prosil, aby se kníže ujal ubohých poddaných, poněvadž obilí jim bylo vojáky vzato a nemají ani na denní chléb. Kníže prominul proto všem poddaným na celém panství s výjimkou Židů placení činží a vrchnostenských dávek od sv. Michala 1646 do sv. Michala 1647, takže je pak ani nevymáhal a celoroční výnos byl mu sražen z nájemného.

Wittenbergova armáda ležela dlouho u Bohumína a později u Ratiboře a vysílala odtud menší přepadové a zásobovací oddíly hluboko na Moravu. Ještě v dubnu 1647 přepadl a zajal takový oddíl v Malhoticích pana Bujakovského a u Hranic vzal deset koní. Válečný komisař švédský a výběřčí Busso uložil už r. 1646 Hranicím, že budou švédské posádce na Fulneku měsíčně kontribuovat patnáct rýnských tolarů a dodávat jiné žádané naturální potřeby. Zástupci města na to přistoupili, aby obyvatelé města byli jisti aspoň životem. Uložené požadavky bylo však často zcela nemožné splnit. V dubnu 1647 žádal ještě bývalý velitel olomoucké pevnosti Jurgen Paikul, v té době generálmajor v hlavním stanu Wittenbergovy armády ve Slezsku, aby město Hranice s panstvím složilo stejně jako město Lipník ihned novému veliteli olomoucké pevnosti Winterovi 2 000 tolarů jako náhradu za nezaplacenou válečnou kontribuci a dávky švédské posádce v Olomouci v letech 1642 - 1645, kdy byl velitelem pevnosti.⁸⁹ V té době bylo město a celá krajina převážnou dobu v rukou císařských vojsk, jimž musela být odváděna kontribuce, proto na výzvy Paikulovy nebylo dbáno. Nyní hrozil ohněm a mečem a vyhlazením města švédskou armádou, nezaplatí-li ihned náhradu. Dával jim za příklad město Valašské Meziříčí, tutéž kvótu peněz náhrady zaplatilo již v březnu. Posly, vyslané do Olomouce s prosbou, aby mohli zaplatit obnos ve splátkách, dal Winter zavřít, i další posly a vyhrožoval pobráním všeho dobytka a obrácením města a vesnic v popel. Nakonec sehnalo město půjčkami žádanou sumu, když jim už jako několikrát vypomohl nájemce panství Václav Rek, město Drahotuše přispělo do této částky 270 zlatými. Po složení peněz v Olomouci byla městu vrácena r. 1647 městská i předměstská registra, odvečená r. 1645 vojáky Konigsmarkovými.⁹⁰ Po uspokojení požadavků velitele švédské posádky v Olomouci zůstala městu i panství hranickému

velkým břemenem a stálou hrozbou švédská posádka na Fulneku. Válečný komisař švédský Busso přidělil jí od r. 1646 pro zásobování a vybírání válečné kontribuce pro švédská vojska celou oblast severovýchodní Moravy od Lipníka po Valašské Meziříčí a Opavu. Velitelé fulnecké posádky posílali městu Hranicím neustále výhrušné upomínky, tzv. palné listy, a hrozili zapálením města, pleněním a pobitím bez ušetření žen a dětí, neodevzdají-li měšťané v požadovaném termínu stanovenou kontribuci, určenou kvótu obilí, piva, soli, hovězího dobytka, ovsu, dříví, vápna, přípravné vozy nebo robotníky na šance. Hraničtí měšťané Tomáš Šatánek, Martin Kolář a jiní vyslaní k vyúčtování a jednání o poshovění byli několikrát uvězněni na fulneckém hradě pro nedodání naturálií, nedodržení kontribučních termínů a pod. Také ostatní města Lipník, Hustopeče, Valašské Meziříčí a jiní kontribuovala Švédům na Fulneku ze strachu z plundrování a zapálení města, jak je zakusili v r. 1646 Hustopečtí, v lednu 1647 městečko Kelč, jež Švédové spálili, nebo v témž roce dvakrát města Valašské Meziříčí a Krásno. Švédský velitel se neštítal pro výstrahu ani hrdelních trestů. V únoru 1647 si vyžádal od městských rad v Hranicích a v Lipníku vyslání a zapůjčení katů obou měst do Fulneka k provedení exekuce. Počátkem března 1647 přitáhla opět Wittenbergova armáda na Příborsko a 12. března se položila ve Slezské Ostravě a ve Frýdku a odtud plundrovala celou krajinu až k Příboru, Jičínu a Fulneku. Paskovský úředník utekl až pod Lysou horu, poddaní se rozprchli do lesů.

V archivu města Hranic se dochovalo až do druhé poloviny 19. století dvacet šest palných listů velitelů a kontribučních výběřčích švédské posádky fulnecké, jež dostalo v letech 1640 - 1648." Takové listy dostávala v těchto letech i všechna okolní města a panství.

V roce 1648 bylo uloženo Hranicím a Drahotuším dodat Švédům 1 800 měřic rži, ječmene, ovsu a žita a kromě toho měsíčně odvádět 120 tolarů. Švédský komandant hrabě Jan Sperr z Greyfenburgu tvrdě vymáhal uloženou kontribuci. V dopise jím podepsaném 28. července 1648 hrozí Hranickým, že navštíví město ohněm a mečem a všechny do posledního vyhubí, nedodají-li mu ihned vyžádané nehašené vápno. Na město Valašské Meziříčí přitáhla švédská jízda v únoru 1648 a žádala o zaplacení kontribuce. Když měšťané ze strachu zavřeli brány města a nechtěli Švédy pustit do města, vzali je útokem, vnikli do města, plundrovali domy a pobrali, co se dalo, a desítky lidí, kteří se bránili loupení, zabili. Ještě 29. října 1648 po půlnoci vnikl jízdní oddíl Švédů z Fulneka do města Lipníka, když několik Švédů slezlo městské hradby a přepadlo šest hlídačů na hradbách. Sekerami utloukli pak zámky u městské brány a vpustili do města osmdesát Švédů na koních, kteří vpadli rovnou do domů předních měšťanů a hledali císařského rytmistra Schmida a pobočnicka de Souches a naverbované vojáky. Když důstojníky nenašli, vyrabovali mušketýry a vzali s sebou i věci vojáků, peníze a mobilie manželek obou důstojníků a mnoha měšťanů a za hodinu již ujížděli i s lupem ve spěchu rovnou k Fulneku.

Sjednání vestfálského míru 24. října 1648, o němž však došly zprávy na Moravu až počátkem listopadu, uvítalo město Hranice a celá Morava s radostí. Měšťané i poddaní na vsích si oddechli, byl konec stálému strachu a válečným ukrutnostem. Na příkaz císaře byly ve všech městech a městečkách konány slavnostní mše díkůvzdání na ukončení války spojené se slavnostní střelbou dělových salv. Švédské posádky zůstaly sice podle dohody ještě na Moravě, nesměly však loupit a vydírat obyvatelstvo. Země musela žít až do 8. července 1650, kdy odtáhli z Olomouce, Uničova, Fulneka a hradu Sovince. Hraničtí měli však od nich pokoj již od r. 1648. Také císařská posádka z hradu Helfenštejna odtáhla 28. srpna.

Pohled na město Hranice po třiceti letech války, která tolikrát prošla městem a panstvím, byl žalostný. Hradby města byly pobořeny, obě městské brány ležely v

troskách, zámek, kostel, radnice byly vypáleny, více než polovina městských domů pobořena a opuštěna a celé předměstí spáleno a zničeno. Řemesla skoro zanikla a zbylí měšťané živořili jen z polního hospodářství, všem kynula však naděje v klidnější a bezpečnější život. Otázka evangelické víry byla dávno zatlačena do pozadí a obyvatelé vydíraní po tolik let nemilosrdně evangelickými Švédy byli již pravověrnými katolíky. Důsledky dlouhé války a ničení města byly takového rozsahu, že se je nepodařilo odstranit ani do konce století.

Ještě smutnější obraz skýtaly okolní vesnice. Poddaní ze vsí ležících na pravém břehu Bečvy při hlavní silnici, po níž táhla všechna vojska císařská a nepřátelské armády, rozprchlí po celém okolí se opět pomalu vraceli a shromažďovali ve svých vesnicích, jež byly zpuštěny a domy spálené. Většina z nich nebyla po pět let doma a živořili v horách, kde byli jisti aspoň životem. Začali si stavět nouzové obydlí z hlíny a desek a sháněli nutné živobytí. Ihned však byli opět zatíženi kontribucí na císařská vojska a měli denně robotovat jako za pokojných let před válkou. Sám hejtman Rek, který po všechna ta léta žil v Hranicích nebo na Helt'enshtejně a viděl a znal jejich bídu a zoufalství, prosil knížete, aby aspoň na čas byli zproštěny kontribuce a robot a mohli si postavit obydlí a opatřit nějaké živobytí, jinak by s pláčem museli opět vše opustit.⁹² Po celou dobu válečných událostí až do uzavření vestfálského míru nutil Dietrichštejn své vrchnostenské úředníky v Hranicích a v Lipníku, aby převzali nájem hospodaření obou panství, hranického a helfensštejnského, za vysoké roční nájemné.

Pohled na Hranice po jeho poválečné stavební obnově na poč. 18. století.

(Od leva) Obecní hospoda na předměstí (nyní kino) před troskami pobořené Horní brány městské, panské sýpky a pivovar (přestavěný starý zámek), stavebně opravený vrchnostenský zámek, s 2 věžemi, vystavěnými r. 1671. Druhá věž v protějším rohu budovy zámku s průjezdní branou, uzavírající po poboření Horní brány městské vstup do města a zámku, byla zbořena r. 1784 při stavbě císařské silnice přes město do polské Haliče. Vysoká věž městské radnice opravená po švédském bombardování r. 1645. Budova městské fary a farní kostel sv. Jana Křtitele rekonstruovaný v šedesátých letech 17. stol. na troskách spáleného a pobořeného starého gotického kostela. Po vystavění nového barokního farního kostela na velkém náměstí v letech 1753 - 1764 byl starý kostel u fary zbořen a odstraněn, nyní zde stojí školní budovy. Níže věže malé Motošínské městské brány, znovu postavené, uzavírající vstup do města. Zbořena a odstraněna byla při stavbě císařské silnice městem r. 1784 pro umožnění průjezdu těžkých nákladních povozů městem do Haliče a naopak. Dole před městskými hradbami na pravém břehu potoka Veličky pod zámek barokní kostelík sv. Šebestiána, vystavěný r. 1680 za moru knížetem Dietrichštejnem na troskách býv. bratrského sboru.

Po zrušení kostelíka 1786 přestavěn na sklad polské soli. 1923 upravený na sbor českokobratrské církve. Vedle panská zahrada vystavěna 1628 jako květná zahrada knížecí na místě předměstských domů, spálených a pobořených při obléhání a dobývání města v letech 1626 a 1627, zahrada zrušena a rozdělena v 19. století.

(Perokresba Jos. H. A. Gallaše: rekonstrukce pohledu na město podle svědectví otce Františka Gallaše, hranického sochaře (1723 - 1795), a vlastních vzpomínek z dětství pořízená r. 1811 jako příloha 3. dílu rukopisu „Památky města Hranic“. Foto orig. kresby B. Indra 1934 v knihovně kláštera v Rajhradě.)

Věděl, že kdyby hospodařil ve vlastní režii, neměl by z obou válkou zpusťšených panství žádný užitek a příjem. Nájem mu zaručoval každoroční peněžitou sumu, i když její výši bylo nutné v nejtěžších letech poněkud snížit. Prvním nájemcům panství hranického Jiříku Hořtickému a panství helfenštejnského Václavu Banovskému se dařilo v klidných letech 1637 - 1641 nejen zaplatit vysoké nájemné a nahospodařit si ještě značné jmění na úkor poddaných. Po smrti Hořtického r. 1641 převzal Banovský i nájem panství hranického, ale po vpádu Švédů na Moravu r. 1642 se poměry značně zhoršily. Důsledky válečných událostí a řádění Švédů na Hranicku r. 1643 a 1645 rozvrátily zcela hospodářství na celém panství, zničily a vylidnily vesnice i města, činže a platy od poddaných se proto značně ztenčily.

Banovský si po skončení nájemní smlouvy r. 1643 ponechal dále jen nájem hranického panství, když Dietrichštejn našel v nově ustanoveném vrchnostenském úředníku helfenštejnského panství Václavu Reкови současně i nového nájemce hospodaření velkostatku. Rek byl po dlouhá léta důchodním písařem hranického panství a v té době úředníkem panství Velká Brtnice. Nájem za hranické panství byl Banovskému po zkáze města a panství r. 1643 snížen na 3 000 zl. Po druhém dobytí a vyplundrování města Konigsmarkovou armádou r. 1645 bylo vůbec obtížné donutit zbylé poddané, připravené vojáky o vše, ještě k placení činží a odvádění naturálií vrchnosti, když současně byla vybírána kontribuce na císařské a později i na švédská vojska, jež hrozila hned trestní exekucí. Dlužné dávky a nedoplatky poddaných proto stále narůstaly, když živořící měšťané a vesničané neměli čím zaplatit. I na vojenské kontribuce byly vymáhány platy neúspěšně a často jen z obavy před vojáky. Banovský upadl do dluhů, měl odvádět čtvrtletní kvótu nájemného knížeti, ale sám málo vybral a ještě ztratil mnoho i v r. 1645 za vpádu Konigsmarkovy armády do Hranic. Nemohl zaplatit nájemné knížeti a zůstal dlužen, vypomáhal si proto prodejem dobytka a inventáře, který převzal při nájmu panství. V r. 1646 v obavách z řádění švédských vojsk, vpadlých do země, zemřel 13. září.⁹¹ Aby kníže o nic nepřišel a zajistil si zaplacení dlužného nájemného z majetku Banovského, byla vdova Bánovského pozvána na Helfštejna tam uvězněna a nato úspěšně zinventarizováno veškeré hospodářství i majetek Banovského. Bylo to krátce před příchodem Wittenbergovy armády na Hranicko. Po sedmi týdnech vězení byla Banovská na příkaz knížete propuštěna, když Švédi již odtáhli k Bohumínu. Vdova se hájila, bránila majetek svůj a sirotků, zpusťšený opět Švédy za její nepřítomnosti v Hranicích. Dietrichštejn se spokojil po odchodu Švédů a zjištění aktiv a pasiv Banovského pozůstalosti zaplacením poloviční dlužné částky nájemného a chybějícího inventáře z majetku Banovského. Protože Banovská se r. 1648 opět vdala za Georga Antona Ederera z Sultzdorfu, komorníka knížete Maxmiliána z Dietrichštejna, bylo z rozkazu knížete provedeno 15. března 1649 rozdělení majetku po Václavu Banovském mezi vdovu a pět jeho dětí, sirotky Josku, Annu a Františka, syna Kristiána a jeho sestru z prvního manželství s určením podílů z měšťanského domu v Hranicích, dvora na předměstí s ovocnou zahradou, včelínů a přikoupené role.⁹⁴

Nájem hranického panství vnutil kníže po smrti Banovského do sv. Michala 1646 Václavu Rekovi, nájemci helfenštejnského panství, kterého ustanovil současně za hejtmana obou panství helfenštejnského i hranického.

Pro vpád Wittenbergovy armády převzal však hranické panství skutečně až 4. ledna 1647. Nájem převzal jen na rok a ten byl stanoven na 5 000 zlatých. Podle inventáře, jímž převzal všechny vrchnostenské mlýny a dvory na panství, bylo tehdy hovězího dobytka a ovcí v jednotlivých dvorech:

Dvůr	Dojných krav	Jalovic a telat	Býků a volů	Ovcí	Skopců	Jehňat
Horní	25	11	4	-	-	738
Caputovský	17	8	4	-	-	344
Bělotský	18	8	2	403	-	-
Kločovský	19	10	12	-	400	-
Opatovický	29	11	6	199	-	-
Velický	-	37	12	-	-	221

Poněvadž se však jiný zájemce nenašel, ponechal si na přání knížete nájem na další rok za 5 500 zl. Od sv. Michala 1648 do sv. Michala 1649 bylo již nájemné zvýšeno na 7 000 zlatých. Smlouva na rok 1648 - 1649 byla podepsána, když ještě nebyla naděje na skončení války a na uzavření míru. Rek neměl kořistnické schopnosti Banovského, proto také za celou dobu vlády na panství a nájmu hospodářství obou velkostatků nic pro sebe nenahospodařil. Když po ukončení války a uzavření vestfálského míru zřídil Dietrichštejn v prosinci 1648 v Mikulově zvláštní vyšetřovací komisi a nařídil na všech svých panstvích, aby měšťané i vesničané, kteří by měli jakékoliv stížnosti proti komukoliv, zejména proti vrchnostenským úředníkům za léta války, dostal Rek to nejlepší vysvědčení. Jako úředník vrchnostenský a nájemce obou panství byl citován před komisí. Obě města, Hranice a Drahotuše, prohlásila, že jako úředník panství se choval vždy spravedlivě, byl přímý a zvláště v těžkých dobách se jich ujímal a chránil je, častokrát v největší nouzi a nebezpečí je zakládal vlastními penězi, aby uložená válečná břemena unesli, a měl z toho velké škody, obě města nebyla s to dlužné částky

mu dosud zaplatit. Rek si skutečně majetku nenadělal. Drahotušští postoupili mu místo dlužných peněz malý poddanský mlýn na dvě složení u Drahotuše, zvaný na Koutech, ležící na hrázi Slavíčského rybníka, kde pak měl i malé hospodářství. Kníže mu dal na mlýn privilegium a osvobodil jej od všech poddanských a mlynářských povinností. Po skončení války a ukončení nájemní smlouvy v říjnu 1649 převzal kníže Maxmilián z Dietrichštejna opět hospodaření na obou panstvích do vlastní správy a režie. Reka ponechal však i nadále jako úředníka obou panství hel-fenštejnského i hranického. Jako uznání jeho věrných služeb, zvláště v čase švédských vpádů, udělil mu Dietrichštejn r. 1653 šlechtictví, znak a predikát „z Černotína“, odkud Rek pocházel.⁹⁵

Poznámky

* Práce navazuje na historii města do počátku třicetileté války v Dějinách města Hranic 1. vydaných tiskem r. 1969. Citované archiválie měst Hranic, Drahotuše a Lipníka n. Bečvou z archivu těchto měst jsou uloženy ve Státním okresním archivu Přerov, archiválie bývalého panství Hranice a Lipník n. B. jsou uloženy v archivních fondech Velkostatek Hranice a Velkostatek Lipník n. B. v Zemském archivu Opava.

1 Inventář Molových svršků a zařízení jednotlivých pokojů hranického zámku, rozpůjčených kapitálů sepsaný 1621 dvěma komisaři otiskl Fr. Hrubý. Selské a panské inventáře v době předbělohorské. Český časopis historický. 33. 1927. s. 264 a n. (Dále jen ČČH.) Zajímavý a cenný je také soupis počtu dobytka hovězího, ovčího, drůbeže ap. všech panských dvorů Molových v Horním dvoře v Hranicích, při dvorech v Opatovicích, Klokočí a Strážce. Inventáře zabaveného majetku Adama Zampacha z Potenštejna v jeho domě v Hranicích, Ctibora Chorynského z Ledské v jeho domě v Hranicích a věcí Ctibora Žernovského uložených v domě paní Anny Semoradské otiskl Fr. Hrubý. Moravské korespondence a akta z let 1620-1636. Díl I. (1934). č. 76. 83 a 99.

2 Tento katolický šlechtic přišlý z Opavy koupil ve Velké u Hranic r. 1613 dvůr, přikoupil k němu pozemky a dosáhl na hranické vrchnosti Molovi, že mu dvůr vložil jako svobodný statek do zemských desk. Vstoupil za povstání do císařských služeb, postavil na vlastní náklad kompanii vojáků, ale byl r. 1622 zastřelen na cestě z Uherského Brodu do Olomouce. Dvůr ve Velké pak držela vdova Sára Sedlnická z Choltic se sirotky.

3 Rkp. městských účtů Lipníka n. B. z r. 1621. Spanělé a 5 praporů mušketýrů z Těšína, jimž velel Mutius Oři 11 i Capotrope, leželi v Lipníku od 25. září do 1. října.

4 Zikmundkova zpráva z června 1622. Otiskl ji Fr. Hrubý. cit. dílo. I., s. 254 - 258. též B. Indra, Odboj města Hranic. Časopis Vlastivědného spolku muzejního v Olomouci (dále jen ČVSMO), 1940, s. 104 - 110. O A. Holubovi viz B. Indra. Záhorská kronika. 17, 1934, s. 104 - 110.

5 Boh. Fišer, Paměti Hradištské. Paměti Jiřího Rudolfa Přenského (1920), s. 90.

6 Acta publica 1621. Vratislav 1875. s. 198.

7 Jindřich Slovák. Konfiskační protokol moravský z r. 1623. Kroměříž 1920, s. 11.

8 Orig. pergamenová listina německá s přivěšenou císařskou pečetí je uložena v archivu Velkostatek Lipník n. B.. in. č. 352.

9 Opis této supliky z 27. 2. 1622 pořízen z originálu do Kopiaře městských privilegií a listin Hranic. Rkp. z r. 181 2 J. H. A. Gallaš. Památky města Hranic, epocha III, s. 23-31.

10 Orig. pergam. listina z r. 1612 potvrzující privilegia hranických bratří i listina na bratrský sbor v Drahotuších z r. 1602 byla bratřím odňata a uložena do archívu. Dnes jsou ve Sbírce rkp.. č. 605, v Moravském zemském archivu Brno (dále jen MZA Brno). Fotokopii listiny hranických bratří z r. 1612 jsem otiskl v Dějinách města Hranic I., fotopřílohy.

11 J. A. Komenský, Historie těžkých protivenství církve české, píše v kapit. 103 o hranickém měšťanu Janu Poláčkovi, který, když byl od komisařů a jezuitů rozličně namlouván k odpadnutí, padl na kolena, ruce spínal a žádal, aby mu raději hlavu vzali, než svědomí násilí činili. Později však přestoupil, ale v r. 1626 za vpádu mansfeldského náležel opět k předním vůdčím odboje města proti císaři.

12 Fr. Snopek, Akta kard. Dietrichštejna. Časopis Matice moravské, 1915, s. 111.

13 Žampach z Potenštejna pohřben tajně ve Velkých Losinách, viz. B. Indra. Odboj města Hranic.

14 Slovák Jindřich, cit. dílo.

15 Dopis Kryštofa Lubovského Heinrichovi Bruntálskému z Vrbna ze dne 24. listopadu 1623 in: Fr. Hrubý, cit. dílo, I, s. 364. V gruntovních knihách předměstských Hranic je u 7 gruntů a dvorů poznamenáno městským písařem, že byly zcela spáleny od Uhrů 1623. když rabovali před vánoci.

16 Fr. Hrubý, cit. dílo, s. 446. 447.

17 Byly to hlavně domy, v nichž celé rodiny vymřely r. 1623 na mor, jež zůstaly bez hospodářů, např. grunty Jana Šternberského. Johany Tchořky a bratrský špitál na Novosadech u Veličky. Martina Cahla, Martina Bendy. Pavla Kerycha kováře. Jana Strojického, Matouše Kelečského, u nichž je zapsáno, proč tyto grunty byly zcela zničeny a zašly.

18 List Jezuity Drachovia kard. Dietrichštejnovi z 20. 3. 1624, F. Hrubý. cit. dílo, s. 414.

19 Bylo to poč. r. 1624, viz B. Indra, Vyznání Valacha svobodníka při útrpném právě lipenském r. 1628. Naše Valašsko, VIII, 1943, s. 27 - 29.

20 Obě morové rány si vyžádaly ve městě značný počet obětí, viz B. Indra. Morové rány v Hranicích. Záhorská kronika, XVII, 1934, s. 12- 15. (Dále jen ZK.) Zprávu J. Schmidla v Historia societ. Jesu, prov. Bohem.. III, 78 (1754). že P. Skutellan zemřel po dvouletém působení v Hranicích ve službě morem nakažených, jinde se mi nepodařilo tuto informaci ověřit.

21 Zemský archiv Opava. Matriky křtů 1625 - 1754, sňatků 1628 - 1727, úmrtí 1627 - 1728. sv. I. (Dále jen ZA Opava.)

22 Státní okresní archiv Přerov, AM Hranice, Rejstřík počtů města Hranic za rok 1624. (Dále jen SOkA Přerov.)

23 List Skutellanův datovaný z Hranic 9. 3. 1624 je uložen v MZA Brno, fond G 140, kar. 442. Srovnej též Fr. Hrubý, cit. dílo. I., s. 414.

24 Dvůr v Horní ulici koupil Alexandr Holub r. 1616 od rytíře Jana Rejchla z Neuwaldu, panského úředníka na Odrách za 1 200 zl. mor., mlýn Zvěrkovský koupil r. 1619 od Ondry Zvěrka za 1 000 zl. Viz též článek B. Indry. Alexandr Holub z Nadějova. ZK, 17, 1934.

25 Senkovní domy ve městě platily dvakrát ročně o sv. Jiří a o sv. Václavu plat k obci, a to 12 domů po 28 gr., 1 dům 24 gr., 4 domy po 20 gr., 23 domů po 16 gr., 1 dům 12 gr., 37 domů po 10 gr.. Židé z 9 domů platili po 16 gr. a z 1 po 6 groších.

- 26** Na hlásky a hradby platili všichni osedlí ve městě dvakrát ročně po 8 gr. předměstí po 2 gr., Židé z 9 domů 16 gr. a I po 6 gr., na plat rektora přispívali všichni osedlí bez rozdílu po 6 krejcarech, na mistra popravčího po 2 groších.
- 27** Viz B. Indra. Odboj města Hranic 1620 - 1627.
- 28** B. Indra. Mansfeldská rebelie města Hranic. ZK, 22, 1939 - 1940, s. 84 - 88.
- 29** Podle svědectví soudobé kroniky Holešovské vyd. V. Fialová. Kronika Holešovská 1615 až 1645. Holešov 1967.
- 30** Zajímavou zprávu k tomuto období otiskuje J. Polišenský v či. Valaši a Valašsko v anglických pramenech 17. století, Naše Valašsko, X, 1947, s. 101 - 107.
- 31** Národní knihovna v Praze, rkp. V E 21. Diarium Drabicii.
- 32** Viz B. Indra, Odboj města Hranic, pozn. 27.
- 33** F. Roubík. Itinerář Albrechta z Valdštejna z let 1625 - 1634, Časopis Společnosti přátel starožitností českých, 1930, s. 124 - 130.
- 34** J. Krebs, Schlesien in den Jahren 1626 - 1627. ZVGASchl. 1891, s. 158 a n.
- 35** Zpráva o Holubově popravě v Opavě je zapsána soudobým písařem v městské knize při zabavování jeho dvorů i tehdejšími faráři ve farní kronice v Hradci u Opavy. s. 42.
- 36** J. H. A. Gallaš, Památky města Hranic.
- 37** Jeho syn Konstantin Ignác Kolnovský jako sirotek byl dán na vychování k jezuitům, v letech 1673 - 1988 až do své smrti byl děkanem v Přerově.
- 38** Matrika města Hranic, sv. I.
- 39** Opis protokolu v Pamětní knize Martina Zikmundka, primátora lipenského, uložen v ZA Opava. rkp. 283, f. 133 - 136. Protokol otiskl F. Hrubý. cit. dílo, II., s. 65 - 70.
- 40** Viz B. Indra. Primátor Adam Burkeš (Rodina nešťastného st. purkmistra hranického, popraveného r. 1627). ZK. 19. 1936-37, s. 12- 16.
- 41** Zikmundkova zpráva o popravě 1627 viz pozn. 39.
- 42** Jejich kostry byly nalezeny v květnu 1754 při kopání základů nového kostela na náměstí asi v místě chrámové věže.
- 43** Viz. B. Indra, Alexandr Holub z Nadějova. l.c.s. 104- 110.
- 44** Bývalý panský dvůr v Bělotíně. později JZD, stojí na svém místě podnes.
- 45** Senkovní dům Anny Petřvaldské, později dům lékárny č. p. 5 viz B. Indra, Zpravodaj města Hranic a lázní Teplíc, květen 1984, s. 6 - 9.
- 46** Tamfeldský dvůr v Hranicích. ZK, 15, 1932 - 33, s. 50 - 52.
- 47** Starý Jan Smerhovský z Lidkovic. někdy na Rouškem, který žil v Hranicích, se zdržel urovnáváním pozůstalosti po svém zemřelém synu Jetřichovi. prosil ještě 3. 3. 1630 kardinála, aby ho ještě ponechal v zemi, chtěl se vystěhovat v létě. nezemřeli do té doby, nyní by cestu nevydržel. V r. 1630 se musel vystěhovat i Karel starší z Žerotína, který se usadil ve Vratislavi. Ctibor Žernovský z Zernova, který nechal v Hranicích dům, se usadil ve Střelíně ve Slezsku, ale zemřel tam již r. 1632. Jiní odešli na Slovensko a usadili se v povážských městech,
- 48** Svědectví Lelečských o věrnosti Bernarda Želeckého v lesích viz Fr. Hrubý. cit. dílo. II., s. 71.
- 49** O Dukátoví viz B. Indra, Dům Čaputovský na Dolním náměstí. Zpravodaj města Hranic a lázní Teplíc n. B., leden 1984. s. 6 - 9.
- 50** Viz pozn. 49.
- 51** Václav Banovský, viz k tomu blíže ZK. 15, 1932-33, s. 86-89.
- 52** Hoštický z Hostie, dvůr, nájem panství viz o něm dále při nájmu panství r. 1637.
- 53** Zápisy z gruntovních register o domech zabraných pro knížecí zahradu na pravém břehu Veličky viz B. Indra, Knížecí zahrada při zámku hranickém. ZK, XIV, 1931 - 1932, s. 118 - 119.

- 54** První suplika dat. 17. 8. 1624, druhá není dat. Opisy obou J. H. A. Gallaš, Památky, I. c. sv. I. epochy III., s. 31 -35,35-39.
- 55** Komise o urovnání městských dluhů viz Fr. Hrubý, cit. dílo, II., s. 143 - 144.
- 56** Viz cechovní privilegia a artikule města Hranic, Vs Hranice, inv. č. 344.
- 57** Orig. perg. česky v archivu města, listina č. 3. Dne 1. listopadu 1628 potvrdil též cechovní artikule cechu tkalcovského, ševcovského. Duplikáty obou listin ve fondu Vs Lipník, inv. č. 218 a 220.
- 58** Orig. česká perg. listina z r. 1629, vázaná v deskách, je uložena v archivu města Hranic. Doslovný její text otiskl V. Bartovský v knize dějin města „Hranice“, vyd. 1906, na s. 112 - 118. a v novém vydání knihy r. 1924 na s. 79 - 83. Městu Drahotuším obnovil Dietrichštejn privilegia již 19. března 1629. Orig. perg. česky v archivu města Drahotuš. ověř. opisy obou listin ve fondu Vs Hranice, listiny č. 39 a 42.
- 59** Nová městská pečeť z r. 1630. neuměle vyrytá, zobrazuje proti vydanému popisu a vyobrazení znaku Cimburků v privilegii z r. 1629 správný znak jako řadu cimbuří za sebou. Pečeť má opis v majuskulích SIGILUM MINVS CIVITATIS HRANICENSIS (M).
- 60** Orig. papír česky vidimus města Nového Jičína z r. 1628 je uložen v archivu Vs Hranic, listiny č. 58.
- 61** Orig. německy pergamenový konvolut o 6 listech svázaný v knihu, podepsaný císařem s při-věšenou velkou císařskou pečetí, je uložen ve fondu Vs Hranice, sign. 29 a inv. č. 57. ZA Opava.
- 62** Německá tištěná mýtní tabela se dochovala ve fondu Vs Hranice, sign. 14, inv. č. 359, kart. 37, ZA Opava. Český výtisk mýtní tabely se ve spisech nedochoval.
- 63** Testament kardinála Dietrichštejna z r. 1634 otiskl doslovně Fr. Matějka in: Zemské desky moravské. III. Kraj Olomouc 1567-1642 (1953). s. 599 a n. O peněžních kvótách odváděných z panství hranického a lipenského na stavbu hrobky kardinála a olomouckých biskupů viz J. Matzura. Der Domchor in Olmütz und seine Bauherren Kardinál Franz. Fürst Max und Ferdinand von Dietrichstein, ZDVGMSch., 33, 193 1, s. 91 - 1 15.
- 64** Zápisy městského písaře u městských domů. jak se dostaly v letech 161 I - 1637 do majetku Židů. vizB. Indra, Židé v Hranicích, ZK. XIII.. 1931 - 1932. s. 111 - I 14.
- 65** Orig. perg. něm., je připojen k listině kardinála Dietrichštejna z r. 1629 v měst. archivu Hranic. Ověř. opis něm. s papír, pečetí je v archivu Vs Hranice, listiny inv. č. 43.
- 66** Orig. perg. něm. se zavěšenou pečetí knížecí, je uložen ve fondu Vs Hranice, listiny inv. č. 36. Viz k tomu mapku židovských domů v čl.B. Indry. Židovská obec v Hranicích do roku 1939. Vlastivědné listy Severomoravského kraje, 1989, č.2,s. 18 - 22.
- 67** Revidovaný urbář poddanských platů panství hranického a drahotušského z r. 1636 a 1663 je uložen ve Vs Hranice, inv. č. 173.
- 68** Smlouva o pronájmu hospodářství panství Jiřímu Hoštickému r. 1637, orig. papír. něm. 4 listy s 2 pečetěmi je v archivu Vs Hranice, listiny inv. č. 145. Černá přitištěná pečeť Hoštického má na štítě 2 zkřížená kopí hroty vzhůru, v prostoru křížení 4 hvězdy. Kolčí helm má v klenotu 2 zkřížená kopí, po stranách helmu iniciály GK-ZH (Jiří Kubičný z Hostie). Soupis převzatého inventáře na panství je uložen tamtéž, listiny č. 148.
- 69** Smlouva o pronájmu hospodářství panství lipenského Václavu Banovskému r. 1637, orig. papír. něm. s 2 přitištěnými pečetěmi je uložena ve fondu Vs Lipník n. B., listiny inv. č. 2. Černá pečeť Banovského přitištěna na smlouvě má na štítě vojenský

buben, nad ním 2 zkřížené paličky, kolčí helm má stejný klenot. Po stranách helmu iniciály WB - ZB (Václav Banovský z Banova). Převzatý inventář na panství je uložen tamtéž, listiny inv. č. 150.

70 Viz pozn. 68.

71 Hoštický byl pochován v kostele sv. Jana v Hranicích. Matrika far. kostela v Hranicích, tom I. fol. 30.

72 Smlouva orig. papír. něm. 2 listy s 2 pečetěmi je uložena ve fondu Vs Hranice, listiny, inv. č. 146. Soupis převzatého inventáře je tamtéž, listiny, inv. č. 147.

73 Listiny a akta sporu a narovnání Beřkovské s Dietrichštejnou o hranické panství z let 1612 až 1667 jsou ve fondu Vs Hranice, inv. č. 125, 126, 141, 142, 591.

74 B. Dudík, Die Schweden in Bohmen, Mähren und Schlesien, 1879. 59 a n.

75 J. Konorza v Pamětní knize Drahotuš, fol. 128. in: B. Indra, Paměti drahotušských kronikářů 1571 - 1911, 1947, s. 43.

76 B. Dudík, cit. dílo, s. 85.

77 J. H. A. Gallaš. rkp. Památky města Hranic, ep. III, sv. II (1808), s. 55, a ve své Kurzgefasste Geschichte der Stadt Weisskirchen, Olomouc 1836, s. 86 - 87, totéž L. Scholz. Památky města Hranic. Dělové koule zazděné na zdi radnice pochází z dobývání Hranic 1645, uloženy v radnici, zazděny poč. 19. století.

78 Pamětní deska modliteb za zavražděné židovské rodiny 1643 po dobytí Lipníka a plundrování švédskými vojáky, umístěna v synagoze v Lipníku do r. 1940. Zmiňuje se o ní lipenský židovský rabín Dr. F. Hillel, Geschichte der Juden in Leipnik, ve sborníkové knize H. Golda. Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart, Brno 1929, s. 301 - 306.

79 Spálení mlýna zapsáno v Grunt, knize města Hranic - [II. knihy v AM Hranic, uloženo v SOkA Přerov. Kronika novojičínského měšťana Andrease Scheitenhauera 1642 - 1645 otištěna v Das Kuhländchen. Nový Jičín, I, 1919, s. 37 - 38. 45 a n.

80 O tom zpráva hraběte Vrby, velitele císařské posádky na hradě Helfenštejně z konce června 1643, B. Dudík, cit. dílo, s. 89.

81 Viz J. Radimský, Soupis Valachů z roku 1644, Naše Valašsko. 1941. s. 5 - 24. uvádí z 1936 poddaných 4 valašských panství podle soupisu urb. 148 Valachů popraveno, na kole lámáno, za živa čtvrceno.

82 Tento popis všech gruntů ve městě a na předměstích města Hranic, porízený 22. března 1644 pro berní účely, obsahující jméno a zaměstnání majitele domu, inventář domu, dobytka atd. (nyní ztracený) vypůjčil si r. 1808 od bělotínského faráře, dřívějšího kaplana v Hranicích Jindřicha Harthausera a opsal jej doslovně J. H. S. Gallaš do svých rkp. Památek města Hranic ep. III. sv. II, na str. 15-48. Orig. rkp. dnes ztracený, pocházel z registratury města Hranic.

83 Matrika farního kostela v Hranicích, tom I 1628 - 1727.

84 Starý Laryš u Načeslavic, který držel na Horním předměstí rytířský dvůr, zachránil své nejlepší stříbro a klenoty tím, že je hodil do studny na dvoře a tak je zachránil, neboť vojáci po vyplundrování dvůr zapálili.

85 K uloupení městských knih Švédy a jejich vydání 1647 viz pozn. 90. Zazděná městská kniha, ukrytá před dobytím města Švédy r. 1645, je Registrem předměstských domů se zápisy kupů

a prodejů domů v letech 1554- 1573. Kniha velmi dobře zachovaná má celokoženou hladkou vazbu, zdobenou reliéfním ornamentem, podobiznami Husa. Luthera ap. K nálezu viz B. Indra. Dům Novákovský č. p. 9 na náměstí, Zpravodaj města Hranic, 1985. prosinec, s. 7 - 10.

86 Renovovaná gotická socha Matky Boží s Jezulátkem v náručí byla po vystavění nového farního kostela na velkém náměstí a zboření starého kostela u fary r. 1770 prodána předměšťanu v Horní ulici, který nahradil gotické koruny P. Marie a Jezulátka jednoduchými korunami. Stav sochy v r. 1945, kdy měla být restaurována viz fotopříloha č. 15 v Dějinách města Hranic, I, 1969. K restaurování nedošlo, socha byla prodána a odvezena ing. Janečkou. vydavatelem hranického týdeníku Přehled do Ostravy, další osudy nejsou známe.

87 Viz B. Indra, Paměti drahotušských kronikářů 1571 - 1911, Olomouc 1947, s. 44. Math. Merian. Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae. Frankfurt 1650.

88 Das Kuhlandchen, I, 1919, s. 45.

89 Palné listy švédské zaslané městu Hranicím 1646 - 1649. otiskl je J. Losert. Aus der Schwedenzeit, ZDVGMSchL, 1912, s. 103- 111.

90 Městský radní Tomáš Šatánek vyslaný do Olomouce pro městské knihy zapsal o tom v purk-rechtní knize městských domů D (Čtvrté knihy purkrechtní), sv. II, na fol. 243 na zadní straně před rejstříkem: Léta Páně 1647 za purkmistra Martina Zákřovského a Václava Jedličky tyto registra su vydány z města Olomouce, neb byly vzaty z domu radního od lidu švédského. Pán Bůh rač dát, aby se víc nestalo: Tomáš Šatánek, Martin Kolářů. Výše začal psát zápis, který nedopsal: Já níže poznamenaný...

91 Viz pozn. 89. Palné listy dnes uloženy v MZA Brno, Nová sbírka, č. 604, odd. Hranice.

92 Vs Hranice, inv. č. 504. sign. 106b, kart. 150.

93 Při soupisu pozůstalosti a dluhů Banovského knížeti vypověděl jeho zeť měšťan Jan Pop. manžel nejstarší jeho dcery Zuzany, že mu Banovský dal r. 1645 před vpádem Konigsmarka k úschově 4 bečičky stříbra a šperků. V jedné bečičce bylo 1 200 zlatých rýnských, v druhé 500 říšských tolarů a 11 stříbrných lžic. Peníze společně přepočítali. Obě bečičky uschoval v tajné skrýši ve farním kostele. V třetí a čtvrté bečičce bylo samé stříbro, 8 tuctů stříbrných lžic, stříbrných pásů, pohárů, lahviček, 1 stříbrná loď a 2 páry zlatých náramků. Tyto bečičky se stříbrem uschoval pak ve svém domě vzdáleném od města. Vše se dochovalo. Vs Hranice, inv. č. 503, sign. 106 a.

94 Vs Hranice, inv. č. 503, sign. 106 a, kart. 149. Mariana Banovská zemřela 1659 a byla pochována ve farním kostele sv. Jana v Hranicích, ve věku okolo 70 let. Její manžel Ederer ze Sultzdorfu zemřel již 11.4. 1654 ve věku 46 let.

95 Václav Rek pečetil r. 1646 a ještě r. 1651 černou pečetí, na štítě má 2 zkřížené šípy hroty vzhůru, na štítě kolčí helm, klenot pŭlměsíc, hroty vzhůru. Po stranách helmu iniciály WR -ZC (Václav Rek z Černotína). Zprávu knížeti Maximiliánovi 2. 8. 1654 pečetil červenou pečetí, je titulován edler und gestrenger a má nový znak: čtvrcený štít má v 1. a 4. poli lva ve skoku, v 2. a 3. poli tři čtyřlísté květy, dva nahoře, jeden dole, na kolčím helmu s korunou je mezi orlími křídly jeden Dietrichštejnský nůž, po stranách tytéž iniciály. Rek zemřel jako hejtman hranického a lipenského panství 25. 6. 1655 ve věku 58 let. Jeho syn Jiří Rek z Černotína byl r. 1657 hejtmanem panství letovického na Boskovsku.

PŘÍLOHA

Purkmistři a rychtáři města Hranic v letech 1618 - 1650

Jména starších a mladších purkmistrů a městských rychtářů, každoročně volených, jsou uvedena a ověřena podle datovaných zápisů kupů domů, smluv ap. v městských knihách, za válečných událostí nepravidelně vedených a poškozených (r. 1645 po dobytí města Hranic odvečených Švédy do Olomouce), se změnami osob dosazených vrchností.

- 1618 Valentin Stašek, Lukáš Měchovský, rychtář Martin Benešek**
- 1619 Daniel Filaxin, Mikuláš Libavský, rychtář Václav Mlynářů**
- 1620 Valentin Stasek, Jan Kunčický, rychtář Václav Paska**
- 1621 Valentin Stašek, Jan Kunčický, rychtář Jiřík Jindrů**
- 1622 Valentin Stašek, Jan Kunčický, sesazeni v březnu - dosazeni Mikuláš Pichoň, Lukáš Dobrušský, rychtář přísežný Mikuláš Kavka (Pichoň nahrazen pak Václavem Banovským)**
- 1623 Václav Banovský, Lukáš Dobrušský, rychtář Václav Kulíšek**
- 1624 Jan Poláček, Kašpar Majtan (dosazen pak Pavel Balšánek), rychtář Jan Nebesák**
- 1625 Kašpar Dobřický, Mikuláš Kavka, rychtář Pavel Křenek**
- 1626 Adam Burkeš, Jan Masalík, rychtář Kašpar Kožešník**
- 1627 Jan Poláček, Kryštof Zlatník (místo Poláčka dosazen Mikuláš Kavka a rychtář poručený Jan Pop**
- 1628 Mikuláš Kavka, Jan Lisy, rychtář poručený Jan Pop**
- 1629 Jan Poláček, Jiřík Kotlář, rychtář přísežný Pavel Klevar**
- 1630 Mikuláš Kavka, Pavel Křenek, rychtář Martin Zákřovský**
- 1631 Jan Poláček, Jan Masalík, rychtář Jiřík Kotlář**
- 1632 Pavel Křenek, Tomáš Kolančík, rychtář neuveden**
- 1633 Jan Poláček, Jan Masalík, rychtář přísežný Pavel Klevar**
- 1634 Mikuláš Kavka, Tomáš Kolančík, rychtář přísežný Jiří Kotlář**
- 1635 Jiřík Kotlář, Jan Masalík, rychtář Václav Štefek**
- 1636 Pavel Křenek, Martin Zákřovský, rychtář Jan Pop**
- 1637 Václav Štefek, Jan Masalík, přísežný rychtář Václav Milocký**
- 1638 Jiřík Kotlář, Jan Pop, rychtář Martin Zákřovský**
- 1639 Jiřík Kotlář, Jan Pop, rychtář Zlechovský**
- 1640 Mikuláš Kavka, Jan Masalík, rychtář Pavel Klevar**
- 1641 Mikuláš Kavka, Jan Masalík, rychtář neznám**
- 1642 Pavel Křenek, Šebestián Kučera, rychtář neznám**
- 1643 Pavel Křenek, Šebestián Kučera, rychtář neznám**
- 1644 Pavel Křenek, Šebestián Kučera, rychtář Jakub Chmulík**
- 1645 Tomáš Kolančík, Jan Masalík, rychtář neznám**
- 1646 Jan Masalík, Tomáš Kolančík, rychtář Jan Velický**
- 1647 Martin Zákřovský, Václav Jedlička, rychtář neznám**
- 1648 Václav Jedlička, Martin Zákřovský, rychtář neznám**
- 1649 Martin Zákřovský, Václav Jedlička, rychtář neznám**
- 1650 Jan Pop, Jiřík Nevis, rychtář Václav Stehlík**

Zdeněk Fišer - Mladá léta Jana Kozánka

„V Opavě pronásledují Kozánka!“ Zoufalý výkřik, který zazněl 27. dubna 1848 v Havlíčkových Národních novinách,¹ upozorňoval na nelehké postavení jedné z mála národně česky uvědomělých osob tehdejší Opavy, JUDr. Jana Kozánka.

Co vyvolalo averzi tamější společnosti vůči tomuto mladému, vzdělanému a nepochybně elegantnímu muži, po němž se se zalíbením ohlédla nejedná matka dospívající dcery z dobře situované rodiny? Vždyť Kozánek pobýval v městě již od počátku roku 1845; jako soudní a advokátní praktikant působil u dr. Dietricha, jednoho z vůdců místních Němců. Jeho advokátní kancelář patřila k předním v Opavě a jistě by nezaměstnávala někoho pochybné morální pověsti či nevalných pracovních kvalit.

Proč byl tedy pronásledován a štván tak, že nakonec z Opavy z existenčních důvodů musel odejít? Nebylo v tom nic jiného než politika a Kozánkovo osobní přesvědčení, které vyvřelo na povrch právě v roce 1848, v roce revolučních bouří zasahujících celou Evropu. Pod údery revoluce se otřásla ve svých základech i habsburská monarchie, sevřená desetiletími stále zkostnatělejší vlády dvorní kamarily na čele s kancléřem Metternichem, obklopující trůn nejprve císaře Františka II. (1792-1835) a pak císaře Ferdinanda (1835-1848), příznačně zvaného pro jistotu mentální těžkopádnost „Dobrotivý“. Jak skloubit také rozporuplné názory historiků onoho období, z nichž pro jedno-ho² byl Jan Kozánek „*duší národního hnutí Čechů v Opavě a okolí a propagátorem české politiky*“ a pro druhého³ - přibližně ve stejné době - „*zarytý stoupenec liberální buržoazie a velký odpůrce vídeňské a později i maďarské revoluce...*“?

Ale především: Jaký vlastně Jan Kozánek vůbec byl? Vždyť všimlo-li si jeho působení ve Slezsku ve prospěch české věci v roce 1848 více dějepisců,⁴ pak nejobsáhlejší zpracování jeho následujících osudů přinesl spisovatel Jindřich Spáčil ve své románové kronice „Tisíce růží“ (Brno 1966). Odborná literatura k němu byla nemilosrdná; poslední kvalifikovanější nástin Kozánkova života pochází⁵ z roku 1911! A to i přesto, že dotyčný byl všeobecně uznávanou vůdčí postavou českého národního života v Kroměříži v druhé polovině 19. století, politického i společenského. Stál rovněž v pozadí řady hospodářských aktivit tamního měšťanstva, včetně založení Hospodářské jednoty záhlinicko-kvasické (1861) a Spořitelny města Kroměříže (1867). Navíc od roku 1867 byl voleným poslancem moravského zemského sněmu. Tedy dost důvodů pro to, aby našel svého životopisce. Žel, nestalo se tak.

Nezbývá, než tento nedostatek postupně odstranit. Předkládaná studie je prvním krokem k nápravě, pokusem sledovat mládí Jana Kozánka, jeho tápání při hledání životní cesty až do podzimu roku 1851, kdy se napevno usadil v Kroměříži a kdy jeho národně politické usilování dostalo nový rozměr. Celistvost práce je ovšem podmíněna značně torzovitým charakterem dochovaných pramenů,⁶ jemuž odpovídala i charakteristika tohoto úseku života v dosavadní literatuře: „Po studiu gymnázia a filozofie v Olomouci a práv na vídeňské univerzitě přijal K. místo vychovatele a pak soudního a advokátního praktikanta v kanceláři dr. Dietricha v Opavě. Pobyl tu v letech 1845-49, kdy je už zaznamenán v Národních novinách jako člen venkovského výboru Národní jednoty sv. Cyrila a Metoděje v Brně. Téhož roku se stal soukromým úředníkem a ředitelem vyvažovací komise v jihlavském okrese. Od roku 1851 se usadil jako advokát a notář v Kroměříži.“¹

Kromě epizody z roku 1848 pak skutečně není žádná práce, která by formování Jana Kozánka jako lidské i politické osobnosti sledovala.

Jan Kozánek se narodil dne 21. června 1819 v Přerově.⁸ Kmotry při křtu byli Marianna Kohutkova a její manžel Václav, jinak advokát či notář v Kroměříži. Zda už takto sudičky předurčily pozdější novorozencovu dráhu, resp. zda vzdělaný a jistě dobře situovaný kmotr nějak ovlivnil volbu jeho pozdějšího povolání, lze se jen domýšlet. V každém případě to však naznačuje, že Janovi rodiče měli v městě a jeho okolí již jistou společenskou reputaci. Byli to Jan, narozený dne 23. srpna 1790 v Hochstettnu v tehdejších Uhrách (dnes Vysoká pri Moravě na slovensko-rakouském pomezí), syn tamního čižmáře Antonína Kozánka, a matka Terezie, narozená dne 29. června 1791 v Holešově, dcera místního hrnčíře Františka Charusy. Zvláště původ otce byl zajímavý. Pocházel totiž po předcích ze zchudlé zemanské rodiny, jejíž předek Antonín Kozánek držel ještě roku 1765 v Hochstettnu nějaký statek; v květnu uvedeného roku jej převáděl - snad jako dědický podíl po matce - na svou sestru Terezii, manželku urozeného Jiřího Miletiese. Ke zchudnutí rodu došlo patrně postupným dělením majetku mezi více sourozenců; alespoň z výše citované listiny z r. 1765 vyplývá, že Antonín Kozánek měl několik bratrů a sester.

Byť zchudlí, stále si tohoto svého původu byli vědomi. Toto šlechtictví neopomenul zmínit¹¹ ani hochstettský farář Šimon Záreťský, který dne 24. května 1809 vystavil latinsky psaný křestní list pro Jana Kozánka.

Ten uvedený dokument potřeboval z praktického důvodu: zřejmě u otce se vyučil čižmářem, tj. Švecem či koželuhem. Vzhledem k věku (tehdy mu bylo 19 let) i dobovým zvyklostem mu nastala vandrovnická léta. U cizích mistrů měl vyzkoušet, co se naučil doma. Kde se ovšem fakticky pohyboval, nevíme. Jeho cesta však posléze směřovala na Moravu, kde se na delší dobu uchytil u některého domácího mistra v Holešově." Dne 25. února 1816 tam oslavil, stále ještě jako obuvnický tovaryš, sňatek s Terezií Charuzovou.¹²

V Holešově se jim narodilo i první dítě, dcera Anna (18. dubna 1817). Druhý potomek, námi sledovaný syn Jan, se narodil dne 21. června 1819 již v Přerově. Rodina tedy v mezidobí přesídlila do města, kde patrně její hlava očekávala lepší existenční zabezpečení. Naděje to nakonec nebyly marné. Otec Kozánek se v Přerově stal váženým měšťanem a posléze i radním. Zemřel tam dne 24. května 1866 sešlostí věkem.

Z počátku to asi na novém působišti bylo krušné, vždyť rodina se stále rozrůstala.¹³ V době, kdy Jan odcházel na studia do Olomouce (1833), však žilo již jen pět sourozenců, z nichž jeden zemřel hned v dalším roce. Dva zůstavší bratři Jan a Václav netušili, že se stanou zakladateli dvou mohutných větví kozánkovské dynastie, s jejímiž potomky se dnes lze setkat na mnoha místech Čech a Moravy.

Janovo nadání muselo být evidentní, jinak by mu otec nákladného vzdělání asi těžko dopřál. Nebo že by „zapracoval" kmotr advokát Kohutek z Kroměříže? Nevíme; stejně tak málo informací pochází z doby jeho vlastního studia. Poprvé jej zachycujeme v matrice olomoucké univerzity¹⁴ v roce 1833, kdy mezi posluchači nižšího, gymnaziálního studia („Primae classis gramaticae studiosi") byl imatrikulován i „Joannes Kotzanek", národnosti moravské, z Přerova.

Spolu s ním se začalo s učební látkou potýkat dalších 91 mladíků. Nikdo jiný z Přerova však už mezi nimi nebyl. Ovšem z bližšího okolí několik spolužáků přece jen pocházelo, jako Ignác Eichlera Dřevohostic, Rudolf Jiříkovský z Kroměříže či Leopold Otáhal z Tovačova. Většina ostatních žáků byla z Olomouce a dalších míst Moravy a

Slezska. Pozornost jistě vzbuzovali dva Yídeňáci, ale zejména Fridericus Fritsch, národnosti italské, který se neznámo jak ocitl na Moravě až z daleké Neapole.

Od počátku studií bydlel v podnájmu na České ulici č. 320. Studentem byl vždy vynikajícím. Dokládají to i výsledky jeho dvouletých filozofických studií po absolvování akademického gymnázia z let 1838/39 a 1839/40, což bys 1 tehdy předpoklad k vlastnímu univerzitnímu studiu, ať už teologie či práv. Během čtyř semestrů byl podroben přísným zkouškám z náboženství, filozofie, filologie, matematiky a fyziky, vždy s jednoznačným výsledkem¹⁵ od všech vyučujících profesorů: „Sehr fleissig mit Vorzug“ (velmi pilný s vyznamenáním).

Stejně tak exceloval při studiu vlastních práv v období 1840-1844. Toto studium¹⁶ s právem promoce trvalo čtyři roky. Základem studia bylo římské právo; studovala se rovněž právní teorie, právo obchodní, směnečné a soudní řád. Vyučovací řečí byla němčina. Režim na fakultě byl jistě přísný. Strašák francouzské revoluce stále ještě stačil k tomu, aby vláda, resp. její policejní orgány i orgány univerzitní správy vykonávaly nad studenty neustálý dohled.

K profesorům, kteří nadějněho adepta práv vyučovali i zkoušeli, patřili zejména: Dr. Josef Helm, profesor občanského práva v letech 1822-1849; Dr. Fr. J. Kopetzky, vyučující právu hypotečnímu; dále Dr. Jer. Scari von Cronhof, na univerzitě v letech 1830 - 1842 profesor státních a politických věd, autor knihy „Das Judenrecht in Mähren und Schlesien“; a konečně Dr. Johann Koppel, profesor trestního práva v letech 1839 - 1855, autor hojně užívané příručky „Handbuch des oesterreichischen Strafgesetzes.“ Katalog¹⁷ posluchačů práv z let 1840 - 1844, v nichž jsou zachyceny výsledky studia jednotlivých studentů v dílčích předmětech, celkem jednostranně vypovídají o Kozánkových výsledcích: vždy první a vždy s vyznamenáním. Těžko dnes odhadnout, kolik z toho připadalo na přirozené nadání, zejména skvělou paměť, a kolik bylo výsledkem jeho osobního úsilí a studijní dřiny; spíše se obojí prolínalo.

Dosahované výsledky a studijní úsilí mu asi zjednalo i respekt u profesorů a jejich přízeň. Jen tak lze vysvětlit fakt, že ihned po ukončení studia bylo Kozánkovi umožněno získat doktorát z práv. To tehdy nebyl malý cíl. Ročně bylo na univerzitě povyšováno na doktory práv jen čtyři až osm absolventů předchozího studia, z toho ještě většina Němců.

Cesta k doktorátu byla těžká. Případný adept musel postupně vykonat čtyři rozsáhlá rigoróza: I. z práva přirozeného, trestního a státního; II. z práva římského, církevního a lenního; III. z práva občanského, obchodního a směnečného; IV. z politických věd, zákonů a řízení ve věcech civilních a trestních. Teprve pak byla dotyčnému umožněna veřejná disputace a obhajoba tří tezí, které disputant předložil svým oponentům, většinou profesorům univerzity.

Stejnou cestou prošel i Kozánek. Zmiňovaná rigoróza¹⁸ absolvoval postupně: Dne 9. listopadu 1844 první, 7. dubna 1845 druhé, 12. července 1845 třetí a 25. října 1845 čtvrté. Examinátoři byli nároční - univerzitní profesori a doktoři Helm, Horák, Pauchmann a Koppel. Jejich podpisy stvrzují jednotně, že zkoušený obstál pokaždé „valde bene“, tj. velmi dobře, přičemž senior tohoto malého zkouškového sboru učinil se souhlasem ostatních o vědomostech zkoušeného vždy jednoznačný závěr, zapsaný do příslušného protokolu: „Approbatus per vota unanirnia cum applausd“, tj. schváleno jednohlasně s potleskem.

Konečně dne 3. listopadu 1845 v 11 hodin dopoledne stanul Kozánek v univerzitní aule, aby diskutoval o svých tezích¹⁹ veřejně s třemi přítomnými profesory práv: Johannem Koppelem, tč. rektorem univerzity, Dr. Ferdinandem Pauchmannem, tč. děkanem právnické fakulty, a Dr. Johannem Pazdírou. Kozánek uspěl, teze obhájil a byl promován doktorem práv.

Skončila tak studentská léta, roky trvalé dřiny a mnohého odříkání. Ale zároveň také léta studentské solidarity, různých špásů a navazování nových přátelství, z nichž mnohá mu měla vydržet po celý život. Tak se např. za studií setkával s Benjaminem Demelem z Opavy, který na téže fakultě získal doktorát²⁰ o dva roky dříve, dne 3. října 1843. Dávné studentské přátelství s Kozánkem bylo asi příčinou, proč JUDr. Demel po létech opustil své dobře situované místo v Kutné Hoře a v roce 1862 se přestěhoval do Kroměříže, kde podporován vydatně Kozánkem a za ním stojící českou národní stranou byl v roce 1867 zvolen purkmistrem tohoto města. Ve stejném ročníku jako Kozánek zase studoval¹ Ferdinand Urbánek, syn známého nájemce arcibiskupského mlýna v Kroměříži, který se intenzívně zapojil do národního hnutí v Kroměříži a spolu s Kozánkem výrazně přispěl k jeho vzestupu v šedesátých letech minulého století.

Nejen ovšem studiem byl mladý Kozánek asi živ. Studenti byli cháska veselá a vytvářeli i různé stolní společnosti. Ani právníci nebyli výjimkou, jak dokládá v jednom ze svých dopisů Matěj Mikšíček, " v letech 1845 - 1846 při-ručí u olomouckého knihkupce Hózlza: „Minulý týden byl jsem dvakrát v tak zvané šlamastyce. Mají totiž právníci obyčejně v úterý a ve čtvrtek v jisté hospodě (u Zídka) na večer schůzky. Ze 4tého roku volají jednoho za prosera, pak mají několikero konufrasů a nevím jakých hodností více. O 7 hodinách se začíná. Napře dně jaké zpěvy, anebo hry na instrumenty, pak začne kolospěv. Každý totiž z. přítomných navrhne nějakou píseň, která se pak obyčejně v chóru zpívá. Když se 40 i 50 osob sejde, trvá kolospěv hezky dlouho, než všechny obejde. Kdo není juristou, nesmí mezi ně. Kdo chce mezi ně se dostat, musí hledět, aby ho některý jurista sebou vzal, který i prosesovi to odpovědět musí. Mezi sebou mají ve šlamastyce jiné jména. Jistý Šíma chtěl mě vzít sebou; poněvadž já ale teprv o 8. hod. dojíti jsem mohl, řekl mi, abych ho nechal jenom vyvolat. Přijda teda řku hospodskému, aby vyvolal mi do první světnice pana Šímu. Hospodský vrátil se ale s tím, že tu Šímy není. Sedl jsem teda v lni světnici a poslouchal zpěv. Za chvíli přijde Šíma z druhé světnice a vida mě, proč prý jsem ho nenechal vyvolat, táže se. Jářku, to jsem učinil, bylo mi ale řečeno, že tu nejste. Tu on teprv zpamatovav se, řekl mi: Zapomněl jsem Vám říct, že se tu jmenuj u Misko; na pravé jméno se tu na žádného nedoptáte. Na otázku: Proč to tak?, odpověděl mi: Víte, to je proto, aby potom krejčí anebo ševci, anebo jiní věřitelově nepřicházeli nás sem upomínat. - V první, co jsem byl šlamastyce, byly, až na některé polské, samé německé písně zpívány: „Ze peníze světem vládnou“, „Nanynko, mé dítě“ atd. Co se mě týká, nemohl bych si chválit schůzky tyto, neboť je to tuším pouze pivu a chlastu k vůli; ať nic nedím o původu, na způsob německých Laurschenschutlů. "

Zajímavější než účast na různých povyraženích je pro nás otázka Kozánkovy národní orientace. Podle vzpomínek Ludmily Vysloužilové začal v roce 1836 tehdejší gymnazista docházet do rodiny olomouckého profesora Františka Mošnera, aby jeho nejstarší dceru, tehdy teprve čtyřletou Marii, vyučoval češtině.²³ Musel tedy češtinu přinejmenším dobře znát z domácího prostředí, patrně od matky a od přerovských sousedů a dětských kamarádů. Že šlo o silný vliv, dokládá i jeho bratr Václav, který se rovněž jednoznačně přiklonil k českému prostředí v Přerově.

Určující vliv pak na něj za studií mělo působení Aloise Vojtěcha Šembery,²⁴ od prosince roku 1839 profesora české řeči a literatury na olomoucké stavovské akademii. Jeho přednášky také hojně navštěvovali studenti akademického gymnázia a univerzity. Toto působení trvalo nejen po dobu Šemberovy přítomnosti v Olomouci, ale i po jeho odchodu do Brna a Vídně, jak svědčí konvolut Kozánkových dopisů, uchovávaných v Šemberově pozůstalosti. A. V. Šembera v nich vystupuje jako důvěrný adresát a téměř otcovský přítel a rádce, na nějž se mladý právník obracel se svými plány, pochybnostmi a úvahami o své budoucí životní cestě. Vzdálený Šembera byl nakonec také prvním,

koho Kozánek informoval o svém chystaném sňatku, dokonce dříve, než o ruku své nastávající oficiálně požádal budoucího tchána, prof. Františka Mošnera.

Prof. Šembera u nadějného studenta zřejmě rovněž podporoval, ne-li přímo podněcoval, jeho literární sklony. I to byla možnost, jejímž prostřednictvím mohl mladý muž hlásat světu svou národní identitu. Tato stránka Kozánkovy osobnosti dosud není známa. Nelze se tomu ale ani divit; jejím projevem je pouze několik nepříliš podařených veršů a jedna povídka. Svědčí o tom, že Kozánek neměl literární talent a že jeho tvorba byla vyvolána spíše okolnostmi než vnitřní potřebou a nadáním.

Prvým známým projevem jeho národního cítění se stal zápis do pamětní knihy hradu Buchlova,²⁵ který navštívil dne 26. srpna 1843. Poznamenal tam následující:²⁶

„Blaze tomu, který hrade z tebe

Nevýslovným citem nadšený

První bude patřit na náš národ:

Pravou národností blažený."

Buchlov byl tehdy oblíbeným výletním místem mnoha českých vlastenců.²⁷ Také Kozánek zřejmě chtěl splnit tuto povinnost. Měl prázdniny a tak i dostatek času na podobné výlety. Pohyboval se v tu dobu ovšem značně čile. Na druhý den (27. 8.) jej totiž nalézáme v Žalkovicích, vsi na poloviční cestě mezi Přerovem a Kroměříží, místem významného národního ruchu, jež svým nositelům, zejména kantoru Ludvíku Táborskému,²⁸ přineslo ne jeden ústrk od vládní moci. Kozánkův krátký pobyt v Žalkovicích a blízkém Břestu zachytil ve svém deníku²⁹ už výše vzpomínaný Matěj Mikšíček, který se od 17. srpna 1843 toulal po Moravě. Ten se v místě objevil již 25. srpna. O dva dny později poznamenal: „... *odpoledne as o 3.hod. z Kroměříže 11 osob na kočáru přijelo: Lorenc, Weiss, Brázdil, bar. Boniakowský, Němec etc. etc. Začalo se u Bartáka zpívat, ale slečinky správcovy kázaly p. Netopilovi, abychme prý tam k nim před dům přišli, a p. Netopil byl hned tak ochotný a zavedl tam všech as 27 osob. Odtud to bylo roztrhané: mladíci se dílem podtrhli a pak v hospodě za Hanačkami slídili, dílem ostatní z nevrlosti se rozešli.* " Po bídém přenocování, jak Mikšíček dále psal, šel dne 28. srpna v pondělí přes Moštěnici do Přerova, kde se trochu porozhlédl. U Kozánka poobědval, odpočinul si a pak pokračoval dále na Tovačov.

Mikšíček a Kozánek se tedy znali delší dobu. Nelze říci, jak intenzivně. Kontakty však rozhodně zesílely v době Mikšíčkova pobytu³⁰ v Olomouci, tj. od ledna 1845 do dubna 1846. Tehdy Kozánek pobýval většinou již v Opavě, ale s Mikšíčkem si zřejmě často dopisoval o záležitostech, které oba zajímaly. Dokládá to i dopis ze dne 23. dubna 1845, adresovaný Mikšíčkovi."

Poprvé se dovídáme, že Kozánek přispíval do nějakých novin - konkrétně do České včely (zábavná příloha Pražských novin), vycházející v Praze a řízené od ledna 1846 Karlem Havlíčkem Borovským. Vlastním obsahem dopisu byla kritika nového díla J. K. Tyla - arabesky Marie,³¹ vůči níž Mikšíček a jeho přítelkyně Veronika Vrbíková zaujali kritické stanovisko.³² Rozhodně kritičtější než Kozánkovo - ten byl spíše pro to nedostatky Tylova díla přejít mlčením, a to v zájmu národní jednoty. Je ovšem zajedno s Tylovým míněním, vsunutým do podtextu arabesky, totiž že Morava v rozvoji národního hnutí výrazně zaostává za Čechami.

Mikšíček ve své korespondenci s Veronikou Vrbíkovou zachoval zprávu i o další možné literární Kozánkově aktivitě, spadající rovněž do roku 1845. Tehdy dne 19. srpna pořádaly v Olomouci moravské stavy velkou slavnost³³ při příležitosti zahájení železniční dopravy z Olomouce do Prahy. Profesor Šembera k uvedené příležitosti nechal česky vytisknout malý spisek, nazvaný „Hlasy Moravanů u příjezdu Jeho Cis. Výsosti arciknížete Františka Karla do Holomouce" a věnovaný jak zmiňovanému arcivévodovi, tak dalším vysokým hostům. Mikšíček k tomu potěšeně poznamenal (17.

8. 1845), že Šembera Němcům vytřel zrak, aby 20. 8. 1845 dopsal¹⁵: „*Tuto Vám přikládám exemplár básní, ježto včera gubernátorem arcivojvodovi Františkovi podány byly. První báseň je od Keršnera, 3tí od Furcha, a o druhé nechce Šembera dosaváde říct, čije. Skoro bych hádal, zeje od Kozánka.*”

Je-li Mikšíčkův dohad správný, poukazovalo by to opět na vliv, který měl A. V. Šembera na svého mladého přítele v rovině jeho literárních pokusů. Více úsilí Kozánek sám asi vyvinul v jiné oblasti, při dopisování do tehdejších novin. Příliš možností na výběr ovšem neměl. Na Moravě až do roku 1848 žádné české noviny nevycházely a tak mohl své příspěvky zasílat jen do Prahy.

Z nemnoha možností si vybral noviny Česká včela a časopis Květy, kam nejpozději od roku 1846 směřovalo několik jeho dopisů s různorodým obsahem. Uspěl teprve v roce 1847, kdy na podzim (září) byl v Květech¹⁶ zveřejněn jeho příspěvek „Z Přerova”. Nepodepsal se vlastním jménem, ale použil pseudonymu Jan Přerovský; pod ním zveřejňoval své příspěvky i v letech dalších.

Co bylo obsahem článku? Jak jinak, Kozánek nezapřel svůj zájem o rozvoj národního života ve svém rodišti, na němž měl jistě podíl jak on, tak i jeho bratr Václav, přebírající po otci ševcovskou živnost. Vzpomíná úvodem Komenského, „*národní chlouby naší*”, který nějakou dobu v Přerově působil.¹⁷ „*Protože každá okolnost na veliké muže se vztahující ctitelům jejich zajímavá jest, každý rád uslyší, jak dalece se v tomto městě, jemuž první účinkování Komenského popřáno bylo, duch národnosti vyvinul.*” Ovšem čtenář v tomto směru nemůže počítat s něčím převratným. Pravdou je, že Morava není tam, kde jsou Čechy. „*Kdežto lev bílý dávno procitnuv po celém až skoro těle nový život jeví, orlice pestrá teprv z dávné omráčenosti se vytrhujíc jen semotam oudem hýbe.*”

Nejdůležitější ovšem bylo jeho sdělení o tom, že v roce 1846 v Přerově několik mladých mužů založilo čtenářský a pěvecký spolek. Ten čítá 30 až 40 údů, odebírá Pražské noviny, Včelu a Květy. Z dobrovolných měsíčních příspěvků se kupují české knihy; i s dary od některých členů spolková knihovna už čítá přes 200 svazků. Někdy v srpnu nebo září 1847 spolek vystoupil poprvé před obecnstvem i pěvecky.

Kozánek si dále úsměvně všímá německého nátěru města, jímž občas probleskovalo jeho slovanské jádro: „*Znaků živnostníckých i tu ještě největší díl německý nápis má, semotam výborně zpotvořený; v nejnovějším čase se teprv čtyry s moravskými nápisy vyvěsily; snad by to i mnozí jiní učinili, kdyby jim o tu malou výlohu nešlo. Dá Bůh, že zatím, co dřevo na nynějších cizích znacích shnije, i převrácená mysl vyhynie. Ani to dopisovatele nepřekvapilo, nýbrž jen úsměv mu vyloudilo, když setkav se zase ponejprv s některým ryzím Zabečákem neb Hanákem a moravsky ho pozdraviv za odpověď přívětivě: „Kutu mornl šelmikumen!” nazpět obdržel.*”

Někteří ale od té doby, co byla do Přerova zavedena železnice, považují Přerov za vídeňské předměstí a usilují o jeho německý ráz. Z hlediska národního ovšem zapomínají, že na druhém konci železné dráhy je Praha. Z toho všeho Kozánkovi vyplývá, že vlastenecký život v Přerově sice ještě plně vyvinut není, ale že má dobré předpoklady do budoucna. Doufá rovněž, že podobně by tomu mohlo být i v dalších moravských městech; potřeba je k tomu jen několika přesvědčených mužů. Možná ale, že tomu už tak také leckde je: „*Tu by byla povinnost, nějakou zprávu o tom uveřejniti. Či čekají ti páni až na moravský týdeník?*”

Zmínka o moravském týdeníku nebyla náhodná. Národnímu hnutí na Moravě totiž chybělo centrum, kolem něž by se vlastenci mohli soustřeďovat.

Jak ukazovaly zkušenosti z Čech i jak to cítili národovci sami, nejlepším takovým centrem by bylo pravidelné periodikum, český časopis či ještě lépe noviny. O jeho založení od začátku 40. let se skutečně pokoušeli např. A. V. Šembera, Matěj Mikšíček

a další.³⁸ Úspěšný byl teprve Jan Ohéral (1810 až 1868), rodák ze Žalkovic, jenž se nám podle autora jeho biografie Miroslava Trapla³⁹ jeví „jako muž, který první u nás pochopil nesmírný význam a dějinný dosah průmyslově revoluce, který zhodnotil správně novodobou technologii, aplikaci vědy na výrobní proces a na úkoly praxe vůbec, který' viděl jasně dosedí a vývojově perspektivy celé řady vynálezů... " Ohéral byl ovšem rozporuplnou osobností, živící se publicistikou od dvaceti let, a to jako redaktor německého kalendáře „Mährischer Wanderer" (od roku 1830) a redaktor denního listu „Moravia" (od 1838). V roce 1847, podněcován Mikšíčkem i jinými, dosáhl povolení k vydávání prvního českého politického listu na Moravě, „Týdenníku". Jeho prvé číslo vyšlo v Brně dne 6. ledna 1848; všechna další měla týdenní periodicitu. Vlastním redigováním listu byl pověřen známý František Matouš Klácel, jenž měl v redakci několik dalších dobrovolných spolupracovníků. Jeden z nich, Antonín Matzenauer, rodák z Horní Moštěnice poblíž Přerova, zprostředkoval v létě roku 1847 Klácelovu žádost na Kozánka ohledně nějakého příspěvku. Ten odpověděl nepříliš povzbudivě a stejně tak informoval⁴⁰ A. V. Šemberu, v tu dobu působícího již v Brně: „*Ctěné redakci Týdenníku jsem v listu na p. Macenauera mohl jen slabé příspěvky přislíbiti; znáte trudný stav mé hlavy, pro kterou zde ani lékaře nemám, tak ze ji ještě letos in státu quo nechati musím.* " V nedochované odpovědi mu Šembera za tuto pasivitu zřejmě řádně vyčítal a zároveň jej povzbudil k další práci. Kozánek se posléze přece jen probudil z jisté letargie, která se jej za opavského pobytu čas od času zmocňovala. Jak jinak si totiž vysvětlit fakt, že hned v prvním čísle Týdenníku a pak ještě ve dvou dalších⁴¹ byl zveřejněn vůbec nejohlednější Kozánkův beletristický pokus, povídka „Sirotek".

Její děj je celkem prostý a jak autor sám naznačuje, čerpaný ze života. Roku 1805, po bitvě u Slavkova, zemřela v Přerově při porodu mladá žena bez dokladů. Ve městě se objevila krátce předtím, neznámo odkud. Po ní zustavší dítě, dcerka, bylo vychovááno jako sirotek na útraty města. Později ji odvedla jakási žebrácká; spolu se usadili poblíž Holešova. Žebrácká nutila svou schovanku, aby žebratou po okolních vsích zajišťovala obživu jim oběma. Děvče trpělo bídou stejně jako ústrky od stařeny i místních obyvatel, zvláště dětí, s oblibou na ni pokřikujících, zeje „věštka", tj. v místním nářečí podhozené dítě od divé ženy. Nakonec od ní uteče; život jí však připadá natolik beznadějný, že se rozhodne z něj dobrovolně odejít. Za bouře skáče do řeky Bečvy, ale nečekaně je zachráněna jakýmsi mužem. Je to bývalý voják, usazený poblíž Přerova. Muž na základě prstenu, který má dívka u sebe, zjistí, zeje to jeho vlastní dítě. Ona zemřelá žena byla totiž jeho chotí. Prchala po bitvě u Slavkova neznámo kam, když se jí donesla zpráva, že její muž ve válečné řeži zahynul. Byl však jen těžce raněn; po uzdravení pak dlouho a marně po své ženě pátral.

Kozánek vůbec do prvních čísel Týdenníku vydatně přispěl.⁴² Vedle výše zmiňované povídky mu 13. ledna vyšel krátký příběh „Očista kohoutovi" aneb o tom, jak pálený úředník přelstil nepoctivého sedláčka.⁴³ Jako juristovi se mu to příliš nepozdávalo. Ve vydání ze 27. ledna bylo zase zveřejněno jeho zasláno z Opavy, v němž podával informaci o tamním českém pěveckém spolku; stěžoval si přitom na nedostatek vhodných česky tištěných zpěvů.⁴⁴

V posledně uvedeném příspěvku vlastně již Kozánek překračuje beletristické hranice a směřuje k politické publicistice, tedy k útvaru, v němž se vyjadřoval přece jen volněji a přiléhavěji, což ostatně doložily další měsíce roku 1848. Povídka „Sirotek" byla vyvrcholením jeho úsilí v oblasti, pro niž sám neměl přílišné vlohy. Byl si toho vědom, na rozdíl od svého učitele Šembery, který jej k tomuto druhu tvorby ale neustále pobízel. V jednom z dopisů mu Kozánek jasně sděloval⁴⁵: „*Za Vaši laskavou péči děkuji srdečně, ale návrh Váš, bych se zatím spisovatelstvím živil, přijmouti nemohu.*

Necítím v sobě dosti ducha a schopnosti, bych se spisovatelští oddal, zvláště kdežto tělo mé mne často k práci neschopným činí; já ostanu zatím v tom oboru jen diletantem, chci však vždy seč jsem, pro národnost, jížto žiju a umírám, přispívati. Necítím v sobě dosti síly, abych pro výživu spisovatelem a při tom dostatečně študov cd. Vůbec nejsem, přítel rozstříkovaní sil, kde nejsou hodné. Doufám, že ve stavu, jež jsem volil, více můžu účinkovat, než spisovatelstvím... "

Z výše uvedeného citátu stojí za zdůraznění ta pasáž, kde autor píše, že národností žije a umírá. Nebyla to od něj nějaká fráze, ale jeho hluboké vyznání a přesvědčení o nutnosti získat pro český národ přinejmenším stejná práva, jaká mají Němci. Tomuto svému přesvědčení zůstal věren i tam, kde podmínky⁴⁶ pro národní uplatnění byly neobyčejně těžké, tj. v Opavě a ve Slezsku vůbec. Do Opavy jej fakticky zavedly existenční podmínky, buď již ke konci roku 1845, nebo nejpozději počátkem roku následujícího. Na jedné straně byl nucen absolvovat předepsanou tříletou praxi v zavedené advokátní kanceláři, což se stalo jeho nástupem k dr. K. Dietrichovi. Praxe mu končila na podzim roku 1848 a jak se sám zmiňoval, Dietrich mu během ní nedal ani krejcar. Na druhé straně si musel nějak zajistit obživu; proto přijal vychovatelství u měšťanské rodiny obchodníka Schauera. Během doby si ještě dále doplňoval vzdělání. Povinnosti, které na různé strany měl a zejména pobyt v cizím, převážně německém prostředí v něm vyvolávaly pocit silného neuspokojení a touhy z Opavy odejít. Na podzim roku 1847 se obrací na A. V. Šemberu⁴⁷: „Já nevím, kam se na rok obrátiti; je to na vše strany zlá věc. Zde na žádný způsob neostanu. Rád bych dle laskavé Vaší rady k některému advokátovi v Brně vstoupil, ale i to není radné, neboť, jak jsme už dva příklady viděli, nyní dávají až příliš přednost těm, kteří u fiskálu praktikují, tak že bych u advokáta i o dvě neb 3 léta na stallum čekati musel. Z druhé strany však pro nedostatek jmění k fiskálu vstoupit nemohu, zvláště kdežto jsem se zařekl, nějaké vychovatelství převzati, neb to mně na těle i na duši zabíjí. Jednotlivé hodiny však nepochybně budu muset vzít, nejlépe kdybych právníky privátně studující mohl dostati. Dr. Pražák mně k tomu letos nabízel, bych na jeho místo vstoupil, já však letos nemohl. Nejmilejší by mně bylo, kdybych i u advokáta i u fiskála mohl pracovati; ale potom bych zase nudnou prací celý zabítý byl, tak že bych na národním poli nic pracovat nemohl. "

Přání mladého muže zůstala nevyslyšena. Vhodné místo se nikde nenašlo a tak musel i nadále trpět v Opavě. Přesně o rok později Šemberovi roztrpčeně sděluje⁴⁸: „Postavení mé je nyní dosti trudné. Jak s Dietrichem stojím, poznáte už z toho jednoho, že jsem mu překlad onoho vybidnutí k hotovosti bojovné ve Slezsku, o které mně žádal, odepřel s doložením, že se to s mým polit, přesvědčením nesrovnává. - Vzal jsem u něho na propuštěnou na měsíc, bych mohl hodně študovat začnout (to se však pro nynější rozčilenost posavad nestalo); má 3letá praxis, za kterou mně ani krejcar nedal, se nyní skončí; i byl by nyní povinen, mne, ačkoliv nyní méně práce jest, za plat dále držet; ale proto že mimo to 2 hrozní Frankfuriáci - jenž se však teprv k rigorosům připravovat chtějí - k němu za koncipisty vstoupili a třetí také takový v krátce vstoupí, nemám ani chuti k němu více jíti, aby to ani trochu jako milost z jeho strany nevyhlíželo, neboť od něho nechci toho nejmenšího. Větším dílem tedy že ostanu nyní několik měsíců jenom u Schauera a teprv až odbudu zkoušku, anebo kdyby se zatím něco v Brně trefilo, přijdu do Brna. " Doktor Kozánek byl tedy okolnostmi nucen žít se především vychovatelstvím v Opavě u jedné z tamních majetných rodin. Z posledně citovaného dopisu však vysvítá, že za předchozí rok se leccos zajímavého odehrálo a že Kozánek nezůstal jen pasivním divákem. Rok 1848 byl totiž rokem revolučním. Opava i Kozánek v něm sehráli svou ne nepodstatnou roli. Jakou, naznačíme na dalších řádcích.

Ve svých rukopisných pamětech⁴ se brněnský Matěj Mikšíček radoval, že na Moravě se roku 1847 našlo už přes 500 vlastenců,⁵¹ kteří si mohli předplatit avízovaný „Týdenník“. Dokonce se v nich s dvacetiletým odstupem, kdy paměti psal, vyjádřil v tom smyslu, že „není žádné pochybnosti, že kdyby nebylo ani roku 1848 ano rachocení po polovici Evropě nastalo, byl by národ náš v poklidu a míru dodělal se snad ještě lepších výsledků, než se s nimi potkával na začátku r. 1869. Loyalní muži, jako Šembera atd. vymohli ještě za absolutismu, co se mnohému zdálo býti nevyvořitelným a mužové ti byli by zajisté neustávali... a jsouce se všech stran inteligenci národní podporováni, byli by vymáhali jedno po druhém... ”

Jistě zajímavé mínění bývalého revolucionáře neodráží ovšem celkový stav a vývoj národního hnutí na Moravě.⁵¹ To bylo ve srovnání s Čechami relativně slabé. Jeho počátky spadají do 30. let 19. století; o desetiletí později se ještě spíše konstitovalo než bylo zkonstituované. Teprve revoluce let 1848 až 1849 dodala národnímu hnutí patřičné sebevědomí a vytvořila rámec, v němž probíhaly sociálně ekonomické procesy umožňující a determinující vznik novodobého českého národa. Poměry na Moravě byly ovlivňovány řadou vnitřních i vnějších faktorů. K těm druhým patřila např. nevelká vzdálenost od Vídně a tak možnost intenzivnějšího působení tamních úřadů, stejně jako prolínání německé menšiny do moravských měst, v nichž její představitelé zaujali většinou klíčové politické i hospodářské pozice. Morava byla vůči Čechám správně také samostatnou zemí habsburského soustátí a tak i moravské národní hnutí muselo nutně nést jisté rysy této politické autonomie.

Z vnitřních faktorů působila skutečnost, že Morava neměla jednotné krystalizační jádro národního hnutí, jako byla v Čechách Praha, ale centra dvě, Brno a Olomouc. Na jedné straně tak docházelo k jisté roztržiténosti poměrně slabých národních sil, na straně druhé však tato dvoukolejnost umožnila větší plošnou rozprostraněnost národního hnutí ve stejném časovém úseku. Jestliže ve 30. letech bylo možno mluvit o národním hnutí jako o hnutí vlastenecky uvědomělých jednotlivců, pak o desetiletí později to bylo již hnutí řady regionálních center. Vedle Brna a Olomouce se tu a tam, v menších městech i vesnicích, objevovaly několikačlenné skupinky vlastenců, nejen diskutujících nad novinami či i bez nich o politické situaci, ale pokoušejících se v jednotlivých místech již zorganizovat samostatné projevy českého duchovního a veřejněspolečenského života. Jestliže se národovci v centrech snažili vytvořit národnímu hnutí spojující a sjednocující platformu v podobě denního tisku, novin či časopisu, pak pro venkov se touto platformou spojující i prezentující český živel staly známé „merendy“ či besedy.“ Tyto družné společenské zábavy se zpěvy, hudbou a deklamovánkami, s přednáškami i horoucími vlasteneckými projevy v české řeči sblížovaly všechny ty, kteří věřili v budoucnost českého národa. Mezi ně patřila zejména řada kněží, učitelů a příslušníků inteligence, jen ojedinele šlechta.⁵¹ Také měšťanstvo teprve hledalo svou cestu a své místo v národním hnutí. Víceméně mimo pak zůstával venkov, jehož obyvatelstvo tvořilo ovšem jazykově nejčistší a nejpočetnější základnu pro české národní obrození. Rolníky především zajímalo zrušení robních a finančních závazků vůči vrchnostem a tím i zlepšení jejich postavení hospodářského. Probuzení z národní letargie pro ně znamenala skutečně až revoluce.

Revoluční výbuch^{5,1} let 1848 - 1849 v Evropě dozrával řadu let a byl podmíněn finanční, obchodní a průmyslovou krizí předchozích desetiletí. Jakýmsi jeho prologem se stalo povstání v Krakově v únoru roku 1846, potlačené rakouskou vládní mocí. Mělo široký ohlas i v českých zemích, zvláště pak na Moravě, kde byli vězněni někteří polští revolucionáři po jistou dobu v Olomouci a v Brně. Ohlasy tohoto hnutí nacházíme i v korespondenci moravských vlastenců.⁵⁵

Po Krakově došlo na podzim 1847 k občanské válce ve Švýcarsku. V lednu 1848 vypuklo povstání v italském Palermu a proběhly demonstrace v Neapoli. V únoru pak boje na barikádách zažila Paříž. V Itálii i ve Francii vítězilo liberální měšťanstvo; to povzbudilo k vystoupení další radikálně demokratické skupiny proti přežívajícímu feudálnímu systému v ostatních evropských zemích. Na programu opozice byla především svoboda tisku, vydání ústav, ozbrojení občanů, rušení zastaralých obchodních a manufakturních praktik bránících svobodě obchodu a podnikání. Konečně v březnu 1848 došlo i na habsburskou monarchii, v níž liberální hnutí směřovalo proti absolutistickému systému, reprezentovanému nenáviděným kancléřem Metternichem, a ke zrušení roboty a tím i nastolení osobní svobody člověka jako tvora rozhodujícího plně o svém osudu a své životní volbě.

O tom, že situace v rakouské říši nažrala k řešení, svědčí i ten fakt, že jestliže 12. a 13. března 1848 vrcholilo ve Vídni petiční hnutí proti Metternichovi, pak již 15. března souhlasil císař Ferdinand s tím, že vydá ústavu čili konstituci. To vyvolalo obrovské nadšení: „*Ve čtvrtek... o 7. hodině vystoupil zdejší měšťánosta pan Svedler na radnický altán a prohlásil dávno, dávno už žádoucí konstituci, svobodu tisku a pojištění práv těchto: národů ozbrojení. Veliké plesání následovalo a nebralo konce, jedni si padali okolo krku, druzí se líbali, třetí si ruce stiskli, čtvrtí nerozumíce sice tomu, vidouce však všeobecné plesání jásali s plesajícími; trhali ze šátek bílých kusy, ba i z papíru, a co nevidět všichni měli kokardy; na radnické věži vystrčily se bílé korouhve, tak též i na některých domech, okna se odevírala, a korouhvemi a šátky bílými vítalo radostí opojené obyvatelstvo svobodu. Jako spoutaní otroci uložili se den před tím k spánku a probudili se jako svobodní občané. Krásné ráno!*“, popsal jeden z dopisovatelů Týdenníku nadšení nad konstitucí v Olomouci.⁵⁶

A co že dělal v oněch vzrušených dnech dr. Jan Kozánek?

Přesně sice nevíme, ale že revoluční změny nadšeně přivítal, je jisté. Pád absolutismu a nástup liberalismu měly stejný ohlas i v opavském prostředí.⁵⁷ Kozánek mohl být v tomto směru zajedno se svými německými kolegy a tamními váženými měšťanosty. Čím však své okolí během měsíce od udělení konstituce popudil tak, že v časopise *Květy* mohlo být napsáno⁵⁸: „*V Opavě dr. Kozánek byl v nebezpečnosti života, protože Teutomani těm, kteří poděkovací adresu českou k císaři podepsali, nabulíkovali, že prý on sbíral na prázdný arch podpisy pro spojení Moravy a Slezska s Čechami.*“

Jistě to nebyly před revolucí jeho poslední příspěvky do Týdenníku.

V prvním z nich⁵⁹ nadšeně informoval veřejnost o tom, že v čtenářském kasinu v Opavě konečně visí i „*jediný a první ze všech slovanských časopisů*“, tj. Týdenník, a to vedle 55 německých, jednoho italského a dvou francouzských časopisů. V druhém⁶⁰ zase popisoval kostýmový bál v Opavě, konaný dne 20. února 1848. Stejně tak nebyl diskutabilní ani obsáhlejší článek, zveřejněný 13. dubna 1848, v němž Kozánek brojil proti alkoholismu, tehdy v sociálně nejslabších vrstvách všeobecně rozšířenému; s povděkem kvitoval protialkoholní kampaň, již několik let prosazovalo duchovenstvo.⁶¹

To více už signalizoval osmistránkový leták,⁶² vydaný Kozánkem dne 20. března 1848 pod titulem „*Co jest Konstituce, Svoboda tisku, Národní garda?*“ Kozánek jím prokázal pozoruhodnou akceschopnost. Pět dnů po vydání císařského patentu zveřejnil český tisk, v němž - pro nás dnes poněkud mentorsky, pro tehdejší dobu jasně a výstižně - přibližuje nejširším vrstvám slezského obyvatelstva objasnění klíčových výrazů císařského výnosu, a to česky. Byl to vlastně první český politický projev ve Slezsku na počátku roku 1848. Kozánek jej cíleně směřoval vůči sice nejpočetnější, ale národnostně i politicky zcela laxní mase tamního slovanského obyvatelstva.⁶³ Postřehl, že jediná cesta, jak uvedený stav změnit, je dlouhodobá osvěta. Proto také na konci letáku zdůrazňoval milým krajanům, „*abyste ducha vašeho vzdělali... K vzdělání sebe*

však jest Vám potřebná předně vřelá láska k národnosti své slovanské a svému jazyku a potom pilné čtení neb poslouchání dobrých knih. " Jako příklad zároveň uváděl „bratry naše Čechy", u nichž jsou už mnohé dědiny více vzdělané, protože tam už delší dobu pěstují lásku k mateřské řeči a ke čtení. A proto, „vzchopme všechnu sílu, milí rodáci, abyste mezi národa-mi neostali poslední!"

Závěr letáku tak zároveň naznačuje jiný směr Kozánkova národnostně politického uvažování. Totiž opětné spojení Slezska, Moravy a Čech v jeden celek, což by znamenalo nejen záchranu a nový život českého obyvatelstva ve Slezsku, ale vzestup českého národa na všech jím osídlených teritoriích vůbec. To byla také zásadní příčina, vyvolávající u opavských Němců nevílu a nevraživost vůči Kozánkovi. Jak těžké bylo tehdy jeho postavení a jak národnostní situace ve Slezsku v oněch měsících vypadala, dokládají dva dopisy " z dubna 1848. V prvním z nich, datovaném do 11. a 12. dubna, mladý právník píše: „Život můj je zde nyní na nejvyšší nepříjemný. Vyjádřil jsem veřejně svou sympathii pro spojení s Čechami a svou antipathii proti spojení nás Slovanů s Německem. Za to by mně zde zaklvali; a jen to, že jsem s hlavami německé strany od prvku za dobře, mne posavad před kočičím zastaveníčkem zachránilo. Když mluvím o německé straně, budeš myslet, že je zde i Slovanská probuzená. To je však omyl. Jestli mne s malou hrstkou rozených Čechů a Moravanů (ve všem asi 15) nechcete za slovanskou stranu počítati - a to předce nemůžete - není zde ani slovanské strany probuzené. Slovanský zdejší lid, bydlící jen v předměstích (v městech bydlící Slovani drží se němčiny, nosí německé barvy etc.) a jsoucí průměrem ten nejchudobnější, je tak nevědomý a netečný, že ani není v zdejším pochybování znáti, že by zde také slovanský lid bydlel. Odkud' netečnost a blbost ta pochází, je Vám známo; ale tak hrozná ona snad není nikde jako zde. Za ta 3 léta, co zde jsem, dal jsem si předce dosti záležet, abych v některých zdejších národních vědomích vzbudil, ale nebylo možné, ačkoliv je pravda, že pro zlořečený bývalý systém ani se zde hnouti nemohl, aby se o tom nebyla policie zdověděla a proti tomu vkročila. Němci naopak zde jsou velmi čilého ducha a od té doby, co Češi žádost o spojení Moravy a Slezska s nimi vyřkli, jsou nejvyšší rozdráždění. "

O den později dopisuje:

„ 12. dubna večer. Musil jsem přestatí a nyní 13 hodin později píši v největším nepokoji. Německá strana je zde tak rozčílěna proti nám několika Slovanům, a nejvíce proti mně, že sotva jsem před tělesným násilím jistý. Příčina jest tato: Jest Vám známo z Týdenníku, že k adressi od Moravanů, na císaře p. obrácené a jenom díkučinění za práva 15. 3. daná obsahující, po Moravě a Slezsku podpisy se sbíraly, a že já jsem v Opavě sbíral,⁶⁵ a sice proto, že adresa v originálu v Brně ležela, na prázdný arch. Nyní někteří buď z omylu nebo zlomyslně vypleskli, že ty podepsané archy se měly k druhé pražské petici připojiti. Tu se německá strana hrozně rozdráždila. K tomu přišlo, že opavský deputovaný ve Vídni Dr. Hein poslal včera sem psaní, v kterém vybídl opavské, aby, naprotiv české petici, se co nejrázněji vyřkli proti spojení s Čechami a pro spojení s Německem. Měl prý Dr. Hein psáti, že Pillersdorf o to žádal. I byla hned vyhotovená velmi důrazná adresa na Pillersdorfa nebo na koho, a ta byla od přemnoho osob (okolo tisíce) podepsaná. Na vlastní oči jsem viděl hromadu slovanských rozenců podepisovati. K tomu veřejně na radnici ve velkém shromáždění rozdráždění měšťané proti mně, že jsem Slezsko k Čechům chtěl připojiti a od Rakouska odtrhnouti a jiné lžiny vášnivě žalovali, a Bůh ví co se mnou dělali chtěli. Měšťanosta a ještě jiný někdo se mně trochu ujímali, ale nebylo mnoho naplat. Celý den jsem strávil v rozbroji a v oplzlém ospravedlňování. Koluje vyhrůžka, že krajskému, jenž také onu moravskou adresu podepsal, v noci okna vytloučou a kočičí hudbou ho pozdravějí. Co se mnou teprv zamejšlejí, ví Bůh. "

Ani za týden se situace neuklidnila, ba byla ještě horší, jak sděloval Kozánek pochmurně v dalším dopise z 19. dubna 1848: „*Těch posledních 10 dní jsou nejnepokojnější a k tomu nejbolestnější z mého života... Zde v Opavě už všichni první tak nazvaní vlastenci nosejí buď dobrovolně buď ve strachu německé barvy a jenom já jediný stojím jako na pranýři před hanebným posměchem Němců... Mne nejvíc bolí, že mně ruce ze všech stran tak svázané jsou, že se ani hnouti nemohu. Pod nejhorší Sedlnickýho policií nemohli jsme býti tak stráženi my Vlastimilové na Moravě jako nyní po obdržené svobodě od nepřátel jsme. Ačkoliv jsem já ničím leda neohroženým slovem a dopisami pro náš lid neoučinkoval, špehují nepřátelé předce na každý krok můj, vědí o každém mém dopisu, který pošlu neb obdržím... Přijati nesmím z Prahy nic. Jsem přesvědčen, že kdyby na mne nějaký balík přišel tam odtud, že by mne zdejší snad zabítí přišli.*”

Jaká tedy byla vlastně pravda? Byl Kozánek skutečně takovým štváčem a českým nacionalistou, že vyvolal výbuch nenávisti vůči své osobě?

V dubnu, kdy psal oba své výše citované dopisy, se situace oproti březnu dále radikálně měnila. V Praze působil od 11. března Svatováclavský výbor; ten také připravil petici,⁶⁶ jež byla císaři odevzdána dne 20. března. Na prvním místě se v ní požadovalo zrovnoprávnění češtiny s němčinou a dále zazněly i požadavky státoprávní. Ty nabyly vrchu v další petici,⁶⁷ sestavené na konci března. Tehdy již byl důraz položen na spojení českých zemí společným česko-moravsko-slezským sněmem a samostatným ministerstvem do jednoho celku v rámci rakouské říše. Souběžně s tímto českým tlakem působil v českých zemích a vlastně v celém Rakousku i tlak jiný, přelévající se z dosud roztržitého Německa. V něm se projevovaly od podzimu 1847 snahy po národním sjednocení, a to nejen etnickém, ale i teritoriálním. Výsledkem tohoto úsilí bylo svolání sněmu a pozvání všech zemí Německého spolku do Frankfurtu. Pozvání dostaly rovněž země, které byly v rakouské říši považovány za německé, tj. nejen alpské provincie, ale i Čechy, Morava a Slezsko. Za Čechy je ve svém známém listu odmítl František Palacký. Otázka voleb se ale stala otázkou vypjatého nacionalismu z jedné i druhé strany. Přestože účast ve Frankfurtu odmítl český i moravský zemský sněm, vídeňská vláda nakonec na zmiňovaných územích, stejně jako ve Slezsku, volby vyhlásila;⁶⁸ proběhly v květnu 1848. Jako jistá protiváha této všenněmecké tendence byl z české strany - alespoň na první pohled - naplánován Slovanský sjezd; jeho počátek byl stanoven na 2. června. Probíhal nakonec v napjatém ovzduší konfrontace radikálně demokratického proudu s Windischgrätzovými vojsky, která Prahu - jako první z velkých měst monarchie - zcela pacifikovala.

Ve Slezsku u tamních Němců myšlenka všenněmeckého sjednocení byla přijata více než příznivě. Již na počátku dubna 1848 opavští Němci vyslali do Vídně deputaci na čele s dr. Heinem, v jejímž písemném stanovisku se pravilo⁶⁹: „*Rakouské Slezsko je toliko odtrženou částí své větší mateřské země, Pruského Slezska, ve kterém jsou tisíce a tisíce Němců, jimž bijí vřelá srdce. Velikým německým svazkem byli bychom úže spojeni s tímto od Rakouska odtrženým Pruským Slezskem!... Slezsko nachází svou spásu toliko v nejtěsnějším připojení k německému Rakousku... a skrze Rakousko ke své veliké vlasti, k Německu...*” Podobná prohlášení nebyla ojedinělá. Stálo za nimi sebevědomé německé etnikum,⁷⁰ jemuž patřilo vše: moc, vláda ve městech, politické, hospodářské a kulturní pozice. Proto Kozánek realisticky uváděl, že „*opavský kraj se na každý způsob připojí k Německu.*”⁷¹ Tomuto trendu napomáhala i demografická tendence jako důsledek odnárodňovacího procesu opavských Slovanů, jež ovšem v době Kozánkova tamní přítomnosti nabyla takových rysů že rezignovaně a opakovaně svým přátelům psával⁷²: „*Opavský slovanský je chudobný, nevědomý, a dá se ke všemu připojiti.*” Kam až toto odnárodnění resp. „připojování” došlo, dokládají mnohé podpisy místních Slovinců,

jejichž obsah byl jednoznačný, jak přesvědčuje např. projev" zástupců městečka Klimkovic z 22. června 1848. to Kozánek se svou buditelskou prací ve Slezsku skutečně těžké! Skryté vyhrůžky v tomto i jiných prohlášeních směřovaly jak vůči němu, tak i hrstce dalších vlastenců. Místní neněmecké obyvatelstvo si jen těžce uvědomovalo svou národní identitu, ba zdá se, že ji mnohdy ani plně nechápalo. Bez Kozánka a jemu podobných by ve Slezsku žádného národního obrození nemuselo být a dokonce jsme v pokušení říci, že právě oni národnostní problém v tehdejší Slezsku poněkud uměle oživil, ne-li přímo vyvolali. Jan Kozánek tuto vratkost národního usilování ve Slezsku cítil.

Problém však chápal jednak státoprávně, tj. v znovuoživení tradice jednoty zemí Koruny české (Čech, Moravy a Slezska), jednak jako historické odčinění křivdy postupné germanizace slovanského kraje, jemuž české a polské obyvatelstvo v důsledku předchozího vývoje buď už podlehlo nebo téměř už podléhalo.

Morava se však zachovala jinak, než bylo Kozánkovým přáním. Její vedoucí vrstva, šlechta, se postavila na zemském sněmu proti spojení zemí Koruny české a naopak zdůrazňovala neodvislost a správní samostatnost země. Silně se na Moravě projevovala rovněž teritoriální koncepce národa, považující za národ všechny obyvatele Moravy, bez ohledu na to, zda to jsou Češi či Němci. Ti, kteří si jako Kozánek přáli bližší spojení či sjednocení Čech, Moravy a Slezska, zůstali nakonec v naprosté menšině.⁷⁴

Byl natolik realistou a demokratem, že se dokázal přenést i přes tento dílčí neúspěch. Jestliže se Slezsko a Morava⁷⁵ vyjádřily proti spojení s Čechami, pak⁷⁶ „nemají Čechové právo k tomu spojení chtěli Moravu a Slezsko přinutiti, pokud to obyvatelé sami nežadají“. Ba dokonce vyjadřuje názor,⁷⁷ že i kdyby císař chtěl takové „spojení proti vůli zdejší poručiti“, pak by to nebylo správné, „neboť císař jakožto konstituční to více z vlastní moci nesmí“. Vidí zároveň, že radikální postup z české strany v tomto směru, někdy až příliš pánovitý, paradoxně napomohl zesílení německé strany ve Slezsku i na Moravě. „My zdejší vlastenci musíme za to přemnoho trpěti...“, posteskl si příteli. A jeho závěr? „Kdyby to později probuzený lid náš žádal, doufám, že by se mu to také neodepřelo. Ale nyní nebyl k tomu ještě čas... Vždyť snad při sněmu něco se pořídí, a jestli ne, tak jistě po letech, až lid náš se trochu vzdělá, pokojnou cestou se toho samého snad dosáhne. Má myšlenka jest, aby se Němci z České země, Moravy a Slezska, kde ryzí jsou neb patrnu většinu obyvatelstva mají, třeba s Německem spojili, neboť jest to spolek národní - měj se každý k svému; tím samým způsobem aby náš československý kmen se sjednotil - aspoň časem - v národním smyslu. Proto, že bychom tak ale geograficky velmi rozstříhání neb aspoň rozlezení byli. mohli bychom s Německem v pevný tractat k obraně se spojit, a také tu samou míru, váhu, minci atd. přijali. To všecko by naší národnosti neuškodilo.“

Kozánek tedy v žádném případě nebyl úzkoprýsým nacionalistou. Byl ovšem českým vlastencem, který si přál znovuoživení historického svazku zemí Koruny české a tím i vytvoření podmínek pro život tamního slovanského etnika. Úmysly, podsouvané mu německou stranou, neměl. Útoky na něj i na další mu národně blízké osoby byly naopak voleny promyšleně a cíleně tak, aby povzbudily nacionalistické vášně německé. Účel prostě zase jednou světil prostředky. Pod tímto tlakem ovšem také Kozánek postupně zotřoval své postoje a svá vyjádření k soužití česko - německému.

Přes osobní potíže a nevybíravé útoky opavských Němců se mladý advokát nehodlal stáhnout z politického života. V květnu a v červnu 1848 se jako prvořadě události, jež Kozánka nenechaly v klidu, jevily několikrát volby. Právě kampaně kolem nich prokázaly slabost českého živlu v tamní oblasti. Slezsko v roce 1848 fakticky nebylo schopno vytvořit si národní program.

Za důležité jistě považoval otázku voleb do frankfurtského parlamentu. Ve Slezsku^{7*} se volby k němu měly konat dne 7. května, ale ve většině okresů proběhly až 13. května. Jeden poslanec připadl na 64 000 duší, přičemž Opavsko mělo volit čtyři a Těšínsko tři poslance. Na rozdíl od Čech a Moravy Slezsko volilo pro Frankfurt jednotně. Zvoleno bylo všech sedm poslanců a všech sedm německé národnosti. Všeněmecká idea zde jednoznačně zvítězila. Zda a jak se Kozánek proti volbám angažoval, pro nedostatek dokladů nevíme. Pouze v Havlíčkových Národních novinách zazněl jeho komentář⁷⁵ k těmto volbám na Moravě s upozorněním na nátlak, vykonávaný německou stranou na obyvatelstvo.

Výrazněji Kozánek vystoupil při organizování voleb na Slovanský sjezd do Prahy.⁸⁰ Jestliže svolání přípravného výboru oznamovalo, že sjezd se koná proto, aby se zástupci Slovanů z různých zemí vyslovili o tom, „*co ku prospěchu našemu slouží*“ a zároveň aby „*sjednotili své úmysly*“, pak horlivý vlastenec z Opavy nemohl zůstat mimo. Jeho usilování však ukázalo znovu bídu tamního národnostního (českého) uvědomění. Nenašel se prostě nikdo, kdo by byl schopen tento kraj důstojně zastupovat.⁸¹ Dokonce jeden z těch, v něž skládal naději, slezský vlastenec Jan Filípek z Kateřinek, přešel v rozhodující chvíli na nepřátelskou stranu a přeložil štvavý protičeský leták. Tak Opavsko na Slovanském sjezdu nakonec nikdo nereprezentoval.

Kozánek měl jistě nutkání sjezdu se účastnit. Pasivita místních obyvatel jej silně dráždila a vedla k úvahám o tom, aby on sám jako představitel slovanského Opavska vystoupil. Učinil tak ale teprve při příležitosti voleb do rakouského říšského sněmu ve Vídni, stanovených na den 26. června 1848. Patrně před tím nenašel nikoho vhodného, kdo by mohl či chtěl kandidovat. A protože ani za ním nestála nějaká organizovaná skupina a ani od slovanského obyvatelstva, jednak politicky zaostalého, jednak systematicky zpracovávaného proněmeckou propagandou, nemohl očekávat, že by si jej vybralo či navrhlo za kandidáta, rozhodl se proto obrátit sám přímo na moravskoslezské zemské prezídium v Brně. Dopisem[^] ze dne 11. června 1848 se přihlásil za kandidáta do voleb pro slovanské a národně smíšené volební okrsky moravské a slezské. A protože již bylo pozdě na volební agitaci, žádal prezídium, aby vytisklo jeho dvoujazyčný českoněmecký volební program a rozeslalo jej do patřičných okresů.

V jeho úvodě sděluje: „...*jsem nepřítel všeho zmatku ve vládě a všeho, co by k takovému zmatku přivést mohlo. Nechci tedy také, aby se horem pádem všechno na rub u nás obrátilo.*“ Jestliže by se stal poslancem, pak by se ze vsí síly domáhal následujícího:

1. Samostatné a silné konstituční monarchie, ovšem „*aby náš císař pán nějakým způsobem nebyl podřízen německému císaři neb přednostovi, aniž náš sněm německému parlamentu*“.

2. Je pro silnou vládu, ale ne silnou centralizaci. „*Mám tedy za potřebné, aby vždy pro sebe ty země, které spolu stejné poměry mají, svou zvláštní správu podle vlastní provinciální ústavy měly, ale jen tak dalece, pokud by to mocné jednotě celého císařství nepřekáželo.*“

V dalších bodech se zmiňoval, že je pro dvě komory říšského sněmu, že je z celého srdce pro rovné právo obou národností, že náboženství ctí „*co nejsvětější právo a povinnost lidského svědomí*“ atd.

Kozánkova kandidatura neprošla; prezídium jeho spis založilo a Kozánek zvolen nebyl, aniž víme, zda a jaké další kroky v uvedeném směru podnikl. Za Opavsko byli opět zvoleni samí Němci, např. nechvalně známý JUDr. F. Hein či Hans Kudlich, jenž získal svou slávu právě při sněmovních jednáních ve Vídni a později v Kroměříži.

V době, kdy usiloval o poslanecký mandát, vrcholilo ovšem jiné drama, k němuž přímé Kozánkovo svědectví také nemáme. Během konání Slovanského sněmu se totiž v Praze

stupňovalo napětí, které 12. června přerostlo v tzv. svatodušní bouře. Boje na barikádách pak trvaly až do 17. června, kdy Praha kapitulovala před Windischgrätzovými vojáky. Pro Kozánka tento postup vlády byl jistě hořkým soustem.⁸³

Během četných volebních kampaní i v měsících následujících po porážce pražských pouličních bouří Kozánek stále publikoval. Tentokrát již ne v Týdenníku, ale v Národních novinách, vydávaných od dubna 1848 Karlem Havlíčkem Borovským v Praze. Šlo především o čtyři obsáhlé články, v nichž zaměřoval pozornost čtenářů na svá dvě oblíbená témata: antagonismus česko-německý a spojení Čech, Moravy a Slezska v jeden celek.

V prvním případě se mu na jazyk stále drala otázka volení do Frankfurtu,⁸⁴ což rozváděl také na příkladě rodného Přerova.⁸⁵ Kritizoval zejména způsoby, použité německými úředníky k získání hlasů i k potlačení slovanského protivníka.

V druhém případě jej bolel odmítavý postoj Moravanů ke sblížení s Čechami. Cítil, že prospěch z toho má ten třetí, který z pozadí svár rozdmýchával: „*Vědí Němci dobře, že když bratr s bratrem, Moravan s Čechem se nespojí, násilné jich různé přilepení k Německu patrně se usnadní.*”⁸⁶ V kritice svých krajanů šel dokonce tak daleko, že je pro jejich laxnost přirovnával k otrokům, kteří, jsouc osvobozeni, prosí své utlačovatele o ještě těsnější pouta. Na venkově, tam přece jen národnost procítá. Ale „*ve větším díle měst panuje duchaprázdnost až hanba... Města ne s míchaným, nýbrž s obyvatelstvím veskrz slovanským mají německou stranu v sobě, která si na pána hrá, německé praporce a stužky vnucuje, která po hrobě naší svornosti, nešťastném Frankfurtu, o kterém skoro žádný z obyvatelů jaktěživ co slyšel, šilhala a ještě šilhá, která vlasteneckého ducha hrůzou a tureckým násilím udušovat se opovažuje a němčině nové půdy všemožným způsobem dobývá.*”⁸⁷

Ještě horší se mu jevila situace ve Slezsku. Vinu viděl především v nevzdělanosti tamního slovanského lidu**⁸⁸: „*Podívejme se do Čech, v jak mnoho dědinách již ten neb onen neb více časopisů jest. V Moravě je velmi málo takových dědin; a ve Slezsku? Hrůza jednoho obchází, v sedmém měsíci po osvobodnění tisku nevím ani jednu dědinu, ano ani jedno městečko v celém Slezsku, kde by se nějaké moravské neb české noviny od lidu četly...*”⁸⁹

Je proto také jen zásluhou Čechů, že jejich poslanci rázně vystupují na říšském sněmu a jako jediní tak brání Slovanů před německým farizejstvím. „*Posavad panují u nás Němci, a rovnoprávnost je jenom na papíře*”, končil své úvahy Jan Kozánek.⁹⁰

Z Kozánkových příspěvků v letních měsících roku 1848 je poznat narůstající osobní hořkost. Jako muž širokého rozhledu jistě vycítil, že vláda ve vztahu vůči slovanskému etniku neustále manévruje, že její sliby jsou jen povrchní, zatímco Němci získávají stále širší prostor. Vadilo mu rovněž, že národní obrození Slovanů na Moravě pokračovalo jen pomalu a ve Slezsku téměř neznatelně a že tamní slovanské obyvatelstvo leckdy samo nevědělo, čím je. A tak, když se v Opavě dne 16. srpna konala oslava vítězství Radeckého vojsk v Itálii, její vysloveně proněmecký ráz mu poskytl záminku k nebyvalé tvrdému odsouzení všech těch Slovanů, kteří byli ochotni spolupracovat s Němci.⁹¹

„*Vy Moravané, Čechové, Poláci a Vy ostatní Slované rakouští nejste nic, jste jenom hnůj na pole německé slávy a německé nadutosti. - Ó, hanba! Spojení to s Německem okrádá Vás nejen o přítomnost, nýbrž i o budoucnost, o věčnost, o vaše celé dějství, plete ze slovanského vavřínu věnce na hlavu Germanie a staví slavné slovanské muže do své Walhaly. Spojení to s Německem není spojení bratra s bratrem, nýbrž, spojení pána s otrokem, spojení biče se hřbetem dobytčím. A ty národe slovanský nestydíš se býti tím otrokem, tím hřbetem dobytčím. Ó, hanba!*”

Kozánek se octl ve Slezsku sice z existenčních důvodů, ale zároveň s touhou zapojit se do práce na národním poli. Šlo to víc než ztěžka⁹² a vděku ve svém okolí nezískal. V roce 1848 byl předmětem neustálých útoků ze strany svého německého okolí, v němž musel odbývat jak praxi, tak hledat obživu. Tušíme tedy, že za výše vzpomenutými hořkými slovy se skrývaly jeho hluboké obavy o další budoucnost národa, vyvěrající z jeho dosavadní národnostně-politické agitace.

Měl v tu dobu také jisté osobní potíže. Chybělo mu totiž řádné zaměstnání a tak nezbylo, než aby se se sebezapřením věnoval vychovatelství⁹³: .. / u Schauerů je mě postavení dosti nepřijemné, protože nyní už ani až tak potřebný nejsem, a příjmy nyní i v obchodu náramně klesly. Ale co dělat? Na půl roku čili pět měsíců jsem se zase uvázal, protože starší synek první semestr filosofie soukromně bude studovat." Nakonec by to vydržel, sděluje dál, jen kdyby „ta hromská politická rozčilenost mně dala pokoj!"

Kozánek tedy nadále zůstal v Opavě; stejně tak se nedokázal odtrhnout od politiky a dalšího vlastenčení. Ostatně události, odehrávající se v rakouské říši, mohly nechat v klidu jen málokoho. Po vítězném střetu s revolucí v Praze zvedla reakce hlavu. Její sebevědomí posílila i vítězství Radeckého vojsk v Itálii. Začátkem září 1848 pak vládní vojska chorvatského bána Jelačiče začala operovat v Uhrách. Dvůr vsadil vše na jednu kartu: potlačení revolučního hnutí silou.⁹⁴ Nahrálo mu i nezdařené povstání ve Vídni z 6. října 1848, které do konce toho měsíce potlačil opět generál Windischgratz a hlavní město monarchie tak pacifikoval. Jen zdání demokracie pro špičky aristokracie představovalo jednání říšského ústavodárného sněmu, přeneseného z rozbourané Vídně na podzim 1848 do provinční Kroměříže, kde zasedal od 22. listopadu. Dokládala to i změna na císařském trůnu, kdy Ferdinand V. dne 2. prosince odstoupil a na jeho místo přišel sliby vůči liberálům i národům monarchie nezatížený František Josef I. Kroměřížský sněm byl posléze dne 6. března 1849 rozehán. Místo ústavy sestavené legálně zvoleným parlamentem byla vyhlášena oktrojovaná ústava. Vítězství kontrarevoluce bylo završeno porážkou Maďarů a jejich kapitulací v srpnu 1849.

O životě Jana Kozánka v období od podzimu 1848 do podzimu 1849 toho víme pramálo. Jedním z mála faktů je to, že v dubnu 1849 vstoupil⁹⁵ jako činný úd do řad Jednoty sv. Cyrila a Metoděje, později přejmenované na Moravskou národní jednotu. Spolek založila v Brně skupina vlastenců (Klácel, Ohéral, Pražák, Průdek, Brázdil) v době odlivu revoluční vlny.⁹⁶ Jeho cílem bylo vzdělávání lidu vydáváním knih, časopisů a uměleckých děl, zakládání knihoven a čtenářských spolků, zakládání hospodářských škol apod. Stručně řečeno: osvěta jako prostředek k rozšiřování národního sebevědomí. Myšlenka to byla Kozánkovi blízká, vždyť sám ve Slezsku viděl, co tmářství a nevzdělanost mezi širokými lidovými vrstvami znamenají. Proto jako jeden z prvních do Jednoty vstoupil a složil jako členský příspěvek ihned 5 zl. V letech padesátých, po zlepšení své finanční situace, se stal posléze z činného údu údem zakládajícím a ve prospěch spolku složil jednou provždy 100 zlatých.⁹⁷

Také jeho publicistická aktivita v oněch měsících výrazně poklesla. Přesto několik příspěvků, které se od něj objevily na stránkách nově založených Moravských novin (od 1. 10. 1848, redigoval F. M. Klácel, spoluredaktorem byl A. V. Šembera), vedly svým obsahem jednoho z novodobých historiků (B. Šindeláře) k tomu, že Kozánkovi přiřkl^{91*} nelichotivou charakteristiku „zarytého stoupence liberální buržoasie a velkého odpůrce vídeňské a později i maďarské revoluce. " Oč tedy šlo?

Kozánek byl skutečně liberálem. Jeho liberalismus" byl úzce spojen s českým vlastenectvím, snahou dosáhnout vyrovnání českého a německého etnika a sblížením zemí Koruny české. Byl rovněž stoupencem práva¹⁰⁰ a věřil, že slibem konstituce od císaře, svoláním říšského sněmu atd. byla nastoupena cesta, jež Slovanům v říši přinese

postupně to postavení, které jim náleželo. I když to byla cesta trnitá a nejednou žehral na to, že německá rozpínavost pokračuje dále a že se dílo nedaří. Přivítal počáteční revoluční vzrůst z března 1848 jako nezbytně nutný, aby došlo ke změně systému. Ovšem, domýšlel dále, pak je nutno již mít trpělivost a jednat ne cestou vášní, ale cestou rozumu. Výrazně to naznačil již v závěru letáku z počátku revolučního vření, sepsaného a vydaného jeho péčí v Opavě dne 20. března 1848. Tam psal¹¹¹: „*Náš milostivý císař pán udělil nám všecko, čeho ku pravé svobodě potřeba jest. Ale nové zákony musejí se teprv dávatí, a aby dokonalé byly, k tomu třeba nějakého času. Proto očekávejte v důvěře a v pokoji ty nové zákony, v krátce oni vycházejí počnou. Až do toho času - to každý rozumný sám od sebe uzná, podržují dosavadní zákony platnost. Těm tedy buďte zatím poslušní; nezpouzejte se proti ničemu, co zákon káže!*”

Podobný tón zazněl o pár měsíců později v jeho volebním svolání, kdy se moravskoslezskému prezídiu představoval¹¹² jako muž pořádku: „*Ale proto, že jenom pravou svobodu miluji, jsem nepřitelem všeho zmatku ve vládě a všeho, co by k takovému zmatku přivedší mohlo. Nechci tedy také, aby se horem pádem všecko na rub u nás obrátilo.*” Nemyslíme, že tuto formulaci volil Kozánek jen proto, aby jako volební kandidát prošel. Ctil zákon, přičemž v jeho uplatňování či neuplatňování mu byla rozhodně bližší mluva a péro, než pobíhání s puškou někde po ulici.

Z takového úhlu jeho myšlení a přístupu k realitě se mu jevilo povstání ve Vídni z 6. října 1848 jako útok proti právu a pořádku, navíc vyvolaný v době, kdy v sídelním městě již zasedal ústavodárný říšský sněm, v jehož poslání věřil. Souběžný útěk císaře z Vídně na Moravu stejně jako u Kozánka tak u mnoha dalších mohl vzbudit dojem, zeje zároveň ohrožen i monarchistický způsob vlády,¹⁰¹ v nějž patrně pevně věřil. Valná část české veřejnosti přitom nabyta přesvědčení (včetně Havlíčkových Národních novin¹¹⁴), že události ve Vídni jsou¹⁰⁵ „*útokem frankfurtské strany spojené s Maďary proti slovanské svobodě*”. Takové stanovisko převažovalo i proto, že v Německu bylo povstání ve Vídni přijímáno jako sociálně politické a národně německé hnutí. Obavy české politické reprezentace z. dalšího růstu maďarského vlivu a všenněmeckého-ho hnutí šly nakonec tak daleko, že byla ochotna vidět ve Windischgrátzovi, který táhl na Vídeň, stoupence demokracie. Hle, jak rychle byly zapomenuty jeho nedávné „demokratické” metody, použité v Praze! Z Vídně tak odešli čeští poslanci i někteří poslanci moravští. Rozporuplné byly i postoje obyvatelstva v různých moravských oblastech¹⁰⁶: např. na Kroměřížsku chtělo odvolat jím voleného poslance Jana Ohéřala, který ve Vídni zůstal, a zvolit místo něj nového; v Brně naopak sympatie k povstání přerostly v pouliční bouře.

Z výše uvedeného je patrné, že Kozánek - stejně jako většina jeho liberálně smýšlejících kolegů - povstání asi nepřivítal. Ovšem tvrzení, že byl zarytým odpůrcem vídeňské revoluce, je silně nadnesené. Známe totiž pouze jedno jeho konkrétní vyjádření, a to článek v Týdenníku.¹⁰⁷ V něm ani tak nezastává osobní stanovisko, jako spíše popisuje situaci v Opavě a ve Slezsku, ovšem prizmatem člověka, vidícího ve vídeňských událostech „anarchii”. Sděluje, jak místní frankfurtisté přivítali vypuknutí revoluce a jak se snažili zorganizovat¹⁰⁸ místní národní gardu k odchodu na pomoc Vídni, ale bez viditelnějšího výsledku.

To skutečně jednoznačný byl Kozánkův postoj ohledně Maďarů. „*Víte, Že nejsem přepjatec, a že mne ještě posavad neopustilo přesvědčení, že zachování rakouského státu, a tedy boj proti Maďarům je politicky nevyhnutelné*”, sděloval¹⁰⁹ čtenářům Moravských novin začátkem června 1849 po své nedávné cestě po Moravě. Byl ovšem poněkud překvapen tím, že se při ní setkal se značnými promaďarskými sympatiemi. Zejména venkované prý podléhali představě, vydatně živené maďarskou propagandou, že pod Košutem by snad ani daně neplatili.

Tato i další Kozánkovy novinové stati odrážejí neklid, skutečně panující na slezském a moravském venkově. Jeho důvody byly místo od místa různé; celkově však převažovala nespokojenost sedláků s pomalou proměnou robotních vztahů. Mnozí z nich intuitivně cítili, že úspěchy Maďarů znamenají oslabení centrální vlády ve Vídni, což by ve svých důsledcích zase mohlo přinést zisk venkovu ve zmenšení tlaku dohlížecího aparátu. Neklid na venkově byl zapříčiněn také různými fámami, kterým nevzdělané a ve složitě a neustále se měnící politické situaci těžce se orientující obyvatelstvo často podléhalo.⁰ To byla živná půda pro maďarské agitátory, kteří tento neklid pomáhali úspěšně rozsévat. Jejich úsilí Kozánkovi imponovalo:⁰ „Věru, musíme obdivovat horoucí lásku těchto a mnohých jiných Maďarů ku své vlasti, vidouce, jak prostí mužové skrz největší nesnáze se ženou do boje pro svůj zpuštěný a Košutovcemi obulíkováný národ. Náš ztupělý československý lid mohl by si té vroucnosti vzít příklad.“ V zápětí ovšem neopomene dodat: „Ale Maďarové jsou odbojníci proti sjednocení, všem národům spravedlivému Rakousku, jsou vrahové a katové našich bratrů Slovanů v uherské zemi.“

Kozánek tak poodhalil kořeny své antipatie vůči Maďarům. Byly dvojího druhu. Jednak mu vadilo, že Maďáři nechtějí respektovat jednotný stát s ústřední vládou, jednak - a to zejména - v nich viděl ty, kteří utlačují v Uhrách všechny nemaďarské národnosti, především Slovanů. Z tohoto pohledu se prostě s maďarskou revolucí nemohl vyrovnat. Proto také sympatizoval s vojenskými výpravami Slovanů do Uher¹ a proto rovněž odmítal - ovšem v podstatě pravdivou - maďarskou agitaci ve Slezsku a na Moravě, totiž že „vláda Slovanů šidí a rovnoprávnost jenom na papíře ponechával“. Jako muž práva pevně věřil - a v tom podléhal iluzi - že revolucí a císařskými sliby byla nastoupena cesta postupné demokratizace politického a veřejného života, v níž se Slované domohou svého²: „Neboť ačkoliv se pro lid náš posavad přemálo stalo, zdá se přece, že vláda už k vůli slovu císařskému nebude moci jinak než vyplnit poctivě to, co spravedlnost žádá, a že časem zamezí nestydaté zanedbávání naší národnosti od jistých pánů.“ A jakýkoli náznak úvah, že by pád maďarské revoluce podstatně přispěl k upevnění pozic starého režimu, odmítal stereotypním - byť ze značné části pravdivým - nacionálním pohledem³: „Mimo to je jisté, že od Maďarů zaslepených i ještě nyní svým Magyar orszagem tak dalece, že jiné národnosti šlapat, a slovenské, srbské, saské i rumunské vlastence zabíjet se neostýchají, ani spravedlnosti, ani tedy pravé svobody národ náš očekávat toho času nemůže.“

Své protimaďarské úvahy zveřejňoval Kozánek v novém listě, který se objevil na podzim roku 1848. Byly to Moravské noviny, jejichž první číslo vyšlo dne 1. října uvedeného roku. Začaly vycházet rozhodnutím⁴ moravského zemského sněmu z 13. září 1848, a to z důvodu, aby slovanské obyvatelstvo Moravy, tak jako německé, „o všem poučeno bylo, co každému státnímu občanu věděti prospívá, a aby přitom lid k samocitu a k sebevážnosti zbuzován byl, by své vlastnosti poznal a ve smyslu vlídném hájil“. Hlavním redaktorem byl jmenován František Matouš Klácel, spoluredaktorem Alois Vojtěch Šembera. Ten také asi neustále žádal či pobízel Kozánka k zasílání zpráv z Opavy a Slezska vůbec. A Kozánek se skutečně stal horlivým dopisovatelem těchto novin. Že horlivým, svědčí i počet jím zaslaných a redakcí zveřejněných příspěvků: ještě v roce 1848 jich bylo deset a v roce 1849 téměř čtyřicet. Na rozdíl od příspěvků do Týdenníku, zaniklém koncem roku 1848, jsou jeho relace více zpravodajské a bez osobních citových výlevů. Autor si patrně uvědomil, že se mění doba a že i v publikování je nutno se vyjadřovat obezřetněji.

Změnil také šifru, kterou místo jména v článkách používal. V Týdenníku, resp. Národních novinách, to byly většinou⁵ zkratky J. P. či J. Př. (tj. Jan Přerovský). Nyní

nově své stati podepisuje šifrou K. P. (tj. Kozánek Přerovský) a od poloviny roku 1849 většinou jen písmenem P. (Přerovský)."⁶

A o čem psal? Jeho příspěvky se dají rozdělit do více tématických okruhů.

V prvním z nich se závěrem roku 1848 ještě v několika člancích dotkl záležitostí kolem voleb do Frankfurtu."⁷ Mimo jiné o poměru k Frankfurtu se měl 18. listopadu radit i zemský sněm, zasedající v Opavě. Sněm"⁸ „zejtra se bude radit - hádejte o čem? - o postavení čili poměru k Frankfurtu. Inu, že by nás tento vzorní sněm Frankfurtu prodal, kdyby mohl, o tom nepochybuju, vždyť víte, kolikátém adres již. pro Frankfurt a proti Čechům poslal, víte, jak se proti všemu v mnohém ohledu i pro samé Slezsko nanejvýš prospěšnému spojení s Moravou opírá. Ale víte-li snad také, proč to? Ano, je to trefné, se-dějí v něm samí Němci, totiž ani jedinký, jenž by jakž takž slovansky smýšlel, ačkoliv předce polovice obyvatelů slezských jest slovanská. " Kozánek, který si k vůli Frankfurtu vytrpěl před několika měsíci v Opavě své, se konečně také leccos dozvěděl o pozadí oné štvánice proti němu"¹¹: „Nyní teprv pomalu ledacos vychází, čím tehdy lid pro Frankfurt byl podpalován. Tyto dni vyjevilo mi v rozmluvě několik měšťanů s úsměvem, že tenkrát skrze ty podšíváče nejen na zradu Čechů, na jich spojení s Rusem, nýbrž i to věřili, že jsem já v spojení s několika vlastenci brněnskými Slezsko a Moravu Čechům chtěl prodat; a že všichni Němci se zčeštit budou muset, jestli se přidají k Čechům. „ Wir sind Deutsch geboren, sind alt, um erst czechisch zu lernen, und wollten daher Deutsch bleiben" doložili oni. Nebyli to hezounké lži?" Kozánek byl ovšem realista a pro ony „hezounké lži" nepřestal vidět pravou skutečnost: „Ale řevnivost proti Čechům jenom dříme a pro spojení s nimi by zde u Němců darmo hlasy hledal."

Frankfurtu také ze značné části přičítal nepokoje, propukající tu a tam na venkově. Píše"¹²: „V některých jiných osadách vybral si lid z řeči emisarů Frankfurtských k boji pro Vídeň je vyzývajících krásné naučení, že nyní nikoliv zákon, nýbrž pěst platí. " Čtenářům Moravských novin pak v průběhu roku 1848 i 1849 podával průběžné informace o situaci na slezském venkově a o bouřích sedláků, tak jak postupně místně vznikaly: v Bílsku, Cukmantlu, Hošťálkové, v Šonově na Těšínsku. Všeobecně uváděl"¹²: „V slovanské části našeho Slezska je mnoho tření mezi bývalými poddanými a bývalou vrchností. Více bývalých vrchností a jich úředníků jest v nebezpečí, dostat notný výprask, ne-li co horšího. Mnoho se jich uteklo už do blízkých měst. Lid, bohužel surový, vzpomněl si dílem sám, dílem se mu od ledajakých krtků připomíná, jak se s ním jindy nakládalo, a jak mnohé nespravedlnosti se mu činily. A ona je pravda, že se podivné věci ledaskde tu daly. Roboty se požadovalo o třetinu víc neb dvakrát tolik, než patřilo; lesy, stráně obecní, a jiná půda obecná přišly při dobré chvíli v moc vrchnosti, a úředníci učinili z nepraví toho časem právo." Na některých místech si osobně ověřoval, kolik nespravedlností museli poddaní skutečně od svých vrchností vytrpět. Ale nemělo by docházet cestou násilí k vyrovnávání účtů. Na adresu horkých selských hlav nekompromisně sděluje"¹³: „Doufal jsem ale a doufám nyní zase, že to nestranné komise a správní cesta vyrovnají; vyrovnání motykou a cepem je neméně smutné, jako prve bylo vyrovnání vojáky, karabáčem a šatlavou. "

Příčiny nepokojů"¹¹ spatřoval - kromě štvání různých agitátorů, jednou pro frankfurtských, podruhé promaďarských či provídeňských - ve dvou základních věcech: tou prvou byl nedostatek vzdělání u selského lidu, tou druhou liknavost státu při zavádění nových úřadů, majících nahradit dřívější úřady patrimoniální správy a nastolit dlouho očekávanou zákonnost a rovnost. Jako právník zejména k této druhé otázce napsal několik komentářů"¹⁴; dotýkala se vlastně i jej osobně, neboť nevyklučoval, že by v některém z nových úřadů, např. okresním soudě, mohl existenčně zakotvit. Stejně tak vyzvedával institut obce"¹⁵ a přál si, aby obecní úřady byly co nejdříve uvedeny v život. Neboť: „Sem tam ve Slezsku jsem pozoroval u venkovského

lidu velikou nenávisť proti bývalým pánům i ano zvláště skrze desátky i proti kněžům. Tu není ani pomýšlení, že by lid nezměnné naturální dávky dobrovolně dával kněžům, farám neb kostelům, anebo že by dobrovolně odváděl dávky, zakládající se na smlouvě emfyteusní nebo jiné o vlastnictví dílčím, ačkoliv obojí dle patentů o vyvážení gruntů ještě pořád až do budoucího vystoupení odváděti se má. „Nedáme a nedáme“ je zde oblíbená píseň. „Císaři rádi připlatíme na dani, je-li zapotřebí, ale pánům a kněžům nedáme ani vindry a ani stébla.“^m

Nedostatek vzdělání u lidu kladl za vinu všem těm, kteří nechtěli připustit vzestup české národnosti ve Slezsku. „Kam se člověk podívá, nalézá příčinu, stěžovat si na špatné zachovávání pravidla o rovném právé našeho jazyka s německým ve škole a v úřadech. Na vše strany se hlásá rovnoprávnost národností, obecnými zákony nejednou nařízená, ale větší díl úředníků zákon ten každou chvíli přestupuje. A ujme-li se kde probuzený národomil práva svého národu, tu řeční hned ti pánové na něj, i jmenují ho buřičem a Bůh ví, kdo ještě.“ A rozhorleně dodával¹²⁷: „Pánové! Kdo zákon zastává, ten věru je muž, ctihodný; kdo však zákon přestupuje, jedná proti obci.“ Dodržování zákona bylo pro něj to nejdůležitější. V zákonitosti viděl cestu pozvolné demokratizace společnosti a vůbec dalšího možného soužití všech národností v monarchii. Proto odmítal maďarskou revoluci, proto káral sedláky, odmítající platit daně či kácející dříví v panských lesích, proto ale také vyžadoval, aby se úřednictvo naučilo česky, je-li to zákonem předepsáno a česky rovněž úřadovalo.¹²⁸ Stejně tak důkladně sledoval, zda se bude na opavském gymnáziu vyučovat čeština či ne.¹²⁹ Že je nutno vzdělávání lidu konečně už zahájit, ukazoval na případy patentů vydaných v češtině, resp. v polštině, k vyvažování selských gruntů. Pro šroubovitou úřední řeč jim rozuměl jen málokdo; bude zapotřebí, aby členové vyvažovačích komisí věc samu vysvětlili. Ale jak ji mají vysvětlit, když většina z nich slovansky neumí, ptá se Kozánek a dovádí dále, že tak vlastně patenty ani lidu nebyly vysvětleny, což předjímá mnoho zbytečných nedorozumění. Končí s nadějí,¹¹ že „tento nepřirozený, zposavadního zanedbání moravského lidu pošlý výjev zmizí teprve... až rovnoprávnost po několika letech skutečně a poctivě bude v život uvedena“.

Kozánkovy relace přinášejí rovněž mnoho drobností ze života Opavy^{12,1} a slezského kraje. Tak sledoval průběh cholery epidemie,^{12,2} narůstající nevráživost vůči židovskému obyvatelstvu,^m problémy s opavskou národní gardou a její akce,¹¹⁴ občasně loupeže a různé pikantní historie jako tu, jak se o jednoho ženicha přímo v kostele v Kylešovicích porvaly dvě nevěsty¹³⁵ a jiné.

Konečně se nevyhnul ani problematice rodného města Přerova. V prosinci 1848 psal o tamní národní gardě a o volbě měšťanského výboru.¹³⁶ V lednu 1849 přerovským adresuje obsáhlý výklad o správě obecního jmění, o nějž ho radní sami požádali; neodpustí si, aby jim nevytkl onikání, kterého v dopise užíli. On sám - a je také o to prosí - užívá oslovení „Vy“, neboť „Oni“, to slovíčko jenom města naše němčinou zavánějící podchytla.“^m V červenci kritizoval přerovské vlastence za malou statečnost a to v souvislosti s tamním čtenářským spolkem - neboť jestliže ten měl začátkem roku 1848 celkem 32 členů, v polovině roku 1849 jich zůstalo pouhých šest! „Je to až hrůza, jak bojácný a nebo netečný je ten lid v našich moravských městech“, končí znechuceně své napomenutí.^m Posléze podává informaci o obsáhlém požáru, který 30. července postihl Přerov a prosí veřejnost o pomoc.¹¹⁰ Naposledy podává z města zprávu začátkem listopadu 1849, a to o choleře a o vyšetřování řemeslníků zaměstnaných na železnici, kteří před nedávným vyvolali jakési nepokoje.¹⁴⁰

V době posledních Kozánkových příspěvků do Moravských novin na něj zase dolehly existenční starosti. Jako už dříve, i nyní se obracel se žádostí o radu na prof. A. V. Šemberu do Brna.¹⁴¹

„ Vysoce vážený Pane Profesore!

Račte odpustit, že Vás při Vašich tak mnohých a důležitých pracích ještě s prosbou mé maličkosti se týkající obtěžuji. Ale mrzuté mé nynější postavení mne k tomu nutí.

Psed jsem už, jak nevýslovně toužím po sprostění od mého vychovatelského pekla, a nebylo mně předce posavad možná z něho vyvážnout. V Schauerových domě už nejsem potřebný; z nějaké milosti žít jest mi nesnesitelné a v advokátském kanceláři tu není nikde slušného místa.

Ukázaly se zase 2 stezky, které by mně vyvédsti mohly: i prosím o Vaši laskavou radu.

1. V ministeriálním přednesení k novému advokátnímu řádu stojí mezi jiným, Ž.e do měst, v kterých okresní soud I. tř. má být, už nyní advokáti se dosazovat mohou. Zdá se tedy, že bych se už nyní o nějakou advokacii hlásit směl. Nevíme však tu, jestli by ty žádosti neostaly zase ležet, a jestli vůbec by se nyní podaná žádost ihned neodmrštila. Vy, velevážený Pane Profesore! se tam snadně zdovědět jste v stavu: I. Jak to s tím stojí, a II. měl bych-li hned zrovna k ministerium soudství žádost o některou advokacii podat. Je jich bez toho v samé Moravě uprázdněných 10 (4 v Brně).

Rád bych se hlásil buď do Uh. Hradiště, kde beztoho více advokacii je třeba, nebo na Lachnitovo místo do Kroměříže, nebo do Místku, nebo jinam.

2. Prof. Helm v Holomouci zemřel, jest tedy stolice uprázdněná. Neradí mi sice žáden v tyto časy k profesuře, ale kdyby bylo možná supleturu dostat letos, přijal bych ji - pak-li totiž není čáky, že bych asi ve 2 měsících advokacii dostal - přednášel bych česky i německy, a kdo ví, neostal-li bych potom u professury. Prosím tedy co nejsnažněji Vaši laskavost, aby ste, co Vám možná, potřebné kroky v té věci učiniti a mně spolu upřímně a co možná rychle poraditi ráčil, jaké kroky bych snad já učiniti měl; a také, mám-li co očekávat neb ne? Mrzí mne velmi, že Vašnostem ukrádám tak drahocenný čas. Ale nouze naučila Dalibora housti. Přeju si na nejvýš, aby mně bylo popřáno, za Vaši laskavost se někdy odsloužiti.

Právě proto že ve velké, odůvodněné nedočkavosti jsem, ráčíte snad odpustiti, když Vašnost o odpověď co možná zrychlenou co nejuctivěji prosím.

S největší úctou

Vašnostem

oddaný

Dr. Kozánek." V Opavě dne 29/8 49.

Uvažoval tedy o tom, zda by se mu nepodařilo obsadit některé z vládou nově zřizovaných advokátských míst na Moravě. Nebo - a to se vracel ke svým starším plánům - že by se pokusil získat uprázdněné místo na univerzitě v Olomouci po zemřelém Josefu Helmovi, profesoru občanského práva.¹⁴¹

Jak usilovně se Kozánek snažil získat nové místo a jak zároveň stál o radu i pomoc svého staršího přítele prof. Šembery, dokládá i to, že si v celé záležitosti vyměnili další dopisy, odeslané Kozánkem 10. a 12. září 1849. „*To ste dostal hezkého chlapa na krk, jenž Vám jenom plnou hlavu křiku a ledajakou práci nadělá*“, psal v jednom z nich omlouvavě.¹⁴¹ Šembera mu nejen odpovídal, ale doporučoval mu zřejmě využít i jiné příležitosti, jako místo překladatele u brněnské policie.¹⁴⁴ Kozánek ale odmítl a zdálo se, že se tak dostal do existenčně beznadějně situace.

Nakonec se našlo nečekané východisko. Vláda na podzim roku 1849 konečně přistoupila k vyproštění vesnických hospodářství bývalých poddaných z roboty a dalších břemen. Protože šlo o otázku citlivou, potřebovala k tomu zkušené úředníky i právníky, kteří by byli schopni dodržet literu zákona.¹⁴⁵ Vedle ústřední zemské komise byly zřízeny i okresní vyvažovači komise; celkem bylo na Moravě stanoveny 19

takových okresů. V listopadu 1849 jich bylo jmenováno¹⁴⁶ prvních deset, každá složená z jednatele, právního poradce, účetního a pomocníka čili aktuára. Svou práci zahájily dnem 26. prosince 1849. Když zoufalý Kozánek zjistil, že zřizování advokací se vleče a ani na profesorské místo nebyla naděje, vstoupil do státních služeb. Stal se právním poradcem v 18. vyvazovacím okrese, vymezeném pro města a obce Třebová, Trnávka, Svitavy, Březová, Jevíčko, Jaroměřice, Šebetov, Konice, Cechy, Jesenec, Laškov, Náměšť, Ludeřov a další.¹⁴⁷

Komise začala svou namáhavou práci dne 21. ledna 1850 na statku v Bis-kupicích, Opatovicích, Jevíčku a Roubaníně. Pro všechny její členy to znamenalo denodenní putování po obcích, jednání s představenými i jednotlivými rolníky, počítání a zpracování smluv, někdy i únavné hádky a různorodou, většinou studenou stravu. Proto také poněkud ustala jeho vlastenecká aktivita a především publicistická činnost. Přestal fakticky přispívat do Moravských novin.¹⁴⁸ Když v létě roku 1850 pracoval -již jako ředitel vyvažovači komise -kolem Telče,¹⁴⁹ odpovídá na nabádání A. V. Šembery, aby nebyl tak líný a psal aspoň do Vídeňských novin, značně rezignovanými slovy¹⁵⁰: „A však rád bych byl, kdybych už dostal jedno neb druhé, neboť ten život v komisi jest k nevyslání. Člověk samou nudnou prací a nedostatkem duševní zábavy ochabne na těle i na duchu. To a nedostatek zajímavých událostí jsou jediné příčiny, proč nedopisuju častěji do Vid. deníku. " Stejně tak omlouval¹⁵¹ svou pasivitu i o rok později, v červnu 1851.

Jeho duševní lenost ale měla ještě jinou příčinu. Kozánek totiž v roce 1850 začal vážně pomýšlet na vytvoření rodinného zázemí. Dámou jeho srdce se stala dávná žačka, Mária Mošnerová, k níž choval vřelé city od dětských let. Poprvé se s tímto svým záměrem svěřil starému příteli a poradci, A. V. Šemberovi, v dopise¹⁵⁴ z 12. června 1850. Rodině své vyvolené to ale ještě dlouho nesdělil, jak vysvítá z dopisu¹⁵³ jeho budoucího tchána Františka Mošnera,¹⁵⁴ profesora porodnictví na olomoucké univerzitě, A. V. Šemberovi. Mínění prof. Mošnera o nastávajícím zeti bylo vysoké: „*Já jsem přesvědčen, že jest člověk dobrý a že bude v stavu rodinu zaopatřit, pročež ani té nejmenší námitky proti tomu nemám, jen jest mi divno, že jest tak nesmělý.* "

Nebyla to však nesmělost, která Kozánka zdržovala od svatby, ale spíše odpovědnost. Chtěl svou nastávající i budoucí rodinu sociálně zabezpečit svým stabilním místem. Členství ve vyvažovači komisi, byť dobře placené, bylo jen dočasné; osobně jej navíc příliš neuspokojovalo. Právě v roce 1850 mu však svitla nová naděje. Vláda tehdy přistoupila ke zřizování míst úředních notářů. Připustila rovněž, aby v okresech byl notariát spojen s advokací. Každý notář v okrese však musel složit kauci ve výši tisíc zlatých.

To byla pro Kozánka šance, na kterou dlouho čekal. Šemberovi, který jej znovu ponoukal, aby se ucházel o vysokoškolskou profesuru, rezolutně odpověděl¹⁵⁵: „*O profesorství se hlásit nemám docela žádné chuti; mám toho kolotčiní z jedné cesty na druhou už dost, neboť vida na sobě, že to s životní mou - aspoň s tělesní - bujarostí počíná jíti s kopečka, toužím velmi po brzkém dosažení stálého cíle, a doufám, že se mi to notariátem a advokací nejspíše podaří, maje přitom i důvěru, že v tom stavu aspoň tolik dobrého pro náš lid a národ mohu účinkovat, jako u profesury.* "

V dalším sděloval, že již požádal o notariát spojený s advokací buď pro Uherské Hradiště nebo Prostějov, Kroměříž¹⁵⁶, Olomouc a nezříkal by se podobného místa ani v Kyjově či Místku. Požádal o pomoc znovu jak A. V. Šemberu, tak nastávajícího tchána prof. Mošnera. Záležitost se ovšem vlekla řadu měsíců. Vedle těžkopádnosti úřední mašinérie své sehrála i Kozánkova předchozí aktivní účast na událostech let 1848 - 1849. V dopise¹⁵⁷ Márince Mošnerové z března 1851, kdy dlel přímo ve Vídni, jí sděloval: „*Teprve včera jsem obdržel tvoje milé psaní. Šel jsem ihned k S.(Šemberovi);*

ten se informoval a dozvěděl se, že návrh byl skutečně zaslán zpět do Brna s dotazy politickému úřadu ohledně ztráty důvěry v letech 1848 a 1849. Neuvěřitelné, ale skutečně je to pravda. " Posléze ironicky dodává: „Než to nadělení zde bude, uplyne jistě 6 týdnů; tak mnoho času bude ministerstvo potřebovat k náležitému strávení onoho. A tak letošní chrousti budou mít sotva štěstí spatřit moravské a slezské notáře v jejich uniformách. " Zdá se, že boj o důležité místo vedl Kozánka i k tomu, že přestal dočasně veřejně vystupovat a především publikovat v novinách. Jistě, že k tomu napomáhala také vyčerpávající práce ve vyvažovači komisi a samozřejmě i veřejně politická situace, kdy bývalý revolucionář a pak ministr vnitra Alexandr Bach začal pomalu, zato systematicky likvidovat jakékoli radikálnější projevy národního ducha v Čechách, na Moravě i v dalších zemích monarchie.

Dlouhou dobu byl Kozánek v nejistotě. Vláda si se schválením notářů dávala na čas, a tak od oznámení jejího úmyslu k realizaci uplynul více než rok.^{151<} Pracoval proto i nadále ve vyvažovači komisi, což mu zajišťovalo pravidelné příjmy. Ještě 28. června 1851 psal A. V. Šemberovi z Třebíče.¹⁵⁹ Teprve v červenci toho roku se dočkal. Byl jmenován notářem-advokátem v Kroměříži. Tak získal stabilní místo, které mu v budoucích letech umožnilo vykonat nejednu prospěšnou věc pro národní život a především pro Kroměříž, s jejímiž osudy a společenským i politickým životem byl pak úzce spjat až do své smrti dne 17. ledna 1890.

A pro ty, kdož mají rádi příběhy se šťastným koncem: Dne 29. října 1851 uzavřel sňatek s milovanou Marií Mošnerovou."""

Poznámky

- 1 Národní noviny, 1, 1848. č. 19 z 27. 4., s. 74. Autor noticky se podepsal jen zkratkou F. W. P., což by mohl být František Wlastimil Průdek.
- 2 Žáček, V.: Cyprian Lelek. Život a dílo. Praha 1953. s. 49.
- 3 Šindelář, B.: O hlas maďarské revoluce 1848 - 1849 na Moravě a ve Slezsku. Rozpravy ČSAV, 67. sešit 3, 1957. s. 6, pozn. 9.
- 4 Vedle citovaných prací V. Žáčka a B. Šindeláře to byl Odložilík, O.: Dva listy Dra Jana Kozánka z r. 1848. CMM, 32, 1926, s. 680 - 688; Cepelák, V.: Opavsko a slovanský sjezd 1848. Věstník matice opavské. 36. 1931, s. 15 a dále; Ficek, V.: Podíl Opavy na obrození českého lidu. Sborník Opava k 10. výročí osvobození města. Ostrava 1956. s. 227 - 247, zvláště s. 230; Žáček, V.: Počátky národního obrození slovanského obyvatelstva ve Slezsku. Ostrava 1959, s. 34. 45 - 47. Nejobsáhleji však Vochala, J.: Rok 1848 ve Slezsku a na severovýchodní Moravě. Opava 1948.
- 5 In; Doležal, J.: Hospodářská výstava v Kroměříži 1911. Kroměříž 1911, s. 21 - 25.
- 6 Lze žetel především zkázy bohatého kozánkovského archívu. Vzal za své v době nacistické okupace, kdy jeden z rodinných příslušníků byl obviněn z neodevzdání lovecké zbraně. Tehdy byla poněkud bezhlavě spálena většina starší korespondence. Její trosky jsou dnes uchovávány u posledního žijícího člena rodu v Kroměříži, ing. Emila Kozánka, jemuž také děkuji za její laskavé zapůjčení, včetně Rodinných vzpomínek na Jana Kozánka od Ludmily Vysloužilové a Rodinné kroniky, sestavené v roce 1956 Viktorem Kozánkem. Vlastní archívní výzkum nepřinesl mnoho podnětného. Např. v SOKA v Přerově. Kozánkově to rodišti, nejsou žádné doklady na rodinu dochovány. Hlavním zdrojem poznatků o J. K. tedy byla dobová korespondence a tisk, z nichž přece jen obrysy jeho

- osobnosti vyvstávají poněkud konkrétněji než tomu bylo dosud.
- 7 Biografický slovník širšího Opavska. Opava 1979 (sešit 3, zpracoval V. Ficek), s. 71 - 72. Podobně také starší práce Fric, O.: Hudba na Kroměřížsku a Zdounecku. Kroměříž 1941, s. 92.
 - 8 Rodopisné údaje čerpám z práce V. Kozánka: Rodinná kronika, kde je důkladně rozrod rodu zachycen. Dle možností jsem jej ověřoval.
 - 9 Dokládá to listina, vydaná 20. 5. 1765 kapitulou kostela Posonského (Bratislava) za přítomnosti svědků. Fotokopie přiložena k Rodinné kronice.
 - 10 Fotokopie přiložena k Rodinné kronice. List v překladu zní takto:
„Léta Páně 1790, dne 23. srpna v království uherském, hrabství Pozonském, panství Hochstettno, se narodil a ve farním téhož místa kostele u sv. Ondřeje pokřtěn byl Jan Kozánek, Antonína Kozánka a jeho zákonité manželky Anny syn, jež ze sv. křtu zřídla pozvedli kmotrové Vojtěch Krtsmar a manželka jeho Anna. Na čehož důkaz toto. z protokolu pokřtěných vyňaté a razítkem farním opatřené (já) podepsaný dávám vysvědčení. Psáno v Hochstettnu dne 24ho května 1809. Šimon Zárešský v.r. farář hochstettneský. Toutéž věrou dosvědčuji, že výše uvedený Jan Kozánek v domě kurialním se narodil a že se témuž, jemuž téhož, z nichž se narodil, předem řečení šlechtici se těšili, v téže šlechtické kurii posud právu se těší. Šimon Zárešský v.r. farář hochstettneský.“
 - 11 Jako tovaryš však v matrikách ševcovského cechu veden není. Srv. SOkA Kroměříž, fond Archiv města Holešova, cech ševcovský, kniha tovaryšů (případně kniha mistrů).
 - 12 Svědkem byl Jan Spurný, rukavičkář a Jan Hlušík, tkadlec.
 - 13 Vedle Anny (1817 - 1889), Jana (1819 - 1890) to byli sourozenci Václav (1821 - 1876), Mariana (1823 - 1878), František (1825 - 1826), Josef (1827-1831), Terezie (1829 - 1829), Františka (1830- 1891) a Josef (1832 - 1834).
 - 14 Zemský archiv Opava, pracoviště Olomouc, fond Universita (1725 - 1855). č. knihy 6 (s. 1208).
 - 15 Zemský archiv Opava, pracoviště Olomouc, fond Universita, i. č. 714 - katalog adeptů studia na právnické fakultě, č. knihy 666.
 - 16 Následující údaje čerpány z práce Nešpor. V.: Dějiny university olomoucké. Olomouc 1947.
 - 17 Zemský archiv Opava, pracoviště Olomouc, fond Universita, i. č. 782 - 786. č. knihy 734 až 738.
 - 18 Zachycuje je protokol o rigorózech. vykonaných na právnické fakultě v letech 1827- 1852. Zemský archiv Opava, pracoviště Olomouc, fond Universita, č. knihy 771. zápisy č. 412. 418, 42*4 a 429.
 - 19 Kozánkovy teze jsou dochovány v tištěné formě v Olomouci, fond Universita, i. č. 2180. karton 543.
 - 20 Zemský archiv Opava, pracoviště Olomouc, fond Universita, these právníků, i. č. 2180, karton 543.
 - 21 Tamtéž, katalog adeptů právnického studia, i. č. 714. č. knihy 666.
 - 22 Dopis z 24. 3. 1845. Uložen MZA Brno, fond G-56, pozůstalost Veroniky Vrbíkové -Mikšíčkové, karton 1. Celkově o jeho olomouckém pobytu Fišer. Z.: Poznámky knihkupeckého mládence o Olomouci roku 1845 aneb Matěj Mikšíček svým láskám. Zprávy vlastivědného muzea v Olomouci, 1993. č. 270, s. 43-52.
 - 23 Vyučoval ji až do 31. 7. 1844. kdy ukončil svá studia a o pár měsíců později odjel praktikovat do Opavy. Marie se později stala Kozánkovou ženou. Zdá se. že přinejmenším v mládí jí bližší řečí byla přece jen němčina. Svědčí o tom alespoň

série dopisů, které psala německy svému snoubenci bezprostředně před svatbou v roce 1851.

- 24 O něm více Skorpil, E.: Alois Vojtěch Sembera. Přehled života a díla. Vysoké Mýto 1946.
- 25 Arcibiskupský archiv Kroměříž, fond G 138. i. č. 391 - pamětní knihy hradu Buchlova. kniha I (1829- 1851).
- 26 Podobně jazykově kostrbatou deklaniovánku si Kozánek nachystal na léto 1844. kdy ukončil studia. Věnována byla Márince Mošnerové. Část z ní zveřejnil J. Spáčil

v románu Tisíce růží. op. cit., s. 43. Celý její text je uchován v Rodinné kronice ve vzpomínkách L. Vysloužilové. „Dne 31. července 1844.

Znám já v národní zahrádce
Poupě krásné nadané,
od dobrého zahradníka
laskavé pěstované.

Osudem k nám ze zahrádky
Od libého poupěte
Toužebně vždy hledět budu
Co z rostlinky vykvete?

Dlouho jsem poupátko outlé
Těž poléval s radostí
By vykvetlo někdy světu
K čistě, blahé sladkosti.

Čili tulipán je hrdý.
Hořká, drsná šalvie?
Čili vonná fialinka.
Utěšená lilie?

Ó ty roztomilé poupě!
Buď vonnou fialinkou!
Každý věnec pak okrášlen
Bude dobrou Márinkou.

Jan Kozánek.'

- 27 V.: Vztahy moravských obrozenců k hradu Buchlovu. Sborník Matice moravské. s. 161 - 169, nebo Fišer. Z.: Hrad Buchlov a Přerovsko v minulém století. In: Přerovska 1992, s. 7 -9.
- 28 První veřejné knihovny na Kroměřížsku. In: Věstník musea v Kroměříži, č. 2 z ledna 1959, s. 13- 16.
- 29 MZA Brno. fond G-55, pozůstalost Matěje Mikšíčka, karton 2.
- 30 Více o tom Fišer. Z.: Poznámky knihkupeckého mládence o Olomouci..., op. cit.
- 31 MZA Brno, fond G-55, pozůstalost Matěje Mikšíčka, karton 1.

Milý příteli

23.4. 1845

V krátkosti a spěchu jen toto:

O rozsudku Vaší velectené přítelkyně nad Tylovou Marií sem se v dopise do Včely nezmínil to z příčiny této: Přečta arabesku, viděl sem, že Mariina citlivost je sice krásna a k přání do srdcí všech moravských dívek, ale přitom přede lichá a i trochu přepjatá; a Plevenského náhledy nezdají se mě strané a přepjatě české. V jiných ohledech by se Čechům ledasco předhodit dalo. ale u té arabesky se to důvodně navlíct nedá, ačkoliv velmi lehce přilepit. To jistě pravda jest. že jméno „Čechoslovan" ani v dějepisu ani v srdci ozvěny nemá ..Slovan" příliš obsáhlé jest a prostředního posavad nemáme; že Čechu i v básních své čtenáře Čechy jmenovat dovoleno být musí, pokud onoho prostředního významu nemáme; že Morava vskutku bohužel! sotva poklusává za Čechami i slabě i ochable se s nimi v jeden i pro národnost staví; a ještě jiné maličkosti jsou smutná pravda. - Všecko to zmiňuju jen u dotvrzení své důminky, proč

ani Květy ani Včela slíbené obsírnější promluvení o arabesce Marii nepodávají. Proto že totiž ta věc velmi lechtivá a háklivá jest, že by snadno kyselost a půtku budít mohla, a že třeba dobře by bylo do každého vředu bodnouti, my docela jiné věci než různost budít na očích mět máme. Smutno dosti, že Slováci se nespojují.

Nebylo by dobře, abysme spolu náhledy o tom vyměnili. Vemte jednu stranu, já věrnou druhou. Vyčistiv tím nad ledy dá se spíše potom něco bez trknutí promluvit. Mně by to tím milejší bylo. proto že by mně to poskytlo potěšení častěji od Vás dostávat dopis. Ze srdce Vás pozdravuje zůstávám v naději na brzkou odpověď.

Váš

Kozánek."

- 32 Prostřednictvím povídek tohoto druhu (Starý Tomáš, Pouť českých umělců. Divadelní ředitel i se snažil Tyl zábavnou formou hovořit se svým čtenářem o vlasteneckých otázkách.
- 33 V dopise ze 4. 2. 1845. adresovaném sestřám Vrbíkovým. se Mikšíček ptal: „Apropo! Nečetly jste ještě pomněnky na rok 1845? Pan Tyl nám chtěl bezpochyby jaký taký obraz poměrů našich k Čechům podati. Jak se Vám líbí ta jeho Marie? Obral sobě Vás. krásné pohlaví, za předmět arabesky své; a proto mohu se vším právem tázati především Vás. jak se Vám líbí obraz Marie jeho? Piště mi obsírněji o tom. Mé osobní mínění sdělím Vám napo-tom i já." MZA Brno. fond G-56, pozůstalost Veroniky Vrbíkové-Mikšíčkové. karton 1.
- 34 Popsal ji Gregor, V.: Celomoravská národopisná slavnost v Olomouci r. 1 845. VVM, 12. 1957. s. 19-24.
- 35 Dopis Veroniky Vrbíkové z 20. 8. 1845. MZA Brno, fond G-56, pozůstalost V. Vrbíkové-Mikšíčkové, karton 1.
- 36 Květy, 14. 1847, s. 435.
- 37 V závěru článku je zmíněno, „že Přerovští mají úmysl, až okolnosti to dovolí, o postavení sochy Janu Amosovi Komenskému se postarati a k tomu cíli subskripci zavěsti..."
- 38 Srv. Placková, M.: Politická aktivita moravských vlastenců v 30. a 40. letech 19. století. VVM. 37. 1985, s. 22-28. Dále dopisy v pozůstalosti M. Mikšíčka (MZA Brno, fond G-55), zvláště F. V. Sankota z 22. 12. 1843 a 23. 1. 1844, či dopis M. B. Rozehnal z 30. 12. 1843 a 11. 10. 1846.
- 39 Trapl, M.: Novinář Jan Ohéřal. Ostrava 1969, s. 162. Dále Fišer, Z.: Vzpomínky na Ohěřala. Zpravodaj Muzea Kromčíržska, 1992/1. s. 5-11.
- 40 Dopisem z 12. 10. 1847. Pozůstalost A. V. Šembery, LA PNP Praha.
- 41 Týdenník, I, 1848, č. 1 z 6. I., s. 3 - 6; č. 2 z 13. 1., s. 1 1 - 14 ač. 3 z 20. 1., s. 20-23. Je podepsána pouze písmeny J. K. Jeho autorství potvrzuje pražská Česká včela, kde na str. 7 ročníku 1848 je výslovně uvedeno, že prvé číslo Týdenníku obsahuje i příspěvek dr. Kozánka - novelu Sirotek.
- 42 V č. 6 z 10. 2. a č. 7 z 17. 2. 1848 je ve dvou pokračováních zveřejněna pověst „Jaborník", podepsaná stejnou zkratkou, jako novela Sirotek, tedy písmeny J. K. Zda je i v tomto případě autorem Kozánek, nelze rozhodnout, neboť z jiného zdroje jeho případné autorství nemáme potvrzeno.
- 43 Týdenník, 1, 1848, č.2 z 13. 1., s. 14- 15, signováno J. Přerovský.
- 44 Týdenník, 1, 1848, č.4 z 27. 1., s. 30 - 31, signováno J. Př. Spolek či spíše volné sdružení několika přátel vznikl začátkem roku 1846 z Kozánkovy iniciativy. První písně zapůjčil prof. A.V. Sembera. Zpívaly se oblíbené čtverozpěvy, občas se deklamovalo a také hodně hovořilo. Viz příslušné Kozánkovy dopisy Šemberovi z 14.2., 15.4., 27.4. a jeden nedato-vaný (podle zmínky o narozeninách jeho dcery Zdenky psaný někdy kolem 19.5.) z roku 1846. Jsou

- uloženy v literární pozůstalosti A.V. Šembery v okresním muzeu ve Vysokém Mýtě podle 1022- 1024 a 1033.
- 45 Dopis z 25. 10. 1848, Pozůstalost A. V. Šembery, LA PNP Praha.
Šembera se snažil Kozánka rovněž přimět k tomu, aby se ucházel o profesuru práv na univerzitě v Olomouci. Ani v tom však neuspěl, jak vysvítá z Kozánkovy odpovědi v dopise z 12. 10. 1847: „Od myšlenky na profesorství jsem z mnohých příčin, obzvláště však národního snažení se týkajících, prozatím odstoupil.”
- 46 Popisují je v již citovaných pracech V. Žáček, V. Ficek a J. Vochala.
- 47 Dopisem z 12. 10. 1847. Pozůstalost A. V. Šembery, LA PNP Praha.
- 48 Dopis z 25. 10. 1848. Pozůstalost A. V. Šembery. LA PNP Praha.
- 49 Bublínka ze života moravského, s. 214. MZA Brno, fond G-55, pozůstalost M. Mikšíčka, karton 3.
- 50 Pro srovnání: Podle statistických údajů bylo v r. 1848 na Moravě 1 794 605 obyvatel, z toho 1 337 950 Slovanů a 456 675 Němců.
- 51 K němu podrobněji Trapl. M.: České národní obrození na Moravě v době předbřeznové a v revolučních letech 1848-1849. Brno 1977; Placková, M.: K národnímu obrození na Moravě v letech 1830-1848. VVM, 31, 1979, s. 137-150; táž: Politická aktivita moravských vlastenců v 30. a 40. letech 19. století. VVM. 37, s. 22 - 28.
- 52 Trojan, V.: České besedy na Moravě v době národního obrození. VVM, 42, 1990, s. 177- 186.
- 53 Placková, M.: O moravském zemském feudálně stavovském patriotismu v době předbřeznové. VVM. 29, 1977, s. 37 - 44.
- 54 Všeobecně k problematice čerpám z prací Kolečka, J.: Národy habsburské monarchie v revoluci 1848 - 1849. Praha 1989; Štaif, J.: Revoluční léta 1848 – 1849 a České země. Práce Historického ústavu ČAV, A-3, Praha 1990; Macúrek, J.: Rok 1848 a Morava. Brno 1948.
- 55 Např. M. Mikšíček o něm psal 9. 3. 1846 Veronice Vrbíkové (MZA Brno, fond G-56 pozůstalost V. Vrbíkové-Mikšíčkové, karton 1): „Ubozí Poláci budou dostávat krvavou lekci!”
- 56 Byl to pravděpodobně C. Helcelet, jak uvádí Trapl, M.: 1977, op.cit., s. 105.
Jinak
Týdenník, 1, 1848, č. 13 z 30. 3., s. 102.
- 57 Opavský ohlas na pád Metternicha a příslib konstituce zachytil Kozánek v nesignovaném příspěvku, napsaném 20. 3. 1848 pro Týdenník (1, 1848, 2.12 z 23. 3., s. 94 - 95): „ Po první zprávě o konstituci a národní gardě nemá radování konce. Mnozí byli radostí skoro bez sebe...” Výbuch nadšení ovšem výrazně ztlumil postoj místního vojenského velitele, který „na všeobecné radosti žádného podílu nebere, důstojníkům bílé kokardy nosit zapověděl. iluminovat prý své pokoje nechce, ano -jak alespoň všeobecná pověst jde - prý se opovážil vyhrožovati, že, jestli mu kdo jeho neosvětlené okna vytluče, stříletí do lidu dá.” Mnozí měšťané i radnice se těmto výhrůžkám rychle přizpůsobili. Alespoň uveřejnění konstituce se na radnici konalo bez jakékoli oslavy.
- 58 Příspěvek Antonína Matzenauera „ Z Moravy “. Květy, 1848, s. 240.
- 59 Týdenník, 1, 1848, c. 7 z 17. 2., s. 54. Podepsáno J. Př.
- 60 Týdenník. 1. 1848, č. 10 z 9. 3., s. 76 - 77. Podepsáno J. Př.
- 61 Týdenník, 1, 1848, č. 15 z 13. 4., podepsáno J. Přerovský. Boj proti této metle

započal na podzim r. 1844 rozsáhlou kampaní, již v církevních kruzích vyvolal list tehdejšího arcibiskupa olomouckého. Duchovenstvo začalo ostře kázat proti pití kořalky, přičemž tisíce věřících skládalo veřejný slib střídmosti. Kozánek popisuje situaci na Opavsku s tím, že v této oblasti během půl roku složilo slib přes 4 000 věncích. Liboval si, že „drží aspoň třetina slibem zavázaných slib svůj svědomitě“ a že přece již jen není vidět tolik opilců jako dříve. Alkoholismus ostře odsuzoval a domníval se, že boj proti němu přísluší jak duchovenstvu, tak učitelům a úředníkům.

Od revoluce a uvolnění poměrů si sliboval, že v tomto směru se situace ještě podstatně zlepší, což by nemělo zůstat bez vlivu na celkové postavení lidu: „A jak blahou radost bude teprv měti po čase, vida, že ten sám lid, jindy kořalkou ztupělý, nyní v lepším vyrazení a v zdravším občerstvení sobě libuje, a místo co by hleděl v kořalce bídu svou zapomenouti, raděj potom pracovitostí tu bídu ani k sobě nepřipouští.“

62 Otiskl jej Vochala, J.: Rok 1848 ve Slezsku a na severovýchodní Moravě. Opava 1948, s. 92 - 97. Pro čtenáře zde uvádím jen jeho úvodní část:

..Měšťan: Velebný pane, my přej sme včil dostali konstituci. Prosím, co pak je to?

Farář: Konstituce je tolik co řád zemský, na národní spoluvládě se zakládající.

Anebo jinými slovy: je to správa země a lidu nejenom podle rozumu a vůle samého

císaře pána a jeho ministrů, nýbrž také dle rozumu a vůle lidu samého.

Sedlák: A co pak sme posavad neměli řád zemský? Anebo ten nedobry?

Farář: Tomu porozumíte z následujícího podobenství. - Byl jeden otec, který měl mnoho synů a dcer. Dokud děti tyto byly malé, bylo dobře, že jim chůvy a strážníky držel, že jim poroučel, aniž se jich kdy ptaje, zdali ony ta poručení za dobrá uznávají; bylo dobře, že jmění těch dítek otec jenom sám spravoval, aneb od svých sluhů spravovati dával. Když však děti odrostly a na rozumu dospěly, přály sobě přesvědčiti se, jak se s jejich jměním nakládá, přály sobě, aby oni také sami k jeho správě nahlížeti směly, vidouce, že otec sám na všecko dohlížeti nemůže, a že sluhové jeho ne vždycky spravedliví a a rozšafní jsou, a pomyslíce, že co oni sami si lépe spraviti mohou, k tomu cizích sluh netřeba; přáli sobě konečně, aby se jim dospělým neporoučelo už jako malým dětem, nýbrž aby byli tázáni, zdali to, co se státi a poroučeti má, za prospěšné uznávají. A hle! Dobrý otec přání jejich vyplnil a nezacházel více s nimi jako s nerozumnými dětmi... podobenství, milí krajané, byly ve své nedospělosti pod neobmezenou vládou otcovou; když však dospěli, obdrželi jako konstituci. Tak právě je to s Vámi. Vy jste ti synové a dcery a císař pán je onen otec. Uznáte jistě, že to, co pro onné nedospělé dítky bylo dobré, pro dospělé na rozumu se více nehodilo.

Z

té příčiny dal nám císař pán konstituci, protože doufá, že už nejsme nedospělé děti. A já doufám, že Vy, milí krajané, této důvěře císaře pána zadost učiníte.

Konšel: Ano, my už nejsme děti, a co nám snad na rozumu schází, to se dobrým navedením bohdejž brzo naučíme; a naše děti se tomu potom ještě lip naučejí v lepších školách a od nás rodičů, až my jenom sami na samostatný, veřejný život trochu přivykneme. Každý začátek je těžký; ale první krok musí noha jednou udělati, má-li kdy ku cíli přijíti.

Sedlák: Ale co pak rozumí sprostý člověk, jak se má lid spravovat? Nech ostane raději při své práci a nechá to pánům ouředníkům.

Farář: Sousedé, to jste na omylu. Kdo rozumí lépe rolnictví, jako rolníci sami?

Kdo řemeslům, jako řemeslníci sami? Kdo kupectví, jako kupci sami? A kdo ví

tedy, co jednomu neb druhému prospěšné neb škodné jest, nejlépe jako ten, koho se to týká? Není-li tedy potřebné, aby při dávání zákonů, oných tříd se týkajících, rozumní mužové z té samé třídy o jich radu spolu také tázáni byli? Dále. kdo rozumí nejlépe jmění obce spravovati a nad ním bděti jako obec sama? Kdyby byli ouřadníci opravdu všickni rozšafní a spravedliví, ne-jsou-li pak některé věci, jimž oni tak nerozumějí, jako ten, kdo s tou věcí zachází? A jsou opravdu všickni svědomití? Kde jest ten stav na světě, jenž by žádného ncsvědomitého mezi sebou neměl? Proto také jest potřeba, aby každý stav sám a každá obec sama při tom, co se pro ně nařizuje, hlas měly, a nad tím, co se s nimi a s jejich jměním děje, bděli .63 Přímo humorně působí, když Kozánek líčí prvý ohlas lidu v Opavě na převratné změny (Týdenník. 1, 1848, č. 12 z 23. 3., s. 95):

„V sobotu bylo uveřejnění konstituce, ale jen na radnici bez všeliké slavnosti - až hanba. Nicméně jsme aspoň vyjdouce před radnici vyvolali Císaři pánu hlučné „Sláva!“ Byl právě trh, venkovský lid myslel, že hoří; dívá se on s podivením na bílé kokardy, a málo kdo je v stavu, nový převrat věcí mu vysvětliti.”

64 Zveřejnil je Odložilík, O.: op. cit. Adresovány byly snad - dle Odložilíka - F. V. Průdkovi. který je postoupil K. H. Borovskému. V jeho materiálech, zabavených v červenci 1848 policií, se také dochovaly. Jestliže v prvním dopise popisoval Kozánek situaci ve Slezsku a zabýval se i svou momentální osobní situací, pak v druhém dopise hodnotil pesimisticky - či spíše realisticky - stav národního hnutí na Moravě: „Všudy jsou úředníci buď Němci buď německy smejšlejší, a ti jsou u lidu ještě v úplné moci. To by však ještě nebylo nepřemožitelné. Ale v každém z našich měst jsou zámožnější a za vzdělanější platící měšťané ti největší protivníci naši. Oni se skoro stydí moravsky mluvíti, nýbrž ve všem se pro německou stranu vyslovují. Ostatní lid je buď docela netečný, anebo probudil-li se už málo kdo, líbí se mu více to. co se těm zámožnějším líbí. Jenom v některých městech je hrstka milovníků mateřského jazyka a ani o těch nemůže se řícti, že by probuzení vlastenci byli. Takový je mezi těmi hrstkami vždy jen jeden nebojsou dva tři. Když ti chtěli nyní na naše vybídnutí oučinkovat a ostatní lid probuzovati, byli od svých vlastních krajanů ano - co nejbolestnější jest - i od oných milovníků materského jazyka nerozumnými a přepjatými pojmenování a vysmání. - Srdce mi krvácí, když takovou hanbu o svých krajanech psáti musím, ale především se nyní jedná o holou pravdu. Že však to pravda jest, vím nejen z bolestné zkušenosti, nýbrž i z dopisů z mnohých stran od posledních dní... A co chcete s naším venkovem začítí! Já ho znám a nedoufám od něho nyní nic. V některých dědinách, kde totiž nějaký vlastenec nějaký čas žil, jsou buď jeden neb dva na pólo probuzení; to však je jen v málo dědinách, a co by měli ti začati, kdežto ostatní docela neteční jsou, a té věci, kdyby se jim nevím jak vyložila, hned nepochopějí. Něco jiného by bylo. kdyby si na městech dobrý příklad bráti mohli, ale tu jen špatný vidějí. A vůbec v naší Moravě najdete jich ještě velmi málo, kteří by něco pro své přesvědčení podstoupiti chtěli. Kdyby však i vše podstoupiti hotovi byli, nemůže předce nikdo, kdo stav věcí zná, rázněji vystoupiti, protože by u vlastních rodáků jen posměch utržil a protože by lid selský, jak by poznal, že z věci té nějaké nepokoje by povstati mohly, sám by se proti vlastencům obrátil, neboť největšímu dílu z nich pokoj nade všecko jest. Naproti tomu mají u nás Němci všechny výhody na své straně... Od Moravy se nyní. pokud ta rozjitřenost trvá. nedá pranic očekávati. O Slézku ale ani mluvíti není hodno.”

65 Adresa brněnských vlastenců byla císaři odeslána dne 16. 3. Kozánek získal celkem 105 podpisů z Opavy, z toho 102 českých osob a tří německých.

66 Uvádí ji Černý. J.: Boj za právo. Sborník aktů politických ve věcech státu a národa českého od roku 1848. Praha 1893, s. 3 - 6.

67 Tamtéž, s. 58 - 59.

68 V českých zemích se nakonec volilo ze 103 volebních obvodů jen v padesáti. Ve Slezsku bylo zvoleno všech sedm poslanců (všichni Němci). Na Moravě z 28 volebních obvodů jen 13 poslanců, z toho 12 Němců a jeden Čech.

69 Uvedl Otáhal, A.: Z bouřlivého roku. Opavský týdeník, 1908. Jinak též Vochala, J.: op. cit., s. 20.

70 Čepelák. V.: op. cit., s. 18, uvádí ve své práci zajímavé statistické údaje z článku F. Tillera (Troppauer Zeitung, příloha k č. 31 ze 17.4. 1848). Dle něj bylo ve Slezsku 473 000 duší, z toho na Opavsku 260 000 a na Těšínsku 213 000. Z toho bylo Němců údajně asi 270 000, Slovanů (míněno české a polské národnosti) 203 000. Na Opavsku žádné město nebylo slovanské a z tamních 367 vesnic bylo slovanských jen asi 80. Na Slovanů mělo v opavském kraji připadat celkem asi 37 500 obyvatel. Jiný autor v téže době odhadoval počet Čechů na Opavsku na 10 000. V dopise Cypriana Lelka A. V. Semberovi z 22. 9. 1841 je zase uvedeno, že dotyčný napočítal ve Slezsku 44 000 moravských Slovanů. In: Žáček. V.: Listář Cypriana Lelka. Slezský sborník, 49. 1951. s. 367.

71 Odložilík. O: op. cit., s. 685.

72 Tamtéž.

73 Uvádí Čepelák. V.: op. cit., s. 19 - 20. „My, podepsaní němečtí Slezané prohlašujeme jednou provždy, že opovrhujeme nepřirozeným svazkem s Čechy z království; jsme rakouskými Němci a jimi chceme zůstat. Kdyby jmenovaným Čechům z království napadlo chtít nás hrozbami anebo dokonce násilím vtěsnati do jejich vysněného slovanského spolku, tedy nabudou příležitosti, aby se o naší německé národnosti přesvědčili nejen podle našeho německého smýšlení, ale i našimi německými činy.“ A k tomu si místní Slované pořádně přisadili: „Také my podepsaní Slované slovanského kmene prohlašujeme slavnostně, že s německými Slezany chceme ve svornosti žít jako bratři a o přivtělení k Čechám nechceme nic slyšeti. Prosíme v pospolitosti s našimi německými bratřími vysoké ministerstvo, aby ihned zakročilo proti těm, kdož jsou nebo by mohli býti dosti zpozdilými nebo nestydatými, aby se vydávali na pražském slovanském kongresu za poslance domněle slovanské provincie slezské. My žádných poslanců k onomu dobrodružnému slovanskému kongresu nevolili a také voliti nebudem. Kdo se tam vydává za poslance provincie Slezska, je buď nadutý hlupák nebo podvodník... Jsme velmi daleci toho, abychom měli odpor k Němcům. Ve spolku s nimi chceme míti nárok na svobodu, šťastnou budoucnost, nikoli však ve spojení se zaslepenými Čechy pod vrchním poručnictvím ruským vyhlídku na knutu.“

74 Podrobněji se celou záležitostí zabýval Macůrek, .1.: op. cit., s. 18 a dále. Dokumenty vídeňských příznivců tohoto sjednocení viz Černý. J.: op. cit., s. 108 - 109. 14.3 - 144.

75 Jakých forem protičeská propaganda nabývala, dokládá K. H. Borovský při své cestě do Krakova začátkem května 1848 (Národní noviny, 1. 1848. č. 26 z 5. 8., s. 104); své dojmy v tomto směru např. z Olomouce zachytil takto: „Proti Čechům rozšiřuje se zde systematicky zášť a kyselost, a to všelikým dovoleným i nedovoleným, motorným i nemotorným způsobem. Proto prý Čechové chtějí spojení s Moravou, aby se z bohatství moravského co hladovci najedli; o Praze nemluví se zde jinak, než jakobychom tam na všední den i ve svátek německé maso jedli a krev Němců pili; nejinak než jako Turci a Mamelukové nakládáme s Němci, těmi „ubohými“ podrobenci svými! Proto jsme chtěli spojit se s Moravou, abychom všechny úřady jen do Prahy a do Čech dostali a tak se na moravské outraty vyživil! atd. atd.“

76 Citace pocházejí z jeho dopisu z 1 1. - 12. 4. 1848. Viz Odstrčilík, O.: op. cit., s. 684 a dále.

77 V duchu Palackého myšlenky, že tam, kde panuje konstituce, „tam moc zákonodárná spočívá v rukou netoliko panovníka a úředníkův jeho výhradně, ale v rukou panovníka i národa společně.“ Palacký, F.: Spisy drobné I.. Praha 1898, s. 8 - I 1 (Pamětní spis o proměnách české ústavy zemské).

78 Srv. Vochala, J.: op. cit., s. 22 a dále.

79 Národní noviny, 1. 1848. č. 40 z 21. 5., s. 158. ("...Zároveň zvolení by pro Němce jen tenkrát mohlo platit, kdyby byla většina obyvatelů volila, a kdyby se lidu cíl a následek toho volení nejen od německy smýšlejících úředníků, nýbrž i od upřímných národně probuzených Vlastimilů napřed svobodně byly vylíčily. Avšak poučení bylo jen z německého stanoviska svobodné, a přece volila na mnoha místech jen menšina. Poučení v národním smyslu bylo místami pro terrorismus německé strany nemožné, a kde se jaké poučení od neohrožených vlastenců stalo, ztratilo u našeho úřadům ze zvyklé poddanosti lehkou věřícího lidu mnoho ze svého účinku tím, že úřednictvo muže, jenžto lid v národním smyslu poučovali, za nebezpečné lidi a jejich poučování za lež a za zradu na zemi a císařství prohlašovali, a ono volení do Frankfurtu za poručení císaře pána, vlasti a státu nejen neškodné, nýbrž velmi prospěšné vydávalo.")

80 Srv.: Cepelák, V.: op. cit.. Žáček, V.: op. cit., s. 49 - 50.

81 Dokládá to dopis, zveřejněný V. Čepelákem (op. cit., s. 22 - 23). Datovaný je do poloviny května 1848. Adresován byl Cyprianu Lelkovi, vlasteneckému knězi, působícímu v Hlučíně. V závěru dopisu se Kozánek zoufale táže: „Nevíte žádného z Opavského kraje, který by v něm usazen byl, a přitom tak dalece vlastenec, že by jel k slovanskému sněmu do Prahy? Já jako cizí a k tomu v krátkce na odchod odtud' myslící jet nemohu, neboť to by měl dle mého přání být buď osadník nebo kněz. Nemáte žádného horlivého kněze v Opavském kraji, jenž by jel k slov. sněmu do Prahy? Víte-li koho, pište mu hned, a hleďte ho k tomu pohnouti, aby tam jel.“ (Neúplný dopis uveřejnil rovněž Žáček, V.: Slovanský sjezd v Praze roku 1848. Praha 1958, s. 92 - 93.)

82 Zveřejnil jej i s komentářem Radimský, J.: Volební program dr. Jana Kozánka do říšského sněmu v roce 1848. Český lid, 3. 1948. s. 8 - 9.

83 Nástup konzervativních a represivních sil hodnotil zcela jednoznačně: „S reakcí je zde jako všude; je silná, četná, má pevné naděje a doufá ve své obyčejné svaté patrony, nejvíce v archangele: sv. Radeckého a sv. Windischgrátze. Posavad a zatím rozšiřuje jen diplomatickými rozmluvami své pole a je vůbec velmi chytrá. Centrum dělá aristokracie a vojsko; na křídlech jsou s čestnými výminkami úředníci, boháči a hejno od nich odvislých lidiček... Pokračujte jen Vy v Praze v nynějším moudrém vyhýbání všemu nemilému setkání se se surovým vojskem a zmírněte, kde možná, trpkost svých spravedlivých stížností proti němu. Škoda krve, kde bez krve se to samé docílití dá, a Pražské krve škoda každé kapky, to jsme viděli v červnových dnech, kde se Praha zjevila co Jerusalemem severo-západního Slovanstva. Čas vše mění.“ In: Národní noviny, 1, 1848, č. 109 z 19. 8., s. 431.

84 Ještě v srpnu 1848 to ironicky komentoval: „Pro nás Vídeňský sněm zapomněli zdejší Němci hodně na Frankfurt a mluvějí již více po křesťansku, vyjímajíc jen některé přepjatce. jimž Frankfurt je nade všecko: i nad spravedlnost. Proto také je u většiny Němců nyní sympatie pro Jelačiče a Jihoslovany a antipathie proti Maďarům. Jenom několik Frankfurtistů truchlí nad špatným postavením svých mongolských přátel, poněvadž doufali, že když se Uhry a naše Polska od Rakouska úplně odtrhnou, ostatek s Frankfurtem splynouti a tak rakouské císařství přestati musí. To je plán výhradních Němců, vyslovený ve všech jejich výtečnějších časopisech. My bychom proti tomu hezkému plánu nic neměli, kdyby v tom ostatku Rakouska bydleli jen samí Němci; ale kdežto v Čechách, v Moravě, ve Slezsku, v jižním Stýrsku. v Korutanech, Krajinsku,

Gorici a v Pomoří mnoho milionů Slovanů žije, je onen plán Němců nejen zrada na rakouském císařství, nýbrž i zrada na spravedlnosti, a tedy na právu božském páchaná."

85 Národní noviny, I, 1848, č. 40 z 21. 5.. s. 158 a 159, podepsáno J. P. Silně pak tento proti frankfurtský tón zazněl v článku v č. 68 a 69 z 5. 7. 1848, s. 271. Kozánek rodné město zřejmě častěji navštěvoval nebo se o situaci v něm nechával informovat bratrem Václavem. Nabytých poznatků pak využíval ve svých člancích. Vedle již zmiňovaných např. v Týdenníku z 27. 4., č. 17, s. 136 zachytil uvítání pražského měšťanstva při jeho návratu z Vídně dne 26. března, kam deputace jela s peticí k císaři. Tamtéž se rovněž zmiňoval o přerovské národní gardě, která v českém městě měla německé velení. Velice jej to mrzelo: „To se mně nezdá v pořádku, ano stydím se skoro, něco takového o našich krajanech psáti."

86 Národní noviny, I, 1848, č. 40 z 21. 5.. s. 158- 159.

87 Národní noviny, I, 1848, č. 68 a 69 z 5. 7., s. 271 (podpis J. P.) Kozánkovi se dále zdá nepochopitelné, proč proti němčení několika úředníků se nepostaví tamní daleko četnější české obyvatelstvo, „když hrstka lidí přemluvených od Němců z moravského chleba žijících město jejich moravské za německé vydávati, německé znaky mu vnučovati, moravskou řečí jen jako sprostou opovrhovati a proti hajitelům mateřské řeči surovým ano násilným a právě tatarským způsobem jednati se opovažuje? Ne, taková trpělivost nebyla by ctná, nýbrž byla by malátnost duše. Proč se ctné obyvatelstvo nespojí také mezi sebou a proti takovému zrádnému a hanebnému počínání buď deputaci se stížností na krajský úřad, nebo na gubernium, nebo na sněm neprodleně nepošle, anebo vůbec nejkratší a nejpřiměřenější cestou si nepomůže?"

88 Národní noviny, I, 1848, č. 109 z 19. 8.. s. 431 podepsán Jan Přerovský.

89 Tamtéž, č. I 13 z 24. 8., s. 448. podepsán Jan Přerovský,

90 Tamtéž.

91 Týdenník. I, 1848. č. 34 z 24. 8., s. 272.

92 V dopise z 25. 10. 1848, adresovaném A. V. Šemberovi, to potvrzuje: „U slovanských ro-zenců panuje však v tomto okolí taková ledabylost a ohledem své národnosti tak otrocká mysl, zeje těžko trochu nadějí podržet. Jsem zde už. přes 4 léta, bažím po stejnosměšlejí-cích a předce ještě posavad neznám v celém širokém okolí ani jednoho horlivého, ano ani jednoho upřímně přesvědčeného zde rodilého vlastence z jakéhokoli stavu. - A lid? Inu, můj Bože! Stádo ovcí se řídí dle beranů, a ti zde jsou odrodilci a němčilci..." Pozůstalost A. V. Sembery, LA PNP Praha.

93 Tamtéž.

94 Srv. Polišenský, J.: Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848. Praha 1975.

95 Moravské noviny, č. 88 z 18. 4. 1849. s. 422.

96 Jeho program zveřejnily Moravské noviny, č. 63 z 19.3. 1849, s. 311.

97 Viz jeho dopis výboru Jednoty z 13. 12. 1857. Uložen MZA Brno. fond G-83, Matice moravská, karton 3, složka III C/2.

98 Šindelář. B.: op. cit., s. 6.

99 K otázce liberalismu více Otáhal, M.: Čeští liberálové v roce 1848. Sborník historický. 37, 1990, s. 93- 128.

100 Jak ostatně psal v úvodu svého volebního prohlášení: „Já horlivě přeju pravou svobodu pro všechny, a přál jsem ji už před převratem našich poměrů v měsíci březnu. Že prve měšťan u nás byl bez hlasu nad svým vlastním osudem, a sedlák k tomu ještě utiskován, odedávna mne bolelo: a právě abych práva jejich proti jakémukoliv potlačování zastávali mohl. obrátil jsem se k advokacii." In Radimský, J.: op. cit., s. 9.

101 Vochala. J.:op. cit., s. 97.

102 Radimský, J.: op. cit., s. 9.

103 Srv. provolání „Moravané!“ Národní noviny. 1, 1848, č. 157 z 12. 10., s. 616, nebo provolání Moravského zemského sněmu (Dvořáček. J.: Moravské sněmování roku 1848 - 1849. Telč 1898. s. 197.)

104 Sám Havlíček psal: „Nám, Slovanům, záleží na zachování Rakouska, držme se tedy dynastie, držme se monarchistického principu.“ In: K. Havlíček: Politické spisy 11/1. Praha 1901, s. III.

105 Kolečka, J.: op. cit., s. 272.

106 Srv. Traub, H.: Ohlas říjnové revoluce vídeňské na Moravě. CMMZ, 13, 1913, s. 293 - 315; r. 14, 1914. s. 97- 138.380-413.

107 Týdenník, 1. 1848. č. 42 z 19. 10.. s. 335 - 336, podepsán J. Přerovský.

108 Tamtéž. Jejich úsilí komentoval následovně: „Málo kdo jim věří; někteří z jinak smýšlejících poučují také kde možná; i manifest císařův a vyjádření Vlastimilů brněnských proti Frankfurtanům působí dobře... Ve mnohých dědinách jim lid povídal, že sedláci co potřebují, mají; ostatek že je jim lhostejný, nech se tedy o to mele. komu na tom záleží, jim aby dali pokoj. V jiných, jmenovitě ve slovanských, se vyjádřili, že nevěřejí, že se nyní sahá na svobodu; až se však sáhne, že povstanou všickni.“

109 Moravské noviny, 2, 1849, č. 124 z 1. 6., s. 580. A dále pokračoval: „S největší nelibostí poznal jsem na mnoha místech smýšlení mezi lidem, jakého bych ve Slezsku a na Moravě nebyl hledal, a o jakém asi před dvěma měsíci, aspoň mezi lidem slovanským, ani slechu nebylo. Ve Slezsku a v hradištském kraji Moravy očekávají mnozí spásu od Košuta (snad již víte, že v hradištském kraji roztrousili Košutovci tu geniální lež, že je Košut syn císaře Josefa TI). V přerovském a holomouckém kraji povídají mnozí: My víme, že není těm Maďarům mnoho co věřit, ale huť prý by to sotva bylo, než co nás zde očekává. A když jsem jim představoval, že přece jen zachování naší národnosti žádá, aby se na Maďary vši silou udeřilo, odpověděl mi muž selského sice stavu, ale rozumu jasného a vzdělanosti takové, jaké bych v tomto stavu u nás nyní ještě sotva byl nadál: „Dovolte, pane, co již se nám té rovnoprávnosti naslibovalo, a co se stalo posavad za celý boží rok? Co já prostý, poctivý člověk měl jsem velikou radost a pravou hrdost z toho císařského slibu, ale nyní počínám nahlížet, že pokud lepších úřadův míti nebudeme, všechny ty císařské sliby jenom na papíře ostanou.“

I 10 Fámám a strachu z myšlenek maďarské revoluce ovšem podléhali i úředníci a vrchnosti jednotlivých panství. Kozánek o podobném příkladě podrobně informoval v obsáhlém článku v Moravských novinách (č. 150 z 4. 7. 1849, s. 699), kdy v obci Žalkovicích poblíž Přerova byli tamní rychtář a pudmistr „obžalováni u slavného krajského úřadu, jakoby lid bouřili proti vládě a obracovali ho ke Košutovi, ano jakoby i podpisy sbírali k tomu účelu, aby se lid pozdvihl, úředníky pozabíjel atd.“

Kozánek uváděl, že se sice obvinění neprokázala, ale že úřady by si při podobných obviněních měly počínat obezřetně a moudře, aby ani takto zbytečně nejitřili lid. Navíc podněty pro tato udání bývají mnohdy skutečně malicherné, ale jejich důsledky naopak velké a neopodstatněné, jako se tomu stalo v jeho rodném Přerově v případě „horníka Ř“. (míněn František Hořislav Řepka, moravský vlastenec). Ten „prohodil šprýmem u tamnějšího ta-báčníka: Nač koupili (oni) tolik tabáku? Za tři neděle přijdou Maďaři a tabáku bude dost. To se udalo ke krajskému ouřadu, i přišlo pilné nařízení, aby prý byl v noci sebrán a k vojsku odveden. Aby tomu ušel, zverboval se prý Ř. sám k vlašskému pluku v Holomouci ležícímu.“ Kozánek dodává, že ten vtip byl jistě nevhodný a nemoudrý, ale „můj Bože! Vždyť nebyl veřejně přednesen, a nemohl tedy docela uškodit. Ale ať by si byl trest nějaký zasloužil, je to přece příliš, bez všeho vyslechnutí, jen na udání lecjakého člověka celou dráhu života člověkovu změnit.“

Podobný postup úřadů považuje za protizákonný a pokud se tak děje i jinde, je to jak za časů neblahé inkvizice: „Vražedník a loupežník netrestá se bez zákonitého vyšetřování a bez důkazů dostatečných, a proti řádným občanům by se mělo jen na pouhé udavačství tureckým způsobem jednat?“

110 a Moravské noviny. 1, 1848, č. 34 z 12. 12., s. 134, šifra K. P.

111 Moravské noviny. 1, 1848, č. 30 z 6. 12., s. 119 (bez podpisu).

112 Moravské noviny, 1, 1849, č. 144 z 26. 6., s. 671. šifra K. P.

113 Tamtéž.

114 Viz Wieser, !.: Agenda mor. stav. zemského výboru od roku 1849 až 1859. Brno 1961, s. 29.

115 Že se jedná skutečně o jeho příspěvky, dokládá jednak jejich teritoriální vymezení (Z Opavy, Ze Slezska, Od Slezských hranic, Z Přerova), jednak obsahová část, kdy se odvolává na některé z dřívějších článků v Týdenníku, případně na to, co sděloval v soukromých dopisech. Přímý důkaz pak přináší článek, zveřejněný v Moravských novinách, 2, 1849, č. 168 z 25. 7., na jehož začátku uvedla redakce šifru K. P. a na konci podpis J. Přerovský. Bez bližšího zdůvodnění přiřkl šifru K. P. Kozánkovi také J. Šindelář v cit. díle.

116 Kozánkovo autorství u šifry P. je poněkud problematictější než v předchozím případě. Je to opět teritoriální vymezení (články nesou označení Ze Slezska nebo Z Přerova). Prokazatelnější je odvolání autora šifry K. P. v č. 21 I z 15. 9. 1849 na svůj předchozí článek v č. 208 z 12. 9. 1849, podepsaný jen šifrou P. Konečně pak, když Kozánek skončil se zasíláním příspěvků do Mor. novin na konci roku 1849 (šifra K. P.), neobjevuje se dále již ani šifra P. Ostatně ani v Opavě nepůsobil žádný další Čech, o němž by bylo známo, že ovládá tak dobře právníckou rétoriku, jako tomu bylo v případě autora užívajícího šifru K. P. i P.

117 Moravské noviny. 1. 1848. č. 5 z 7. 11., s. 17, K. P.

118 Tamtéž, č. 18 z 22. 11., s. 70, K. P.

119 Tamtéž, č. 40 z 19. 12., s. 157 - 158.

120 Tamtéž, č. 5 z 7. 11., s. 17.

121 Tamtéž, č. 9 z 11. 11., s. 34, K. P.

122 Tamtéž, č. 5 z 7. 11., s. 17.

123 Ovšem místně Kozánek také zaregistroval pnutí uvnitř selského stavu, zejména třenic mezi sedláky a chudší vrstvou vesnického obyvatelstva, domkaři a chalupníky. Několikrát je vtipně komentoval, jako v případě národní gardy z Bartošovic (Mor. noviny, 2. 1849, č. 8 z 11. I. K. P.): „iNárodní garda v Bartošovicích (Partschendorf) v Moravě nesmí už nosit ani zbraň ani oblek gardistský veřejně; ne však zapovězením nějakého úřadu, nýbrž: sic populus jusit; to jest, tak tomu chtějí chalupníci tamnější.— V gardě té byli -jak to i jinde je - jenom sedláci a jich syni. Ti břinkali udatně šavlemi po dědině, v kostele a v hospodě vypínali se nad „lůzou“ a chodili na hon; chalupník si v hospodě vedle gardistů nesměl ke stolu sednouti, na honbu také nesměl jako střelec, nýbrž jen jako pohončí s klackem. - Tu se strhl asi před 14 dni shon, že Maďaři vpadli u Fridlandu do Moravy, a hukvaldský úřad žádal pomoc i od gardy bartošovské. Ale garda ta měla mužnost jen v štrapech. svolávala nyní i chalupníky, a poslala je napřed, že prý ona, garda, je k ochraně domova, a chalupníci prý jsou „landšturm“. Chalupníci však odsekli: Vy si sami přisvojujete čest. podržte si i nebezpečí! - A v příští hromadě prorazili -je chalupníků totiž většina v obci - toto osudné uzavření: Že se žádný se šavle neb v obleku gardistském veřejně okázat nesmí mimo služby, sice se mu šavle poláme a oblek s těla strhá.“

124 Moravské noviny, 1, 1848, č. 19 z 23. I I., s. 24, K. P.; tamtéž, 2, 1849, č. 50 z 2.

3.; č. 187 z 17. 8., s. 874. P. a č. 273 z 28. 11.. s. 1233. P.

125 Tamtéž. 2, 1849. č. 7 z 10. 1., příloha (K. P.); č. 124 z 1. 6.. s. 580. (P.); č. 208 z 12.9., s. 958, P.

126 Tamtéž, 2, 1849. č. 248 z 28. 10., s. 1123, P.

127 Tamtéž, 2, 1849, č. 7 z 10. 1., bez podpisu. Posléze rezolutně končí: „Byl by ovšem už čas, abychom nemuseli jednotlivé ctihodné úředníky za konání povinnosti své v tom ohledu chválit, nýbrž aby už, jak se patří, velká většina povinnost svou konala, a jenom jednotlivci za své protizákonné jednání kárání být mohli.“

128 Tamtéž. 2. 1849, č. 88 z 18. 4., s. 419, K. P.; č. 145 z 27. 6., s. 675. K. P.

129 Tamtéž. 2. 1849, č. 215 z 20. 9.. s. 985. K. P.

130 Tamtéž. 2, 1849, č. 254 z 6. 11., s. 1 150. P. K problematice se vrátil znovu v č. 273 z 28. 11., K. P.

131 Stejně zajímavé jsou jeho vtipné postřehy k mentalitě měšťanské německé společnosti v Opavě a proměnám jejího smýšlení, např. ke konci r. 1848:

Opava 3. 11. 1848 (MN, č. 5 z 7. 11.. K. P.): „Vídeňská říjnová bouře pohnula i Slezskem dosti silně; ne však v ten způsob, jaký Frankfurtsko-maďarská strana očekávala a rozkřičo-vala. Opava ostala tichá a smýšlí nyní rakousky, ačkoliv ještě cancoury německého trikolo-ru. a však s vybledlou na bílo barvou žlutou semotam visejí. Zásluhy nynějších Čechů o zachování rakouského státu uznávají se zde a říšský deputovaný z Opavy, bývalý a jak se zdá ještě pořád tajný Frankfurtista, mluvil se mnou nyní o Češích jako o svých nejlepších přátelích, ačkoliv by je byl jindy spolknul. Hlava Frankfurtských opavských a původce neurozeného landšturm slezského Dr. D. zmizel před několika dny, aniž se ví, kde je, což příčinu zadalo pověsti, že do Brna odveden jest. Pověst ta však je falešná, a bylo by něco takového proti vši svobodě. On vyhnul jen mrzutým výčítkám.“

Opava 15. 12. 1848 (MN, č. 40 z 19. 12., K. P.): „Dne 1 1. pros. byla zde slavnost ku cti nového císaře. Německé prapory - časem zedrané, jako ta výstředná sláva Frankfurtská -zmizely nyní docela, ano vystrčen jest od toho dne prapor černožlutý. - Skoda jen. že zde u velké části obyvatelů panuje smýšlení „čemožluté“ i v tom špatném od Frankfurtsko -maďarských časopisů mu nadaném smyslu, totiž smýšlení zpátečnické. Člověk se musí stydět a rmoutit nad tím vychvalováním pruského krále, že rozehnal sněm a sám dal konstituci. Ano ty lidičky se nestydej! mluvit, že by to i pro nás lépe bylo, že prý bez toho sněm mnoho peněz stojí a málo dělá. Ovšem jsou to jen lidičky, jimž se za časů Metter-nichových mnohem líp vedlo. Kéž by jen poslancové co možná sprchali, neboť takových zpátečnických hlasů vždy přibývá. Ti křiklouni - díl papouškové - nepomyslí, že by rozpuštění sněmu u nás bylo velké neštěstí pro císařství.“

132 V této souvislosti se vysmíval pověrám, které se u lidu držely. „Cholera panuje okolo Opavy a v Opavě samé ještě pořád, ačkoliv mírně... Mnohý kněz si proti tomu lidskému nepříteli velké zásluhy dobývá, hledě, aby v každém domě domácí prostředky po ruce byly, a hned z počátku se pomáhalo.

Z druhé strany však jacísi lidičky pověru i podvod do toho trousejí. Aspoň mně ukazovala jistá žena tištěné cedulky, které jí co prostředek proti choleře kdesi u Holomouce prodány byly. Na 32terce archu papíruje totiž tištěný následující hokus pokus:

t Z. t D.L.A. f B.F.Z. t S.A.B, t Z.H.G.P. t B.F.P.S. Kdo prý, drža tu cedulku v ruce, se pomodlí 5 otčenášů, 5 zdrávas a 1 „věřím“, ten jest jistý před cholerou. - Dal bych si hlavu uťat, že ten šibal. od něhož ty cedulky pocházejí, ani sám neví, co ty písmeny znamenati mají; Vždyť jest odedávna nejzdařilejší hokus pokus ten, jemuž ani jeho původce sám nerozumí. A přece se hloupý lid najde, jenž za takový podvod peníze vyhazuje a rozumné prostředky zatím zanedbává.“ (MN, 2, 1849, č. 228 z 5. 10., P.)

- 133 Moravské noviny, 2, 1849, č. 150 z 4. 7., s. 700, K. P.
- 134 Tamtéž, č. 150 z 4. 7., K. P.; č. 208 z 12. 9., P.
- 135 Tamtéž, č. 168 z 25. 7., K. P.
- 136 Moravské noviny, 1, 1848, č. 34 z 12. 12., K. P.
- 137 Moravské noviny, 2, 1849, č. 7 z 10. 1., příloha, K. P.
- 138 Tamtéž, č. 170 z 27. 7., P.
- 139 Tamtéž, č. 179 z 7. 8., J. P.
- 140 Tamtéž, č. 253 z 4. II., P.
- 141 Dopis z 29. 8. 1849. Pozůstalost A. V. Sembery. LA PNP Praha.
- 142 Nekrolog in Moravské noviny, 2, 1849, č. 193 z 24. 8., s. 898.
- 143 Dopis z 10. 9. 1849. Pozůstalost A, V. Sembery, LA PNP Praha.
- 144 Tamtéž.
- 145 Dobové vysvětlení přinesly např. Moravské národní noviny, 1. 1849, č. 11 z 13. 9., s. 122 až 124, ač. 13 z 27. 9., s. 146- 148.
- „Zemská komise, k tomu cíli a konci sestavená, aby se o vyproštění gruntů a půdy v celé korunní zemi Moravě starala, musí především nadzmníněné patenty a oné ministerní nařízení dokonale znáti, všechny jejich články a částky náležitě pochopiti, musí jich umět pravě přirovnati a na každý jednotlivý pád potahovati.“
- 146 Moravské národní noviny, 1, 1849, č. 22 z 29. 11.. s. 253.
- 147 Tamtéž, 1, 1850, č. 28 z 10. 1., s. 328. Ředitelem komise byl Anton Matějka, účetním Jan Pěšák a písařem (aktuárem) František Smrž. Též Moravské noviny, 3, 1850, č. 39 z 16. 2.. s. 170.
- 148 V třetím ročníku Moravských novin (1850) považují za Kozánkův jen jediný příspěvek v č. 153 z 7. 7.. podepsaný šifrou K. P. Pojednává o jeho nové práci, sestavování a činnosti vyvažovačích komisí.
- 149 Do 23. 8. 1850 pracoval v Nové Říši.
- 150 Dopis z 18. 8. 1850. Pozůstalost A. V. Šembery. LA PNP Praha. 15 I Dopis z 28. 6. 1851. Pozůstalost A. V. Sembery, LA PNP Praha.
- („Ta milá práce ve výbavní komisi zničila tu celou trochu pružnosti mého ducha a odejmula mne chuť ke každé vyšší práci. Bude potom několik neděl zapotřebí, než prach tak unavující a předce na nejvyš nudné a žluči plné práce setřu“.)
- 152 Dopis z 12. 6. 1850. Pozůstalost A. V. Sembery. LA PNP Praha.
- („Proč bych se Vaší laskavosti nesvěřil, že mám pevný úmysl pojati Máriačku Mošnerovou za manželku - bude-li mne totiž chtět. Přesvědčil jsem se životem, že skvělý rozum a zvláště dobré srdce jsou hlavní ctnosti dobré choti, i doufám, že se nemýlím.“)
- 153 Mošnerův dopis z 6. 9. 1850. Pozůstalost A. V. Sembery. LA PNP Praha.
- („Jest tomu již asi čtyry neděle, co mi Kozánek nepsal. Nevím, je-li až posud v Nové Říši. anebo již někde jinde. Kdybych nebyl od něho dopis v Denníku Vídeňském umístěný četl, obával bych se, že jest nemocen. Zdá se, že se chce ucházet o ruku mé Marie, mně to dal jenom na srozuměnou, jí docela se ještě ani slovem nezmínil, jiným však lidem prý o tom již sem a tam mluvil a psal; ano před několika dny psala paní Pachmannová mé švagrové, že i Vy jste sejí o tom zmínil, že Vám to Kozánek psal.“)
- 154 O něm více Gazárek, F. - Hošek, E. - Němečková, J. - Santavý, F. - Ženíšek, L.: František Jan Mošner. Olomouc 1984. Korespondenci Mošner - Šembera (54 dopisů) zveřejnil Skalická, J.: Co nového na staré univerzitě? (Dopisy Fr. J. Mošnera A. V. Šemberovi). Studia Bohemica II., AUP. Philologica 46, Praha 1982, s. i 9 - 36.
- 155 V dopise z 12.6. 1850. Pozůstalost A. V. Sembery. LA PNP Praha.
- 156 V Kroměříži působil jako advokát v letech 1846 - 1850 JUDr. Jan rytíř Lachnit.
- 157 Dopis J. Kozánka z 7. 3. 1851, v soukromém držení.

- 158 Poprvé se neoficiální zpráva o ustavení notářů, včetně dr. Kozánka pro Kroměříž, objevila v Moravských novinách. 4, 1851, č. 173 z 23. 7., s. 683. Ministerstvo soudnictví jmenování nových advokátů a notářů potvrdilo oficiálně o pár dnů později. Viz Moravské noviny, 4, 1851, č. 176 z 26. 7., s. 695.
- 159 Ředitelem vyvažovací komise v Třebíči byl nejméně do 31. 7. 1851.
- 160 O jejich vzájemných vztazích v posledních měsících před svatbou vypovídá několik náhodně zachovaných dopisů, dnes v soukromém držení. Z deseti dopisů osm psala Marie Mošnerová a dva Jan Kozánek. Všechny jsou psány německy. Datována je z nich pouze polovina - Mariiny dopisy z 11. 10., 15. 10., 17. 10. a 22. 10. 1851 a jeden dopis Kozánkův ze 7. 3. 1851, z nějž bylo v pozn. 157 citováno. Z obsahu nedatovaných dopisů je patrné, že všechny byly psány na podzim 1851. Mariiny dopisy vypovídají o nezbytných přípravách ke svatbě: o starostech s vybavením nové domácnosti, o nákupech nábytku, o zájmu ze strany příbuzenstva, o sporech mezi její babičkou a jednou z jejích tet, o shánění odpovídajícího bytu v Kroměříži atd.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA
k článku Zdeňka Fišera

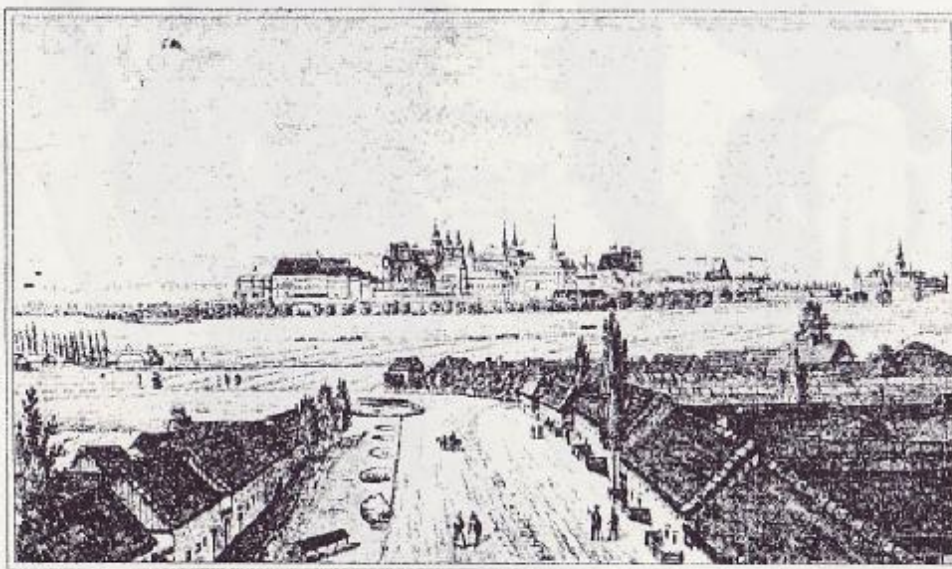
Jan Kozánek kolem roku 1855.

Anno Domini 1790. Die 22. Augusti in Regno Hungaria
 Comitatu Sarmienfi, Possessione Hochstettno, natus, et in Caro-
 nichiali parochia ipsius Ecclesie, ad Sanctum Andream, baptizatus
 est Joannes Kozanek, Antonii Kozanek, et legitima Consortis
 ejus Annee filius, quem et sacro Baptismatis fonte leverunt
 Galvani Adalbertus Kozman et Consortes ejus Anna. In grege
 fidem hanc et Gratia Collo Baptizatorum exceptum, et sigillo
 parochiale unitum inscribitur de S. Simonis.
 Signatum in Hochstettno Die 27. Maji 1809.

Simon Zaveršky
 Parochus S. Simonis

Joann. Kozanek, pater supra appositum
 Joannem Kozanek in Doma luviali
 natum esse, et pro ejusdem equibus
 defendit in Lib. H. H. H. g. d. b. a. n. d.
 in eadem N. b. i. t. u. r. i. a. h. u. d. i. u. m.
 jure gaudere
 Simon Zaveršky
 Parochus S. Simonis

Křestní list Kozánkova otce, vystavený v Hochstettnu v roce 1809.

Pohled na Olomouc od severovýchodu kolem roku 1840. (Z publikace A. V. Šembery, Vpád Mongolů do Moravy, Olomouc 1841.)

<p>1841 1. Klasse 1. Semester 1. Klasse 1. Semester 1. Klasse 1. Semester</p>	<p>1842 1. Klasse 1. Semester 1. Klasse 1. Semester 1. Klasse 1. Semester</p>	<p>1843 1. Klasse 1. Semester 1. Klasse 1. Semester 1. Klasse 1. Semester</p>	<p>1844 1. Klasse 1. Semester 1. Klasse 1. Semester 1. Klasse 1. Semester</p>
---	---	---	---

19.	<p>Bucha Carl Paganuzzi 77. 1841</p>	<p>französisch 1. Klasse 1. Semester</p>	<p>französisch + Lateinisch 1. Klasse 1. Semester</p>	<p>französisch 1. Klasse 1. Semester</p>	<p>französisch 1. Klasse 1. Semester</p>	<p>1841 1842 1843</p>
20.	<p>Kozanek Johann Paganuzzi 77. 1841</p>	<p>französisch 1. Klasse 1. Semester</p>	<p>französisch 1. Klasse 1. Semester</p>	<p>französisch 1. Klasse 1. Semester</p>	<p>französisch 1. Klasse 1. Semester</p>	<p>1841 1842 1843</p>
21.	<p>Pöhl Joh. Paganuzzi 77. 1841</p>	<p>französisch 1. Klasse 1. Semester</p>	<p>französisch 1. Klasse 1. Semester</p>	<p>französisch 1. Klasse 1. Semester</p>	<p>französisch 1. Klasse 1. Semester</p>	<p>1841 1842 1843</p>

Záznam z katalogu adeptů studia práv na rok 1840/41. (Zemský archiv Opava, pracoviště Olomouc, fond Universita, inv. č. 714, č. knihy 666.)

1845

S ü ß e

zur öffentlichen

Vertheidigung

am 3. November 1845

in

Universitäts-Saale

zu

DRUCK.

Kozánkovy tištěné teze nezbytné k vykonání rigoróza.

1845
SÄTZE

aus den meisten Zweigen

der

Rechts- und politischen Wissenschaften,

welche nach

bestandenen vier strengen Prüfungen

zur Erlangung

der

juridischen Doctorswürde

an der

kais. königl. Franzens-Universität zu Olmütz

Johann Kozánek,

aus Prerau in Mähren,

am 3. November 1845, Vormittags um 11 Uhr

im

Universitäts-Saale

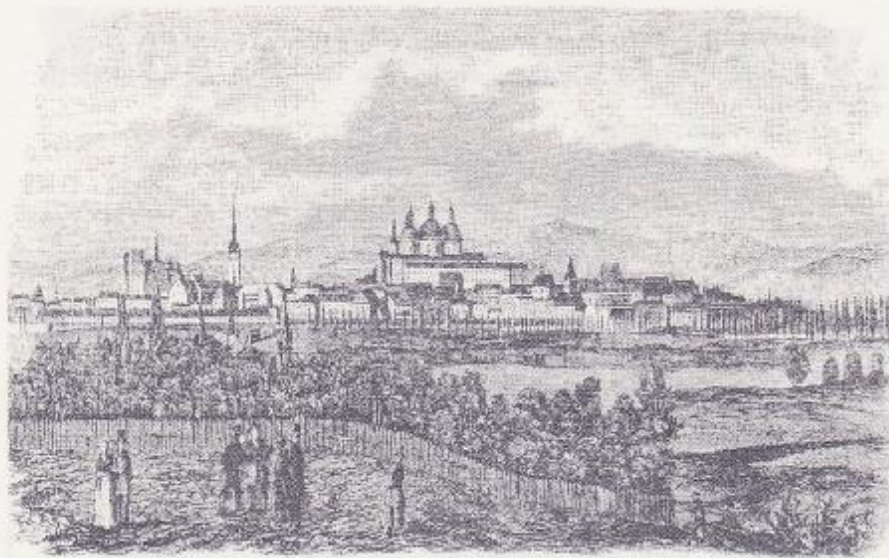
öffentlich zu vertheidigen bereit ist.

—*—

Titulní strana tezí Jana Kozánka.

Marie Kozánková, roz. Mošnerová (1832 - 1901), s dětmi Jaroslavem (nar. 1852) a Marií (nar. 1854). Foto z roku 1855 - 1856.

Olomouc von Olomouc

Pohled na Olomouc, jak jej přinesl Illustrierte Zeitung, 12, 1849, č. 301,
s. 217.

František Hanák

Historie, perempece a odborné hodnocení mezinárodního obchodu se zvířaty v Přerově (1932)

Před více než šedesáti lety došlo v Přerově k události, která otřásla všemi milovníky zvířat v Evropě. O co tehdy šlo?

Od počátku dvacátých let sídlila v Přerově expozitura pražského mezinárodního obchodu se zvířaty, který se jmenoval „COSMOS - import, export a transport dravé a cizokrajné zvěře“. Majitelem tohoto obchodu byl přerovský rodák Antonín Valla (nar. 18. 1. 1885). Zpočátku se jednalo o obchod prosperující a výnosný, kterým prošlo několik tisíc (mnohdy velmi vzácných) zvířat několika stovek druhů. Jednalo se o tak renomovanou firmu, že měla filiálku ve Filadelfii v USA a vlastní lovce živé zvěře v mnoha zemích světa (např. ve Střední Asii a v Africe). Přerovská pobočka měla sídlo ve dvorním traktu budovy na dnešní (i tehdejší) Čechově ulici č. 23 (č. p. Přerov 950).

Z obyvatel Přerova věděl jen málokdo o tom, že se zde nachází málem zoologická zahrada. Sem se svážela zvířata z různých končin světa, prodělala karanténu a dále byla nabízena obchodníkům, cirkusům, zoologickým zahradám a soukromým chovatelům z mnoha zemí všech kontinentů. Někdy jich zde bylo až několik set najednou. Ještě v únoru 1930 se psalo v místním tisku o tomto podniku jako o prosperujícím, odborně vedeném a největším ve svém oboru v Evropě. Na Jubilejní výstavě na jaře roku 1928 v Brně budila zaslouženou pozornost Vallova kolekce okrasných bažantů, která zde byla ohodnocena nejvyšší cenou. Sama skutečnost, že vůbec existuje podnik s tolika atraktivními a vzácnými zvířaty, vyvolala nebývalý zájem mezi občany Přerova i širší veřejností. Je to pochopitelné, neboť v té době neexistovala v ČSR žádná státem uznaná zoologická zahrada (pražská vznikla až v září 1931) a u mnohých druhů zvířat nebyly ještě zkušenosti ani znalosti podmínek úspěšného chovu v zajetí (např. zařízení ubikací, voliér a výběhů, krmná technika a náhradní potrava, odchov).

Neuplynuly ani dva roky a Přerovský Obzor upozornil na neutěšený stav několika desítek zvířat v přerovské expozituře firmy Antonína Vally. Během krátké doby zde uhynulo přes třicet vzácných zvířat různých druhů a dalším asi čtyřiceti hrozila brzká smrt podvýživou a nesprávným ustájením. To podnítilo celou čtenářskou veřejnost k nevídané záchranné akci, neboť zprávu o situaci v přerovském obchodu se zvířaty převzaly další deníky včetně zahraničních. Akce se uskutečnila pod vedením Spolku pro ochranu zvířat v Olomouci a zúčastnily se jí i ochránářské organizace ze zahraničí (např. Německa nebo Velké Británie) včetně Světové ligy pro ochranu zvířat se sídlem v Londýně.

Proč došlo vlastně náhle k takové perempci úspěšného podniku? Lze nalézt více příčin, které jsou závislé na tehdejší ekonomické situaci i odborných znalostech vedení firmy. Nastupující hospodářská krize způsobila snížení odbytu nachytané a transportované zvěře. Firma Antonína Vally byla jen prostředníkem a uvykacím zařízením pro zvířata z divoké přírody pro chov v zajetí. To není právě levná záležitost. Pokud se nepodaří na takových obchodech vydělat, jedná se zákonitě o prodělečnou činnost. Zvířata se musí držet určitou dobu v zajetí, než se předají dál, a to z následujících důvodů:

- vyšetření a stabilizace zdravotního stavu,
- povinná karanténa,
- navykání na podmínky zajetí, náhradní potravu a člověka,
- zjištění odchylek v chování jednotlivých exemplářů,
- vyřazení jedinců nevhodných pro další chov,

- sestavení chovných párů nebo skupin,
- nabídka zájemcům a rozřídění podle jejich individuálních požadavků.

To vše však stojí nemalé peníze. K tomu se musí připočítat hodnota energie, dopravy, potravy, vody, platy personálu a další nezbytné výdaje (např. za transportní bedny, klece, veterinární péči a léky). Každý živoch chovaný v zajetí potřebuje své, od ubytování přes krmení až po podmínky rozmnožování. To vyžaduje značné odborné znalosti a praktické zkušenosti. Pokud tyto chybí, dochází k úhynům zvířat. Příčiny úhynů ve firmě Antonína Vally jsou tedy jasné: a) nedostatek finančních prostředků, b) odborná nepřipravenost.

Zástupci tisku a ochránářských spolků našli v červenci 1932 v tomto podniku zvířata značně podvyživená a kachetická, kterým nebyla předkládána potrava delší dobu (finanční problém) a která z hladu požírala stelivo, písek, peří a srst. Dále byla chována v naprosto nevhodných podmínkách, stísněných prostorech a bez možnosti pohybu. Mohutný jelen tiansanský žil 18 měsíců v těsné transportní bedně a následkem toho mu přerostla svalovina přes spárky. Mimo odstranění následků kachexie musel být i operován. Medvědům tibetským vypadaly z nevhodné stravy zuby a jako stelivo jim sloužil písek. Mrož byl krmen pouze vařenou petrželí místo ryb a brzy uhynul (odborná nepřipravenost - neznalost života v přírodě). Labutě velké byly drženy několik měsíců v malých plechových boxech bez vody a následkem toho došlo k nekróze tkání na končetinách (stejná příčina). V těsných a přeplněných klecích uhynulo během transportu z Ruska přes 600 koroptví vousatých, které se doslova ušlapaly a udusily. Ze dvou vagónů jen několik kusů spatřilo Přerov (náhradní zásilka byla dopravena ve čtyřech vagónech). Čápi černí byli krmeni plícemi skotu místo rybami a šest z nich rovněž uhynulo. Některá zvířata, zejména velbloudi dvouhrbí, byla skutečně kost a kůže. Tak by bylo možno pokračovat od zvířete k zvířeti. Majitel je nechtěl prodat pod cenou a později už byla neprodejná.

Antonín Valla musel být jistě obratný obchodník a podnikatel, když se mu podařilo založit rozsáhlý mezinárodní podnik a více než deset let ho úspěšně provozovat. Čím byl? Po absolvování druhé třídy průmyslové školy v Přerově se vyučil knihařem a pak byl zaměstnán jako úředník u firmy Heinik. Zde byl oblíben pro své obchodní schopnosti. Už v roce 1912 obchodoval v drobném s domácí lovnou zvěří. Později obchodoval i se zvěří cizokrajnou (např. v roce 1914 měl levharta) a s kůžemi cizokrajných ptáků a savců. Tyto později podlehly zkáze, neboť nebyly správně vyčištěny a nakonzervovány. Ještě před 1. světovou válkou choval různé druhy sov a dravců a uměle odchovával kuny lesní i skalní a tchoře tmavé. Takto navyklé na člověka a zkrotlé je posílal do USA. Bohužel ne všichni přežili cestu. V menším bazénu držel různé druhy kachen a husí a dalších vodních ptáků, kteří byli odchováni v posadách z vajec jednak snesených v zajetí, jednak z vajec koupených od chovatelů, myslivců a rolníků. Čtením odborné literatury a cestami za obchodem přišel na myšlenku chovat exotickou zvěř a obchodovat s ní v mezinárodním měřítku. Po 1. světové válce založil mezinárodní obchod se zvířaty.

Koncem dvacátých let koketoval určitou dobu s myšlenkou založení zoologické zahrady v Přerově, Olomouci nebo Moravské Ostravě. Všude si však kladl neúměrné finanční požadavky a zdarma požadoval místo pro zoo, vodu a palivo. V Přerově jednal dokonce s městskou radou a byl mu nabídnut pozemek u Michalova. Nepřijal ho a domáhal se parcely nedaleko železničních nádraží v bývalé Kokorově zahradě (v místech dnešního závodu LIAZ). Na toto řešení městská rada nepřistoupila, neboť chtěla za podmínek určených Antonínem Vallou, aby zoologická zahrada sloužila široké veřejnosti a školám jako zařízení pro oddych, odpočinek a poučení v blízkosti Michalova se skleníkem a dalšími rekreačními aktivitami. Antonínu Vallovi šlo

samozejmě o to, aby měl levné chovné zařízení v blízkosti železnice, které je pro takový obchod nezbytné. Ke zřízení zoologické zahrady bohužel nikdy nedošlo.

Z archivních materiálů se podařilo vypátrat, že přerovská filiálka firmy chovala již tehdy vzácné druhy zvířat, které dnes patří mezi ohrožené vyhoubením. Některé z nich také v době její perempce uhynuly. Choval se zde africký pakuň žíhaný, který byl později prodán za 100 tis. Kč do USA. Mezi ojedinělé exempláře patřil albín osla domácího a vzácné plemeno tohoto druhu - osel poitousský z Francie, který se vyznačuje dlouhou srstí a rousy až přes kopyta.

Několik roků zde byl volně držen mladý krotký tygr usurijský jménem Tigris, který se přestěhoval v únoru 1932 do filadelfské zoo. Z dalších méně obvyklých savců lze jmenovat severoamerickou zeměpisnou rasu medvěda hnědého - grizlyho, medvědy baribaly z téhož kontinentu, medvědy ušaté z Himaláje, medvědy lední, levharty skvrnitě i sněžné - irbisy (ze středoasijských velehor), mrože, asijského divokého osla kulana, zajíce běláka alpského, jeleny siky Dybowského i jelena tianshanského, daňky evropské, gazely perské (džejrany), kamzíka horského, kozorožce alpské, velbloudy dvouhrbé a další. Za zvláštní zmínku stojí ovce středoasijské - argali, jejichž chov v zajetí byl již tehdy raritou. V tisku byly tehdy nazývány kozly krutorohými. Obdobnou vzácností byly ovce kruhorohé - urial, které byly nazývány pamírskými muflony. V obchodě se objevil dokonce tehdy téměř neznámý krokodýl štítnatý z pralesních vod střední Afriky. Nejhojnějšími transportovanými živočichy byli ptáci, zejména vodní a lovní. K řídkým druhům patřily labuť zpěvná, severské husy, někteří dravci (orli, supi, orlosupi, sokoli), asijské koroptve vousaté, afričtí jeřábi královští, severské sovce sněžné a mnoho dalších, k běžnějším čápi, volavky, labuť velká, naše divoce žijící kachny a husy, káně, poštolky a tetřevovití ptáci. Ze všech dočasně přechovávaných druhů živočichů by se dala sestavit solidně druhově i početně zastoupená zoologická zahrada. Od roku 1920 do roku 1932 přechovávala firma Antonína Vally v Přerově nejméně 110 druhů plazů, ptáků a savců, jejichž ucelený přehled je v následujícím seznamu.

Plazi

- krokodýl štítnatý (*Crocodylus cataphractus*)

Ptáci

- potáplice severní (*Gavia arctica*)
- potápky (*Podiceps*) - různé druhy
- čáp bílý (*Ciconia ciconia*)
- čáp černý (*Ciconia nigra*)
- kvakoš noční (*Nycticorax nycticorax*)
- labuť velká (*Cygnus olor*)
- labuť zpěvná (*Cygnus cygnus*)
- husa velká (*Anser anser*)
- husa polní (*Anser fabalis*)
- husa krátkozobá (*Anser brachyrhynchus*)
- husa běločelá (*Anser albifrons*)
- husa malá (*Anser erythropus*)
- kachna divoká (*Anas platyrhynchos*)
- čírka obecná (*Anas crecca*)
- čírka modrá (*Anas querquedula*)
- včelojed lesní (*Pernis apivorus*)
- orli (*Aquila*) - různé druhy
- jestřáb lesní (*Accipiter nisus*)

- káně lesní (*Buteo buteo*)
- káně rousná (*Buteo lagopus*)
- orlosup bradatý (*Gypaetus barbatus*)
- supi (*Gyps*) - různé druhy
- sokol stěhovavý (*Falco peregrinus*)
- poštolka obecná (*Falco tinnunculus*)
- sokol (*Falco*) - další druhy
- tetřev hlušec (*Tetrao urogallus*)
- tetřívka obecná (*Tetrao tetrix*)
- orebice horská (*Alectoris graeca*)
- koroptev polní (*Perdix perdix*)
- koroptev vousatá (*Perdix dauuricae*)
- bažant královský (*Syrnaticus reevesii*)
- bažant obecný (*Phasianus colchicus*)
- bažanti (*Phasianidae*) - další druhy
- páv korunkatý (*Pavo cristatus*)
- jeřáb královský (*Balearica regulorum*)
- výr velký (*Bubo bubo*)
- sýček obecný (*Athene noctua*)
- puštík obecný (*Strix aluco*)
- sovice sněžná (*Nyctea scandiaca*)
- sovy (*Strigiformes*) - další druhy

Savci

- jezevec lesní (*Meles meles*)
- tchoř tmavý (*Putorius putorius*)
- kuna lesní (*Martes martes*)
- kuna skalní (*Martes foina*)
- kuny (*Mustelidae*) - další druhy
- medvěd hnědý - brtník (*Ursus arctos arctos*)
- grizly (*Ursus arctos horribilis*)
- medvěd tibetský (*Ursus arctos pruinosus*)
- baribal (*Ursus americanus*)
- medvěd ušatý (*Selenarctos thibetanus*)
- medvěd lední (*Thalarctos maritimus*)
- liška obecná (*Vulpes vulpes*)
- liška (*Vulpes*) - další druhy
- vlk (*Canis lupus*)
- rys ostrovid (*Lynx lynx*)
- levhart (*Panthera pardus*)
- levhart sněžný - irbis (*Uncia uncia*)
- tygr usurijský (*Panthera tigris altaica*)
- mrož (*Odobenus rosmarus*)
- svišť alpský (*Marmota marmota marmota*)
- osel domácí - albín (*Equus asinus*)
- osel poitoušský (*Equus asinus*)
- kulan (*Equus hemionus kulan*)
- bělák alpský (*Lepus timidus varronis*)
- prase divoké (*Sus scrofa*)
- velbloud dvouhrbý - drabař (*Camelus ferus bactrianus*)
- sika Dybowského (*Cervus nippon dybowskii*)

- jelen tianšanský (*Cervus elaphus songaricus*)
- jelen evropský (*Cervus elaphus elephus*)
- daněk evropský (Dáma dáma)
- pakůň žíhaný (*Connochaetes taurinus taurinus*)
- gazela perská - dzejran (*Gazella subgutturosa*)
- kamzík horský (*Rucicapra rucicapra*)
- kozorožec alpský (*Capra ibex ibex*)
- muflon (*Ovis musimon*)
- ovce kruhorohá - mufloní, urial (*Ovis orientalis*)
- argali - ovce středoasijská (*Ovis ammon*)

Během ledna až července 1932 zbyl ze 13 muflonů jen pár, uhynulo 12 gazel perských, 10 medvědů ušatých, 1 lední a tibetský, dále mrož, 11 velbloudů z 25, kamzíci a další zvířata. Ze zbylých čtyřiceti zvířat trpěla všechna dlouhodobou podvýživou nebo byla postižena chovem s úplnou fixací bez pohybu. Pohled, který se naskytl zástupcům ochrannářských spolků, musel být otřesný a žalostný. Nelze se divit, že přizvaní novináři nazývali stav v tomto chovném zařízení v domácím i zahraničním tisku „Vallovo peklo zvířat“, „Přerovské peklo zvířat“, „Vallův dům hrůzy“, „Hladomorna zvířat“ atd.

V nejhorším stavu bylo 14 vychrtlých velbloudů. Většina zvířat byla navíc bez vody. Stejně na tom byly 4 ovce kruhorohé, 3 labutě velké, 2 kvakoši noční, pár grizly, 1 medvěd tibetský, 4 sika Dybowského, 1 jelen tianšanský (tehdy nazývaný čínský jelen maral), 1 kamzík horský, 1 kňour prasete divokého, osel albín a některé menší druhy.

Pomocí různých ochrannářských spolků, zejména olomouckého, státní správy, městské rady a policie byla strádajícím zvířatům zajištěna všestranná péče - od hodnotného krmiva až po veterinární ošetření. Úspěšně byla uspořádána sbírka mezi veřejností. Mnoho darů bylo zasláno z jiných českých i moravských měst a z ciziny. Přicházely i potraviny (seno, oves, tvrdý chléb apod).

V krátké době několika dnů na přelomu července a srpna 1932 byla téměř všechna zvířata zachráněna a jejich zdravotní stav se zlepšil. Několik nejubožejších velbloudů a dalších jedinců jiných druhů zaplatilo tuto kalvárii životem.

Po mnoha jednáních zainteresovaných stran počátkem srpna nařídil přerovský starosta Richard Kleiber, aby byl tento případ vyšetřen do všech podrobností. Dále pověřil městského zvěrolékaře dr. Chajdu a policejního inspektora F. Křístka pořízení zevrubného seznamu veškeré zvěře žijící i uhynulé a odbornou prohlídkou stájí. Četnictvo podalo na majitele trestní oznámení pro týrání zvířat. Také se ozývali soukromníci, firmy, cirkusy, majitelé a správci parků a statků i některé zoologické zahrady s tím, že mají zájem o umístění zvířat. Všechny tři labutě byly jako první odeslány do arcibiskupské zahrady v Kroměříži. Veřejnost a ochrannářské spolky se však nemohly stále starat o zvířata z dočasné přerovské zoo, zejména tehdy, když majitel Antonín Valla stále tvrdil, že na ně nemá kupce. Ty ale nemohl dost dobře mít, neboť požadoval přemrštěné obnosy.

Východiskem byla veřejná dražba, kterou nařídilo zemské finanční ředitelství v Brně. Měla být provedena 17. srpna 1932 berním úřadem v Přerově. Na ní bylo potřeba získat 50 tis. Kč, které dlužil majitel na daních, Spolku pro ochranu zvířat v Olomouci za výlohy vzniklé s kmením zvířat a vlastnímu zaměstnanci - ošetřovateli zvěře p. Otčenáškoví - na platě. Po určitých problémech s dalšími věřiteli Antonína Vally (kterým dlužil asi 60 tis. Kč) proběhla dražba v daném termínu. Mezitím byli odvezeni do obor velkostatkáře Seilerna v Lesné tři nejslabší velbloudi. Ještě před dražbou byla zvěř odhadnuta na 108 tis. Kč. Vyvolávací cena byla třetinová. Dále byla dražba vedena o stáje, voliéry, klece, kůže, parohy, preparované kraby, raky, humry, langusty a

strašky, nábytek apod. Dražbu prováděl berní vykonavatel p. Jirka. Jako znalci seji zúčastnili ředitel zoo Praha prof. Janda (zvířata) a p. Vítěz z Přerova (nemovitosti), jako hosté prof. dr. Hruza z tehdejší Vysoké školy zvěrolékařské v Brně (mimochodem i předseda Spolku pro zřízení zoologické zahrady v Brně), A. Shwerz jako delegát Světové ligy pro ochranu zvířat, L. Pirlo jako zástupce českých a německých spolků pro ochranu zvířat v ČSR a továrník J. Mastný, předseda Spolku pro ochranu zvířat v Olomouci, který zakoupil některá zvířata a kterému patří hlavní zásluha za úspěšnou záchranu zvířat z Vallovy firmy.

I když dražba probíhala i následující den, nebyla získána potřebná částka 50 tis. Kč, ale jen 47 tis. Kč. Zvířata kupovali soukromníci, továrníci (např. N. Langer z Libin), statkáři (např. dr. Fries ze Zborovic), cirkusy (např. Henri z Opavy) a další zájemci. J. Mastný věnoval zakoupená zvířata pražské zoologické zahradě.

Téměř všechna dražená zvířata byla prodána zájemcům, a to v následujícím pořadí, počtu a ceně:

prase divoké	1 ks - 200 Kč	(cirkus Henri),
osel domácí - albín	1 ks - 1 600 Kč (A. Vlach z Krásna),
jestřáb lesní	1 ks - 25 Kč	L. Pirlo z Brna),
grizly	2 ks - 700 Kč (cirkus Henri),
kvakoš noční	2 ks - 40 Kč	J. Mastný),
velbloud dvouhrbý (1 ml.)	2 ks - 7 300 Kč	p. Holan z Prahy),
velbloud dvouhrbý	1 ks - 2 600 Kč (A. Vlach),
velbloud dvouhrbý	1 ks - 800 Kč	cirkus Henri),
velbloud dvouhrbý (březi)	1 ks - 2 700 Kč	N. Langer),
velbloud dvouhrbý	1 ks - 2 500 Kč (J. Mastný),
velbloud dvouhrbý	1 ks - 1 800 Kč	A. Vlach),
velbloud dvouhrbý	1 ks - 900 Kč (cirkus Henri),
velbloud dvouhrbý	1 ks - 550 Kč	cirkus Henri),
velbloud dvouhrbý	1 ks - 300 Kč	J. Mastný),
velbloud dvouhrbý	lks - 350 Kč (J. Mastný),
tchoř tmavý	1 ks - 25 Kč	L. Děrd z Přerova),
puštíček obecný	lks - 12 Kč	p. Sháněl z Přerova),
pes domácí	1 ks - 19 Kč	p. Hudoušková z Přerova)
jelen tiansanský	1 ks - 2 600 Kč	J. Mastný),
ovce kruhorohá	1 ks - 2 500 Kč	J. Mastný),
sika Dybowského	4 ks - 6 100 Kč	dr. Fries),
kamzík horský	1 ks - 185 Kč	J. Mastný).

Tři velbloudi u velkostatkáře Seilerna byli vydraženi později.

Tak zanikl mezinárodní obchod se zvířaty v Přerově, který v roce 1932 budil po několik měsíců pozornost našeho i zahraničního tisku. Jednalo se svým způsobem o kuriózní zvláštnost, která zmizela téměř beze stopy. Zůstalo po ní jen pár zažloutlých fotografií a několik novinových článků. Po zániku svého podniku žil Antonín Valla v Praze a dále obchodoval v malém se zvířaty. Dům v Čechově ulici prodal a do Přerova se již nevrátil. Zemřel v Praze v roce 1947.

Zároveň nechť je tento neblahý úsek z dějin města Přerova mementem i poučením pro všechny narušitele křehké biologické rovnováhy v přírodě. Nevyvážené a oslabené životní prostředí postihuje totiž nejvíce živočichy a člověka jako nejvýše stojící složky potravního řetězce či ekologické pyramidy (např. kumulace těžkých kovů nebo PCB).

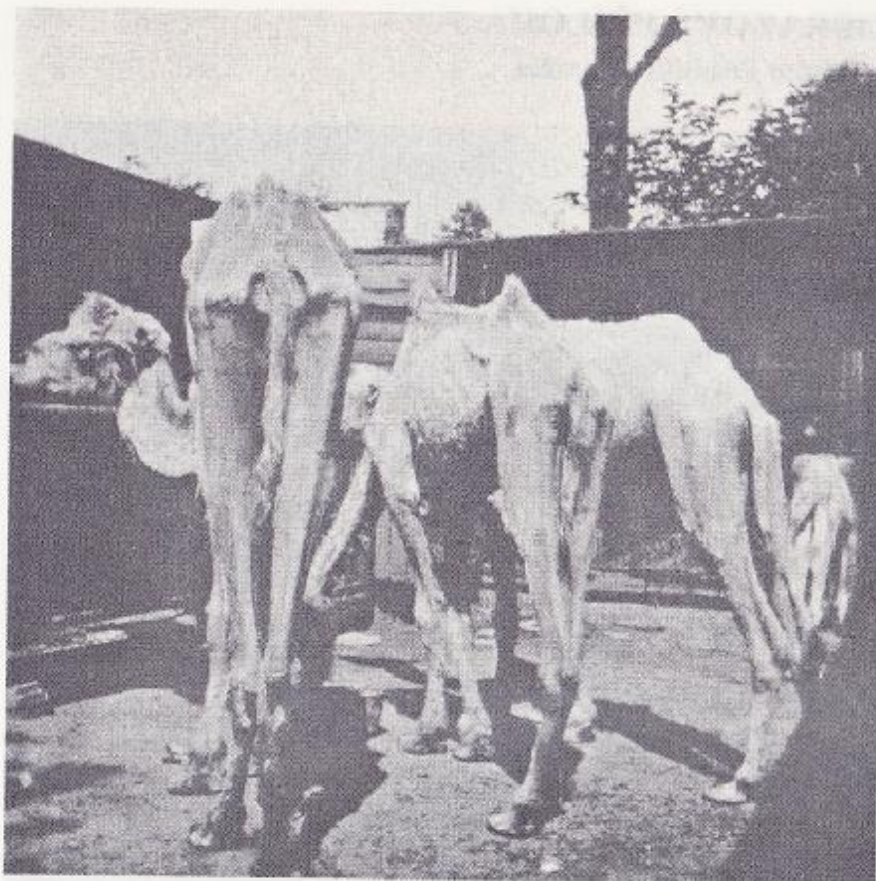
Prameny

- Anonym, 1930: Jak vypadá Vallův zvěřinec. Přerovský Obzor (dále PO). 16. 7., s. 3.
- Anonym. 1930 Přerov podstupuje Praze dravou zvěř. PO, 14. 8., s. 3.
- Anonym. 1932 Cizina nazývá Vallův podnik Peklem zvířat v Přerově. PO, 2. 8., s. 2.
- Anonym, 1932 Přerovské „peklo zvěře“ se mění. PO, 4. 8., s. 2.
- Anonym. 1932 Nová dražba na Vallovu zvěř v Přerově. PO, 13. 8., s. 2.
- Anonym, 1932: Olomoucký ochránářský spolek intervenuje u starosty města Přerova. PO, 28. 8., s. 2.
- Hudeček, L., 1932 - 1933: O Valiově „pekle zvířat“ v Přerově. Vlastivědný sborník střední a severní Moravy, příloha Léto roku 1932, s. 4 - 8.
- lský 1930: Ještě několik slov k možnosti zřídit zoologickou zahradu v Přerově. PO, 7. 5., s. 2.
- lský 1932 Přerovský tygr oblažuje americké děti. PO. 1, 1., s. 6.
- lský 1932 Nad hrozcím hrobem 40 exotických zvířat v Přerově. PO. 24. 7., s. 6.
- lský 1932 Tisk vyvolal velkorysou akci na záchranu vymírajících exotických zvířat. PO. 26. 7., s. 2.
- lský 1932 Na záchranu hladem umírajících exotických zvířat. PO, 27. 7., s. 2.
- lský 1932 Celá ČSR je již zainteresována o osudy vymírající exotické zvěře v Přerově. PO, 31. 7., s. 5.
- lský 1932 V pátek dražba na Vallovu exotickou zvěř v Přerově. PO. 5. 8., s. 2.
- lský 1932 Dražba na Vallovu zvěř se nekonala. PO, 7. 8., s. 4.
- lský 1932 O umístění Vallovy zvěře. PO, 10. 8., s. 2.
- lský 1932 Na kolik byla odhadnuta berním úřadem Vallova zvěř. PO. 15. 8., s. 2.
- lský 1932 Téměř celá Evropa intervenuje v jedinečném případě týrání zvířat v Přerově. PO, 17. 8., s. 2.
- lský 1932 Dražba na Vallovu zvěř v Přerově. PO, 18. 7., s. 2.
- lský 1932 Plameny „Vallova pekla zvířat“ pohasínají. PO, 19. 8., s. 3.
- lský 1930 Bude mít Přerov první zoologickou zahradu v CSR? PO, 1. 2., s. 3.
- lský 1930 Bude zoologická zahrada městu Přerovu zachráněná? PO. 30. 4., s. 2.
- lský 1930 Přerov může být ještě místem s první zoologickou zahradou v CSR. PO, 22. 5., s. 4.
- Suchdolský, 1930: Přerov jediným městem CSR, ve kterém by se mohly filmovat grotesky s dravou zvěří. PO, 26. 7., s. 3.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA
k článku Františka Hanáka

Dvorní trakt budovy na Čechově ul. č. 23, kde byla umístěna filiálka firmy A. Vally se všemi zvířaty.

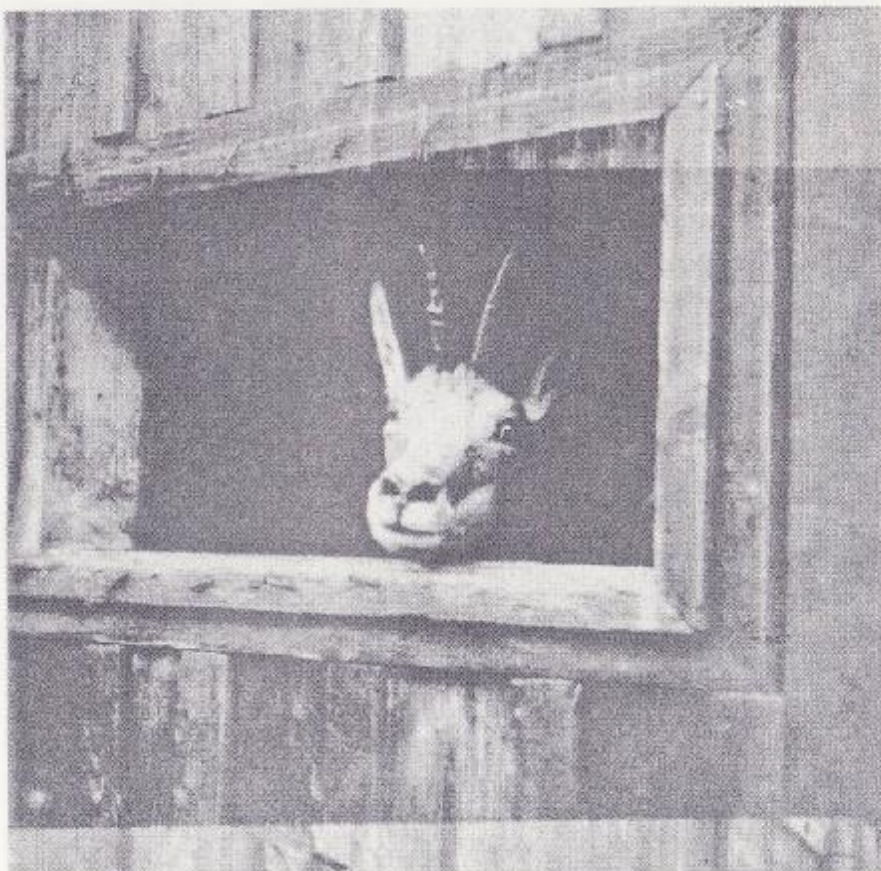
Plně kachetičtí velbloudi dvouhrbí při první návštěvě zástupců ochra-
nářských spolků koncem července 1932.

Takto byly uchovány vzácné ovce kruhorohé - přivázané na řetězu a téměř bez možnosti pohybu.

V těchto kotcích byli drženi medvědi.

Tento způsob života je pro kamzika horského naprosto nevhodný.

Transportní bedna, ve které žil 18 měsíců mohutný jelen tianšanský a u kterého v důsledku dlouhodobé fixace došlo k nárůstu živé tkáně na spárcích.

Ze širokého okolí přiváželi ochranáři i další milovníci zvířat darované potraviny pro vyhladovělé chovance Vallovy firmy, třeba i na vozíku.

Nakládání transportní bedny s jelenem tianšanským v průjezdu domu na Čechově ulici číslo 23, který byl přepravován na operaci zchromlých nohou.

Berní vykonavatel p. Jirka draží 17.8. 1932 zvířata z Vallovy firmy.

Miroslav Madara - První měsíce amerického exilu Otakara Odložilíka

Životu a dílu významného českého historika prof. PhDr. Otakara Odložilíka, příslušníka naší válečné i poúnorové emigrace, bylo v naší odborné literatuře kromě obsáhlejší studie dr. Milady Sekyrkové ve Sborníku archivních prací věnováno dosud jen několik drobnějších příspěvků, zčásti vzpomínkového charakteru.² Souhrnné a podrobné zpracování Odložilíkovy biografie dosud nemáme a některé etapy jeho života jsou u nás stále známy jen velmi málo. Patří k nim právě některá období jeho prvního i druhého exilu. Zmíněná studie dr. Sekyrkové postihuje především období Odložilíkovy kariéry úspěšného vědeckého pracovníka v předválečném Československu, spějící k jmenování řádným profesorem československých dějin na Karlově univerzitě, zmařenému bohužel pomnichovským vývojem a uskutečněnému až po Odložilíkově návratu do vlasti v roce 1945.

V tomto příspěvku se pokusíme navázat vylíčením jednoho z nejpohnutějších období Odložilíkova života, kterým bezesporu byl jeho odchod do Spojených států v červnu 1939 a první měsíce tamního pobytu. Jako pramenů bylo využito zejména písemností fondu „Otakar Odložilík“ uloženého ve Státním okresním archivu Kroměříž, materiálů dosud téměř neznámých a badatelsky nevyužitých, o jejichž osudu nebude od věci se zde krátce zmínit. Zmíněný fond byl vytvořen v 80. letech z několika jednotlivin, darovaných Odložilíkovými přáteli na Holešovsku a měl zcela nepatrný rozsah i význam. Teprve v roce 1991 převzal archiv větší množství Odložilíkových písemností z pozůstalosti jeho blízkého přítele, brněnského lékaře a vlastivědného pracovníka MUDr. Vladimíra Zapletala, který zřejmě získal písemnosti buď od Odložilíkovy sestry Ludmily, provd. Šárkové (zemř. 1957),³ nebo mu je svěřil přímo Odložilík před svým druhým odjezdem do Ameriky v roce 1948. Převzaté písemnosti představují badatelsky velmi zajímavý materiál. Kromě nevelkého počtu osobních dokladů a jiného úředního materiálu a fotografií tvoří podstatnou část fondu Odložilíkova korespondence (přijátá i kopie odeslaných).

Odložilík koncem listopadu 1938 od profesora University of Colorado v Boulderu Samuela Harrisona Thomsona, kterého znal z Prahy z doby jeho studijního pobytu v Československu (studoval české dějiny u prof. Novotného). Thomson pozval Odložilíka, aby přednášel na letním prázdninovém kurzu univerzity středoevropské dějiny.⁵ Odložilík sice pozvání přijal, s uskutečněním cesty však dlouho váhal. K důvodům patřilo jeho zaneprázdnění na fakultě i skutečnost, že bylo aktuální jeho ustanovení řádným profesorem. Na jaře 1939 dokonce vzkázal Thomsonovi, že nepojede, teprve vývoj domácí i zahraničně politické situace jej zřejmě přivedl k rozhodnutí do Ameriky vycestovat a dokonce k odhodlání v ní zůstat.

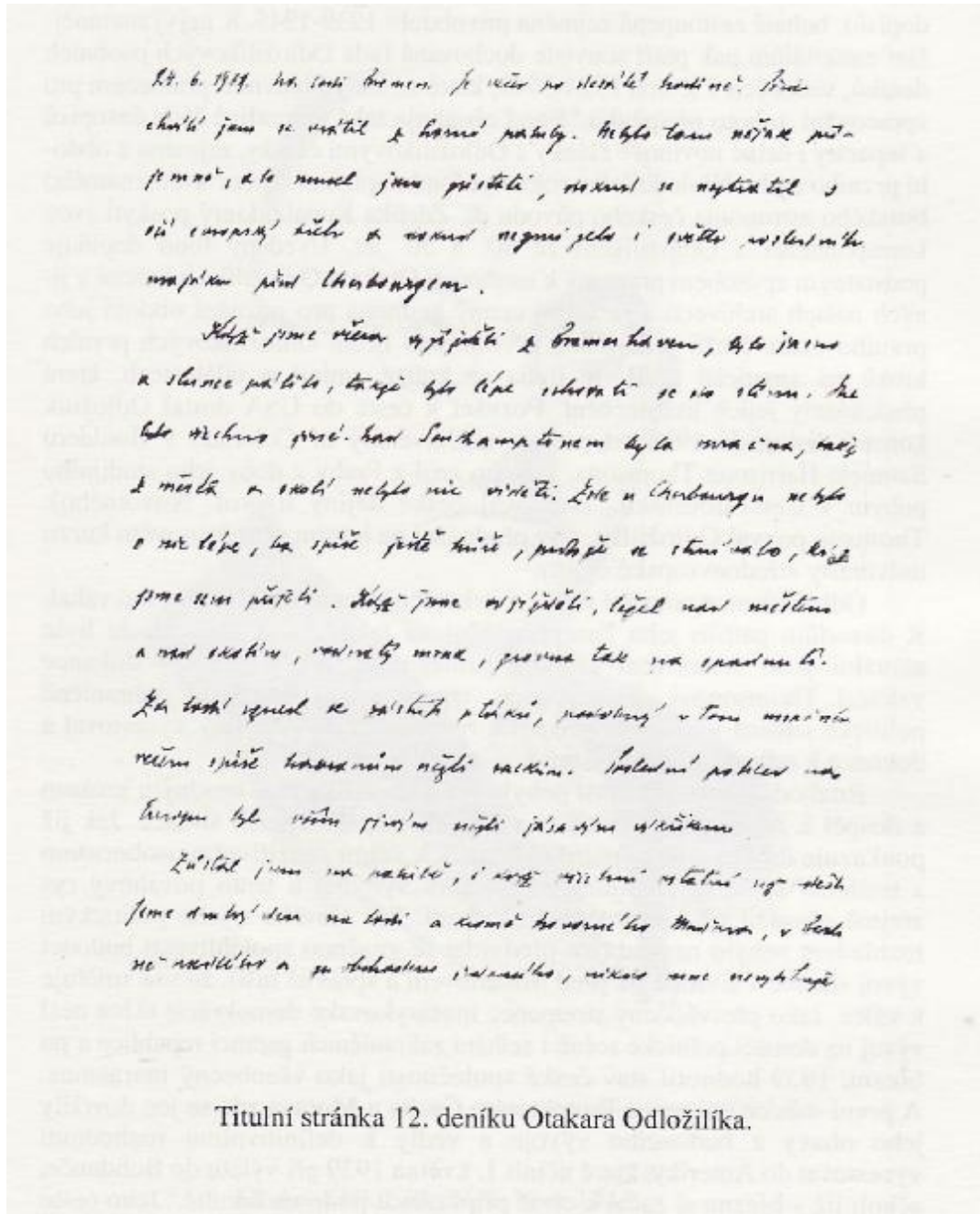
dopisů), bohatě zastoupená zejména pro období 1939-1945. K nejvýznamnějším materiálům pak patří souvisle dochovaná řada Odložilíkových osobních deníků, vedených v letech 1924-1948, které se staly i hlavním pramenem pro zpracování tohoto příspěvku.⁴ Fond obsahuje také jednotlivá čísla časopisů a separáty i četné novinové články s Odložilíkovými články, zejména z období prvního exilu. Následujícího roku byl fond doplněn i darem světoznámého britského astronoma českého původu dr. Zdeňka Kopala, který poskytl svou korespondenci s Odložilíkem ze 40. a 50. let. Uvedený fond doplňuje podstatným způsobem prameny k osobnosti Otakara Odložilíka, uložené v jiných našich archivech a je velmi cenný zejména pro poznání období jeho prvního exilu.

Nežli přikročíme k vlastnímu líčení Odložilíkových prvních kroků na americké půdě, je třeba se krátce zmínit o událostech, které předcházely jejich uskutečnění. Pozvání k cestě do USA dostal

Rozhodnutí opustit vlast nebylo pro Odložilíka jistě snadným krokem a dospěl k němu po nesčetných váháních a hodnoceníh situace. Jak již poukazuje dr. Sekyrová,⁶ patřil Odložilík k velmi senzitivním osobnostem s tendencí spíše se životním problémům vyhýbat a tento povahový rys zřejmě převážil při konečném rozhodnutí. Pro člověka s jeho politickým rozhledem nebylo nesnadným předvídat se značnou spolehlivostí budoucí vývoj situace v Evropě již před Mnichovem a správně tušil, že vše směřuje k válce. Jako přesvědčený stoupenec masarykovské demokracie těžce nesl vývoj na

domácí politické scéně i selhání zahraničních garancí republiky a po březnu 1939 hodnotil stav české společnosti jako všeobecný marasmus. A první měsíce existence Protektorátu Čechy a Morava zdá se jen dovršily jeho obavy z budoucího vývoje a vedly k definitivnímu rozhodnutí vycestovat do Ameriky, které učinil 1. května 1939 při výletu do Bohdanče, ačkoli již v březnu si začal k cestě připravovat půdu na fakultě.⁷

Titulní stránka 12. deníku Otakara Odložilíka.

Jeho cestu do exilu je tedy třeba vidět spíše jako únik před tíživou a depresivní domácí realitou než jako vyššími politickými cíli motivovaný akt. Nebyl ostatně po celou dobu existence první republiky nijak politicky angažován a jeho osobní záznamy nenaznačují ani, že by cítil bezprostřední obavy z perzekuce ze strany nacistických úřadů. Spíše se lze přiklonit k názoru L. Němce,⁸ že se obával zneužití svého jména a možného nátlaku ke kolaboraci.

Dne 21. června 1939 nacházíme tedy Otakara Odložilíka ve vlaku na cestě z Prahy do Brém (o několik dnů dříve se rozloučil s rodnou Moravou a navštívil svou sestru Ludmilu v Brně). Dne 23. června vyplul z Bremerhavenu na palubě proslulé německé lodi Břemen přes Southampton do New Yorku. Evropu opouštěl v tíživém duševním rozpoložení, cestou neustále přemýšlel o správnosti svého rozhodnutí, ostatně jako ještě i mnohokrát na americké půdě, a stál-li před nejistými výsledky do budoucna, uchyloval se, či spíše se nutil, k fatalistické odevzdanosti, i když skutečným fatalistou nikdy nebyl, vždy se snažil aktivně nacházet východiska. Jeho záměrem bylo uchytnout se na určitou dobu na některé americké univerzitě nebo koleji, ve čtyřiceti letech věku a při své kvalifikaci také stěží mohl uvažovat o jiné možnosti uplatnění, a po normalizaci domácích poměrů se vrátit zpět do vlasti, jejíž dlouhodobější podmanění Německem zatím nepředpokládal. Nevěřil však ani v pouhou restauraci předmnichovské republiky a ve svých úvahách dospěl v průběhu války i k možnosti vytvoření nějaké středoevropské federace.

29. června přistála Břemen v newyorském přístavu. Odložilík poprvé v životě stanul na půdě Spojených států. Jeho americký pobyt však nezačínal nepříjemně. V New Yorku strávil po příjezdu jen tři dny, během nichž navštívil Institute of International Education, absolvoval setkání s českými krajany, při nichž poznal i nestora amerických Čechů Tomáše Čapka a zavítal též do Princetonu, kde navštívil svého přítele a budoucího mnohaletého spolupracovníka teologa J. L. Hromádku, který v USA zakotvil již dříve. S Hromádkou projednal i svůj záměr nevrátit se na podzim do Prahy a setkal se s jeho souhlasem i příslibem pomoci. Do zahájení přednášek v Boulderu zbývaly ještě Odložilíkovi téměř tři týdny volného času, kterých hodlal využít k poznání své hostitelské země. Za tímto účelem měl písemně dojednáno setkání v Amarillu s Oliverem C. Radkeyem, kterého poznal před čtyřmi roky v Praze za jeho studijního pobytu. Do Amarilla se vydal vlakem a během cesty navštěvoval jednotlivá větší města ležící při trati. Poznal Washington, Johnson City, Memphis a 7. července dorazil do Amarilla, kde se podle plánu setkal s Radkeyem. Jeho vozem pak podnikli okružní cestu po hornatých státech amerického středozápadu, navštívili Santa Fé, Grand Canyon, Richfield, St. Lake City, Pueblo a 19. července jejich cesta skončila opět v Amarillu. Odložilík patřil k velmi vnímavým pozorovatelům přírody i obydlených míst, která poznal, a přes horké podnebí, kterému nebyl přivyklý, pro něj byla cesta mimořádným zážitkem. Cestoval ostatně rád již doma, kdy pravidelně konal víkendové výlety z Prahy, sám či s některým z přátel, rád se procházel např. křivoklátskými lesy a v Americe často srovnával poznanou krajinu s podobnou v Čechách či na Moravě. S Radkeyem se proto rozloučil s lítostí a cestu vlakem z Amarilla do Boulderu, kam dorazil téhož dne pozdě večer, absolvoval „v náladě nepříliš veselé. Idyla skončila“.⁹ Ani během relativně bezstarostného cestování nepouštěl ovšem Odložilík ze zřetele svůj záměr zůstat v Americe. Již po odjezdu z New Yorku napsal do Londýna svému dobrému známému, britskému historiku a spisovateli R. V. Setonu-Watsonovi, kterého poznal za svého působení na School of Slavonic Studies,¹⁰ dopis, v němž ho informoval o svém pobytu v USA a v němž mu naznačil, že by eventuálně měl zájem i o práci v Londýně. O svém úmyslu zůstat hovořil i během cesty s Radkeyem, od toho však vyslechl mínění skeptické a doporučení k návratu domů, bude-li to jen trochu možné. Svě pětítýdenní působení na boulderské univerzitě začínal Odložilík s jistými obavami. Ve výběru přednášek měl vcelku volné pole, starosti si však dělal s vedením semináře, volbou vhodných témat pro americké studenty a překonáním určitých jazykových bariér při kontaktu s nimi. Tyto obavy se ovšem ukázaly brzy jako bezpředmětné a již po týdnu přednášek si poznamenává pravidelnou účast na přednáškách i seminářích a navázání osobnějšího kontaktu se studenty. K tomu jistě přispělo i jeho ubytování ve

studentské dormitoři, které zařídil Thomson a ke kterému si později Odložilík, mající zprvu obavy z nedostatku klidu, poznamenal: „Jsem rád, že jsem tu v dormitoři. Kdybych byl na soukromém bytě, nevěděl bych o amerických studentech nic. S některými chlapci se budu nerad loučiti.“ Blíže se také seznámil s historiky a profesory boulderské univerzity, z nichž některé znal již z Londýna nebo z Prahy. Musel se pochopitelně přizpůsobit americkému způsobu společenského života běžnému v univerzitním prostředí a na víceméně pravidelná společenská setkání a výlety do okolí, ze kterých na něj nejvíce zapůsobila návštěva národního parku Rocky Mountains a Collorado Springs. Letní přednáškový turnus v Boulderu se stal pro Odložilíka cennou zkušeností k poznání života a práce na americké univerzitě, do kterého se snadno vpravil a obohatil své zkušenosti z Evropy. Jiným způsobem se ovšem vyvíjely jeho naděje na možnost získání trvalého zaměstnání ve Spojených státech. Kontakty, s kterými odcestoval z Evropy, i nové, které navazoval za svého pobytu v Americe, se zatím ukazovaly jako málo nadějně a čilá korespondence na všechny možné adresy nepřinášela zatím žádné výsledky. I američtí kolegové, kteří byli, jak si brzy všimnul, značně skeptičtější oproti českým krajanům, s nimiž se setkal, neviděli jeho perspektivy nijak růžově a spíše mu doporučovali návrat. I dopis od zprvu optimistického Hromádky byl nyní střízlivější a tak jakousi mlhavou nadějí se stala jen Seton--Watsonova odpověď z Londýna, v níž doporučuje, aby se pokusil uchytit v Americe nebo vyčkal, nevyskytne-li se vyhlídka na získání lektorátu v Londýně, a také Thomsonův příslib, že se pokusí zajistit jeho účast na letním kurzu v příštím roce. A tak se s ubývajícími dny pobytu v Boulderu na první místo v Odložilíkových plánech a úvahách dostává myšlenka na návrat do Prahy. Pečlivě přitom sledoval zprávy amerického tisku o vývoji situace v Evropě a jakousi nadějí ještě vkládal do předpokládané anglické mírové ofenzívy, po stupňujícím se napětí mezi Polskem a Německem však asi v zásadní obrát situace již nevěřil. Hledal proto alespoň možnosti, jak svůj pobyt v USA co nejdéle prodloužit a zajistit si alespoň pozvání ke krátkodobému přednáškovému působení na některé univerzitě, které by mu posloužilo k odůvodnění žádosti o prodloužení dovolené, poskytnuté Karlovou univerzitou.¹²

Poslední srpnový týden roku 1939, který byl i posledním týdnem jeho hostování v Boulderu a který byl dramatický pro celou Evropu, se stal neméně vypjatým i pro Otakara Odložilíka. Zprávy amerického tisku, zejména provinčního, kterým sice příliš nedůvěřoval, o vývoji v Evropě vyvolávaly úvahu za úvahou. Již 19. srpna si do deníku poznamenal: „Za takových okolností jsem si řekl, že nadějí na návrat je málo, poněvadž bych šel doprostřed mely. Nadějí na přiměřené zaměstnání zde není o nic více a tak doopravdy nevím, co budu dělat. Ale řekl jsem si, že budu věrný své zásadě nad ničím si nelámat hlavu dříve než je to nezbytně třeba a bráti věci tak jak jdou, jedna za druhou.“¹³ Na konci srpna stál tedy Odložilík před touto rekapitulací a těmito vyhlídkami: za přednáškovou činnost v Boulderu inkasoval v hotovosti 357 dolarů, s tímto obnosem si troufal vystačit při velmi skromném způsobu života do vánoc. Kromě této částky měl ještě nějaké prostředky uloženy v Anglii, s těmi odhadoval, že by s bídou, i kdyby mezitím nic nevydělal, vystačil na celý rok, do příštího letního kurzu v Boulderu. Prozatím nemělo smyslu v Boulderu dále setrvávat. Nezbyvalo tedy než získávat čas a oddalovat tak obávanou vizi nuceného návratu do vlasti.

Avšak již následující dny vnesly do hry nové momenty. Po vypuknutí války mezi Německem a Polskem si Odložilík píše do deníku: „A tak tedy od 1. září jsem emigrantem do té chvíle, než se rozhodne na bojištích a než bude cesta do Prahy zase volná.“¹⁴ S ohledem na novou situaci se rozhodl přerušit písemný styk s domovem, aby jako potenciální „vlastizrádce“ ve vlasti nikoho neohrozil. Napsal ještě sestře, že se nehodlá vracet a děkanovi filozofické fakulty žádost o prodloužení dovolené, aby

neporušil služební povinnost, vědom si ovšem naprosté formálnosti tohoto aktu. O to pečlivěji se však nyní začal soustřeďovat na zprávy o organizování českého exilu a zahraniční vlády. Když prvního zářijového týdne zvažoval svou situaci, viděl před sebou tři možné eventuality: buď zůstat zcela v ústraní nebo se ještě pokusit o „neslavný návrat domů na nějaké neutrální lodi“ a nebo navázat spojení s exilem. A jeho deník vypovídá: „Nevím, zbývá-li co jiného nežli právě tato třetí eventuality, již jsem si byl konečně vědom, když jsem to všechno rozvažoval a když jsem se rozhodl, že sem pojedu.“¹⁵ Prozatím se rozhodl, že se připraví na přednáškovou činnost mezi americkými Čechy a tímto způsobem že by vešel v kontakt i s exilovým hnutím. V průběhu těchto úvah obdržel Hromádkův dopis, informující o uvolněném místě profesora církevních dějin v Pittsburgu, na který ihned kladně odpověděl a který přinesl opět jakousi naději a vzpruhu v přechodné rezignaci na získání trvalého místa, byť jen na několik dnů, neboť v příštím dopise Hromádka již podává v této věci negativní odpověď.

Dne 8. září 1939 opustil Odložilík Boulder a směřoval na sever a severovýchod, do oblastí, kde žily kompaktní české menšiny. Byl nyní vcelku pánem svého času a sám si určoval denní program, což mu, i přes všestranné zaopatření v Boulderu, zatím vyhovovalo. Navštívil postupně města Lincoln, Denver, Clarkson, město, jak poznamenává, skoro úplně české, Omaha, Cedar Rapids a Mineapolis. Zde všude vystoupil s přednáškami, zaměřenými většinou na světlé stránky národních dějin a k povzbuzení národního uvědomění, před českými menšinami, v jejichž řadách poznal mnoho zajímavých lidí a s některými z nich udržoval kontakt po celý svůj další pobyt v Americe. Nezapomínal však ani na své zájmy a vyhledával konexe, které by mu umožnily získat nějaké zaměstnání. Na univerzitě v Mineapolis, kde se též zastavil, získal od historika dr. Forda zajímavý typ na vánoční sjezd amerických historiků ve Washingtonu, který dr. Ford výstižně označil jako „marketplace“, kde by se snad mohlo poštědit získat alespoň najeden semestr místo na některé univerzitě. Mimo to projevil zájem o vydání Odložilíkových přednášek o rakouských dějinách, což slibovalo určitý honorář. Z Mineapolis pokračoval v cestě do Silver Lake a odtud dorazil 20. září do Chicaga, kde se jeho pouť na delší dobu zastavila. Přednáškové turné mezi českými menšinami potvrdilo Odložilíkovu zkušenost, že tímto způsobem pozná sice mnoho zajímavých lidí a získá si nové přátele, pro získání zaměstnání ale s touto cestou nelze příliš počítat, že se bude nutno zaměřit na „pravé Američany“.¹⁶ Pod dojmem zpráv z vývoje válečné situace v Evropě také definitivně opustil myšlenky na návrat do vlasti, které mu ještě občas proběhly myslí, a zachytil také první informace o formování exilové československé vlády. Tyto zprávy v něm opět vzbudily fatalistické nálady, uvědomoval si, že tato vláda by měla zřejmě pravomoci a požadavky vůči československým občanům v zahraničí, k nimž by mohla patřit i vojenská služba, kterou byl povinen, a uchyloval se ke své rádoby životní filozofii podřízení se predestinaci osudu.

V Chicagu, tomto druhém největším českém městě světa, jak si poznamenal, strávil Odložilík více jak měsíc, z toho většinu času způsobem ne tak produktivním, jak by si přál. Při příjezdu jej očekával prof. Mathew Spinka, předseda Národní jednoty evangelíků, s jejím jednatelem Hegerem, kteří mu pro první dny zajistili ubytování a kteří jej uvedli do prostředí české menšiny, s jejímiž představiteli zůstával v kontaktu během celého pobytu v Chicagu. Ještě v den svého příjezdu navštívil také dr. Jána Papánka, zástupce dr. Edvarda Beneše v Americe, se kterým projednal svůj záměr studia odborné literatury v chicagské univerzitní knihovně a udržování odborných styků s univerzitou, a tím vlastně navázal kontakt i se vznikající československou exilovou organizací. S dr. Papánkem se za pobytu v Chicagu sešel ještě několikrát ve věci svého

možného uplatnění, konkrétní výsledek však tato jednání nepřinesla. Vůbec, podstatnou část svého pobytu v Chicagu věnoval Odložilík úsilí o získání jakéhokoliv jen trochu vhodného místa na některé univerzitě. Za tímto cílem absolvoval řadu osobních jednání a napsal mnoho dopisů. Během svého dosavadního pobytu v Americe získal množství nových kontaktů, výsledek byl ovšem prakticky nulový. Tu a tam zazářila sice jiskřička naděje, která ovšem obvykle opět rychle pohasla. Snad jediným pozitivem těchto snah bylo, že obdržel několik pozvání k jednorázovým honorovaným přednáškám a debatám o současné evropské situaci na vysokých školách v okolních (na americké poměry) městech, která slibovala vedle vítaného finančního ohodnocení i navázání nových kontaktů a tím i nové naděje. Svůj díl času si vyžádala samozřejmě práce pro českou menšinu, jejichž akcí bylo třeba se zúčastnit a také přispět vlastním vkladem, což při Odložilíkových znalostech domácích i evropských dějin a současného vývoje nebylo úkolem příliš obtížným. Na Spinkovu žádost začal pracovat též na článku o Augustinovi a Blahoslavovi pro časopis Church History a tím se s povděkem dostal opět k vědecké práci a k studiu v univerzitní knihovně, ztížené ovšem nedostatkem bohemik v jejích fondech. Při práci na článku si však Odložilík ověřil, že je schopen bez větších problémů publikovat v anglickém jazyce a tato zkušenost jej povzbudila k další publikační činnosti. Z významných kontaktů, které v Chicagu v českém prostředí navázal, stojí za zmínku jeho setkání s dr. Alicí Masarykovou, která jej požádala o konzultaci k židovským dějinám, pro přednášku, kterou si připravovala na prosinec, a navázání prvního, zatím jen písemného, kontaktu s dr. Zdeňkem Kopalem, působícím na observatoři při cambridžské univerzitě, se kterým později spolupracoval na zahraničním vysílání amerického rozhlasu a s kterým jej spojilo celoživotní přátelství. V Chicagu zatím vystoupil Odložilík jen v českém vysílání místní rozhlasové stanice a poznal redakce místních českých novin.

Zvláštní odstavec v líčení Odložilíkova chicagského působení je třeba věnovat i dopadu událostí na evropském kontinentu na jeho uvažování. Situaci ve vlasti i na evropských bojištích Odložilík samozřejmě co nejpečlivěji sledoval jak z amerického tisku, tak z protektorátních novin, které, sice se značným zpožděním, také do Chicaga docházely, a také z informací od dr. Papánka a dalších exilových pracovníků. Zřetelně se ukazovalo, že konec války není otázkou nejbližších měsíců („podivná“ válka na západní frontě), při tomto poznání si bezděčně vzpomněl na Vernovy Dva roky prázdnin, které četl na palubě Břemen cestou do Ameriky. Neméně pozorně sledoval vývoj kolem ustavení zahraniční vlády a jejího uznání spojenci.¹⁷ Stále totiž, i když okrajově, se vracela eventualita cesty do Anglie. Odložilík již nyní předvídal poválečné změny hranic střeoevropských zemí a cítil se povolán jako odborník se k nim vyjádřit. To by znamenalo vstoupit přímo do služeb vlády, neboť cesta přes Seton-Watsona na School of Slavonic Studies již neměla perspektivu, avšak k tomuto kroku se zatím neodhodlal. Přemýšlel o průtazích v uznání vlády Anglií a Francií, o rivalitě a zákulisním boji mezi jednotlivými kandidáty na vlivné funkce, vůči některým osobám měl výhrady (zejm. Šrámek a Bechyně) a pochybnosti a na celou vznikající vládu pohlížel s nedůvěrou, ne-li přímo s despektem, jak nasvědčují některé jeho zápisy („s tímto spřežením Beneš daleko nedejde“, „tuto vládu bych poslouchat nechtěl“).¹⁸ Litoval, že do exilu neodešlo více mladých politiků, do nichž by vkládal větší naděje. Uvědomoval si také, že by již patrně neměl možnost vrátit se do Ameriky, kde přes stále nejistou budoucnost, jak se přesvědčoval, „zatím v poměru k jiným jsem na tom dosti dobře“.¹⁹ Nicméně neustálé spekulace o budoucnosti, nejistota, názorová i náladová rozkolísanost i zaběhlý stereotyp života ve městě, které si jej ani svým vzhledem zvlášť nezískalo, vedlo k stupňující se duševní únavě, a opouštěl-li Odložilík v listopadu 1939 Chicago, činil tak bez lítosti a s pocitem ne zvláště účelně vynaloženého času.

Od poloviny listopadu strávily většinu Odložilíkova času přednáškové cesty, k nimž získal pozvání za pobytu v Chicagu. Navštívil Gambier a Madison a po té se vrátil ještě na skok do Chicaga, se kterým se rozloučil přednáškou v Husově jednotě na téma Co dává Československo lidstvu. Cestou z Madisonu do Chicaga se také dozvěděl ve vlaku z novin zprávu o uzavření českých vysokých škol. Tu přijal s vědomím, že je již lhostejno, zda-li dostane v Praze dovolenou, že jeho místo nebude stejně obsazeno a zeje třeba pracovat s větší energií, protože i poslední pouto s vlastí je přerušeno. Dne 22. listopadu opustil definitivně Chicago a vydal se do Pittsburgu, kde měl dojednáno přednáškové vystoupení mezi tamní slovenskou menšinou, jejíž pohostinnosti se pak těšil po celý týden. Z Pittsburgu se pak jeho cesta po pěti měsících vrací do výchozího bodu pobytu ve Spojených státech, do New Yorku, kam dorazil 30. listopadu.

V New Yorku se Odložilík prozatím zdržel jen na několik dní. Navštívil své české přátele, s nimiž prodiskutoval situaci v Evropě, která dávala jen málo důvodů k optimismu. Do deníku si poznamenává, že není myslitelné, aby Anglie a Francie měly samy dostatek síly osvobodit Evropu na východ od Rýna, a začíná více uvažovat o roli SSSR. Navštívil rovněž dr. Físhera z Institut for International Education, kterému vděčil za získání několika svých přednáškových výjezdů i za vytrvalou pomoc při hledání místa, prozatím však se jen dozvěděl, že perspektiva získání místa v Hiram College v Ohio, o které se již delší dobu zajímal, dává jen málo naděje. Potěšující byla jen zpráva od Thomsona, že se počítá s jeho účastí v letní škole v Boulderu, a když pak v polovině prosince přišlo oficiální pozvání, získává Odložilík konečně alespoň záchranný bod pro budoucnost, třebaže ještě poněkud vzdálenou a vyplněnou starostmi, jak překonat zbývajících půl roku. Pro nejbližší dny mu zbývalo splnit ještě některé závazky k přednáškám, odcestoval tedy nejprve do Oneonty, kde vystoupil před 400 studenty, a odtud pokračoval přes Albany do Bostonu. V Bostonu se setkal také s dr. Kopalem a po splnění svého závazku se s ním vydal na návštěvu jeho působiště, hvězdárny v Cambridge. Během této návštěvy dostal od Kopala nabídku na účast v zahraničním vysílání bostonského vysílače, k jejich spolupráci na této činnosti došlo však až později. Z Bostonu se vrátil Odložilík 13. prosince zpět do New Yorku a následující týdny zabraly opět starosti, jak překonat zbývajících půlrok do hostování v Boulderu. A zde se objevilo několik nových možností a nadějí. K nejlákavějším patřila zpráva, kterou získal v univerzitních kruzích, že se v příštím roce má uvolnit místo medievisty na University of Pennsylvania ve Philadelphii. Tuto šanci postavil přirozeně Odložilík ihned na první místo svého zájmu. Další nadějí, která se objevila, se stala možnost zúčastnit se tříměsíční cesty do Kanady mezi české a slovenské menšiny, ke které se připravoval J. L. Hromádka, s nímž se Odložilík nyní za svých častých návštěv v Princetonu názorově velmi sblížil. Při možných potížích s výjezdem z USA spoléhal na pomoc československého konzulátu v New Yorku, se kterým během svého pobytu udržoval nezbytné kontakty. Opět se objevila i eventualita cesty do Londýna do služeb budoucí československé vlády a překvapivě přišla i aktivita ze strany S. H. Thomsona, který Odložilíkovi naznačil, že má v úmyslu ucházet se o funkci vyslance USA v Praze, vycházející z předpokladu, že do dvou let bude po válce. S Odložilíkem počítal jako se spojencem na cestě k tomuto cíli a radil mu také, aby se na stálé zaměstnání nevázal. Na Odložilíka tento vývoj situace působil značně depresivně, na jedné straně již dostatečně vystřízlivěl z vkládání přílišných nadějí v záračné získání výhodného místa, na druhé straně ovšem nechtěl upadnout do přílišné závislosti na Thomsonovi či na komkoli jiném. Za tohoto stavu neměl náladu ani na odbornou práci a skepticky pohlížel i na stav exilového hnutí. Při srovnání s odbojem za 1. světové války soudil, že nyní chybí osobnost Masarykova formátu, a při nedostatku zpráv z Londýna a Paříže se ptá sám sebe, „jak dlouho to má stačit k udržení zájmu zdejší české a slovenské složky,

nevím".²" A svým dílem k tomuto duševnímu rozkolísání přispěla i skutečnost, že mu, jak si přiznává, neustálé přecházení z místa na místo docela vyhovovalo, zvláště když s vyhlídkou honoráře z Boulderu předpokládal, že finančně překoná rok 1940.

Vánoce roku 1939 strávil Odložilík v Princetonu u Hromádku a ihned po nich odcestoval do Washingtonu na kongres amerických historiků, z kterého však kromě navázání dalších styků nové naděje nevzešly. Nenechal ani Congress Library, jak si předsevzal, před odjezdem si však nenechal jako archivář ujít návštěvu státního archivu a ocenil jeho vysokou technickou úroveň. Během svého týdenního pobytu ve Washingtonu byl hostem československého vyslanectví a navázal dobré vztahy s vyslancem Vladimírem S. Hurbanem i s 1. tajemníkem vyslanectví dr. Karlem Červenkou. Z Washingtonu si zajel do Baltimore, kde navštívil John Hopkins University a odtud zavítal do Philadelphie, aby se seznámil s městem, na jehož univerzitě se ucházel o místo. Netušil ještě, že toto přání se mu vyplní až po 15 letech.

Z Philadelphie se pak 10. ledna 1940 vrátil zpět do New Yorku a věnoval se svým již obvyklým činnostem - udržování kontaktů s univerzitními kruhy i s českými krajany a emigranty, sbírání zpráv o vývoji na frontě i v exilovém hnutí a začal též pracovat v knihovně na příspěvku o Habsburcích, na němž se dohodl s Thomsonem. Zásadní obrat v jeho postavení však byl již za dveřmi.

Dne 21. ledna 1940 obdržel Odložilík ráno neočekávaně telegram z Washington and Jefferson College ve Washingtonu (Pensylvánie), kterým mu prezident koleje Ralph Cooper Hutchinson sděloval, že na škole se na celý letní semestr uvolnilo místo za onemocnělého profesora evropských dějin. Zval jej zároveň do Philadelphie k osobnímu projednání jeho případného nástupu. Této příležitosti se Odložilík bez váhání uchopil, vyhlídky na místo na univerzitě ve Philadelphii, cestu do Kanady i další akce, které měl naplánovány, šly ihned stranou. Odpoledne navštívil ještě imigrační oddělení v záležitosti získání imigračního víza (zde mu sdělili, že je nutné, aby vycestoval za hranice, třeba na Kubu nebo do Mexika a o vízum si zažádal tam) a druhého dne již byl ve Philadelphii, kde projednal podrobnosti svého zaměstnání a dozvěděl se také, že Hutchinson získal jeho adresu od výboru pro neumístěné absolventy, který Odložilík navštívil již loni před svátky. K získání zaměstnání tedy nakonec přispěla přes všechno úsilí a konexe i náhoda. Služební úvazek byl sjednán na čtyři a půl měsíce při měsíčním platu 200 dolarů a 12 vyučovacích hodinách týdně. Musel se samozřejmě smířit s tím, že tento Washington je poněkud odlehlé nevelké hornické město nedaleko Pittsburgu a že se tak vzdálí od prostředí české menšiny v New Yorku, do kterého se již začlenil, i od kontaktu s exilovým hnutím, čehož však zjevně nelitoval, když si do deníku poznamenal: „Hnutí je ne-li v krizi tedy v stagnaci, nic se neděje, u čeho bych musel být. Beneš a jeho komité jsou v dálavách a jako by vůbec neexistovali. Peněz také mnoho není a tak bylo snad dobře, že jsem se do toho zákoutí uchýlil. V očích amerických přátel tím nikterak neztrácím, naopak, všichni jsou jako u vytržení, když slyšeli, že jsem to místo dostal a přijal. Je to první zachycení a zkušenost, která se bude počítat dále.“¹

Příjezdem Otakara Odložilíka do Washingtonu v Pensylvánii začíná nová kapitola jeho amerického pobytu. Po půlročním putování, naplněném střídavě nadějí i beznadějí, neustálými úvahami a spekulacemi o své budoucnosti, dnech strávených ve vlacích i v levných ubytovnách YMCA, korespondencí i osobním jednáním s desítkami a stovkami lidí, kdy procestoval více území Spojených států než mnohý rodilý Američan, získává konečně na delší dobu stálé místo a zbavuje se tak nejtíživějších existenčních starostí. Působení na Washington and Jefferson College se stalo pro Odložilíka úspěšným startem k působení na dalších amerických univerzitách, na kterých přednášel až do svého odjezdu do Londýna na podzim 1943.

V tomto příspěvku jsme se pokusili zobrazením jednoho dramatického období Odložilíkova života doplnit dosud nepříliš známé místo v jeho životopise a přispět k poznání jeho osobnosti na základě jeho vlastních záznamů. Shrneme-li dosažené poznatky do několika vět, vidíme, že Odložilíkův odjezd do Ameriky byl výsledkem volby mezi dvěma nejistotami - nejistotou hrozící války a nejistotou, zda uspěje v novém prostředí. Volba emigrace však zvítězila, neboť s válkou měl již své kruté osobní zkušenosti, když jako maturant kroměřížského gymnázia narukoval a jako jednoroční „dobrovolník“ absolvoval v uniformě rakousko-uherské armády tažení až do Albánie, kde onemocněl malárií. Válka rovněž těžce postihla jeho rodinu. Sám se nemusel při rozhodování ohlížet na rodinné závazky, zůstal po celý život svobodný a z nejbližších příbuzných byla naživu již jen sestra. Ani v emigraci si nehrál na hrdinu a otevřeně si přiznal, že „jde jen o to, jak si zařídit všechno, abych se tu udržel a ze všeho vyšel se zdravou kůží“.²² Přesto však našel své místo v exilovém hnutí a vykonal v Americe pro Československo nemalou práci. Podrobnější zpracování dalšího období jeho amerického exilu i jeho působení v Anglii by o ní poskytlo množství zajímavých poznatků a rozšířilo by naše poznání pozoruhodných životních osudů Otakara Odložilíka.

Poznámky

- 1 Sekyrková M.: Několik stránek ze života Otakara Odložilíka, SAP, XLIV, 1994/1. s. 34 - 67.
- 2 Kromě titulů, uvedených dr. Sekyrkovou na s. 35, zde doplňujeme několik regionálních příspěvků:

Andrlík A.: Památce PhDr. Otakara Odložilíka, Zprávy Oblastního muzea v Gottwaldově, 1983. č. 1 -2, s. 90-91.

Památce Otakara Odložilíka. Kostelec u Holešova, Místní národní výbor, 1974. 30 s. Zemřel význačný kostelecký rodák, Kroměřížská jiskra z 30. 8. 1973, s. 3.

- 3 Sekyrková, cit. dílo, s. 36.
- 4 Státní okresní archiv v Kroměříži, fond C-2I „Otakar Odložilík“, inv. č. 250 a 251 (deník č. 12 a 13. nefoliováno). (Dále jen SOkA Kroměříž.)
- 5 Sekyrková, cit. dílo, s. 54.
- 6 Sekyrková, cit. dílo, s. 52.
- 7 Sekyrková, cit. dílo. s. 54.
- 8 Viz český strojepis příspěvku Ludvíka Němce (Rosemontská kolej) pro East European Quarterly, vol. VIII. No 1, ve fondu „Otakar Odložilík“.
- 9 SOkA Kroměříž, fond C-21, inv. č. 250, zápis z 19. 7. 1939.
- 10 Sekyrková, cit. dílo. s. 41 an.
- 11 SOkA Kroměříž, fond C-21, inv. č. 250, zápis z 15.8. 1939.
- 12 Sekyrková, cit. dílo. s. 54.
- 13 SOkA Kroměříž, fond C-21. inv. č. 250, zápis z 19. 8. 1939.
- 14 Ibid.,zápisz 1.9. 1939.
- 15 Ibid., zápis z 4. 9. 1939.
- 16 Ibid., zápis z 25. 9. 1939.
- 17 K oficiálnímu uznání Benešovy exilové vlády Anglií došlo až 21. června 1940.
- 18 SOkA Kroměříž, fond C-21, inv. č. 250. zápis z 15. 10. 1939, inv. č. 251. zápis z 6. 11. 1939.
- 19 Ibid., inv. č. 251, zápis z 2. II. 1939.
- 20 Ibid.. zápis z 9. 1. 1939.
- 21 Ibid.. zápis z 31. 1. 1939.
- 22 Ibid., inv. č. 250. zápis z 15. 10. 1939.

Jiří Lapáček - Tradice Karla staršího ze Žerotína v Přerově

Význam mnohostranné osobnosti Karla staršího ze Žerotína byl chápán různě. Generace osvěcenských humanistů, zejména Gelasius Dobner, oceňovala eleganci jeho latiny, starořímskou lásku k vlasti a ke vzdělání. Pro romantické nadšence z generace Palackého, Šafaříka a Jungmanna nabývaly jedinečného půvabu Žerotínovy české listy, které „výborností slohu a jazyka výtečnými se býti zdály“. Národní buditecká generace moravská v něm zase viděla jednoho z prvních bojovníků s německým moravským městem (Olomouc a jiné) a poněmčování země, zvláště poté co Petr Chlumecký, Vincenc Brandl a František Dvorský začali vydávat písemné památky Karla staršího ze Žerotína. V jeho loajálním a umírněném postupu vůči habsburské dynastii během českého povstání byla viděna v těžkých dobách české politiky v minulém století státnická moudrost proti ukvapenosti jeho českých vrstevníků.

Historikové Gollovy školy přinesli první kritické postřehy na adresu Žerotínovy politiky během českého povstání. Jeho pasivitu zdržující Moravu od spojení s Čechami v boji proti Habsburkům pokládal například Kamil Krofta za ránu pro povstání smrtící a prohlásil ji za chybu a vinu neodpuštělnou. S vědomím těchto námitek proběhly i oslavy třístého výročí úmrtí Karla staršího ze Žerotína, tři roky před vypuknutím 2. světové války.¹

Karel starší ze Žerotína poznamenal podle našeho soudu vývoj Přerova, dali jsme si tedy za úkol zachytit, jak se tato skutečnost odrazila v novodobém chápání významu této osobnosti v dějinách města. Souvisí s tím i odpověď na otázku, proč se město při připomínce svých historických tradic odvolávalo na Žerotína a ne na Pernštejny, jejichž zubří hlavu můžeme na přerovských památkách vidět v převažující míře. Lze namítnout, že tradice Komenského a Blahoslavova v Přerově je dostatečně zmapována a do značné míry se kryje s tradicí Žerotínovou. Chceme ukázat, že tomu je jen částečně a že tradice žerotínská měla svůj vlastní život.

Vzhledem k tomu, že se z městského archivu nedochovaly pamětní knihy, kde v případech jiných měst jsou postřehy k vlastním dějinám, můžeme se jen domnívat, jak přežívalo povědomí o Žerotínově působení. Víme, že v roce 1847 se v Přerově a v okolí rozebralo 40 výtisků Žerotínových portrétů, ale teprve od druhé poloviny 19. století zaznamenáváme díky působení cílevědomé školské politiky města a s tím ruku v ruce jdoucí úspěšné široce pojímané osvětové činnosti několika skutečně výrazných učitelských osobností nárůst zájmu o vlastní dějiny. Z těchto osob především František Slaměník, rodák z Radslavic, od roku 1884 ředitel měšťanských škol v Přerově a dlouholetý předseda Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě, vytvářel a rozvíjel od 80. let 19. století až do vzniku republiky širší obecné povědomí o historii Přerova, zvláště o jeho bratrských tradicích. V této souvislosti byly vyzdvihovány tři osobnosti - přerovský rodák Jan Blahoslav, majitel přerovského panství Karel starší ze Žerotína a přerovský student a později učitel Jan Amos Komenský.²

Jako počáteční impuls oživující tuto tradici chápal František Slaměník oslavu 300. výročí narození Karla staršího ze Žerotína roku 1864. Osobně se jí v Přerově zúčastnil a v několika člancích nám o ní zanechal svědectví. Organizátorem celé akce dne 18. září 1864, spojené se svěcením praporu pěveckého spolku „Přerub“, byl přerovský starosta, nadšený vlastenec František Kramář. On také svou zahajovací řečí zaujal snad více než slavnostní řečník, zemský poslanec P. Ignát Wurm. Hlavní myšlenkou Kramářova vystoupení bylo, že každý národ má své výtečné muže, které ctí, v nichž a z nichž i žije. Pro Přerov zvláště vyzvedl Žerotínovy zásluhy při zřízení reálné školy a dále uvedl:

„Jedna kapka trpkosti by nám byla brzo padla do jezera sladkosti slavnosti Žerotínské. Doslechlo se totiž tak jen z různá řídka, že nač slaviti památku Žerotína, jenž byl vyznání svého českým bratrem kališníkem, nač oslavovati kacíře?

K vůli nim a i pravdě dím: My neoslavujeme vůbec žádného nábožníka, my neoslavujeme žádného kacíře, my oslavujeme šlechtetného šlechtice, pravého vlastence, rázného národovce, neohroženého hajitele národních práv, nadvšedního učence, laskavého lidumila, ryzého Čechoslovana, a chcete-li, ještě ryzejšího velikého Moravana... Přerov proslul na Moravě pro svou národní uvědomělost. A kdo mně tu otázku zodpoví, byl-li by Přerov tak proslul, kdyby nebylo bylo Žerotína: ba byla-li by vůbec ještě Morava moravskou, kdyby nebyl žil Karel Žerotín. My žijeme z něho, my žijeme v něm a slavných soudruzích jeho."¹

Dalšími střípky v mozaice oslavných akcí k uctění výše zmíněných osobností byl 2. sjezd československého učitelstva ve dnech 16. - 18. srpna 1871, spojený s oslavou dvoustého výročí úmrtí Komenského, odhalení pomníku J. A. Komenského v roce 1874 a odhalení pamětní desky Janu Blahoslavovi roku 1882.

Na rok 1886 připadlo 250. výročí úmrtí Karla staršího ze Žerotína.

Řečníkem při slavnosti konané 10. října na Horním náměstí byl tentokrát František Slaměník. Duch, v kterém se jeho řeč nesla, nám osvětlí tato pasáž: „První z nich, rodák přerovský, narodiv se r. 1523., naučil národ náš jazyk svůj důkladně znáti, druhý užtev světlo Boží r. 1564., učil nás jazyk tento vroucně milovati, třetí pak narodiv se sto let po objevení Ameriky, tedy r. 1592., učil nás drahým tímto jazykem národním mládež naši moudrým způsobem vychovávat. Víte zajisté všichni, milí krajané moji, že mužové tito byli: Jan Blahoslav, Karel z Žerotína a Jan Amos Komenský."⁴ Závěrem Slaměník vyzval k postavení důstojného pomníku Karlu staršímu ze Žerotína v Přerově.

Podobně i při oslavách Komenského v roce 1892 tuto myšlenku dále rozvinul: „Z těch pak, kteří v Přerově i působili i skonali jako hvězda nejpřednější velikosti vyniká zemský hejtman moravský Karel st. z Žerotína, „hvězda to na obzoru vlasti moravské, jakáž zde ani před tím nesvítala, ani napotom již nevzešla". Tomuto muži národ náš doposud dluh nesplatil. V Přerově měl by hlásati pomník, že největší státník moravský vypustil zde svého velikého ducha, pohleděv před tím s věže zámku svého na Moravu nešťastnou, již tak vroucně miloval a na níž ani místečka nebylo zdravého."⁵ Nejen to, Slaměník se z titulu svých funkcí v různých spolcích a korporacích snažil tuto svou myšlenku i realizovat. Coby předseda Čtenářského spolku upozornil na výborové schůzi 25. dubna 1893, že „není slavnému Karlu st. ze Žerotína dosud v Přerově postaven pomník, ač týž v zámku zdejší zemřel. Čtenářský spolek měl by se ujeti této myšlénky a když ne o pomník, aspoň o zasazení pamětní desky na zámek se postarati. K fondu by jistě přispěla obec, záložny i veřejnost'. Do dvou roků by se sehnal potřebný obnos, načež by se mohlo přistoupiti ku provedení".⁶ O dva roky později byla na výborové schůzi 24. října 1895 projednávána otázka oslavy Slaměníkůvých narozenin. Čten byl dopis oslavence, který v něm sděloval, že si nepřeje žádnou akci, ale že zasílá darem 10 zlatých na zřízení pamětní desky Karla staršího ze Žerotína. Výbor to s poděkováním přijal a pokladník dostal za úkol obnos uložit v záložně na knížku znějící „fond pro zbudování pamětní desky Karla st. ze Žerotína".⁷

Podobně vystupoval Slaměník i jako člen obecního výboru, např. při výborové schůzi 1. července 1896 připomněl oslavu před deseti lety a navrhl pořízení desky, která by mohla stát 200 až 250 zlatých. K sebrání potřebné částky byl sestaven šestičlenný výbor, přestože bylo známo, že podobných sbírek je po Přerově několik a veřejnost si na to stěžuje. Rovněž na výborové schůzi 9. října 1901, uvedl, že právě v ten den „před 265 léty vypustil ducha v zámku zdejšího staroslavného města slavný moravský státník Karel hrabě ze Žerotína st. a činí návrh, aby muži tak slavnému, ne-li pomník alespoň

pamětní deska nad vchodem zdejšího zámku zřízena byla a aby iniciativy této ujala se městská rada".⁸ Jistě jeho působením jednalo kuratorium městského muzea dne 28. března 1907 o zaslání přípisu na obec ve věci zahájení akce na zřízení desky Karlu staršímu ze Žerotína na zámku. Obecní rada se podnětem zabývala na svém zasedání 8. dubna 1907, ale rozhodla se věc odložit až na dobu po volbách. K novému jednání došlo na schůzi rady 9. prosince 1907, kdy bylo rozhodnuto svolat společnou schůzi rady a kuratoria městského muzea. Na to však již nedošlo.⁹

V roce 1917 napsal Slaměník o Žerotínovi v samostatném článku v Lidových novinách nazvaném Knihovna Žerotínova ve Vratislavi. Slaměník ji navštívil 19. července 1906. Naposledy připomenul přerovské veřejnosti její slavné předky rok před svou smrtí, roku 1918, v článku Kterak Přerov slavil své velikány.¹⁰

František Slaměník mohl své vědomosti o Karlu starším ze Žerotína čerpat z tehdy dostupné literatury, ale k archivním pramenům se nedopracoval. Zde zakladatelskou funkci měl přerovský rodák František Struschka, státní úředník, který v roce 1872, rok před svou smrtí, dopsal Die Geschichte der Stadt Prerau." V dochovaném rukopisu je i kapitola věnovaná Karlu staršímu ze Žerotína, pro jejíž zpracování využil vedle literatury i zápisy v Památní knize města Přerova, dnes uložené v Moravském zemském archivu. Další historická produkce ze Strušky prostřednictvím Dějin Přerova od Františka Bayera z roku 1893 vycházela. Teprve práce poštovního úředníka Františka Levého Přerovská-Česko-Bratrská-Církev z roku 1909 využívá zúplna to málo z pramenů k 16. a 17. století, co se dochovalo po požáru městského archivu v roce 1868. Jednalo se tehdy, a dnes to není jiné, o dvě gruntovní knihy, sirotčí registra a knihu zapisování smluv svatebních.¹²

Zvláštní kapitolou je práce přerovského továrníka Antonína Krátkého s názvem Pánové ze Žerotína, vydaná roku 1899. Autor v ní postupně rozebral jednotlivé linie žerotínského rodu, uvedl stručně životopisy Karla staršího ze Žerotína a Ladislava Veleny, informoval o žerotínském hrobce v Brandýse nad Orlicí. Kniha obsahuje poměrně kvalitní fotografie obrazů členů žerotínského rodu. Na svou dobu podávala ucelený obraz o žerotínském rodu a i dnes může sloužit při orientaci v složitých rodových vztazích.¹³

Zatímco do roku 1918 sloužila postava Karla staršího ze Žerotína k posílení národní hrdosti poukazem na jeho zdůrazňování českého jazyka, ve svobodné republice se stával předmětem dohadů o zodpovědnosti člověka v dějinách.

Prvý tímto směrem se v hodnocení Žerotína vydal v našich poměrech novinář a spisovatel Josef František Karas, který v polovině roku 1918 uveřejnil v přerovském Obzoru úvahu nazvanou Moravský triumvirát. Kladl si v ní otázku po smyslu českého stavovského povstání, rozebíral možnosti jeho vítězství, ale hlavně kladl Karla staršího ze Žerotína, dobromyslného beránka, do protikladu k vlkům kardinálu Františku z Ditrichštejna a Karlu z Lichtenštejna. Napsal tehdy: „Aleje něco faustovsky podivného v této duši veliké a jsou v ní tragické omyly, rozpory tak veliké a dějinně osudové, že věčně o nich bude historie mluvit." Dále: „Žerotín je nejtěžší psychologický problém našich dějin, je úskalí, na němž ztroskotává všecko." Výsledkem hodnocení pro Karase byl tento závěr: „Nebýt Žerotína a jeho příliš velkého vlivu na Moravě, Lichtenštejn s Dietrichštejnem byli na Moravě naprosto nemožní, jakmile v Čechách vypuklo povstání: bezmála celá Morava byla proti nim. Ale právě Žerotín umlčoval hněvivé hlasy... Karel st. z Žerotína, podle toho, co o něm dosud víme, byl z nejznamenitějších, z nejšlechternějších synů národa, ale přece uškodil národu více, nežli všichni jeho sršatí nepřátelé. Protože znemožnil vítězství."¹⁴

V Přerově byla tato skutečnost reflektována dále v roce 1923, kdy byl odhalen u příležitosti 400. výročí narození Jana Blahoslava pomník. V rámci oslav předvedl

místní Sokol dne 13. května 1923 dějepisnou hru Karel z Žerotína o pěti dějstvích s dohrou od tehdy již zemřelého Františka Levého a ve scénické úpravě od Václava Vlčka. Nedochovala se nám, ale kritika jí vyčítala rozvlácnost a nedramatičnost.¹⁵ Její uvedení v době Blahoslavových oslav vyvolalo ostrou reakci ze strany určitého proudu přerovské veřejnosti. Jejím mluvčím se stal Eduard Kvasnička, tehdy pětaticetiletý správce Masarykovy knihovny v Přerově. Vyčetl Václavu Vlčkovi ducha hry, který prý „velmi silně odporuje českému názoru na revoluční události proti habsburské dynastii.“ Kvasničkovi se nelíbilo, že ve hře je Žerotín představen jako „bystrá hlava, politik vzácného nadání a téměř prorockého bystrozraku“, kdežto čeští revolucionáři jsou u něho horké hlavy.¹⁶ V čem byl zásadní problém? Je obsažen v Kvasničkově vyjádření: „Muž, který je si vědom významu českého povstání, nepíše o účastnících českého odboje jako o horkých hlavách a o povstání jako o ukvapeném kroku. Kdyby se nezdařila česká revoluce ve světové válce, nazval by někdo zahraniční činnost 'ukvapeným krokem' a profesora Masaryka 'horkou hlavou'?"¹⁷

Vyvolalo to dvojí reakci. Tělocvičná jednota Sokol zaslala redakci Obzoru vyjádření, jež nám zřetelně odhaluje názorovou rozkolísanost v chápání Karla staršího ze Žerotína: „Tělocvičná jednota „Sokol“ Přerov vycházejíc z dosavadní tradice historické, že postava Karla z Žerotína jest světlým zjevem v českobratrské historii města Přerova, uvedla na scénu historickou hru spisovatele Františka Levého „Karel z Žerotína“. Pan dr. Kvasnička v Obzoru, č. 112. ze dne 27. května 1923 ve článku „Oslavná hra o muži, věrně oddaném Habsburkům“, zcela konkrétně tvrdí, že Karel z Žerotína jest vinen bělohorskou tragedií a tím celé třístaleté poroby národní. Správní výbor tělocvičné jednoty „Sokol“, Přerov obrátil se v důsledcích toho na městskou radu v Přerově s návrhem, aby byla provedena revise historického posláním moravského šlechtice proto, poněvadž by bylo nanejvýš čestné, kdyby jeho postavení v historii české bylo uvedeno v souhlas s nejnovějšími názory historickými. Jednota jest toho názoru, aby po provedení důkazů, že Karel starší ze Žerotína jest skvrnou české historie a tím i historie města Přerova, byly veškeré pietní svazky, s ním dosud v důsledcích historického podání udržované, přerušeny. Správní výbor tělocvičné jednoty Sokol, Přerov.“¹⁸ Skutečně na sezení městské rady 4. června 1923 bylo rozhodnuto vyčkat, až vyjde publikace dr. Kvasničky, která bude dána k posouzení univerzitám Masarykově a Karlově.¹⁹

Proti útočnému tónu Kvasničkových článků se ozval Karel Bořecký, vyústěním jeho umírněující argumentace byla připomínka Komenského věnování Labyrintu roku 1623, k níž dodával: „...Má-li i nám jednou svědomí říci, že jsme konali svoji povinnost a že můžeme býti klidni, měli bychom lépe poznati spisy a dobu Žerotínovu.“²⁰ Na úplném závěru polemiky použil Karel Bořecký skutečně pádný argument, dotýkající se myslíme si osobně Eduarda Kvasničky. Uvedl totiž: „Ale co nám schází, to jest studijní knihovna, jež by shromažďovala soustavně vše, co k dějinám bratrským, k Blahoslavovi, Žerotínovi a Přerovu vůbec se vztahuje. Komenský měl v Přerově svého Slaměníka, jemuž tanula na mysli myšlenka nejen musea Komenského, již čestně uskutečnil, nýbrž který pomýšlel i na knihovnu, jakou jsem naznačil. Knihovna jest zde, není však přístupná. Stejně nekatalogisovaná a nepřístupná jest knihovna musea městského. Snad dary, koupí, výměnami dalo by se mnoho sehnat. V Přerově v tom ohledu vykonalo se v minulosti mnoho. Základ jest položen. Přítomná generace, má-li míti před budoucími věky klidné svědomí, měla by na této správné cestě postupovati dále.“²¹ Během příprav k odhalení Blahoslavova pomníku došlo na valné hromadě Čtenářského spolku 30. ledna 1923 k jednání o další existenci Žerotínova fondu, který v té době čítal pouhých 63, 60 Kč. Bylo přijato doporučení Karla Hauke přidat každoročně nějakou částku k fondu a čas od času požádat i další korporace ve městě o

příspěvek na zbudování pomníku Žerotínova. Na valné hromadě spolku 15. ledna 1926 byla jeho realizace na popud Karla Hauke přímo směřována k jubilejnímu roku 1936." Další rozvoj žerotínské tradice je spojen s úvahami o využití přerovského zámku, s jeho následnou rekonstrukcí a předáním městskému muzeu, které se do té doby tísnilo jen v několika zámeckých místnostech. Úvahy ty začaly být věci veřejnou v polovině dvacátých let díky jednáním v kuratoriu městského muzea, odtud se dostaly do jednání městské rady, kde jistě zásluhou starosty Bořeckého došlo k rozhodnutí opravit zámek po konečném vystěhování okresního soudu. K tomu došlo počátkem roku 1928 a hned následovala první etapa adaptačních prací.²³ Na své schůzi 19. září 1928, která byla věnována přípravám oslav desetiletého výročí vzniku republiky, rozhodlo zastupitelstvo učinit příslušné kroky k umístění pamětní desky na zámku. Desku, která připomíná smrt Karla staršího ze Žerotína na přerovském zámku a desetiletí samostatnosti, zhotovila přerovská firma Polášek a Urban a dostala za ni v únoru zaplacenou 1784, 60 Kč. Kdy přesně došlo k jejímu umístění v průjezdu zámku nám není známo.²⁴

O zájmu členů kuratoria městského muzea o osobu Karla staršího ze Žerotína svědčí řada skutečností. V roce 1930 psal dr. Ernst Petersen ze Slezského muzea uměleckých řemesel a starožitností ve Vratislavi řediteli jedné z přerovských škol a zároveň kustodovi muzea Ladislavu Hudečkovi ohledně pozůstalosti Karla staršího uložené ve vratislavském státním archivu a o možnosti přístupu k ní. Souviselo to patrně s větším projektem kuratoria, které si předsevzalo pořizovat výpisy z archivních pramenů s přerovskou tematikou uložených mimo Přerov pro chystané dějiny Přerova. Dovídáme se, že v úvahu přicházely archivy v Roudnici, Mikulově, Brně, Strážnici, ale také ve Vratislavi, Bludově a Náměšti.²⁵ V témže roce byla připravována firmou Nárožný v nově zřízené výstavní síni na zámku první výstava grafiky a vazeb. Josef Krumpholc při jednání kuratoria ve věci zapůjčení výstavní síně prohlásil, že Žerotín i Komenský byli bibliofilové a že by se to mělo při zahájení výstavy podotknout. Byl pověřen přednést krátký proslov při zahájení.²⁶ K blížícímu se oficiálnímu předběžnému otevření muzea 16. září 1934 bylo rozhodnuto upravit zejména ještě památky po Karlu starším ze Žerotína. Práci byly pověřeny paní Karasová a Krátká. Při té příležitosti navrhl Josef Krumpholc, aby se muzeum postaralo o získání fotografie obrazu Karla staršího ze Žerotína, který se nacházel v domě umění v Moravské Ostravě.²⁷

Z téhož roku pochází edice Žerotínova prvního dopisu městu Přerovu z roku 1600, kterou provedl nám již známý Eduard Kvasnička, grafická úprava byla svěřena profesoru Krsovi. Tisk vyšel pro účastníky šestého sjezdu moravských knihomilů v Přerově 20. května 1934 nákladem města Přerova, které nechalo vytisknout 250 výtisků, z nichž bylo 50 kusů rezervováno pro oslavy Karla staršího ze Žerotína v roce 1936.²⁸

Dne 26. prosince 1934 zemřel poslední mužský člen žerotínského rodu Karel Emanuel, v letech 1900 - 1906 moravský místodržitel. Pohřbu 29. prosince 1934 se zúčastnila i delegace z Přerova zastupující město Přerov a městské muzeum. Bylo jí tehdy přislíbeno, že pozůstalá vdova věnuje muzeu některé památky. Za tím účelem se do Bludova rozjeli 13. dubna 1935 pánové Karel Hauke, Eduard Kvasnička a Josef Krumpholc, k nimž se připojil Gustav Beránek. Vrátili se s místodržitelským kordem, pásem, rukavicemi a kloboukem po zesnulém a s pohárem z broušeného skla se žerotínským znakem. V červenci k tomu přibyly i dva rozměrné obrazy, portréty Františka Josefa Žerotína (1772 - 1845) a jeho manželky Ernestiny hraběnky Skrbenské z Hříště. Autorem obrazů z roku 1819 byl brněnský miniaturista a portrétista Josef Švanda. V srpnu téhož roku přijela vdova Zdenka Žerotínova s dcerami Helenou a Gabrielou a s bludovským farářem Karlem Dřímalem do Přerova. Navštívili šířavský klášter a po té i městské muzeum. Podívovali se rychlosti, s níž malíř Richard Uherek

pokračoval v restauraci obou obrazů a přijaly pozvání do Přerova příští rok v době oslav 300. výročí smrti Karla staršího ze Žerotína.²⁹

Od roku 1935 se konaly intenzivní přípravy na Středomoravskou výstavu v roce následujícím. Za tím účelem byl mezi jiným 4. října 1935 ustaven muzejní a národopisný odbor, který si stanovil připravit kvalitní muzejní expozice, mezi jiným i Žerotínovu. Předsedou odboru byl zvolen Karel Hauke, 1. místopředsedou paní Anna Krátká, vdova po továrníku, 2. místopředsedou Josef Krumpholtz. Vzhledem k významu, který byl osobě Karla staršího ze Žerotína dáván v jubilejním roce, byla později vytvořena sekce Karla staršího ze Žerotína, již v čele stál gymnazijní profesor Vladimír Ondráček a dále v ní pracovali Eduard Kvasnička, František Hrubý, ředitel Zemského archivu v Brně, Karel Hauke, Jindřich Preč, profesor přerovského gymnázia, Miloš Sum, majitel cukrářského závodu.³⁰ Prvořadým úkolem se stalo uspořádání výstavy s žerotínskou tematikou. Byl vyzván František Hrubý, s kterým kuratorium již dříve spolupracovalo při zřízení městského archivu, ten se ale v březnu 1936 omluvil, že ze zdravotních důvodů se nebude moci věnovat přípravě tak, jak původně zamýšlel. Proto provedl pouze základní výběr a přispěl textem do výstavního katalogu.³¹ Dokončení bylo nabídnuto Eduardu Kvasničkově. O tom, že se tento poučil a snad můžeme říci, že i zmoudřel, svědčí úspěch výstavy. Podařilo se totiž shromáždit řadu vzácných exponátů: obrazy Žerotínů z bludovské galerie, dva zlaté pečetní prsteny, pocházející z žerotínských hrobek v Brandýse nad Orlicí, dvě skříňky žerotínské rodiny, kopířáče dopisů Karla staršího ze Žerotína, jeho deníky z cesty do Francie. Především ale zásluhou Eduarda Kvasničky se podařilo zajistit zapůjčení jedenácti knih z žerotínské knihovny uložené ve Vratislavi.³²

Na podzim téhož roku v den 300. výročí smrti Karla staršího ze Žerotína uspořádala městská rada spolu s osvětovým sborem a kuratoriem muzea oslavu na jeho památku. Slavnostním řečníkem dne 9. října byl Otakar Odložilík, který opět zastoupil Františka Hrubého, původně navrženého, který by mohl vystoupit až po své přednášce v Brně, tedy až po vlastním jubileu. V knihkupectví Obzoru byla při té příležitosti k zakoupení kniha Otakara Odložilíka s autorovým podpisem.³³

V tisku se objevila i vzpomínka Ladislava Hudečka, ředitele Žerotínovy školy v Přerově, na svou stařenku, která při přecházení přes Horní náměstí okolo zámku několikrát ukázala na krajní dvojici oken v prvním patře a říkala. „Podívej se! Tam jak su ty dvě krajní okna, v tej sednici přej umřel jakýsi princ. Ale to už je velice dávno. To povídajú starší lidi.“³⁴

Žerotínské oslavy našly ohlas i ve výtvarném umění. Přerovský rodák, sochař Josef Baják vytvořil dvě busty představující jednak mladého Žerotína, a to dle popisu Otakara Odložilíka a známého Žerotínova portrétu, jednak Žerotína na sklonku života. Kuratorium se rozhodlo bustu mladého Žerotína zakoupit za 2 200 Kč a obohatit tak expozici.³⁵

Doba poválečná pěstovala jinou tradici, a proto také nebyla Karlu staršímu ze Žerotína věnována taková pozornost, jakou by si svým významem zasloužil, ať na úrovni republikové či úzce regionální. Lze jen doufat, že se konečně dočkáme celkového zpracování života a díla tohoto rozporuplného muže, který se tak výrazně zapsal do dějin našeho národa. Působení v Přerově a naopak vliv Přerova na činnost Žerotínovu zde jistě bude hrát svou roli.³⁶

Poznámky

- 1 Viz Karel starší ze Žerotína. Z korespondence. Praha 1982. 452 s. Srovnej též Hrubý, F.: Výstava žerotínská. In: Středomoravská výstava 1936. Přerov 1936, s. 46.
- 2 Viz Fišer, Z.: Spor o prapor národní gardy v Přerově roku 1848. In: Sborník Státního okresního archivu v Přerově. 3. Přerov 1995, s. 72. Srovnej Hýbl, F.: Tradice J. A. Komenského mezi českým učitelstvem v 19. století se zvláštním zaměřením na moravské poměry. In: Tradice J. A. Komenského mezi českým a slovenským učitelstvem v 19. a 20. století. Přerov 1979, s. 16 - 23. Týž: Blahoslavovská tradice v Přerově. In: Jan Blahoslav, předchůdce J. A. Komenského 1571 - 1971. Uherský Brod b. d., s. 94 - 97. Týž: Čeští učitelé - širitelé pokrokových myšlenek J. A. Komenského. In: Učitelé - širitelé myšlenek Jana Amose Komenského. Přerov 1992, s. 10 - 19. Calábek, L.: Ku slavnostem Komenského v Přerově. Obzor, 23. 1. 1921, 30. 1. 1921, 1.2. 1921, 6.2. 1921, 8.2. 1921, 13.2. 1921.
- 3 Viz Kramář, J.: Přerov na Moravě. Olomouc b. d., s. 42 - 43. F. Kramář se narodil 2. 2. 1821 ve Vysokém v Podkrkonoší, od r. 1850 lékárníkem v Přerově, od r. 1861 starosta města. Zemřel 6. 8. 1866 v Přerově. Též Slaměník, F.: Památce Františka Kramáře. Příloha Přerovského Obzoru 30. 6. 1918, s. 23 - 25. Připomínky této oslavy uvedl Slaměník též ve Vzpomínkách starého učitele, Zábřeh 1907, s. 122 - 123, 383.
- 4 Viz Slaměník, F.: Památce Karla st. z Žerotína. Komenský, 1886, s. 665 - 671. Srovnej Kabelík, J.: Jak se obnovovalo povědomí o bratrské minulosti Přerova. Obzor, 20. 5. 1923. Obecní výbor při té příležitosti ve svém sezení 16. 9. 1886 rozhodl dávat po dobu tří let 50 zlatých ročně ve prospěch chudých studujících na vyšší reálce, popřípadě na průmyslové škole. Státní okresní archiv v Přerově (dále jen SOkA Přerov), AM Přerov, protokol sezení obecního výboru 16. 9. 1886. O dva roky dříve rozhodl obecní výbor o pojmenování jedné z hlavních ulic, dříve zvané židovská a také široká, třídou Žerotínovou. Tamtéž, protokol sezení obecního výboru 2. 4. 1884. Srovnej Dostál, J.: Žerotínovo náměstí v Přerově. Kultura Přerova, 1968, s. 88 - 89. Zde autor mylně vztahoval pojmenování náměstí k oslavě v roce 1864.
- 5 Slaměník, F.: Přerov a oslava 300letých narozenin J. A. Komenského r. 1892. In: Pátá roční zpráva měšťanských škol (chlapecké i dívčí) v Přerově za školní rok 1890/91. Přerov 1891, s. 6. Srovnej též týž: V Přerově za Karla st. z Žerotína a J. A. Komenského. In: Hlasy z Pobečví. 10, 1907, č. 22, 25, 28, 31, 32, 34. Přednáška pronesená ve spolku přerovských paní a dívek.
- 6 SOkA Přerov, Čtenářský spolek v Přerově, inv. č. 2. Dne 17. 2. 1894 rokoval zábavní výbor čtenářského spolku o slavnostním večeru k miléniu Svatoplukovu. Čistý výnos byl věnován na zakoupení desky Karlu staršímu ze Žerotína. SOkA Přerov, Čtenářský spolek v Přerově, inv. č. 6.
- 7 SOkA Přerov, Čtenářský spolek, inv. č. 3.
- 8 SOkA Přerov, AM Přerov, protokol sezení obecního výboru 1. 7. 1896, 9. 10. 1901.
- 9 Tamtéž, fond Městské muzeum v Přerově, inv. č. 9, schůze kuratoria 28. 3. 1907. Tamtéž, fond AM Přerov, protokol sezení obecní rady 8. 4. 1907, 9. 12. 1907.
- 10 Slaměník, F.: Kterak Přerov slavil své velikány. Přerovský Obzor, 19. 5. 1918, 11. 6. 1918, 27. 8. 1918, 28. 8. 1918, 13. 10. 1918. Týž: Knihovna Žerotínova ve Vratislavi. Lidové noviny, 11. 11. 1917, č. 310, 16. 11. 1917, č. 315.
- 11 Uloženo nyní v Muzeu Komenského v Přerově, přír. číslo A 1089/66/1. F. Struschka se narodil 1798 v Přerově, absolvoval právnická studia a byl delší dobu okresním sudím v Přerově. Zemřel 7. 8. 1873 v Bratislavě.
- 12 Levý, F.: Přerovská Česko-Bratrská-Církev. Přerov 1909. Fr. Levý se narodil 17. II. 1844 v Rakovniku. Působil jako poštovní úředník. Od šedesátých let psal do odborných

časopisů příspěvky z dějin Rakovníka, v r. 1896 vyšly jeho Dějiny královského města Rakovníka. Zabýval se i dramatickou tvorbou a poezií. V Přerově zastával též funkci kustoda městského muzea. Zemřel v Přerově 27. 3. 1920. Viz týž: Revers Karla st. z Žerotína přerovským na hodiny. Časopis Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, 1914, s. 55.

13 Krátký, A.: Pánové ze Zerotína. Přerov 1899. Antonín Jakub Krátký se narodil v Přerově 15. 1. 1871. Zdědil továrnu na hospodářské stroje a slévárnu na železo. Zemřel 21. 10. 1925. O podnětech k jeho práci, popř. o postupu při zpracování tématu se nepodařilo zjistit nic bližšího.

14 Obzor, 27. 6. 1918, 19.7. 1926, 24.7. 1918. Josef František Karas se narodil 4. 12. 1876 v Tišnově. Prošel řadou moravských měst, kde působil především jako redaktor tamějších novin. Za války pobýval v Hutisku u Rožnova, po válce se opět ujal redakce časopisu Palacký ve Valašském Meziříčí, v r. 1920 přešel do redakce novin Haná v Kroměříži. Po jejich splnutí s přerovským Obzorem v r. 1922 se stal jeho úvodníkařem. Vedle žurnalistiky byl velice plodným spisovatelem historických románů, pro něž čerpal náměty především z moravských dějin. V Obzoru 15. 5. 1921 v článku Věk Viléma z Pernštejna informoval přerovskou veřejnost o jednom z dřívějších majitelů panství. Zemřel 19. 2. 1931 v Dluhonicích.

15 Viz Přerovský Obzor. 19. 5. 1923. Srovnej Program divadelní hry, uloženo ve sbírce Kulturní místopis, složka Fr. Levý, v SOKA Přerov. Vilém Vlček se narodil 1874 ve Světlé nad Sázavou, povoláním novinář. Od r. 1919 působil jako redaktor Obzoru v Přerově. Krátce byl redaktorem Hlasatele, potom vydával vlastní týdeník Středomoravan. R. 1927 odešel do Pardubic. Rovněž autor divadelních her. Zemřel v Pardubicích 16. 1. 1929.

16 Kvasnička, E.: Oslavná hra o muži, věrně oddaném Habsburkům. Přerovský Obzor, 27. 5. 1923. Eduard Kvasnička se narodil 9. 11. 1888 v Třeboni. Vystudoval filozofickou fakultu v Praze v r. 1919, téhož roku přišel do Přerova a zde zastával funkci správce Masarykovy knihovny. Byl členem odborného spolku ěs. knihovníků a členem celé řady přerovských spolků. Významně se angažoval v kuratoriu městského muzea. Zemřel v Přerově 28. 10. 1961.

17 Týž: Ještě o té oslavné hře. Přerovský Obzor, 30. 5. 1923. Viz též 5. 6. 1923, 6. 6. 1923, 7. 6. 1923, 8. 6. 1923, 12. 6. 1923, 14. 6. 1923, 15. 6. 1923, 16. 6. 1923, 20. 6. 1923, 21.6. 1923, 28.6. 1923, 29.6. 1923. 8.7. 1923.

18 Obzor, 1.6. 1923.

19 SOKA Přerov. AM Přerov, protokol schůze obecní rady 4. 6. 1923.

20 Citát z věnování Komen.ského zní: „Myslil jsem, kterak není nevhod takovou práci podati muži, který proudův a vlnobití moře světa tisícerým způsobem zkusiv, přece v nejtíšším přístavu svědomí svého odpočívá." Viz Bořecký, K.: Karel starší z Zerotína. Obzor, 1. 6. 1923.

21 Týž: Karel z Zerotína. Obzor. 15. 7. 1923. 19. 7. 1923, 20. 7. 1923. PhDr. Karel Bořecký se narodil 18. 11. 1875 v Ttidružicích u Moravských Budějovic. Vystudoval moderní filologii a začátkem roku 1903 začal na přerovském gymnáziu vyučovat němčinu a češtinu. V letech 1923 - 1927 byl starostou města. Zemřel 7. 3. 1938. O jeho vystoupení v celé záležitosti se rozepsal později znovu J. F. Karas: „Zde jest si připomenouti i Karla st. ze Zerotína, jehož městem se hrdě zveme a jehož čisté památky dr. Bořecký hájil a obhájil. Jistě dal se do toho zprvu jen pro sebe sama, aby dověděl se pravdy. Postava Žerotínova byla nám drahá, abychom snesli to těžké obvinění jeho v opuštění české věci ve chvíli nejtěžší. A protože jevílo se zřejmým, že Žerotínovou neúčastí na vzpouře byla naše věc těžce poškozena, dali jsme se svěsti k nespravedlivému úsudku o jeho charakteru. To je lidské, jak člověk rád mnoho odpouští

mnoho tomu, kdo vykonal něco v náš prospěch, byť domělý, tak snadno odsuzuje v případě opačném. Není však spravedlivé, dáti se svěsti k odsudku celé bytosti pro tragickou vinu, jež však je vinou jen v našem omylném mínění. Úsudky o Žerotínově jednání jsou a zůstanou jednostranné, dokud se nedovedeme zcela vžítí v jeho bytost, jež byla prosta všech událostí, jimž podléhali právě cizáctí vůdcové odboje většinou.

Vystoupení dra. Bořeckého v tomto případě bylo takové, že dalo nám zamyslet se a revidovati všechny naše úsudky, jež nebyly dosti objektivní. A tak působil i v jiných věcech a případech." Viz Karas. F.: Do druhé padesátky. Obzor, 29. 11. 1925. Viz též Fildan, J.: Příklad žurnalisty. Tamtéž.

V dalším desíletí se v přerovském prostředí objevovaly tu a tam články se žerotínskou tematikou. Bořecký. K.: Nové dokumenty Karla st. ze Zerotína, Obzor, 17. I. 1926. Hrubý, F.: Karel starší ze Zerotína - kníže Francie. Obzor, 6. 1. 1931. Krumpholtz, J.: Jak se bránil Karel st. z Zerotína proti reformaci na svých statcích. Obzor, 14.9. 1934, 15.9. 1934. V rámci Moravské vlastivědy, sv. 47, vyšel v Brně 1927 Přerovský okres, věnovaný „vznešené památce Karla ze Zerotína". Připravil jej Rudolf Kreutz. samotného vydání se však nedožil. Narodil se 11. 10. 1857 v Telči, působil jako středoškolský profesor na gymnáziích v Olomouci, Třebíči, Přerově a Brně. V době pobytu v Přerově kustod městského muzea. Zemřel 22. 4. 1927 v Brně. Ve zprávě o jeho smrti v přerovském Obzoru z 24. 4. 1927 se psalo, že „dlouholeté působení v Přerově přivedlo ho ku studiu doby Karla ze Zerotína a Jednoty bratrské a svou lásku k Jednotě osvědčil i tím, že přihlásil se k evangelické církvi československé a byl presbyterem brněnského sboru".

22 SOkA Přerov, Čtenářský spolek v Přerově, inv. č. 4. Nemá pravdu Jan Kabelík ve svém příspěvku Jak se obnovovalo povědomí o bratrské minulosti Přerova. Obzor. 20. 5. 1923, když vznik fondu vztahoval k roku 1886. K. Hauke se narodil 11.8. 1889 v Přerově. Vystudoval právnickou fakultu, od r. 1916 byl redaktorem v nakladatelství Obzor v Přerově, později šéfredaktorem Obzoru a Hané, ředitelem nakl. a vyd. družstva Obzor. Určitou dobu působil ve funkci předsedy kuratoria městského muzea. Zemřel 16. 12. 1968 v Přerově.

23 SOkA Přerov, Městské muzeum v Přerově, inv. č. 9, zápisy kuratoria od 17. 1. 1925 do 5. 4. 1929.

24 SOkA Přerov, AM Přerov, protokol sezení obecního zastupitelstva 19. 9. 1928; tamtéž. Adaptace zámku č. p. 1 1927- 1932, fol. 5. Srovnej Obzor, 28. 10. 1928. Text zní: „Na paměť desátého výročí národního osvobození obnovilo město Přerov v letech 1928 - 1930 za pomoci ministerstva školství a národní osvěty tento zámek, v němž sídlíval a zemřel 9. října 1636 Karel starší ze Zerotína, ochránce Jednoty a J. A. Komenského a věnovalo jej účelům musejním." Ještě v r. 1931 vzpomínal pisatel v Obzoru na to, že Čtenářský spolek vede fond k uctění památky Karla staršího ze Zerotína v r. 1936 postavením pomníku na Žerotínově náměstí. Obzor, 6. 1. 1931. O jeho osudu nám není nic známo.

25 SOkA Přerov, Městské muzeum v Přerově, korespondence 1929 - 1931. Tamtéž, inv. č. 9, zápis o schůzi kuratoria 10. 12. 1930 a 14.4. 1931.

26 Tamtéž, zápis o schůzi kuratoria 1. 10. 1930.

27 Tamtéž, zápis o schůzi kuratoria 27. 4. 1934.

28 Tamtéž, AM Přerov, zápis o schůzi městské rady 19. 1. 1934. Též Obzor, 21.1. 1934.

29 Viz Nitsche, R.: Pohřeb posledního ze slavného rodu Žerotínů. Obzor. 3. 1. 1935. Dar blu-dovských Žerotínů přerovskému museu. Obzor, 9. 7. 1935. jh.: Jak se líbilo Žerotínům v Přerově. Obzor, 6. 8. 1935. SOkA Přerov, fond Městské muzeum v Přerově, inv. č. 9, zápis o schůzi kuratoria 8. 4. 1935, 2. 5. 1935, 30. 10. 1935. Srovnej

Řezáč, F.: Restaurace portrétů pánů ze Zerotína. Nové Přerovsko, 19. 12. 1964. Naposledy Lapáček, J.: Žerotínové v Přerovském zámku. Zpravodaj města Přerova, 1990, s. 270 - 271. K návštěvě skutečně došlo 27. 6. 1936 během konání výstavy.

30 Obzor, 6. 10. 1935. Středomoravská výstava 1936. Přerov 1936. s. 38.

31 Hrubý, F.: Výstava žerotínská. In: Středomoravská výstava 1936. Přerov 1936. s. 45 - 47. Zemský úřad přislíbil zapůjčení předmětů v majetku země. SOkA Přerov, Středomoravská výstava v Přerově 1936, inv. č. 4, rukopis kroniky, s. 35. Také Zdenka Žerotínová přislíbila zapůjčení předmětů k výstavním účelům. Tamtéž, inv. č. 2, schůze přípravného výboru 15. 11. 1935.

32 SOkA Přerov, Městské muzeum v Přerově, inv. č. 9, zápis schůze kuratoria 14. 2. 1936. Tamtéž. Středomoravská výstava v Přerově, inv. č. 2, zápis o schůzi 31.3. 1936, 7. 4. 1936. 5. 5. 1936, 28. 5. 1936. Kvasnička, E.: Exposice Karla st. z Zerotína. In: Středomoravská výstava 1936. Přerov 1936, s. 84 - 85. Týž: Exposice Karla st. z Zerotína. Obzor, 15. 8. 1936. -er: Obohacení žerotínské exposice v přerovském zámku. Obzor. 12. 7. 1936. Prodloužení výstavy Karla st. z Zerotína v Přerově. Obzor, 23. 8. 1936. V Muzeu Komenského se dochovala fotografická dokumentace vystavených exponátů. Při dalších instalacích byla hojně využívána. Viz SOkA Přerov, Městské muzeum v Přerově, inv. č. 9, zápis schůze kuratoria 25. 11. 1938, 5. 4. 1939, 1. 3. 1940.

33 SOkA Přerov, Městské muzeum v Přerově, inv. č. 9, zápis schůze 18. 9. 1936. j. h.: O slava 300letého výročí smrti Karla st. z Zerotína. Obzor, 11. 10. 1936. Viz též Obzor, 9. 10. 1936, věnovaný z velké části výročí. Zde především úvodní článek Floriana Zapletala. Karel starší ze Zerotína a Přerov. Týž: Dopis Tranovskému z Přerova r. 1635. Obzor, 16. 10. 1936. Týž: Třísté výročí kšaftu Kateřiny Žerotínské. Obzor, 6. 2. 1937. Viz též Obzor ze 14. 10. 1936. Městské muzeum v tomto roce připravilo také prvé číslo Ročenky městského musea v Přerově, v níž za titulním listem byl otištěn portrét Karla staršího z Zerotína podle originálu v městské knihovně ve Vratislavi. Zároveň zde Josef Krumpholc uveřejnil svou práci Karel st. z Zerotína nebo J. A. Komenský skladatelem písně Kristus Bůh i člověk pravý?, s. 96 až 101. J. Krumpholc se narodil 19. 10. 1870 v Hradčanech. Byl učitelem, od r. 1925 správcem Blahoslavovy školy v Přerově, předsedou Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě. Od r. 1925 byl správcem Muzea Komenského, velkým propagátorem esperanta. Zemřel 3. 3. 1950 v Holešově.

34 Hudeček, L.: Ve které komnatě přerovského zámku zemřel Karel st. z Zerotína. Obzor, 15. 10. 1936. L. Hudeček se narodil 1. 6. 1872 v Přerově. V letech 1926 - 1930 byl řídícím učitelem na Žerotínově škole v Přerově, zároveň kustod městského muzea, vášnivý entomolog. Zemřel 17. 10. 1941 v Přerově.

35 Kroupa, A.: O Bajákových portrétech a jeho Zerotínech zvláště. Obzor, 29. 10. 1939. SOkA Přerov, fond Městské muzeum v Přerově, inv. č. 9, zápis schůze městského kuratoria 22. 6. 1939, 23. 7. 1939. Busta byla později umístěna na nádvoří přerovského zámku. Druhá busta získaná později pro muzeum je nyní v expozici věnované J. A. Komenskému. J. Baják se narodil 20. 2. 1906 v Přerově. Po absolutoriu v r. 1934 a po studijní cestě se trvale usadil v Přerově. Zaměřil se na medaile, portrét, komorní plastiku. Zemřel 9. 12. 1980.

36 J. W.: Karel starší ze Zerotína a Přerov. Naše Haná, 11. 10. 1946. (bk): Karel starší ze Zerotína. Nové Přerovsko, 15. 10. 1966. Dostál, J.: Žerotínský erb. Kultura Přerova, 1968, s. 111 - 112. Odložilík, O.: Žerotínova cesta do světa. Kultura Přerova, 1971, s. 130- 132. Týž: Karel ze Zerotína na cestách v Itálii. Kultura Přerova, 1972, s. 119 - 121. Shrnutí dosavadních znalostí o Žerotínovi v Přerově představují statě v Dějinách města Přerova, 1. díl, s. 232 - 302, jejichž autory jsou Miloš Kouřil a Pavel Floss. Poslední práce na téma Žerotín a Přerov je od autora tohoto článku, uveřejněna pod názvem

Přerov, Karel starší ze Zerotína a škola ve švýcarském Svatém Havlu ve Vlastivědném věstníku moravském, 1993, s. 117 - 130.